

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 36
Частина 1

Одеса
2018

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Відповідальний секретар:

Коркоц О.М. – кандидат економічних наук

Члени редакційної колегії:

Грозний І.С. – доктор економічних наук, професор

Гулей А.І. – доктор економічних наук

Іртищева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, доцент

Манойленко О.В. – доктор економічних наук, професор

Мельничук Д.П. – доктор економічних наук, доцент

Миронова Л.Г. – доктор економічних наук

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стройко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Хрущ Н.А. – доктор економічних наук, професор

Римантас Сташис – PhD, професор економіки

Юліана Драгалін – PhD, професор економіки

Януш Велькі – доктор економіки габілітований, професор

Ян Жуковський – PhD, професор економіки

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 року № 515.

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 12 від 24.12.2018 року).**

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21934-11834P від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2018

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Лашин П.М.
ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ РЕАЛЬНОГО ТА ФІНАНСОВОГО СЕКТОРІВ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ..... 5

Платонова І.О.
ТОРГОВЕ ФІНАНСУВАННЯ У ВИРІШЕННІ ЗАВДАНЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ.....9

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Зварич І.Я.
Е-МОБІЛЬНІСТЬ – ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ
В НАПРЯМІ ІНКЛЮЗИВНОСТІ14

Марков Р.Р.
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ18

Радєва М.М.
ІННОВАЦІЙНІ КОНЦЕПТИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ..... 23

Ушенко Н.В., Казмірчук В.С.
МОНІТОРИНГ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ
З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....30

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Бусарєв Д.В.
СТАЛИЙ РОЗВИТОК: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ.....34

Волік М.А.
ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....39

Гнатенко І.А.
СИСТЕМОЛОГІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ..... 44

Залужний А.Л.
ПОТРЕБИ СПОЖИВАЧІВ У ТЕОРЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ48

Кисельов А.В.
ПІДХОДИ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ..... 52

Командровська В.Є., Колесник М.В., Артюхов В.І.
ІННОВАЦІЙНІ ПАРКИ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ..... 56

Кононова І.В.
РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....60

Кундицький О.О., Сенишин О.С.
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ
У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ.....66

Литовченко Т.В.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ
ГАЛУЗІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА.....70

Ліпський В.В.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТА ІНВЕСТИВАННЯ.....75

Соломніков І.В., Островерх Г.Є.
ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО КОНТРОЛІНГУ ДЛЯ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ..... 82

Стрілець В.Ю.
ДЕТЕРМІНАЦІЯ ВПЛИВУ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ.....88

Чикало І.В.
УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
НА ЗАСАДАХ СТРАТЕГІЧНОГО ПІДХОДУ.....93

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Волощук Ю.О. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОБІЗНЕСУ.....	99
Гараєв М. ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ.....	105
Громко Л.С. ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ АНТИКРИЗОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	109
Докуніна К.І. АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ.....	113
Занора В.О. ІНТЕРНЕТ ТА ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ.....	117
Зеркаль А.В. РОЗВИТОК ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ФОРМУВАННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ТА КОМПЕТЕНЦІЙ.....	121
Каличева Н.Є. ВПЛИВ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ.....	125
Канцір І.А., Габер М.М. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ	129
Костюк М.Г. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА У СФЕРІ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ.....	133
Марчук А.О. МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ ДО ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ МОЛОЧНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ У ПРИЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ.....	139
Овсак О.П., Кривицька Н.Ю., Могімі К.Б. СУТНІСТЬ ТА СКЛАДНИКИ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХЕНДЛІНГОВОЇ КОМПАНІЇ.....	145
Тимохова Г.Б., Кочерова А.О. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО БІЗНЕСУ.....	151
Данкевич А.Є., Ткачук Г.Ю. ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	155
Хадарцев О.В., Ізотова І.Ю. СИСТЕМА ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА: ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ.....	159
Шереметинська О.В., Ковальчук А.В. ОЦІНКА КРАЇНОВОГО РИЗИКУ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	164
Муніка Н.О. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....	170
Дименко Р.А. ІННОВАЦІЙНІ ВЕКТОРИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ У ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІЙ ІНДУСТРІЇ.....	175
Рибак С.О. ДЕТЕРМІНАНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	182
Афонов Р.П. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	187
Новий вид наукових послуг.....	193

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ РЕАЛЬНОГО ТА ФІНАНСОВОГО СЕКТОРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

THE INSTITUTIONAL ENSURING THE INTERACTION OF THE REAL AND FINANCIAL SECTORS UNDER CONDITIONS OF GLOBAL TRANSFORMATION

У статті досліджено особливості розвитку віртуальних фінансових інновацій у вигляді криптовалют. Проаналізовано наслідки відмови від традиційних банківських кредитних каналів трансляції засобів і заміни їх каналами небанківських посередників у вигляді незабезпечених позик. Розкрито специфіку інституційного забезпечення взаємодії фінансового та реального секторів в Україні в умовах стрімкого розвитку ІТ-технологій.
Ключові слова: інституційне забезпечення, фінансова безпека, криптовалюта, електронні гроші, біткоіни, система платежів, інституціалізація.

В статье исследованы особенности развития виртуальных финансовых инноваций в виде криптовалюты. Проанализированы последствия отказа от традиционных банковских кредитных каналов трансляции средств и замены их каналами небанковских посредников в виде необеспеченных займов. Раскрыта специфика институци-

онального обеспечения взаимодействия финансового и реального секторов в Украине в условиях стремительного развития ИТ-технологий.

Ключевые слова: институциональное обеспечение, финансовая безопасность, криптовалюта, электронные деньги, биткоины, система платежей, институциализация.

The explores the features of the development of virtual financial innovations in the form of cryptocurrency in the article. The consequences of the abandonment of traditional banking credit channels for the transmission of funds and their replacement by channels of non-bank intermediaries in the form of unsecured loans are analyzed. The specificity of the institutional support for the interaction of the financial and real sectors in Ukraine is revealed in the context of the rapid development of IT technologies.

Key words: institutional support, financial security, cryptocurrency, electronic money, bitcoins, payment system, institutionalization.

УДК 336.71(477)

Лашин П.М.

аспірант кафедри економіки та права
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»

Постановка проблеми. Стан фінансової безпеки України на сучасному етапі розвитку держави нестабільний та характеризується істотними кризовими процесами, зростанням масштабу глобального технічного переозброєння фінансових ринків на основі Інтернет-технологій. Результатом цього процесу є деформація традиційних інституціональних моделей фінансування реального сектору. Якщо раніше фінансові ринки працювали тільки з простими акціями та облігаціями, то сьогодні з появою можливості функціонувати цілодобово в реальному часі ринки використовують сотні фінансових продуктів, що дають змогу розподіляти ризики між інструментами, галузями, регіонами. Використання ІТ-технологій у фінансовій сфері зумовлене великим обсягом оперативної та аналітичної інформації про клієнтів, партнерів, конкурентів, кон'юнктуру світових ринків, що постійно змінюється та оновлюється. Одним із ключових ризиків активного впровадження досягнень ІТ-технологій у фінансовій сфері фахівці називають можливе зникнення банківської системи в класичному вигляді або її радикальна трансформація через неспроможність конкурувати з новими технологіями. Тому серед завдань підтримання

фінансової безпеки вагоме місце посідає необхідність захисту банківського сектору від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру. Забезпечення фінансової безпеки банківського сектору має велике значення для соціально-економічного розвитку держави, адже падіння довіри до банків завдає збитків фінансовій безпеці всієї країни

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика інституційного забезпечення взаємодії реального та фінансового секторів із погляду фінансової безпеки досить активно розроблялася у наукових працях О. Барановського, І. Бінька, О. Василика, Є. Ведути, О. Глуценко, С. Міщенко, М. Єрмошенка, В. Мунтіяна, С. Науменкової, А. Сухорукова, В. Шлемка та ін. Незважаючи на постійний інтерес дослідників до різних питань даної теми, аналіз публікацій підтверджує, що не всі її аспекти досліджено й опрацьовано. Зокрема, недостатньо вивчено форми регулювання взаємодії фінансового та реального секторів у контексті розвитку кредитних електронних платформ та блокчейну.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз інституційного забезпечення взаємодії фінансового та реального секторів в Україні в умо-

вах стрімкого розвитку IT-технологій та обґрунтування практичних рекомендацій щодо забезпечення фінансової безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дж. Фіннерті за операційно-продуктовим принципом виділяє такі групи фінансових інновацій: фінансові інструменти, що включають споживчі фінансові продукти й цінні папери, фінансові процеси, фінансові стратегії та рішення [1, с. 33]. Так, фінансові інструменти є найбільш легко тиражованими з огляду на стандартизацію правил торгівлі та юридичної сторони питання під час укладання угод. Висока обіговість також робить цю групу інновацій найбільш поширеною. Усе різноманіття фінансових інновацій представлено в різних секторах фінансового простору: інвестування (інвестиційні структуровані продукти, конструювання ставки дисконтування), хеджування (портфельне інвестування, біржові спекуляції, деривативи), управління боргом (сек'юритизація та її продукти, синтетичні продукти), корпоративні фінанси (нові класи акцій, гібридні цінні папери, інструменти запобігання недружньому поглинанню) [2]. Перелік не обмежується, й такий поділ не означає, що інструменти не можуть належати до двох і більше сфер (наприклад, кредитні дефолтні свопи відносяться до хеджування та управління боргом). Окремо у цьому переліку слід виділити групу віртуальних фінансових інновацій.

До потенційних переваг від упровадження фінансових інновацій можна віднести:

- зменшення витрат, пов'язаних із фінансовим посередництвом, підвищенням конкуренції у фінансовому секторі;

- зростання ефективності шляхом більшої різноманітності продуктів і, відповідно, задоволення ширшого кола потреб;

- оперативність – зростає чутливість реакції банківської системи на вимоги споживачів і постачальників фінансових послуг;

- руйнування цінових аномалій і зменшення недосконалості ринку шляхом більшої інтеграції ринків;

- інформаційна ефективність [3, с. 131].

Використання інформаційних технологій дає можливість вибудувати більш гнучкі зв'язки зі споживачами фінансових послуг, інформувати їх та успішно залучати нових клієнтів. Використання IT-технологій у фінансовій сфері зумовлене великим обсягом оперативної та аналітичної інформації про клієнтів, партнерів, конкурентів, кон'юнктуру світових ринків, що постійно змінюється та оновлюється. У такий спосіб відбувається віртуалізація фінансового сектору, зміна інституційної моделі взаємозв'язку фінансового і реального секторів, які призводять до старіння колишніх інституційних правил і ринкових механізмів. Якщо віртуальна економіка, фінансові виробництва і

фінансові інститути забезпечують прискорення зростання реальної економіки й забирають рівно те, що вони додали, тоді весь механізм працює нормально. Але якщо відбувається гіпертрофія віртуальної економіки та вона забирає набагато більше, ніж те, що збільшила, вона фактично у своїх економічних наслідках працює як відтік капіталу або як нав'язування надлишкових витрат, або як нав'язування надлишкового податкового преса.

Сьогодні у світі сформувалася розгалужена інфраструктура обміну інформацією між банками, основу якої становлять системи SWIFT, Reuters, Western Union, СЕП (в Україні) та багато інших. IT-технології також використовуються в поточній роботі банків із клієнтами в процесі кредитування, залучення депозитів, розрахунково-касового обслуговування (в Україні – система «Банк-клієнт»), у внутрішньобанківських процесах, пов'язаних з обліком, аналізом, контролем, бюджетуванням, звітністю (в Україні – APM Stat/Newstat, APM Norm тощо). Дана інфраструктура дає змогу фінансовим установам скорочувати витрати й збільшувати виручку розширенням частки ринку, поліпшенням якості послуг і прискоренням постачання фінансових продуктів. Сучасні фінансові портали надають користувачеві актуальну інформацію про банківські продукти й дають змогу досить швидко знайти потрібний банк, що пропонує найбільш вигідні для нього умови. Портали, що надають послуги лідогенератора, є для банків надійними постачальниками якісної аудиторії. Ринок Інтернет та мобільного банкінгу збільшується пропорційно зростанню IT-освіченого населення. Існує думка, що в майбутньому банківське роздрібне обслуговування може перетворитися із системи офісів на систему відеопослуг [4].

Відмова від традиційних банківських кредитних каналів трансляції засобів і заміна їх каналами небанківських посередників у вигляді незабезпечених позик має в основі недолік «добропорядних» ресурсів для видачі забезпечених банківських кредитів. Якщо до кризи тіньовий сектор отримував гарантовані приватні трансферти ліквідності, емітуючи негарантовані векселі, то за падіння кредитоспроможності приватного сектору тіньовий банкінг зіткнувся з кризою ліквідності, йому довелося рефінансуватися, займаючи у традиційних банків, у держави або продаючи активи, що не завжди забезпечувало успіх [5]. Корисність фінансових інновацій зв'язується з подоланням недосконалості ринку, перерозподілом ризиків, узгодженням інтересів ринкових агентів, збільшенням прибутковості вкладень на фінансовому ринку. Зростання ефективності функціонування фінансових інститутів знижує рівень невизначеності у системі ринкових відносин (функція зниження ризиків – фінансових, інвестиційних, економічних). Окрім того, підвищується ступінь інформованості суб'єктів господарювання у сфері грошово-кредитних відносин.

Розвиток IT-технологій та інфраструктури безготівкових платежів призводить до принципових змін у механізмі грошової емісії, тому поступово з'являються ознаки офіційного визнання криптовалют фінансовим істеблішментом. Розповсюдженість застосування криптовалюти зумовлена технологічно, інституційно і економічно. Найбільші інвестиційні банки (Goldman Sachs, Merrill Lynch, Bank of America) випускають огляди перспектив різних криптовалют, що свідчить про практичне їх включення у традиційну фінансову індустрію. Такі міжнародні банки, як Barclays, Credit Suisse, Canadian Imperial Bank of Commerce, HSBC, MUFG та State Street, організували проект щодо створення нової криптовалюти – «монети для розрахунків» (utility settlement coin – USC). Після приєднання до проекту Deutsche Bank, Banco Santander, BNY Mellon та NEX він перейшов на новий рівень, що передбачає обговорення цієї ідеї із центробанками, а також доопрацювання системи захисту конфіденційності даних та захисту від кібератак [6].

Криптовалюти займають також інші, доволі специфічні сегменти фінансового ринку. Зокрема, головний «суперник» біткоіна – криптовалюта Ethereum була випробувана на рівні ООН як спосіб розподілу допомоги сирийським біженцям [7]. Деякі країни всіляко стимулюють обіг криптовалют (Австралія, Німеччина, Нідерланди, Нова Зеландія, Сінгапур). Іспанія ще в 2014 р. визнала біткоін офіційною платіжною системою. Це була ініціатива податкової інспекції країни, яка провела аналіз використання криптовалют в країні та дійшла висновку, що цей процес необхідно легалізувати та обкласти податком. У Канаді дозволено отримувати цифрову заробітну плату, а криптовалюта, отримана в результаті майнінгу, обкладається податком на дохід. На Кіпрі криптовалютою можливо оплатити навчання в університеті. З квітня 2017 р. біткоін офіційно визнаний платіжним засобом на території Японії [8]. На початку березня 2018 р. Німеччина також визнала біткоін офіційним платіжним засобом [9].

Окремі країни встановлюють для криптовалют суттєві обмеження (Китай, Росія, Індонезія), проте в Індонезії використання криптовалют дозволено в продуктивних крамницях. Пряма заборона обігу криптовалют сьогодні встановлена лише в Болівії, Еквадорі, Таїланді та В'єтнамі. Абсолютна більшість урядів вибрала позицію нейтралітету, уникаючи конкретних рішень. Проте нейтральне ставлення більшості країн до криптовалют поширюється виключно на «приватні» валюти. Інституційно поширеність транзакцій із використанням криптовалют поки заснована на неформальних нормах учасників даного процесу.

Однак негативний вплив фінансових інновацій асоціюється з послабленням фінансової стійкості й виникненням кризових явищ. Інституціональні

зміни й управління стають визначальними чинниками економічних змін, які становлять сутність економічного розвитку. Ці процеси, впливаючи на економічну систему, можуть змінювати напрям її руху, рівень різноманітності, а отже, складності, визначати часові характеристики різних етапів розвитку. Використання в Україні криптовалют підтримує монополію Національного банку на емісію грошей та послаблює національну грошову одиницю. При цьому основними ризиками та загрозами для економічної безпеки держави функціонування криптовалют в Україні сьогодні є:

- використання віртуальних валют для нелегальних транзакцій, торгівлі наркотиками, зброєю тощо;
- експансійне проникнення на внутрішній ринок іноземних фінансових установ унаслідок загострення конкуренції та втрати ринкових позицій національними фінансовими установами, що може спровокувати втрату монетарного суверенітету країни;

- втрати державної монополії на емісію грошей;
- зменшення сеньйоражу центрального банку;
- зменшення попиту на національну валюту, що зумовлює її знецінення (а можливо, навіть відмову на користь іноземної) та зміну швидкості обігу, що ускладнює процес визначення швидкості обігу грошей та здійснення грошово-кредитного регулювання; використання криптовалют в розрахунках товари та послуги автоматично зменшує на той самий обсяг їх обслуговування національною валютою [10];

- неможливість проведення ефективної грошово-кредитної політики, оскільки істотна частка грошової маси перебуватиме поза контролем регулятора;

- зменшення рівня впливу або усунення фінансових посередників тощо [11].

До інших проблем, пов'язаних з обігом криптовалют в Україні, слід віднести: повну анонімність процесу транзакцій, високий рівень волатильності ціни криптовалют, невизначеність об'єктивної цінності криптовалют, що має бути виражена в реальних товарах і послугах, постійне протистояння між емісією та реальним попитом на віртуальну валюту, відсутність державного гарантування, що унеможливорює безпечне накопичення криптовалют, нульову внутрішню вартість, що означає можливість перетворення віртуальної валюти на «фінансову бульбашку» [12].

Висновки з проведеного дослідження. В Україні біткоін та інші криптовалюти досі не мають визначеного правового статусу, що й є основним чинником, який обмежує їх активне розповсюдження та розвиток інфраструктури. При цьому питання гарантування безпеки є й залишається одним із суттєвих у проблематиці криптовалют, що визначає головні перешкоди у їхньому розвитку та поширенні. Завдяки розвитку глобаль-

ного електронного фінансового сектору економічні агенти дістали можливість отримувати прибутки від емісії грошей, але через відсутність інституційного погодження конвертація електронних грошей стає вкрай складною. Офіційна заборона державою транзакцій із використанням криптовалют сьогодні технічно є неможливою, отже, й недоцільною. Мінімізація ризиків від глобального технічного переозброєння фінансових ринків на основі Інтернет-технологій вимагає розроблення комплексу заходів, спрямованих на перекваліфікацію та соціальну адаптацію працівників фінансової сфери, що втрачатимуть роботу внаслідок фундаментальних технологічних змін; розроблення концепції повного виходу держави з капіталу банків шляхом їх продажу приватним інвесторам, що більш оперативно реагують на виклики, пов'язані з фундаментальними трансформаціями у сфері ІТ-технологій та у фінансовій сфері.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Маршалл Дж.Ф., Бансал В.К. Финансовая инженерия: полное руководство по финансовым нововведениям ; пер. с англ. Москва : ИНФРА-М, 1998. 784 с.
2. Логинов А.А. Финансовые инновации в системе корпоративного управления : дис. ... канд. экон. наук. Москва, 2008. URL : http://www.mirkin.ru/_docs/dissert071.
3. Юхименко Т.В. Сучасні вектори розвитку банківського сектору в Україні та світі. *Економіка та держава*. 2015. № 10. С. 130–133.
4. Franklin A. Trends in Financial Innovation and Their Welfare Impact: An Overview. *DNB Working Paper*. 2012. № 355 (October). 43 p.
5. Ермоленко А.А., Шарапов М.В. Виртуальные факторы развития финансовых рынков. *Новые технологии*. 2012. № 1. С. 102–106.
6. Six global banks join forces to create digital currency. URL : <https://www.ft.com/content/20c10d58-8d9c-11e7-a352-e46f43c5825d>.
7. Что бы это ни было, надувается оно очень быстро. URL : <http://expert.ru/2017/08/10/lopnet-li-putyir-bitkojna>.
8. Біткоїн – валюта майбутнього? URL : https://media.slovoidilo.ua/media/infographics/4/33161/33161-1_ru_origin.png.
9. Veronika Rinecker. Germany Won't Tax Cryptocurrencies Used To Make Purchases. URL : <https://cointelegraph.com/news/germany-wont-tax-cryptocurrencies-used-to-make-purchases>.
10. Кушнирук Б. Виртуальная валюта в Украине: надежен ли Bitcoin и как он влияет на гривню. URL : <https://ru.slovoidilo.ua/2017/08/17/mnenie/jekonomika/virtualnaya-valyuta-ukrainenadezhen-li-bitcoin-i-kak-on-vliyaet-grivnyu>.
11. Пантелєєва Н. Нові форми грошей в умовах формування інформаційного суспільства. *Вісник НБУ*. 2015. № 5. С. 25–31. URL : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17795590>.

ТОРГОВЕ ФІНАНСУВАННЯ У ВИРІШЕННІ ЗАВДАНЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

TRADE FINANCE IN SOLVING THE ISSUES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY

У статті розглянуто сучасні підходи до визначення сутності категорій «сталій розвиток» та «торгове фінансування». Охарактеризовано тенденції розвитку світової торгівлі. Проаналізовано процеси використання торгового фінансування за обсягами та галузями. Визначено проблеми розвитку світової торгівлі та інструментів торгового фінансування. Запропоновано рекомендації щодо їх удосконалення.

Ключові слова: сталій розвиток, світова торгівля, торгове фінансування, банк, ризик, інструменти фінансування.

В статье рассмотрены современные подходы к определению сущности категорий «устойчивое развитие» и «торговое финансирование». Охарактеризованы тенденции развития мировой торговли. Проанализированы процессы использования торгового финансирования по объемам и

отраслям. Определены проблемы развития мировой торговли и инструментов торгового финансирования. Предложены рекомендации по их усовершенствованию.

Ключевые слова: устойчивое развитие, мировая торговля, торговое финансирование, банк, риск, инструменты финансирования.

The article discusses the modern approaches to the definition of the essence of the categories "sustainable development" and "trade finance"; characterizes trends of development of world trade. The processes of use of trade finance by volumes and industries are analyzed. The problems of development of international trade and trade finance instruments are determined, recommendations for improvement are proposed.

Key words: sustainable development, international trade, trade finance, bank, risk, financial instruments.

УДК 339.5:339.7

Платонова І.О.

аспірант кафедри загальної економічної теорії і економічної політики
Одеський національний економічний
університет

Постановка проблеми. Результати глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. довели необхідність пошуку нових заходів, адекватних вимогам сталого розвитку світової економіки, оскільки заходи, що вживалися провідними країнами світу, не призвели до прискорення темпів економічного зростання, до вирішення наростаючих економічних, соціальних і екологічних проблем, які вимагають їх комплексного вирішення. Однією з таких важливих проблем є розвиток міжнародної торгівлі та інструментів її фінансування.

Фінансові послуги є другим напрямом після комп'ютерно-інформаційних технологій, що постійно динамічно розвиваються в умовах впливу цифрової економіки. А торгове фінансування є одним з інструментів обслуговування потреб торгових відносин, ключовим чинником збереження конкурентоспроможності та ефективності світової економіки і механізмом сприяння міжнародній торгівлі та захисту від різного роду ризиків. Як відомо, сьогодні Україна розширює свої міжнародні зв'язки, збільшує обсяги експортно-імпорتنих операцій, тому необхідність використання інструментів торгового фінансування для вирішення стратегічних завдань сталого розвитку вітчизняної економіки набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань розвитку торгового фінансування присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як: Дж. Дейлі, Б. Івасів, Д. Кейнс, Н. Непрядкіна, М. Савлук, Л. Руденко, С. Ярошенко та ін.

Віддаючи належне доробку вчених у цій сфері, слід зазначити, що в сучасних умовах необхідності

розвитку економіки та її важливого сектору – міжнародної торгівлі виникає потреба в подальших наукових дослідженнях щодо можливості використання торгового фінансування як інструменту забезпечення стратегічних завдань сталого розвитку економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ролі торгового фінансування у забезпеченні виконання стратегічних завдань сталого розвитку економіки. Відповідно до мети, у науковій праці вирішено такі завдання: на основі теоретичних положень сталого розвитку економіки та торгового фінансування доведено їх взаємозв'язок; проведено аналіз розвитку міжнародної торгівлі та використання банками інструментів торгового фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з головних рис сучасної світової економіки є глобалізація, яка сприяє швидкому розвитку світової торгівлі. В останні десятиліття її обороти зростали майже вдвічі швидше, ніж світове виробництво (відповідно близько 8% і майже 4% на рік), будучи достатньо потужним драйвером усесвітньої господарської експансії. При цьому політична нестабільність, економічні та фінансові ризики роблять міжнародну торгівлю більш уразливою до сучасних шоків.

Відомо, що економічна криза негативно вплинула в 2009 р. на експортні та імпорتنі операції. Частка міжнародної торгівлі у світовому ВВП упала на 5% (26% у 2009 р., 31% у 2008 р.) здебільшого за рахунок зниження вартості товарів. Незважаючи на деяке поживлення в 2010–2011 рр., частка світової торгівлі у ВВП залишилася нижчою макси-

мальної позначки 2008 р. У 2014 р. зростання світової торгівлі становило 2,6% порівняно з 2013 р (2,5%) [1], причиною такого незначного зростання слугувала слабка позитивна динаміка торгівлі країн із високим рівнем доходу.

У 2017 р. зовнішня торгівля більшості провідних економік світу показала позитивну динаміку після спаду в 2015 р. та відновлення зростання в 2016 р., що багато в чому пов'язано з поживленням економічної активності в світі та стійким зростанням цін на основні групи товарів.

У першому півріччі 2018 р. позитивну динаміку експорту зберегли такі країни, як США, Німеччина, Японія, Китай, Бразилія. Зростання експорту США в першому півріччі 2018 р. становило близько 10%, у Німеччині збільшення обсягу товарного експорту перевищило 4%, а Японії становило 6%. Динаміка обсягу експорту ще двох країн – Китаю і Бразилії – демонструвала високу амплітуду коливань [1; 2]. Незважаючи на напруженість через торгові війни між США і Китаєм, показники індексу світової торгівлі Kuehne + Nagel World Trade Indicator (gKNI WTI) за перше півріччя 2018 р. свідчать про те, що обсяги світової торгівлі зросли на 10,2% [3].

Особливе значення в сучасних умовах здійснення міжнародних торгових відносин має необхідність урахування стратегічних завдань сталого розвитку економіки. При цьому необхідно відзначити недостатність наукових розробок і загально-визнаних теоретичних положень, що визначають сутність понять сталого розвитку економіки та торгового фінансування, наявність яких сприяла б формуванню науково-методичних засад обґрунтування їх взаємодії та активізації впливу інструментів торгового фінансування на міжнародну торгівлю та економіку у цілому.

Єдиного загальноприйнятого трактування поняття «розвиток» не існує, що ускладнює можливість його використання. У наукових працях простежується нездатність щодо розкриття змісту поняття «розвиток» у генезі, який модифікується в процесі історичного розвитку конкретних явищ. Дослідження даної проблематики може бути засноване на знаннях, які забезпечують формування нових науково-теоретичних положень і концепцій, адекватних історично зростаючим вимогам до наукового обґрунтування процесів розвитку економічних явищ.

Термінологічна нестійкість поняття «розвиток» робить невизначеним підґрунтя теорій розвитку. У багатьох дослідженнях простежується спроба надання цьому поняттю осучаснення змісту, відповідного реальним умовам. Однак заміна застарілих уявлень на більш сучасні не вирішує проблеми.

Сучасні вчені всіх галузей знань найбільш часто асоціюють розвиток з якісною зміною об'єкта, трансформацією внутрішніх і зовнішніх зв'язків об'єкта за появи інновацій, нових суспільних форм.

Однак, незважаючи на увагу вчених до визначення понять розвитку, сталого розвитку економіки, ще існують наукові прогалини, зокрема у формуванні наукових засад стратегії сталого розвитку економіки, завдання якої поєднували б можливості інноваційних технологій інформаційної економіки та існуючих технологій на сучасному етапі проведення структурних, технологічних і екологічних змін.

Сутність сталого розвитку економіки розкривається в наукових працях Г. Арндта, А. Гальчинського, Дж. Дейлі, А. Кругера, Г. Кларка, Х. Томаса, С. Енке та ін.

Сучасні визначення сталого розвитку відрізняються один від одного визначенням найбільш пріоритетних проблем, серед яких: специфічність економічного зростання, якість життя та навколишнього середовища, взаємини розвинених країн і тих, що розвиваються, необхідність управління світовими процесами, раціональне використання ресурсів, збалансованість розвитку різних галузей економіки [4, с. 253].

Перехід до сталого розвитку в глобальному масштабі можливий лише за обов'язкової умови узгодженості всіх об'єктів і суб'єктів цього процесу, який носить системний характер і пов'язує в єдине ціле всі рівні соціально-економічної системи (глобальний, національний, регіональний, локальний) та різні сфери її функціонування (економічну, соціальну, екологічну) [5, с. 108].

Отже, врахування завдань сталого розвитку економіки для міжнародної торгівлі призводить до необхідності використання системного підходу: узгодження всіх об'єктів і суб'єктів торгових відносин, принципів організації торгівлі, законодавчих норм регулювання, методів і інструментів, у тому числі торгового фінансування.

В іноземній літературі поняття «торгове фінансування» визначається як сукупність банківських операцій із підтримки експортно-імпорتنих операцій корпоративних клієнтів. У вітчизняних правових актах не існує точного визначення торгового фінансування, проте частково описано деякі інструменти: у Цивільному кодексі визначено акредитив як форму безготівкових розрахунків, охарактеризовано банківську гарантію.

Посилення конкуренції у сфері міжнародної торгівлі, особливо в умовах необхідності вирішення завдань сталого розвитку, вимагає розроблення інструментів, які можна використовувати для підтримки і розвитку торгівлі на світових ринках. Тому у зовнішньоекономічній діяльності все більше уваги приділяється розробленню нових і вдосконаленню існуючих фінансових інструментів, зокрема торговому фінансуванню [6, с. 130].

Торговельне фінансування – це фінансування коротко- і середньострокових (до трьох років) проєктів, пов'язаних з імпортом або експортом товарів, обладнання або послуг за рахунок коштів іно-

земних банків, а також забезпечення виконання зобов'язань клієнта (видача гарантій) у рамках експортно-імпортних операцій.

Переваги торгового фінансування полягають у гарантії швидкого розгляду і реалізації угоди, у можливості фінансування контрактів у невеликих сумах, необмежена географія фінансування (країна експорту не має значення для реалізації угоди), відсутність необхідності страхування за відносно короткостроковою угодою в експортному кредитному агентстві та наданні додаткової гарантії [7, с. 27].

Іншими словами, торгове фінансування являє собою комплекс методів, інструментів та механізмів щодо фінансування зовнішньоторговельних операцій клієнтів на основі залучення національними банками кредитних ресурсів із міжнародних кредитно-фінансових ринків.

У наданні таких ресурсів центральну роль відіграють банки. Однак кошти для фінансування можуть надаватися і за посередництва третьої сторони, наприклад через експортне кредитне агентство, міжнародні торговельні компанії, спеціалізовані небанківські кредитно-фінансові організації. Про розвиток операцій із фінансування зовнішньоторговельних операцій клієнтів свідчать дані табл. 1.

Дані наведеної таблиці свідчать, що в 2018 р. серед комерційних банків та інститутів розвитку, які надають послуги торгового фінансування, HSBC був визнаний лідером. За три квартали 2018 р. банком було підписано 57 угод вартістю 11,99 млрд дол. США, здебільшого орієнтованих на Європу й Америку. Велика частка проектів реалізована у сфері енергетики, металургії, добувної промисловості та транспорту.

Друге місце в рейтингу займає банк JBIC, яким було реалізовано 35 транзакцій на суму 10,8 млрд дол. США.

Третє місце в рейтингу торгового фінансування займає банк Mitsubishi UFJ Financial Group,

яким було реалізовано 68 транзакцій на суму 10,6 млрд дол. США. Варто відзначити, що діяльність японських банків у сфері торгового фінансування займає значну частку.

На сучасному етапі центр управління торговими операціями зміщується у напрямку Південної і Північної Америки (понад 75,4 млрд дол. США); операцій торгового фінансування було проведено в Європі на суму 68,8 млрд дол. США, а в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні обсяги фінансування становили 63,4 млрд дол. США (рис. 1).

Більшою мірою інструменти торгового фінансування застосовувалися в секторі споживання електроенергії –100 млрд дол. США) (рис. 2).

На глобальному рівні сектор споживання електроенергії перевищує більш ніж у п'ять разів сектор металів і неметалевих корисних копалин (18,1 млрд дол. США), де домінують Америка і Європа. Друге місце займають фінанси (38,2 млрд дол. США).

Як відзначає Л. Кузнєцова, для своєчасної оплати товарів і послуг учасники зовнішньоторговельних операцій використовують різні методи торгового фінансування: відкритий рахунок, авансовий платіж, інкасо, акредитивні операції, а також банківські гарантії, страхове/гарантійне покриття ЕКА, міжбанківські кредити, цільові торгові кредити під час експорту та імпорту, факторинг і форфейтинг, лізинг, цінні папери та інші операції [8, с. 31].

Банки та інші установи надають торгове фінансування для двох цілей. По-перше, фінансування торгівлі служить джерелом оборотних коштів для індивідуальних трейдерів і міжнародних компаній, які потребують ліквідних активів. По-друге, торгове фінансування передбачає кредитне страхування від ризиків, пов'язаних із міжнародною торгівлею, таких як зміна ціни, коливання валютних курсів, політичні ризики. Кожний із цих двох напрямів виконується певним набором кредитних інструментів, переважно приватними фінансовими інститутами, але іноді й державними установами.

Таблиця 1

Рейтинг банків та інститутів розвитку у сфері торгового фінансування за три квартали 2018 р.

№ на ринку	Найменування	Разом млн. \$	Кількість транзакції	Частка ринку
1	HSBC	11,992.34	57	4,11
2	JBIC	10,817.67	35	3,7
3	Mitsubishi UFJ Financial Group	10,607.06	68	3,63
4	JPMorgan Chase & Co	10,196.01	41	3,49
5	BNP Paribas	8,426.09	52	2,89
6	Citigroup	8,159.70	67	2,79
7	Natixis	7,967.57	43	2,73
8	ING Group	7,777.93	78	2,66
9	Sumitomo Mitsui Financial Group	7,506.22	63	2,57
10	Mizuho Financial Group	7,299.33	62	2,5

Джерело: складено на основі [2]

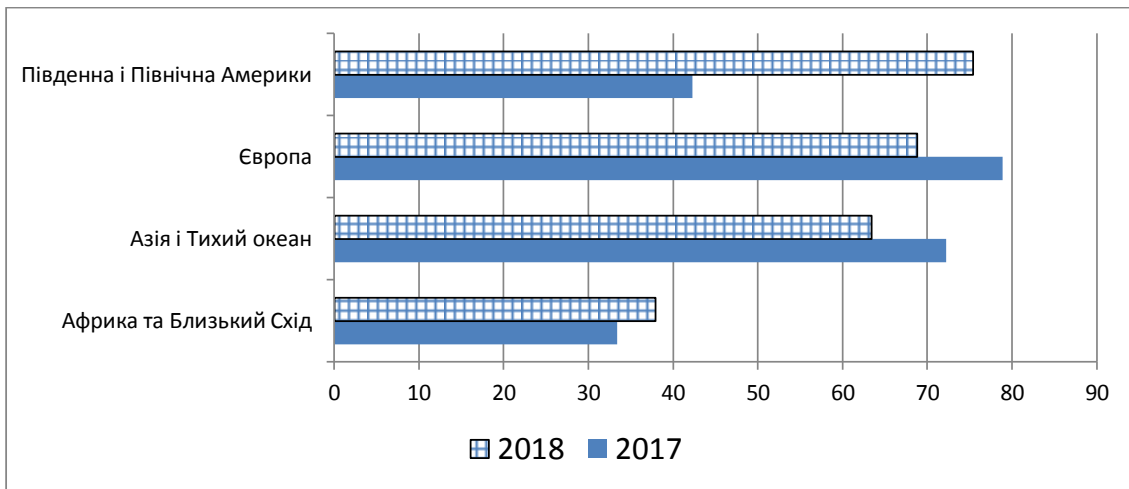

Рис. 1. Обсяги угод по регіонах за 1–3-й квартали 2017 та 2018 рр. [2; 3]

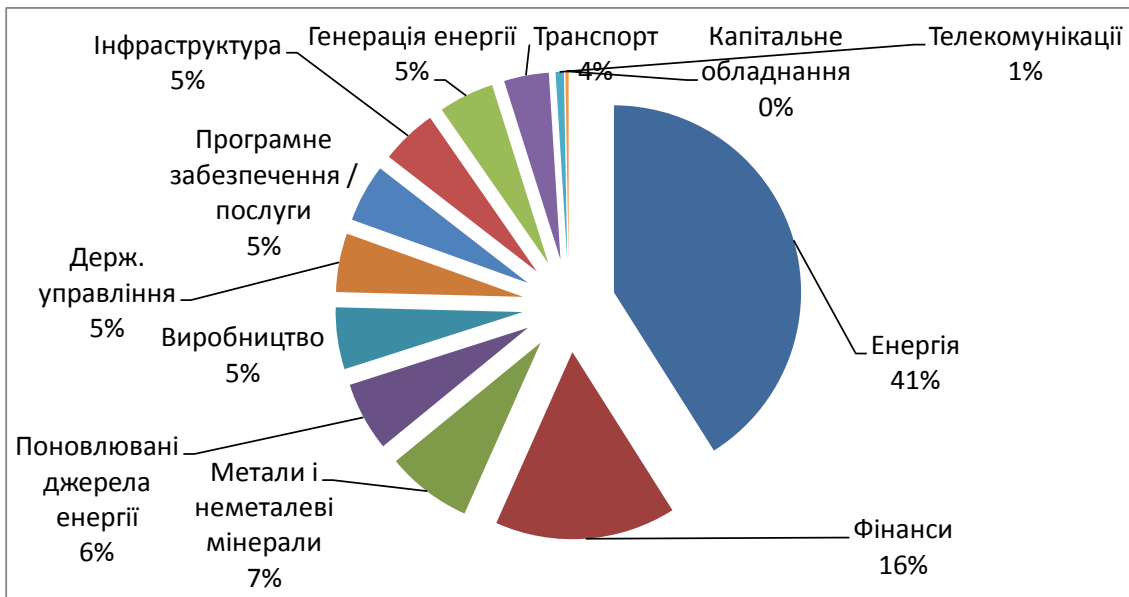

Рис. 2. Використання інструментів торгового фінансування у різних галузях світової економіки (третій квартал 2018 р.) [2]

Одним із найбільш широко використовуваних засобів експортного фінансування є фінансування торгівлі на основі комерційного акредитива. За допомогою цього інструменту банк-емітент заявляє про свою готовність виплатити бенефіціару (експортеру) певну суму грошей від імені покупця (імпортера) за умови, що продавець виконує дії, які відповідають умовам міжнародної угоди купівлі-продажу товарів. З одного боку, комерційний акредитив дає змогу імпортеру використовувати свої грошові кошти (поки не отримані товари) не для оплати товарів експортера, а для альтернативних цілей. З іншого боку, акредитив гарантує, що експортер отримає грошові кошти своєчасно. Цей інструмент особливо підходить для міжнародних угод купівлі-продажу товарів.

Деякі експортери також покладаються на банківський аваль рахунку продавця, тобто на гарантію банку здійснити платіж покупця продавцю, якщо покупець не буде платити.

Іншими платіжними інструментами є гарантії повернення авансового платежу, митні гарантії та доручення (які дають змогу здійснити відстрочку податкових платежів до моменту, поки товари не будуть продані) і митні гарантії, що застосовуються під час тимчасового ввезення товарів.

Останнім часом банки впроваджують інноваційні рішення у формі надання інформаційних послуг і фінансування через Інтернет, що також позитивно впливає на швидкість обробки і надання послуг, процедура Know Your Customer належить до числа таких і дає змогу збирати і

постійно оновлювати базу даних з інформацією про клієнтів [3].

Для мінімізації ризиків та дотримання принципів соціальної відповідальності більше 34% іноземних банків прийняли «Принципи Екватора» (The Equator Principles – EPs). Близько 66,1% банків світу впроваджують дані принципи або збираються це реалізувати [3]. Уведення принципів екватора розраховане на те, що всі фінансові установи приймуть таку систему управління, основою якої є наявність базового внутрішнього стандарту комплексного аналізу та достовірної фінансової оцінки проекту.

Використанням даних принципів фінансовий сектор отримує певну кількість екологічних і соціальних орієнтирів для управління зазначеними ризиками під час фінансування будівельних проектів у міжнародному масштабі та виконання завдань сталого розвитку економіки.

Висновки з проведеного дослідження. У сучасних умовах вирішення завдань сталого розвитку економіки існує нагальна необхідність завершення програми заходів із реформування міжнародної торгівлі, системи інструментів торгового фінансування зовнішньоторговельних операцій та їх регулювання.

Якісне регулювання також необхідно для вирішення проблем, що виникають під час здійснення міжбанківських кореспондентських відносин, які відіграють важливу роль у сприянні світовій торгівлі, ефективності торгового фінансування й економічній активності. Під час організації угод торгового фінансування фінансові інститути стикаються з різного роду ризиками, які можуть призвести до несприятливих фінансових наслідків. Глобальне значення високого рівня міжнародної фінансової взаємозалежності й уразливості в деяких регіонах вимагає ретельно координованої, забезпеченої достатніми ресурсами глобальної системи фінансової безпеки, а також більш міцних основ для запобігання та врегулювання боргових криз. Необхідні скоординовані колективні дії для управління ризиками під час здійснення операцій торгового фінансування, для збереження фінансової стабільності та мінімізації негативного впливу кібератак.

Практика торгового фінансування починає використовуватися вітчизняними компаніями та

банками України. Окремі банки пропонують клієнтам досить розроблені пакети інструментів торгового фінансування, при цьому вони активно співпрацюють з іноземними виробниками товарів та їх постачальниками, які виробляють і поставляють в Україну необхідні товари та технології.

Зазначене доводить необхідність подальшого розвитку теоретичних положень сталого розвитку економіки, визначення найбільш необхідних імпорتنих товарів для забезпечення збалансованого розвитку вітчизняної економіки, а також реалізації програм збільшення обсягів продажу експортних товарів. Сприяти ефективному виконанню зазначених завдань буде торгове фінансування, яке є важливим чинником збереження конкурентоспроможності та ефективності світової економіки та механізмом сприяння міжнародній торгівлі та захисту від ризиків. Результатом використання торгового фінансування буде підтримка вітчизняних експортерів та імпортерів, яка спрямована на розвиток конкурентних переваг України на зовнішніх ринках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. International trade statistics 2017, WTO. URL : https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2017_e/its17_toc_e.htm.
2. Trade Finance league table. URL : <https://tradefinanceanalytics.com/analytics>.
3. Офіційний портал конференції ООН з торгівлі та розвитку. URL : www.unctad.org.
4. Гальчинський А.С. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань : монографія. Київ : Либідь, 2013. 472 с.
5. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. Київ : Інтелсфера, 2002. 312 с.
6. Ярошенко С.В. Новітні технології у процесі застосування механізму торгового фінансування. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 1. С. 129–134.
7. Непрядкіна Н.В. Перспективи розвитку експортного фінансування в Україні із залученням експортних кредитних агентств. *Бізнес Інформ*. 2014. № 4. С. 25–28.
8. Банківське кредитування корпоративного сектору економіки в умовах циклічності : монографія / Л.В. Кузнецова та ін. ; за ред. Л.В. Кузнецової. Харків : Діса Плюс, 2018. 280 с.

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Е-МОБІЛЬНІСТЬ – ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В НАПРЯМІ ІНКЛЮЗИВНОСТІ

E-MOBILITY – IMPLEMENTATION OF THE CIRCULAR ECONOMY TOWARDS INCLUSIVENESS

У статті розглянуто е-мобільність у Нідерландах та Швейцарії. Виокремлено окремі приклади е-мобільності: концепт-шина Охугене як перехід у напрямі стійкої міської мобільності; багаторічна компанія Enel в імplementації Futur-e; технологія Vehicle to Grid (v2G). Запропоновано розглядати е-мобільність як імplementацію циркулярної економіки в напрямі її інклюзивності.

Ключові слова: модель Futur-e, безконтейнерні об'єкти (landfill-free sites), Охугене, стійка міська мобільність, е-мобільність, циркулярна економіка, циркулярна модель мобільності, інклюзивність послуги.

В статті розглянуто е-мобільність в Нідерландах та Швейцарії. Виділено окремі приклади е-мобільності: концепт-шина Охугене як перехід у напрямі стійкої міської мобільності; багаторічна компанія Enel в імplementації Futur-e; технологія Vehicle to Grid (v2G). Запропоновано розглядати е-мобільність як імplementацію циркулярної економіки в напрямі її інклюзивності.

Предложено рассматривать э-мобильность как имплементацию циркулярной экономики в направлении ее инклюзивности.

Ключевые слова: модель Futur-e, объекты без контейнеров (landfill-free sites), Охугене, стойкая городская мобильность, э-мобильность, циркулярная экономика, циркулярная модель мобильности, инклюзивность услуги.

The paper considers e-mobility in the Netherlands and Switzerland. Separate examples of e-mobility are outlined: the Oxygene concept bus as a transition towards sustainable urban mobility; Multinational Energy Enel Company in Futur-e; Vehicle to Grid (v2G) technology. It is proposed to consider e-mobility as an implementation of the circular economy in the direction of its inclusiveness.

Key words: Futur-e model, landfill-free sites, Oxygene, sustainable urban mobility, E-mobility, circular economy, circular mobility model, inclusiveness of services.

УДК 336.242, 339.972

Зварич І.Я.

к.е.н., доцент, докторант кафедри міжнародної економіки Тернопільський національний економічний університет

Постановка проблеми. Промисловість є важливою частиною будь-якої сучасної економіки. З розвитком країн і зростанням їхньої економіки вони створюють усе більший запас основних промислових товарів і матеріалів, таких як сталь, цемент, алюміній і пластмаси для підтримки інфраструктури, транспортних систем, будівель і заводів, а також для виробництва та упаковки товарів народного споживання. Крім того, здоровий промисловий сектор розглядається як вирішальний для економічної конкурентоспроможності.

Та одночасно промисловість також є основним джерелом викидів парникових газів: 40% від загального обсягу викидів у 2014 р. з постійним зростанням. Для досягнення довгострокової мети Паризької угоди щодо глобальної економіки з нульовими чистими викидами парникових газів необхідно різко скоротити промислові викиди. Завдання для політиків і для промисловості полягає у тому, щоб стримати викиди, продовжуючи задовольняти матеріальні потреби економік. Аналіз показує, що циркулярні підходи можуть скоротити викиди CO₂ з виробництва матеріалів в ЄС на 56% до 2050 р. Для ЄС це є великою можливістю як для скорочення розриву викидів, так і для підтвердження статусу першопрохідця та світового лідера у циркулярній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання е-мобільності в контексті циркулярної економіки займаються спеціалізовані компанії Sitra, Європейський фонд клімату, Комісія з переходу до чистої енергії, Фонд Елен МакАртур, Фонд кліматичних робіт.

У контексті дискусії майбутнього поняття мобільності домінує дискурс навколо переходу від викопного палива до альтернативного, але це лише одна невелика частина великої проблеми. Навіть автомобілі з чистою енергією мають вплив на навколишнє середовище та здоров'я людей. Так, Міністерство промисловості Китаю, General Motors та Goodyear урахувують ці часто помічені наслідки, концентруючи увагу на методах відновлення відходів та запобігання, які спрямовані на створення систем замкнутого циклу, тобто діяти відповідно до принципів циркулярної економіки.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути революційні приклади та моделі успішної імplementації е-мобільності в реалізації циркулярної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Е (Electric)-мобільність у Нідерландах стає все більш популярною. У 2016 р. було зареєстровано майже 25 тис. додаткових електромобілів (EV), у результаті чого загалом було випущено близько

120 тис. електромобілів. Одним із прискорювачів цього розвитку є Зелена угода про електричний транспорт на 2016–2020 рр. – угода між Міністерством економіки і кліматичної політики Нідерландів, Міністерством інфраструктури і водного господарства та 18 приватними організаціями. Ця Зелена угода спрямована на підтримку голландської е-мобільності та збільшення кількості електромобілів. Уряд Нідерландів розглядає інновації як ключове вирішення екологічних проблем, і в цьому відношенні електронна мобільність є мега важливою. Тим більше що сама е-мобільність і мобільність у багатьох економічних моделях є першим кроком до циркулярної економіки.

У Швейцарії в деяких аспектах е-мобільність не настільки розвинена, як у Нідерландах. Незважаючи на те що кількість електромобілів у Швейцарії практично як і в Нідерландах, ураховуючи, що голландське населення вдвічі більше швейцарського, інфраструктура зарядки електроенергії є відносно слабкою. Він організований окремо в кожному кантоні, а кантональні зарядні системи не з'єднуються. Таким чином, Швейцарський федеральний уряд готує великий публічний тендер на встановлення універсальної доступної платформи зарядів на швейцарських шляхах.

Швейцарський уряд розглядає е-мобільність як рішення для поліпшення зеленої політики. Швейцарська парламентська група Electro Mobility і форум Swiss Emobility є важливими гравцями на швейцарському ринку для стимулювання та поліпшення Emobility. Швейцарський парламент опублікував Генеральний план е-мобільності в 2015 р., в якому були визначені наступні кроки E-мобільності.

Іноді виникають сумніви щодо їх за рахунок надмірної кількості енергії, необхідної для зарядки. Тим не менше академічний консенсус явно схиляється до про-стійкості ефектів – приблизно 95% EV-досліджень – EV_s емітують меншу CO₂ порівняно з бензиновими автомобілями.

Так, у березні 2018 р. на Міжнародному автосалоні у Женеві компанія Goodyear¹ представила унікальну концепт-шину Oxugene, яка буде переходом у напрямі стійкої міської мобільності. Ця шина вистелена живим мохом, що дає змогу ефективно діяти як повітряний фільтр.

Відкрита конструкція шини та інтелектуальний дизайн протектору поглинають і циркулюють вологість та воду з поверхні дороги, що дає змогу здійснювати фотосинтез, тим самим вивільняючи кисень у повітря. У великих масштабах шина може допомогти зменшити забруднення повітря. У місті, подібному за розміром до Парижа, з приблизно

2,5 млн. автомобілів, за оцінками Goodyear, шини Oxugene можуть виробляти близько 3 тис. т кисню і поглинати більше 4 тис. т CO₂ на рік.

Концепція шини була розроблена з урахуванням принципів циркулярної економіки з акцентом на зниження матеріальних витрат, викидів та втрати енергії. Шина 3D-друкується з гумового порошку з перероблених шин та має легку, амортизуючу структуру, є міцною і стійкою до проколів, подовжуючи тим самим термін служби шини та мінімізуючи сервісні проблеми.

Витрати енергії Oxugene під час фотосинтезу використовуються для увімкнення вбудованої електроніки шини, включаючи бортові датчики, блок обробки штучного інтелекту та налаштовану світлову смужку в бічній стінці шини, яка перемикає кольори, попереджаючи як учасників дорожнього руху, так і пішоходів майбутніх маневрів, таких як зміна провулка або гальмування.

Концептна шина також використовує систему видимого світла (LiFi) для високопродуктивних мобільних з'єднань. LiFi обладнує шину можливостями Internet of Things, що дає змогу обмінюватися даними між автомобілями та транспортними засобами, що є важливим компонентом системи керування інтелектуальною мобільністю.

Таким чином, компанія має на меті спрямувати мислення та допомогти провести дебати навколо розумної, безпечної та стабільної мобільності в майбутньому.

Скажімо, у Китаї розширена відповідальність виробників стала офіційним стандартом в автомобільній промисловості, де виробникам електричних транспортних засобів (EVs) ставляться завдання зі створення об'єктів для збору та переробки використаних батарей.

Майже десять років тому китайський уряд почав рекламувати електромобілі, щоб одночасно скоротити викиди транспортних засобів та використовувати багатообіцяючі економічні можливості. У результаті виробництво літєвих батарей різко зросло відповідно до зростаючого попиту.

Згідно з новим рішенням, автовиробникам доведеться відновити батареї в нових транспортних засобах енергії та передати їх спеціалістам-переробникам. Щоб ще більше зменшити вплив, уряд також контролює компанії-відповідальні за ремонт або обмін старих батарей, ефективно сприяючи культурі ремонту. Міністерство рекомендує компаніям вживати заходів, які сприяють позитивній поведінці споживачів, включаючи субсидії та використання пакетів викупу заряду.

Ухвала також спрямована на прозорість у секторі з метою створення системи відстеження власників викинутих батарей. Хоча вплив нових правил ще не визначено, вони є важливим кроком вперед у вирішенні деяких основних питань, що виникають під час переходу на нові транспортні засоби.

¹ Goodyear Tire & Rubber Company — американська компанія, найбільший виробник шин. Компанія займає 472-е місце в Fortune Global 500 (2009 р.). Штаб-квартира – в Акроні, штат Огайо.

Тим часом компанія General Motors (GM) продовжує свій шлях до майбутнього безвідходного виробництва та споживання, розширюючи програму беззбиткової промисловості на всі свої виробничі підприємства в Канаді, Мексиці та Південній Америці. Відповідно до програми, на 27 нових сертифікованих підприємствах усі відходи від щоденних операцій переробляються, використовуються повторно або перетворюються на енергію.

Приклади робіт, що проводяться для скорочення витрат на підприємствах GM, включають у себе використання старого бетону для створення проходів, промивання масл, просочених тканинами, які використовуються у процесах фарбування, замість того щоб їх викидати та встановлювати нові контейнери для відходів, компостування та переробки у районах із високим рівнем трафіку.

У виробничих операціях компанії, що виробляють без сміття, на вторинному використанні, переробці або компостуванні в середньому близько 96% відходів від щоденних операцій і конвертуються 4% в енергію. До 2020 р. GM прагне мати 150 безконтейнерних об'єктів (landfill-free sites) у всьому світі. Так, усе виробництво в Канаді, Мексиці та Південній Америці є вільним від контейнерів, тобто безвідходним. 79 усіх виробничих потужностей (заводів) спрямовані на принцип reuse, recycle, compost майже 96% їх сміття щоденних операцій, що перетворюється у 4% енергії.

У розвитку стратегії масштабного впливу через співпрацю та обмін найкращими практиками глобальних операцій «Дженерал Моторс» співпрацювала з Американською діловою радою з питань ринку матеріалів для сталого розвитку, онлайн-бази даних для компаній, які відповідають традиційним та нетрадиційним потокам промислових відходів новими продуктами та дохідними можливостями.

Спільна потреба в стабільному розвитку продукує нові сценарії, активізує великі корпорації до рішучих кроків. Так, багатонаціональна енергетична компанія Enel² імплементує Futur-e – повномасштабний економічний проект із реконструкції 23 теплових електростанцій, що включає роботу з місцевими громадами для ідентифікації нових способів використання інформації.

Модель Futur-e зосереджена на стійкості системи, щоб спільно визначити можливі циркулярні та довгострокові рішення. Futur-e застосовує принципи циркулярної економіки шляхом створення

величезного масштабного комплексного проекту, який включає в себе підхід, за допомогою якого всі об'єкти управляються як єдиний портфель, та найкращі практики для застосування індивідуальних рішень по кожному окремому заводу.

Це не просто технологічна революція, а масштабний культурний зсув. Завдяки безперервному запуску нових рішень з е-мобільності звички людей також змінюються. Нині водіння електрокару вже не просто вибір альтернативи автомобілям із викопним паливом, а, скоріше за все, це просто майбутній транспорт.

Для Італії пріоритетом стало створення інфраструктурної мережі для усунення так званої «тривоги в діапазоні» – страху, що електрокар просто зупиниться під час мандрівки. Реальним поворотним моментом у революції е-мобільності був листопад 2017 р. – затверджений у Римі Національний план по інфраструктурі заряджання електромобілів. Відповідно до цього, компанія Enel має намір установити 7 тис. зарядних пунктів по всій країні до 2020 р. та 14 тис. до 2022 р. Збільшення кількості зарядних пунктів дасть змогу Enel залучати інвестиції в Італію в розмірі від 100 до 300 млн. євро за рахунок державних та приватних партнерств. Це забезпечить поштовх до проекту EVA+ як першої інтегрованої системи для швидкої зарядки інфраструктури електричних транспортних засобів. Ця ініціатива фінансується Європейським Союзом і створена для е-поїздок на великі відстані вздовж головних дорожніх артерій між Італією та Австрією.

Нині поїздки в електричних транспортних засобах дають змогу подолати кордони та інші обмеження, оскільки вони використовують технологічні рішення, що підвищують їхню автономію. «Швидкі зарядки» потужністю 22 кВт, що розташовані переважно в міських районах, тепер підтримуються «Швидкими» (50 кВт) та «УльтраФастом» (до 350 кВт) моделями за межами міста. Електрозупинка, можливість заряджати транспортний засіб за лічені хвилини вже не є мрією, оскільки 1 жовтня 2017 р. вже встановлено 30 стовпців швидкого заряду в Італії.

Завдяки технології Vehicle to Grid (v2G)³, представленої Enel у Данії, а потім у Великобританії, Франції, Німеччині та Італії, електричні автомобілі також можуть використовуватися як мобільні акумулятори, які сприятимуть збалансуванню енергосистеми шляхом використання енергії із системи за необхідності. В Італії цей проект отримав пре-

² Багатонаціональна енергетична компанія та одна з провідних світових інтегрованих операторів електроенергії та газу. Працює в 35 країнах на п'яти континентах, виробляючи енергію з керованою потужністю понад 89 ГВт, продаючи газ та розподіляючи електроенергію через мережу, що охоплює приблизно 2,2 млн. км.

³ Vehicle-to-grid (V2G) – концепція двостороннього використання електромобілів і гібридів, що передбачає підключення машини в загальну електричну мережу для підзарядки автомобіля з можливістю видачі електроенергії назад в мережу для участі в управлінні попитом на електроенергію. У власників автомобілів із технологією V2G буде можливість продавати електроенергію в енергосистему в години, коли машина не використовується, і заряджати автомобіль у години, коли електроенергія дешевша. У багатьох країнах ціна електроенергії залежить від часу доби. Також буде можливість підключати автомобілі із цією технологією до власного будинку і використовувати їх як безперебійне живлення для будинку або офісу. V2G-технологія зараз широко розвивається урядом США і компанією Google.

мію Enel за стійку розробку на виставці Ecomondo в Риміні. На 43-му Форумі Ambrosetti на озері Комо у вересні 2017 р. було вперше представлено детальне дослідження про весь ланцюжок електричної мобільності в Італії. Це акцентувало ключову роль е-сектору для економіки Італії, а це 160 тис. компаній та 823 тис. робочих місць та 303 млрд. доходів 2030 р.

Цей приклад циркулярної економіки дає змогу виокремити два основні напрями в е-мобільності:

- електроавтомобілі являють собою «стійкі матеріали», що сприяють зменшенню споживання енергії та, як наслідок, зменшенню шкідливих викидів;

з іншого боку,

- автомобілі як мобільні акумулятори – це застосування ключової концепції «продукту як сервісу», в якому компанія або постачальник послуг не продають автомобіль клієнту, а безпосередньо продають послугу мобільності, зменшуючи кількість транспортних засобів, що знаходяться в обігу, і, отже, пропонують очевидні вигоди для наших міст, тобто перехід до імплементації нового вектору циркулярної економіки – інклюзивності послуги.

Рис. 1. Концептуалізація е-мобільності у циркулярній економіці

Джерело: складено автором

Низькі викиди у боротьби зі зміною клімату, настання віку технологій зберігання електричної енергії, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та розумних мереж є трьома чинниками, які дали змогу електромобілю стати новою циркулярною моделлю мобільності.

Загалом лише в Італії кількість реєстрацій електронних транспортних засобів дає уявлення про швидкість переходу: за перші вісім місяців 2018 р. цей показник збільшився на 110%, що відображає загальносвітові тенденції, які минулого року спостерігали глобальне збільшення в кількості нових е-транспортних засобів на дорогах, досягнення загальної кількості 4 млн.

Загалом кількість е-транспортних засобів на дорогах усе ще невелика, однак тенденція показує здоровий ріст. Зокрема, друга революція е-мобільності була представлена на Vallenga⁴ компанією Enel X, що представила новий асортимент продукції, розробленої на основі вимог клієнта та використання інноваційних технологій для е-мото-гоночного світу. Enel X буде офіційним постачальником інфраструктури зарядки MotoE на чемпіонаті світу для електромобілів Формула-E в 2019 р.

Нині більше 150 тис. електромобілів Groupe Renault уже знаходяться в обігу в усьому світі, але мета компанії – широкомасштабне розгортання 100% електричної мобільності. Електричний транспортний засіб є частиною справжньої екосистеми на перетині мобільності та енергії, в якій цифрові технології відіграють ключову роль.

Висновки з проведеного дослідження.

Стойка е-мобільність – це інтегрована концепція мобільності, в якій уводяться в дію нові технології та інформаційно-комунікаційні технології, що дають змогу використовувати «інтелектуальні» та інноваційні засоби. Цей термін також включає більше раціональне управління необхідною інфраструктурою для заохочення їх використання.

Мобільність є одним із наріжних каменів розумного міста. Іншими елементами для розгляду є економіка, навколишнє середовище, люди, купівельна спроможність та управління.

Багато людей думають, що майбутнє мобільності набуде форми «сервісу», але дискусія навколо стійкості мобільності як служби (MaaS) зосереджена на використанні електричних транспортних засобів і кращому використанні активів.

Традиційний двигун внутрішнього згорання був домінуючим джерелом енергії для автомобілів протягом десятиліть, але нещодавно з'явився імпульс для технологій альтернативних силових агрегатів. Низка країн, у тому числі Франція і Великобританія, висунула плани заборони продажів бензинових і дизельних автомобілів у найближчі роки, тоді як кілька урядів у всьому світі поставили завдання для розгортання електричних транспортних засобів (електромобілів). Такі розробки урядів у поєднанні з технологічними досягненнями та зобов'язаннями різних виробників автомобілів посилюють позитивні сигнали про поширення альтернативних технологій у розвитку е-мобільності.

Нині літій-іонні батареї є найпоширенішим типом акумуляторів, що використовуються в таких транспортних засобах. Питання про те, що станеться з великою кількістю літій-іонних акумуляторів, які досягають кінця свого життя й як цінні матеріали всередині можуть бути відновлені і перероблені, ставатимуть усе більш важливими. Ці питання дуже актуальні для Європи, якій бракує потужної бази побутових акумуляторних батарей.

⁴ Автодром Валлелунга (італ. Autodromo di Vallelunga) – кільцева гоночна траса за 32 км на північ від Рима. Використовується для проведення автомобільних і мотоциклетних перегонів італійських і міжнародних чемпіонатів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Trending: The Future of Mobility Is Circular, 2018. URL : https://www.sustainablebrands.com/news_and_views/waste_not/sustainable_brands/trending_future_mobility_circular.
2. E-mobility Revolution 2018, Italy's electricity challenge Published on Tuesday, 25 September 2018. URL : <https://corporate.enel.it/en/stories/a/2018/09/e-mobility-revolution-mobility-electric-italy>.
3. Enel S.p.A. CirculAbility Model. URL : https://corporate.enel.it/content/dam/enel-it/azienda/circular/KPI-Model_3.2018_en.pdf.
4. Circular economy and the EPD project Published on Saturday, 10 June 2017. URL : <https://globalprocurement.enel.com/en/sustainability/a201706-circular-economy-and-the-epd-project.html>.
5. Who we are. URL : <https://www.enel.com/aboutus/who-we-are>.
6. J. (Joep) de Wit Business opportunities E-mobility in Switzerland Dutch solutions for green mobility January 2018. URL : <https://www.rvo.nl/sites/default/files/2018/01/business-opportunities-e-mobility-in-switzerland.pdf>.
7. Christian Hagelüken. Recycling of Li-Ion Batteries – imperative for sustainable e-mobility Presentation (PDF Available). January 2018. URL : https://www.researchgate.net/profile/Christian_Hagelueken.
8. The Circular Economy a Powerful Force for Climate Mitigation Transformative innovation for prosperous and low-carbon industry. URL : <https://media.sitra.fi/2018/06/12132041/the-circular-economy-a-powerful-force-for-climate-mitigation.pdf>.
9. Research and Innovation for the Circular Economy. HORIZON 2020 Societal Challenge 5 - French brokerage event about circular economy and water, Paris, 10/12/2016. URL : http://cache.media.education.gouv.fr/file/2016/31/1/02_infoday_ecocirc_20161209_balabanis_retl_685311.pdf.
10. Prospects for electric vehicle batteries in a circular economy Eleanor Drabik and Vasileios Rizos No 2018/05, July 2018. URL : https://www.ceps.eu/system/files/RR%202018_05_Circular%20Impacts_batteries.pdf.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE WORLD AGRICULTURAL MACHINERY MARKET

У статті розглянуто тенденції розвитку світового ринку сільськогосподарської техніки. Загальний тренд має нестабільну тенденцію, що притаманно усім видам сільськогосподарської техніки. Цей тренд значною мірою зумовлюється циклічністю економічної динаміки. Світовому ринку сільськогосподарської техніки притаманна чітка регіональна структурованість у розрізі експорту та імпорту. Концентрація провідних країн-експортерів на ринку є високою та продовжує посилюватися.

Ключові слова: сільськогосподарська техніка, світовий ринок, експорт, імпорт, сільське господарство.

В статье рассмотрены тенденции развития мирового рынка сельскохозяйственной техники. Общий тренд имеет нестабильную тенденцию, что присуще всем видам сельскохозяйственной техники. Этот тренд в значительной степени обусловлен

циклическостью экономической динамики. Мировому рынку сельскохозяйственной техники присуща четкая региональная структурированность в разрезе экспорта и импорта. Концентрация ведущих стран-экспортеров на рынке высокая и продолжает усиливаться.

Ключевые слова: сельскохозяйственная техника, мировой рынок, экспорт, импорт, сельское хозяйство.

The article discusses the development trends of the world agricultural machinery market. The general trend is an unstable trend, which is inherent in all types of agricultural equipment. This trend is largely due to the cyclical nature of economic dynamics. The world market for agricultural machinery has a clear regional structure for export and import. The concentration of the leading exporting countries in the market is high and continues to grow.

Key words: agricultural machinery, world market, export, import, agriculture.

УДК 334.758: 631.372

Марков Р.Р.

аспірант
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»

Постановка проблеми. Сільське господарство України є однією з найважливіших ланок національної економіки не лише з огляду на його значимість на внутрішньому ринку, а й урахувавши нарощування експортної орієнтації та поступове посилення конкурентних позицій на світовому ринку. Провідним чинником підвищення конкурентоспроможності нині є рівень забезпеченості галузі сучасними якісними та високопродуктивними технічними засобами. Однак вітчизняне сільськогос-

подарське машинобудування поки що розвинене недостатньо, а значні обсяги постачання техніки забезпечуються імпортом, що стримує розвиток сільського господарства. Тому вивчення світового ринку сільськогосподарської техніки має велике значення для формування ефективної стратегії технічного забезпечення аграрного виробництва. Крім того, українське сільськогосподарське машинобудування має високий потенціал зростання і може у перспективі стати експортоорієнтованою

галуззю, що поряд із сільським господарством забезпечить вихід України на світові ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми забезпечення сільськогосподарських товаровиробників технікою та розвиток ринку технічних засобів в Україні і світі стали предметом окремих наукових досліджень, однак не здобули належного поширення у науковій літературі. Так, серед найбільш активних дослідників доцільно виділити В.В. Іванишина, М.В. Мальчика, О.В. Попка, Я.Ф. Навроцького, Д.Ю. Солов'я, Я.К. Білоусько та ін.

Зокрема, В.В. Іванишин свої наукові розвідки спрямовує на виявлення та оцінювання тенденцій і перспектив розвитку провідних світових виробників сільськогосподарської техніки [1]. Натомість наукові дослідження М.В. Мальчика та О.В. Попко присвячені аналізу вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, виявленню та систематизації його основних проблем, розробленню ключових напрямів державної політики розвитку для розв'язання проблеми матеріально-технічного забезпечення всіх галузей аграрного сектору України та їх виведення на якісно новий рівень функціонування сільськогосподарського виробництва [2]. Ці дослідження продовжені та суттєво поглиблені Я.Ф. Навроцьким, який указує на низький технічний та інноваційний рівень вітчизняного машинобудування [3] й намагається обґрунтувати найбільш прийнятні шляхи вирішення проблеми технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, зокрема через програму компенсації за придбання вітчизняну високопродуктивну та високотехнологічну сільськогосподарську техніку, активізацію лізингових програм, розроблення й фінансування програм щодо впровадження інноваційних технологій виробниками вітчизняної сільськогосподарської техніки [4]. Поряд із тим Д.Ю. Соловей та Я.К. Білоусько пропонують здійснити структурну перебудову вітчизняного сільськогосподарського машинобудування на основі створення національних і міжнаціональних промислово-фінансових об'єднань, упорядкувати справляння мита на техніку іноземного виробництва, аналогі якої виробляються в Україні, придбавати ліцензії на виробництво окремих видів техніки, активізувати державну підтримку тощо [5]. Однак наукових досліджень, присвячених основним тенденціям на світовому ринку сільськогосподарської техніки, недостатньо, що обмежує розроблення основних напрямів удосконалення технічного забезпечення вітчизняних товаровиробників.

Постановка завдання. З огляду на вищевказане, метою дослідження стало вивчення основних тенденцій, що притаманні нині світовому ринку сільськогосподарської техніки у розрізі її основних видів, а також регіонів та країн-експортерів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Потреба українських сільськогосподарських товаровиробників в імпортній техніці достатньо висока. Наприклад, у рейтингу світових імпортерів машин для підготовки ґрунту Україна посідає 6-е місце й займає 4,3% світового ринку, збиральної техніки – 10-е місце із часткою у 2,3% світового імпорту. Причина такого становища полягає у недостатньому рівні розвитку вітчизняного машинобудування, яке, за твердженням М.В. Мальчика та О.В. Попко, суттєво відстає від досягнень науково-технічного прогресу і потребує відповідного системного переоснащення та державної підтримки [2]. Як указує Я.Ф. Навроцький, із боку машинобудівників вітчизняному сільськогосподарському виробнику пропонується давня, морально застаріла, малопотужна та малопродуктивна сільськогосподарська техніка [3].

Така ситуація притаманна не тільки Україні, що й призводить до розвитку міжнародної торгівлі технічними засобами сільськогосподарського виробництва (рис. 1). Технічні засоби представлені чотирма основними категоріями: 1) тракторами всіх марок; 2) збиральною технікою, до якої відносяться косарки, молотилки, подрібнювачі соломи, машини з очистки, сортування сіна та сіноворущилки тощо; 3) машинами для підготовки ґрунту, зокрема плугами, боронами, культиваторами, сіялками, посадковими машинами, розкидачами добрив тощо; 4) іншою сільськогосподарською технікою, у тому числі машинами для кормовиробництва, лісового господарства тощо.

Тренди міжнародної торгівлі усіма видами сільськогосподарської техніки мають схожі характеристики. Вони нестабільні, вирізняються значними динамічними коливаннями, однак мають загальну тенденцію до зростання. Крім того, тренди світової торгівлі сільськогосподарською технікою цілком відповідають тенденціям обсягів міжнародної торгівлі у цілому та особливо корелюють із тенденціями торгівлі сільськогосподарськими продуктами рослинного і тваринного походження. Зокрема, у період 1996–2002 рр. обсяги продажу техніки на світовому ринку залишалися порівняно стабільними. У 2002 р. започаткувався висхідний тренд, що тривав до 2008 р. і зумовив приріст торгівлі тракторами та машинами для підготовки ґрунту майже у чотири рази, збиральною й іншою сільськогосподарською технікою – у середньому у три рази. Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. призвела до втрати тенденції випереджаючого зростання та зумовила скорочення торгів на 21–44%. Починаючи з 2010–2011 рр. обсяги світової торгівлі сільськогосподарською технікою хоча і зростають, проте не мають стабільної динаміки.

Важливо розуміти тип і сутність зв'язку світової торгівлі технікою та сільськогосподарськими

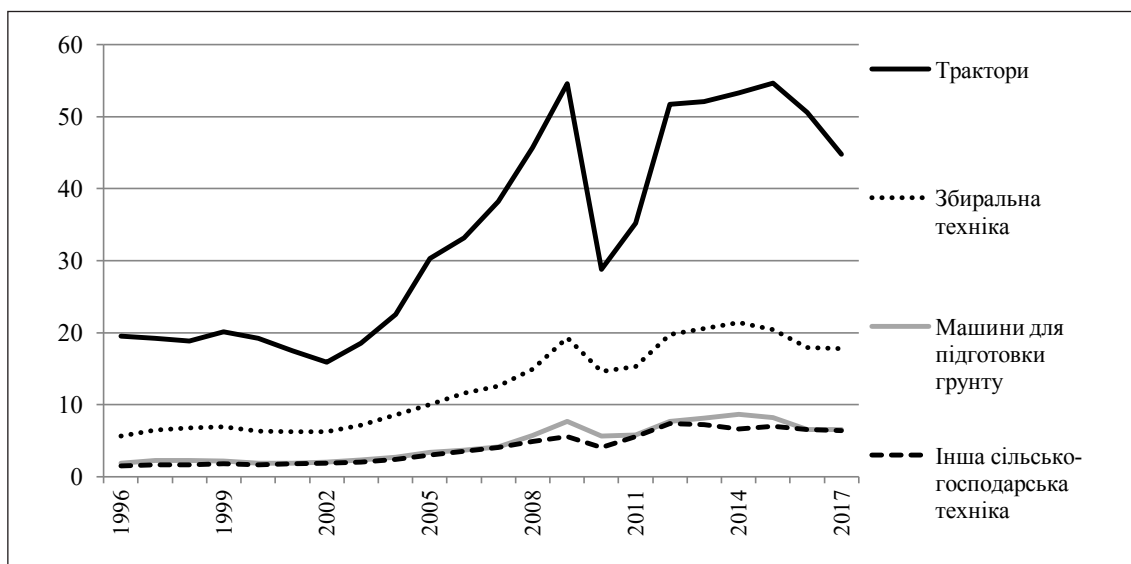

Рис. 1. Динаміка обороту сільськогосподарської техніки на світовому ринку в 1996–2017 рр., млрд. дол.

Джерело: сформовано автором на основі [6; 7]

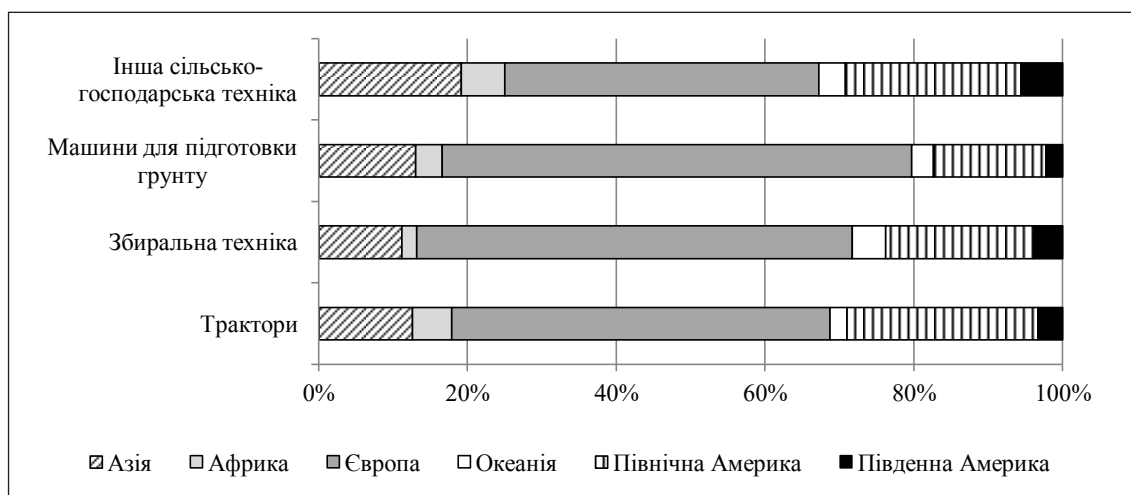

Рис. 2. Регіональна структура імпорту сільськогосподарської техніки у середньому за 2015–2017 рр., млрд. дол.

Джерело: сформовано автором на основі [6; 7]

продуктами. Вони мають причинно-наслідковий складник, однак рушійним чинником виступає не торгівля технікою, як можна було б очікувати, коли надходження технічних засобів утворює умови для розвитку сільського господарства та спричинює збільшення виробництва і реалізації на світовому ринку продуктів рослинного і тваринного походження. Навпаки, збільшення виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції виступає рушійною силою формування торгових потоків, адже це створює фінансові умови майбутнього розвитку і дає змогу товаровиробникам спрямовувати зароблені кошти на технічне оновлення і модернізацію ресурсного забезпечення виробництва. Такий зв'язок традиційно притаманний укра-

їнським товаровиробникам, а як свідчить дослідження, й виробникам у інших країнах.

Основна частка товаровиробників, що купують техніку на світовому ринку, розміщена в Європі, а також Північній Америці та Азії (рис. 2).

Серед країн, що імпортують трактори, провідні позиції займають США та Канада (відповідно 18,0% та 6,1%). На ринку машин із підготовки ґрунту ці країни також займають значну частку: США – 1-е місце та 8,6% світового обороту, Канада – 5-е місце та 5,2% обороту; збиральної техніки – США – 1-е місце та 11,0% обороту, Канада – 4-е місце та 6,9% обороту; іншої сільськогосподарської техніки – США – 1-е місце та 15,0% обороту, Канада – 3-є місце та 5,1% обо-

роту. Однак це викликано намаганнями зекономити витрати на оплаті працівників машинобудівних компаній, які впродовж 1990 – початку 2000 рр. активно переносили виробничі потужності з території своїх країн до Мексики, у результаті чого Мексика посіла друге місце серед країн – експортерів тракторів (13% світового товарообороту). Тим не менше у США і Канаді досі залишилися значні виробничі потужності, що забезпечує цим країнам провідні місця у рейтингах експортерів сільськогосподарської техніки.

Також значні обсяги імпорту сільськогосподарської техніки характерні Франції (від 3,7% до 8,4% світового обороту по різних видах техніки), Німеччині (від 4,9% до 9,8%), Великобританії (3,3% до 5,5%), Нідерландам (від 2,5% до 3,1%). Однак це стало результатом поділу праці в межах Європейського Союзу, оскільки ці ж країни є активними постачальниками техніки на світовий ринок.

У цілому країни, що є основними експортерами техніки на світовому ринку, також й імпортерами, розташовані здебільшого у Європі, а також Північній Америці та Азії (рис. 3). Це пов'язано з розміщенням основних виробників сільськогосподарської продукції й є цілком логічним. Так, європейськими машинобудівниками експортується 61,8% світового товарообороту тракторів, а європейськими сільськогосподарськими товаровиробниками імпортується 58,6% обороту тракторів, північноамериканськими – відповідно 20,5% та 19,9%, азійськими – 15,2% та 11,2%, південноамериканськими – 1,8% та 3,9%, африканськими – 0,1% та 2,0%, товаровиробниками Океанії – 0,6% та 4,5%.

Важливим аспектом вивчення світового ринку сільськогосподарської техніки є дослідження пове-

дінки провідних фірм-виробників, оскільки вона істотно впливає на товарні потоки. Так, узагальнюючи дослідження В.В. Іванишина [1], можна виявити такі основні її характеристики:

- розміщення дочірніх підприємств і підрозділів якомога ближче до потенційних покупців;
- поглинання діючих у регіонах підприємств сільськогосподарського машинобудування з їх перепрофілюванням;
- розширення спектру додаткових послуг для споживачів;
- провадження активної інвестиційної технічної політики, спрямованої на вдосконалення і створення технічних засобів на основі новітніх досягнень науки і техніки, які відповідають вимогам передових ресурсозберігаючих та енергозощаджуючих сільськогосподарських технологій [1].

Сукупно така поведінка фірм-виробників розширює їхні власні ринки збуту, однак почасти призводить до номінального скорочення міжнародної торгівлі сільськогосподарською технікою.

Однак, повертаючись до аналізу структури світового експорту сільськогосподарської техніки в розрізі основних країн-постачальників, потрібно відзначити, що такими країнами є здебільшого технічно розвинуті держави з інноваційною основою розвитку (рис. 4 та табл. 1).

У процесі дослідження було здійснено рейтинговий аналіз за методом суми місць з урахуванням вагомості частки країн у світовому обороті різних видів сільськогосподарської техніки. З'ясовано, що серед п'ятірки найбільших експортерів місця розподілилися у такий спосіб: 1-е місце – Німеччина, 2-е – США, 3-є – Італія, 4-е – Нідерланди, 5-е – Китай. Сукупно ці країни формують понад половину всього обороту з торгівлі сільськогоспо-

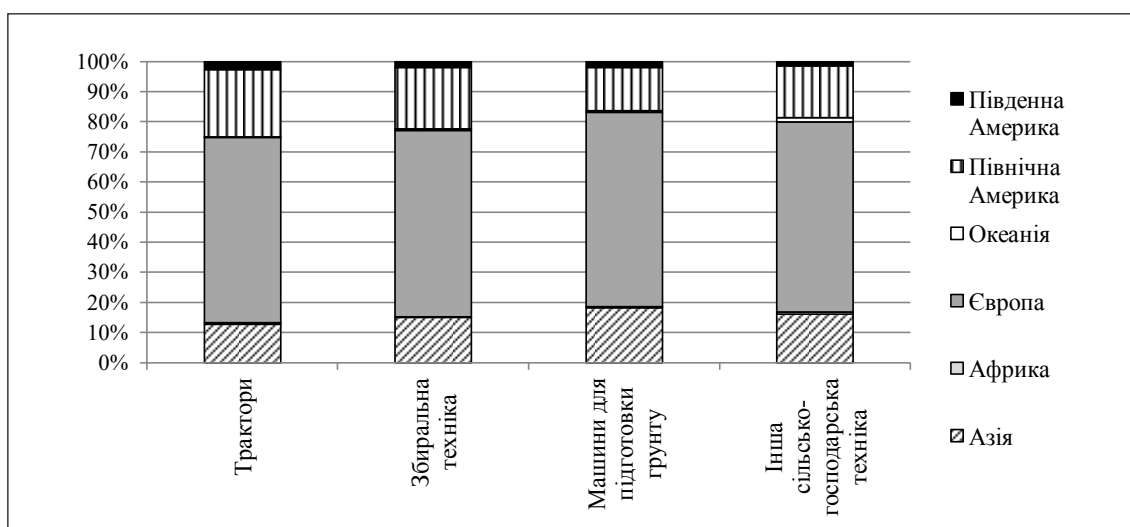

Рис. 3. Регіональна структура експорту сільськогосподарської техніки у середньому за 2015–2017 рр., млрд. дол.

Джерело: сформовано автором на основі [6; 7]

дарською технікою у світі. Високим є також рівень концентрації обороту техніки по топ-10 країн-експортерів, що у середньому по різних видах технічних засобів коливається у межах 70,3–77,9% світового обороту. Шосте місце серед країн-експортерів посіла Канада, 7-е – Франція, 8-е – Мексика, 9-е – Бельгія-Люксембург, 10-е – Швеція. Також вагомий вплив на світове виробництво і торгівлі сільськогосподарською технікою справляють Японія (11-е місце), Великобританія (12-е), Австрія (13-е), Фінляндія (14-е), Польща (15-е) та Данія (16-е місце у світовому рейтингу).

Потрібно відзначити, що торгівля сільськогосподарською технікою утворює значні переваги країнам-експортерам. Так, вона створює значні надходження від зовнішньоекономічної

діяльності: світовий оборот із торгівлі тракторами перевищує 45 млрд. дол., збиральною технікою – 18 млрд. дол., машин для підготовки ґрунту – 6,6 млрд. дол., іншої сільськогосподарської техніки – 6,4 млрд. дол. (або понад 76 млрд. дол. сукупно). Також вона дає змогу розвивати вітчизняну промисловість, створювати додаткові робочі місця, збільшувати обсяги сільськогосподарського виробництва, наповнювати державний бюджет тощо. Україна як держава, що нині активно розвиває виробництво військової та іншої техніки, може в перспективі поширювати й виробництво тракторів, комбайнів та інших технічних засобів для сільського господарства. Проте для цього необхідно запроваджувати активну державну політику підтримки, розробляти і реалі-

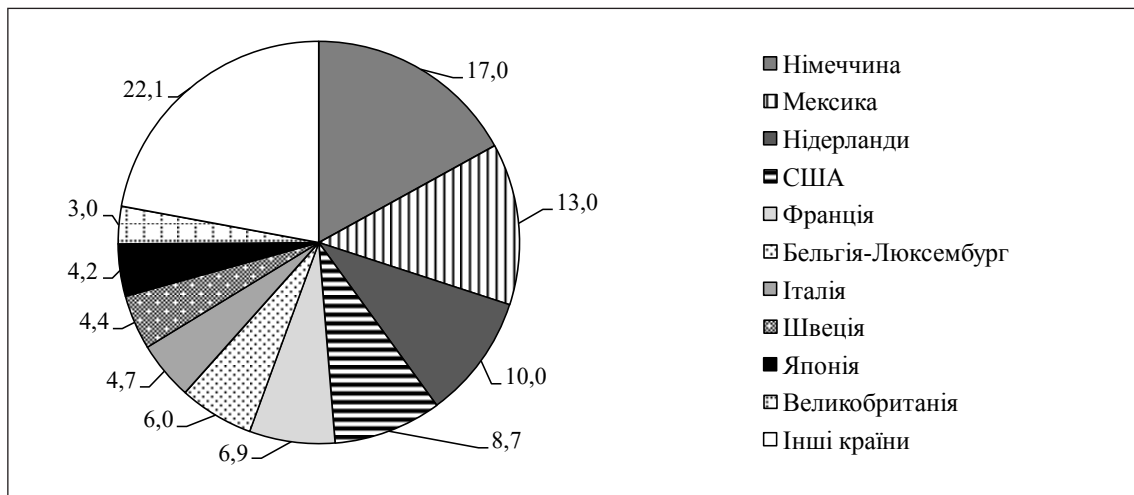

Рис. 4. Структура світового експорту тракторів у розрізі країн-експортерів у 2015–2017 рр., млрд. дол.

Джерело: сформовано автором на основі [6; 7]

Таблиця 1

Рейтинг країн – експортерів сільськогосподарської техніки у 2015-2017 рр.

Рейтингове місце	Збиральна техніка		Машини для підготовки ґрунту		Інша сільськогосподарська техніка	
	країни	частка у світовому обороті, %	країни	частка у світовому обороті, %	країни	частка у світовому обороті, %
1	Німеччина	19,0	Німеччина	19,0	Німеччина	15,0
2	США	16,0	Італія	9,9	Нідерланди	10,0
3	Китай	9,6	Китай	9,9	США	9,6
4	Італія	6,4	США	9,0	Італія	9,0
5	Бельгія-Люксембург	5,4	Франція	6,1	Китай	8,8
6	Франція	5,0	Канада	4,4	Канада	7,2
7	Нідерланди	4,1	Нідерланди	3,4	Фінляндія	6,2
8	Великобританія	3,8	Швеція	3,2	Швеція	3,6
9	Польща	3,3	Японія	2,9	Бельгія-Люксембург	3,1
10	Австрія	2,4	Австрія	2,5	Данія	2,6
-	Інші	25,0	Інші	29,7	Інші	24,9

Джерело: сформовано автором на основі [6; 7]

зовувати спеціальні програми, поширювати інновації тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Світовий ринок сільськогосподарської техніки доволі ємний та перевищує 76 млрд. дол. Його тренди є нестабільними та у цілому повторюють загальні тенденції динаміки світової торгівлі, особливо корелюючи з тенденціями торгівлі сільськогосподарськими продуктами. Як у розрізі імпортерних, так і експортерних торговельних потоків світовий ринок зосереджений переважно в Європі, Північній Америці та Азії. Провідними країнами – імпортерами техніки є основні виробники продуктів тваринного і рослинного походження. А експорт техніки став важливим напрямом зовнішньоекономічної діяльності Німеччини, США, Італії, Нідерландів, Китаю. Україна має значний потенціал щодо розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та виходу на світові ринки технічних засобів у перспективі. Однак реалізація цього потенціалу вимагає запровадження спеціальної державної політики підтримки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Іванишин В.В. Тенденції розвитку світового ринку сільськогосподарської техніки. *Ефективна економіка*. 2012. № 2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1509>.
2. Мальчик М.В., Попко О.В. Маркетингові дослідження стану та перспектив розвитку ринку сільськогосподарської техніки України. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 2. С. 126–129.
3. Навроцький Я.Ф. Сучасний розвиток ринку сільськогосподарської техніки. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 19. № 3. С. 63–69.
4. Навроцький Я.Ф. Тенденції розвитку ринку сільськогосподарської техніки. *Економіка АПК*. 2015. № 8. С. 56–59.
5. Соловей Д.Ю., Білоусько Я.К. Аналіз кон'юнктури ринку сільськогосподарської техніки в Україні. *Економіка АПК*. 2014. № 1. С. 40–44.
6. Statistics on merchandise trade. *The World Trade Organization*. URL : https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm.
7. The Product Complexity Index. *The Observatory of Economic Complexity*. URL : <https://atlas.media.mit.edu/r/rankings/product/sitc/>.

ІННОВАЦІЙНІ КОНЦЕПТИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

INNOVATIVE CONCEPTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE GLOBAL ECONOMY

Досліджено умови інноваційного розвитку як ключового чинника забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації. Охарактеризовано стан інноваційного розвитку української економіки. Проаналізовано перспективи і загрози для України в умовах глобальної асиметрії інноваційно-технологічного розвитку. Визначено напрями ефективного розвитку української економіки на основі впровадження інновацій для підвищення конкурентоспроможності на національному і глобальному рівнях.

Ключові слова: глобалізація, інновація, конкурентоспроможність, конкуренція, корпорація, монополія.

Исследованы условия инновационного развития как ключевого фактора обеспечения конкурентоспособности национальной экономики в условиях глобализации. Охарактеризовано состояние инновационного развития украинской экономики. Проанализированы перспективы и угрозы для Украины в условиях глобальной асимметрии

инновационно-технологического развития. Определены направления эффективного развития украинской экономики на основе внедрения инноваций для повышения конкурентоспособности на национальном и глобальном уровнях.

Ключевые слова: глобализация, инновация, конкурентоспособность, конкуренция, корпорация, монополия.

Conditions of innovative development as a key factor in ensuring the competitiveness of the national economy in a globalized environment are studied. The state of innovation development of the Ukrainian economy is characterized. Prospects and threats for Ukraine under the conditions of global asymmetry of innovative-technological development are analyzed. The author defines directions of Ukrainian economy efficient development on the basis of innovations introduction with the purpose of raising competitiveness both on national and global levels.

Key words: globalization, innovation, competitiveness, competition, corporation, monopoly.

УДК 330.1

Радєва М.М.

д.е.н., професор кафедри менеджменту та публічного управління
Мелітопольський інститут державного та муніципального управління
Класичного приватного університету

Постановка проблеми. Зміни структури світової торгівлі останньої чверті ХХ ст., що виявилися через збільшення частки високотехнологічної і наукоємної продукції, значне зменшення частки товарів первинної обробки та сировини

роблять актуальним запровадження інновацій в організаційно-виробничу політику підприємства [11, с. 164–165]. В умовах трансформації виробничих систем на принципах концентрації виробництва та капіталу, галузевої та міжгалузевої

диверсифікації, зміщення конкуренції у виробничій сфері на конкуренцію у до- та післявиробничих сферах найважливішим чинником підвищення конкурентоспроможності стає інноваційний розвиток. Упровадження нововведень стає ключовим чинником ринкової конкуренції і дає змогу передовим корпораціям отримувати надприбутки від інтелектуальної ренти за рахунок монопольного використання інновацій [3, с. 25].

Розвиток системи виробництва під впливом науково-технічного прогресу був би неможливий без значних і довгострокових вкладень. Індустріальний розвиток суспільства відповідає логіці нагромадження капіталу. У цих умовах зростає роль корпорації як найперспективнішої організаційної форми підприємництва для забезпечення процесу нагромадження капіталу. Корпоративна форма інтеграції виробництва та капіталу забезпечує засвоєння нових, прогресивних технологій, досягнення росту маси і норми доходу на сукупний капітал та значне підвищення конкурентоспроможності. Обмежені фінансові, виробничі, кадрові ресурси малих та середніх підприємств стають перепорою на шляху масштабних проектів на цих підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційно-циклічний характер економічного розвитку обґрунтував Й. Шумпетер, який уважав поширення нововведень та економічне новаторство чинниками економічної динаміки. Вчений доводив провідну роль великих компаній, що забезпечують фінансування інновацій та виконують стабілізуючу функцію шляхом установаження жорстких цін, свідомого обмеження випуску продукції та патентного контролю як противаги нововведенням. На його думку, змінюються економічні механізми: місце індивідуалізму в підприємницькій діяльності з високим ступенем ризику посідає корпоративна організаційна бюрократія з технікою мобілізації приватних заощаджень. Учений визнав монополію найпотужнішим двигуном прогресу, що досягається великими корпораціями на монопольних та олігопольних ринках, а не дрібними підприємствами на ринку вільної конкуренції [16].

Ідеї Й. Шумпетера сприяли розробленню інституціоналістами «теорії великої корпорації» як основного ринкового агента (інституту), що формує власну економічну політику й здійснює довгострокову стратегію розвитку. А. Берлі та Г. Мінз монопольні процеси у корпоративній економіці розглядали як гальмо інноваційного розвитку через зниження рівня конкуренції, що призводить до послаблення стимулів упровадження нових технологій. П. Друкер уважав, що за технологічного-управлінського підходу пріоритетною формою власності стає інтелектуальна, яка визначає напрям та рівень розвитку суспільства [18].

Дж. Гелбрейт уважав корпорацію монополістичним об'єднанням, що викликано до життя науково-

технічним прогресом. Корпорація втілює у собі науково-технічний процес, є його породженням, водночас корпорація сама встановлює напрями й пріоритети розвитку науки та соціальний розвиток суспільства. Ринок дрібних підприємств учений оцінював як відмову від технічного прогресу.

Сучасна теорія корпоративної економіки Дж. Гелбрейта основана на принципі обмеженості інформації як економічного ресурсу та частковості знань кожної людини. Корпорації згуртовують відповідних фахівців (технократію) у техноструктуру, до якої від окремих особистостей переходить влада у великій і високоорганізованій корпорації. Відмовляючись від своїх довоєнних різко негативних поглядів на роль корпорації, починаючи з 50-х років учений стверджує, що метою техноструктури стає не тільки й не стільки максимізація прибутку, скільки сам процес зростання та зміцнення ринкових позицій корпорації, а як наслідок (а можливо, і первинна мета) – зміцнення влади самої техноструктури. Вирішальною тенденцією сучасної суспільної економіки вчений уважав зростання розмірів підприємства: корпорації досягають величезних розмірів і продовжують зростати. Засобами реалізації мети стають збільшення розміру компанії (довоєнна критика корпорації як монополії), мінімізація ризику за рахунок контролю над цінами, намагання замінити ринок плануванням (довоєнна критика втрати ринком у корпоративній економіці саморегулювальної функції). На думку Дж. Гелбрейта, виникає нове індустріальне суспільство – результат поєднання корпорації з державою [4].

Наприкінці 60-х років Д. Белл розробив концепцію «постіндустріального» суспільства, що визначає розвиток корпорації в напрямі використання інтелекту й інформації. Концепція постіндустріального та інформаційного суспільства Д. Белла і О. Тофлера екстраполює концепцію техноструктури на макрорівень. За цією теорією, макровлада в сучасному суспільстві переходить до науково-технічної інтелігенції. Д. Белл стверджував, що розвиток нових технологій змінить індустріальну корпоративну економіку на постіндустріальне суспільство знань. Учений обґрунтовував витіснення корпорації як соціального інституту університетами та дослідницькими центрами. Теорія «стадій суспільного розвитку» У. Ростоу – різновид теорії індустріального суспільства – визнала економічну систему США найвищою стадією суспільної еволюції, посилаючись на норму нагромадження, технічний рівень виробництва, рівень споживання. Ідеї технологічного детермінізму розвивали Ж. Фурастьє, Ф. Перру [17].

Нова інституціональна теорія розробила концепції постіндустріального суспільства, основу яких становлять знання та людський капітал як пріоритетний об'єкт інвестування, а сфери аналізу

виходять за межі ринкового господарства. Армен Алчіян припускав, що в основі розвитку корпорації лежать регулярні взаємопов'язані процеси змін у технології і організації, розуміння яких є центральною інтелектуальною проблемою теорії фірми. Дж. де В. Грааф зазначав, що трансформаційна функція суспільства відображає підсумовані технологічні знання людей, яких учений вважає остаточними зберігачами технологічних знань у будь-якому суспільстві. Сідней Дж. Вінтер наділяв саме фірми функцією зберігачів специфічного набору виробничих знань, що відрізняє цю фірму від інших, навіть зовні подібних [15].

В останнє десятиріччя західні та вітчизняні економісти, виявивши зворотну залежність між темпами науково-технічного прогресу та рівнем конкуренції, обґрунтували дію чинника науково-технічного прогресу на процеси створення корпорацій. Проведення науково-дослідних робіт для впровадження технічного вдосконалення потребує великих фінансових ресурсів, якими дрібні фірми не володіють. Навіть наявність необхідних капіталів не стимулює проведення досліджень в умовах досконалої конкуренції, оскільки відсутність бар'єрів на вході для інших фірм скорочує термін можливого отримання прибутку від технологічних удосконалень. Названі доводи використовують на підтримку процесів промислової концентрації виробництва на Заході та дістають підтримку серед українських учених. Вони заперечують неминучість занепаду корпоративної форми бізнесу й обґрунтовують перевагу прогресивної динаміки монопольного виробництва з використанням інновацій [15, с. 20].

В економічній науці теоретичне обґрунтування впровадження інновацій пов'язують із розвитком корпорації як форми організації економічних відносин, установлюючи взаємозв'язок між інформаційно-технологічними змінами на основі новацій та організаційною динамікою. У сучасних економічних працях сформовано методологічні підходи, що становлять наукову базу пошуку та вибору напрямів ефективного розвитку підприємства з використанням інновацій. Однак залишається низка дискусійних питань, що вимагають адекватної оцінки та теоретичного переосмислення передового міжнародного й національного досвіду у сфері підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі впровадження новацій.

Постановка завдання. Метою дослідження є пошук напрямів ефективного економічного розвитку на основі інновацій як ключового чинника забезпечення конкурентоспроможності економіки на національному і глобальному рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спроможність створювати нові технології та високотехнологічні продукти, що відображає техноло-

гічний відрив від конкурентів, стає основною конкурентною перевагою [8, с. 58].

Зв'язок між наукою та технологіями укладається у декілька схем. Ідеальна конструкція «наука – технологічне знання – технологія» описує процес перетворення знань у конкретні нововведення. Другий підхід визнає можливість технологій ставати підґрунтям для осмислення фундаментальних закономірностей, коли наука не може негайно пояснити сутність технологічних процесів. Використання практичних новинок для здійснення теоретичних відкриттів відображає сутність третього підходу [10, с. 82].

У XXI ст. акцент із конкурентної боротьби зміщується на конкурентне існування підприємства. Інтенсивність змін у конкурентному середовищі робить недовговічною будь-яку конкурентну перевагу, тобто створення конкурентних переваг має бути поставлене на потік, інновації повинні змінювати одна одну, що досягається шляхом інтеграційних угод між суб'єктами економіки [18].

Науковці, аналізуючи проблеми інновацій, визначають три основних чинники ефективного впровадження інновацій: достатнє фінансування фундаментальних і прикладних досліджень; правове поле для захисту інтелектуальної власності; сприятливе середовище для малого та середнього бізнесу як найбільш сприятливого до нововведень. Сумнівність або щонайменше недостатність цієї моделі доводить феномен «європейського парадоксу». Країни ЄС, які забезпечують усі вказані чинники та знаходяться в авангарді фундаментальних досліджень, займають другорядні позиції після США, а з деяких напрямів і після Японії. Країни Західної Європа та США мають приблизний паритет у фінансуванні науки, створенні науково-технічних зон, захисту інтелектуальної власності, розвитку малого бізнесу, однак суттєво відрізняються за рівнем технологічного розвитку. Сфера корпоративного сектору розвиває та впливає на розвиток технологічного знання відповідно до конкурентного середовища, а сфера дії малого бізнесу адаптує наявні технологічні знання до конкурентного середовища та впроваджує технології. Технологічні знання нагромаджуються та реалізуються у вигляді нових технологій переважно крупними корпораціями, а їх недостатній розвиток у Європі може пояснити феномен «європейського парадоксу». Відсутність національних крупних корпорацій призводить до виведення інноваційних процесів за межі країни, коли академічні наукові знання трансформуються в технології іноземними корпораціями без жодного зиску для національних товаровиробників [10, с. 80–82].

Відбувається «дематеріалізація» ресурсів через актуалізацію нових сфер соціально-економічної діяльності. Конкурентна боротьба переноситься в раніше позаконкурентні сфери, напри-

клад інформаційний простір, людські ресурси. Науко- та інформаційномісткі відтворювальні системи відображають сучасне уявлення про багатство держави. Деякі автори пов'язують збільшення частки інтелектуально- та інформаційномісткої продукції у структурі експорту США з прагненням досягнення світового лідерства. Саме такі заходи, а не максимізація експорту стають елементами диверсифікованого інструментарію в рамках стратегії розвитку міжнародної торгівлі [13, с. 5–9].

Тенденція до дематеріалізації ресурсів стимулює потребу в нових формах концентрації ресурсів у ринковому процесі. Корпорації замикають стратегічно важливі технологічні цикли на своїх підприємствах, які контролюються корпоративним капіталом, але можуть бути розташовані за межами материнської країни.

Інформаційно-технологічні зміни призвели до появи нових форм конкурентної боротьби шляхом об'єднання підприємств у великі господарські комплекси, діяльність яких охоплює національний та наднаціональний простір. Водночас відбувається посилення конкуренції між світовими економічними центрами, державами та транснаціональними корпораціями та стає гострішою зовнішня конкуренція за частку національного ринку [11, с. 28].

Глобальна конкуренція ведеться між транснаціональними системами, що об'єднують національні системи освіти, накопичений капітал, організацію науки та підприємницькі і фінансові структури. Декілька таких систем, щільно взаємопов'язаних, формують ядро світової економічної системи, концентрують інтелектуальний, технічний, підприємницький і фінансовий потенціал та визначають глобальний економічний розвиток [8].

Корпорації виділяють на наукові програми,кладають у розроблення передових технологій та науково-дослідницьку роботу значні кошти, якими національні держави просто не володіють. Досвід провідних закордонних країн виділяє два джерела

фінансування різних напрямів наукових досліджень у відношенні 20% – державні та 80% – корпоративні: фундаментальні дослідження, військові розробки, загальнонаціональні наукові програми утримуються за рахунок держави; комерційні дослідження фінансуються за рахунок корпоративного сектору [5, с. 30].

Формальне проголошення державного курсу на інноваційний розвиток не знаходить відображення в практиці діяльності підприємств. Частка вітчизняного бюджету, що виділяється на наукові розробки, неспроможна забезпечити фінансування наукових досліджень і розробок (НДР). У 2016 р. питома вага загального обсягу витрат на виконання НДР у ВВП становила 0,48%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,16% [12, с. 56].

За даними 2015 р., частка обсягу витрат на НДР у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції – 3,26%, Австрії – 3,07%, Данії – 3,03%, Фінляндії – 2,90%, Німеччині – 2,87%, Бельгії – 2,45%, Франції – 2,23%; меншою – у Кіпрі, Румунії, Латвії та Мальті (від 0,46% до 0,77%) [12, с. 56].

За даними Державного комітету статистики України, інноваційною діяльністю займалися у 2007 р. 1 472 підприємства, або 14,2% від загальної кількості. Ці показники дорівнювали у 2015 р. – 824 підприємства (17,3%), у 2016 р. – 834 підприємства (18,9%) [6, с. 8–9; 7; 12, с. 85, 90].

Змінюється структура інноваційно активних підприємств у розрізі регіонів. У 2007–2008 рр. більш активно здійснювали нововведення підприємства м. Києва, Харківської, Львівської, Івано-Франківської, Донецької областей [6, с. 8–9; 7]. У 2016 р. найбільше коштів витрачено підприємствами Дніпропетровської, Харківської, Вінницької областей та м. Києва [12, с. 83].

У 2007 р. понад 90% підприємств здійснювали інновації за рахунок власних коштів, обсяг яких

Таблиця 1

Кількість інноваційно активних підприємств

Показник	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015	2016
Кількість підприємств, що займалися інноваціями, %	11,9	11,2	14,2	13,0	12,8	13,8	17,3	18,9
Підприємства, що впроваджували інновації, %	8,2	10,0	11,5	10,8	10,7	11,5	15,2	16,7
Загальна сума витрат, млн. грн.	5751,6	6160,0	10850,9	11994,2	7949,9	8045,5	13813,7	23229,5
у т. ч. за рахунок								
власних коштів	5045,4	5211,4	7999,6	7264,0	5169,4	4775,2	13427,0	22036,0
державного бюджету	28,1	114,4	144,8	336,9	127,0	87,0	55,1	179,0
іноземних інвесторів	157,9	176,2	321,8	115,4	1512,9	2411,4	58,6	23,4

Джерело: складено за [6, с. 8–9; 7; 12, с. 85, 90, 100–101]

становив майже три чверті загального обсягу витрат (81 090,2 тис. грн.). Кредити в тому ж році на суму 10 858 тис. грн. отримали 145 підприємств. Кошти іноземних інвесторів, обсяг яких становив 41 165 тис. грн. (30,3%), залучили 23 підприємства (у 2006 р.). Лише 44 підприємства отримали підтримку держбюджету (3000 тис. грн., або 2,2%) та 13 – місцевих бюджетів (їх сукупний обсяг становив 152,1 млн. грн., або 1,4%) [7]. У 2009 р. власні кошти залишалися переважним джерелом фінансування інновацій (60,6%), однак збільшилася частка кредитів майже вдвічі (на 83%) [6, с. 8–9].

У 2015–2016 рр. у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності частка власних коштів дорівнювала 97,2%, 94,9%; державного бюджету – 0,4%, 0,8%; місцевих бюджетів – 0,3%, 0,4%; вітчизняних інвесторів – 0,6%, 0,6%; іноземних інвесторів 0,4%, 0,1%; кредитів 0,8%, 2,7% інших джерел 0,3%, 0,4% відповідно [12, с. 90].

Протягом 2016 р. на інновації підприємства витратили 23,2 млрд. грн., у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 19,8 млрд. грн., на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,4 млрд. грн., на придбання існуючих знань від інших підприємств або організацій – 0,1 млрд. грн. та 0,9 млрд. грн. – на іншу інноваційну діяльність (у т. ч. на проектування, навчання, маркетинг тощо) [12, с. 83].

Основні чинники, які перешкоджають здійсненню інноваційної діяльності: нестача власних коштів; великі витрати на нововведення; недостатня фінансова підтримка держави; високий економічний ризик; тривалий термін окупності нововведень; відсутність коштів у замовників. Менше заважають недосконалість законодавчої бази, відсутність попиту на продукцію, відсутність кваліфікованого персоналу, відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями, нестача інформації про ринки збуту, нестача інформації про нові технології.

Двигуном інноваційного розвитку виступає глобалізація. Противники визначають негативний вплив глобалізації на основний двигун прогресу – ринкову конкуренцію, яка під впливом глобалізації перетворюється на свою протилежність – глобальну монополію. Сильна конкуренція формує умови для її обмеження, а конфліктне протиставлення ринкових суб'єктів, кожний з яких має власну мету, породжує монополію. Корпорації самі створюють потенційний попит на нову продукцію, що розробляється на підприємстві, формуючи потребу і навіть традиції. Аргументацію неокласики щодо суспільної неефективності розміщення ресурсів за значної ринкової влади окремих фірм, що є прийнятною для стаціонарної економіки, спростовує чинник науково-технічного прогресу в динамічній економіці [18, с. 130].

Учені пов'язують конкурентоспроможність й інновації, визначаючи конкурентоспроможність країни як здатність генерувати та швидко опанувати наукові, технологічні, промислові, організаційні інновації. Нездатність досягти рівня міжнародної конкурентоспроможності віднімає шанси на виживання не тільки в окремих товаровиробників, а й у цілих країн. Товаровиробники знаходяться у безперервному пошуку способів протидії конкурентам, пристосовування до умов зовнішнього середовища та ефективного використання ресурсів.

Зростаючий тиск іноземної конкуренції внаслідок відкритості національних ринків, необхідність залучення до виробництва технологій та спеціалістів різних підприємств сприяє посиленню процесів інтеграції, кооперації та координації між національними підприємствами провідних західних країн. Виживання потребує від компанії постійного зростання через злиття та поглинання на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях. Глобалізація виступає чинником тотальної галузевої консолідації. Корпорації розвивають різні форми нецінової конкуренції, використовуючи конкурентні переваги технологічних та організаційних інновацій для підвищення конкурентоспроможності; слаборозвинуті країни можуть використовувати як конкурентні переваги лише дешеві природні ресурси та гранично дешеву робочу силу. Випереджальне створення інновацій вимагає колосальних затрат на НДДКР, що недоступні слаборозвиненим країнам [1, с. 68–72].

Нерівні фінансово-економічні потужності учасників господарського обміну нерідко змушують приймати «правила гри» сильніших учасників, поглиблюють асиметричність взаємозалежності між провідними корпораціями та слаборозвиненими країнами, збільшують нерівномірність соціально-економічного розвитку світу, що, своєю чергою, породжує нагромадження кризового потенціалу в міжнародній фінансовій та торговельній системах [5, с. 28].

Процеси «інтеграційного експансіонізму» з вираженою домінантністю метрополій забезпечують ефективний контроль над ресурсами та створення міжнародно-коопераційного простору, на базі якого розвивається масове та спеціалізоване виробництво [13, с. 10]. У міжнародних економічних ланцюжках (у системі міжнародного поділу праці на базі аутсорсингу) країни, що розвиваються, займають сектор масового виробництва стандартизованої продукції, тоді як у розвинутих країнах розташовуються НДДКР, науковість виробництва, банки [1, с. 68].

Переважають і практично єдиними напрямками інвестування корпорацій в економіку країн, що розвиваються, так звану «глобальну периферію», стають: а) виробництва, що обслуговують власні

потреби виробничої діяльності корпорації; б) виробництва, що не потребують значних інформаційних та висококваліфікованих людських ресурсів («стратегічно безплідне виробництво»); в) екологічно та технологічно шкідливі виробництва, що дає змогу заощадити кошти на заходи технологічної й екологічної безпеки та підтримку іміджу корпорації.

Колишні соціалістичні країни разом із країнами третього світу стають базами для розміщення зарубіжними корпораціями підприємств із найнижчими технологічним та організаційним рівнями. Ці країни втрачають можливість розвивати власні технології, розвивати конкурентоспроможність. Роль глобальної периферії, так званих «втрачених країн», зводиться до забезпечення умов піднесення високорозвинених країн.

Найважливішим ресурсом та обмежувальним чинником розвитку підприємства сьогодні є знання й інтелект, а не природні ресурси чи капітал. Зростає роль людського чинника в організації корпоративного виробництва. Країни, що нездатні забезпечити необхідний рівень освіти і кваліфікації, залишатимуться джерелом сировини та людського матеріалу для розвинутих корпорацій розвинутих країн, які концентрують глобальний інтелектуальний потенціал. Дослідження Г. Беккера, Т. Шульца, Дж. Мінкера доводять необхідність і ефективність великих інвестицій у людський капітал, що забезпечить значні прибутки корпораціям та суспільству. Саме Україна має чинник, що можна визначити як чинник конкурентних переваг – людський капітал, тобто висококваліфікованих працівників, які мають достатні знання для використання складних технологій та аналізу інформації, здатні до створення принципово нових технологій, високотехнологічних продуктів, нових форм виробництва і реалізації цих продуктів. Використання зниження ціни за рахунок зменшення заробітної плати як єдиного методу конкуренції українських корпорацій призводить до прямого розкрадання людського капіталу [9, с. 401].

Засобом протидії периферизації і деградації національної економіки України стає негайна переорієнтація на науково виважені програмно-цільові підходи до розвитку національної економіки. Основою формування напрямів конкурентної політики в Україні має стати максимальне сполучення усіх видів інновацій (техніко-технологічних, організаційних, структурних, інституційних), пріоритетний розвиток інформаційномістких виробництв – механізмом здобуття конкурентних переваг, а застосування й поширення «мета-технологій», ноу-хау – інструментом конкурентного прориву [13, с. 14].

Процеси розроблення й упровадження різних видів інновацій мають бути взаємопов'язані та взаємозалежні, здійснюватися на системній основі

максимального сполучення усіх видів інновацій. Неврахування системності впровадження інновацій, акцентування уваги на здійсненні організаційного та інституційного реформування породили, навпаки, антиінновації. У провідних країнах органічне поєднання усіх складників інновацій забезпечило системність розвитку.

«Інноваційне мислення» має стати доміантним у моделях управління конкурентоспроможністю для забезпечення технології «інноваційного прориву» як цілісної єдності матеріальних ресурсів, ідей та оригінальних управлінських рішень, побудованої за принципом «з огляду на те, що» (а не традиційним «для того, щоб»). Система управління з інноваційним модулем прориву до світового рівня конкурентоспроможності являє собою інтегровану єдність інформаційно-аналітичного контуру, який відповідає за визначення параметрів новизни нововведень; організаційного контуру, який забезпечує вибір напрямів прориву та визначення комплексу заходів реалізації; функціонального контуру, відповідального за реалізацію всіх етапів процесу інноваційного прориву. Найважливішим є прив'язка будь-якої моделі інноваційно-інвестиційного розвитку до реальності політичного буття, можливості реалізувати її [2, с. 11].

Домінуючим для України має стати шлях розвитку, що ґрунтується на використанні стратегії нарощування інноваційного потенціалу з урахуванням державних пріоритетів у сфері науково-технічного прогресу. Міжнародною практикою визначено три типи стратегій інноваційного розвитку: стратегія перенесення, що полягає у перенесенні й використанні досягнень зарубіжного науково-технічного потенціалу; стратегія запозичення, що передбачає освоєння виробництва високотехнологічної продукції інших країн шляхом використання власної дешевої робочої сили та наявного науково-технічного потенціалу; стратегія нарощування з використанням власного науково-технічного потенціалу, залученням іноземних учених і конструкторів, що забезпечує інтеграцію фундаментальної та прикладної науки. Відсутність значних фінансових ресурсів утрудняє реалізацію перших двох стратегій. Пріоритетом стає нарощування власного інноваційного потенціалу й розвиток власного інноваційного виробництва.

До основних стратегічних завдань у напрямку забезпечення інноваційного розвитку економіки України віднесемо: розвиток національної інноваційної системи та створення умов для її інтеграції з європейською та світовою інноваційними системами; сприяння створенню в Україні інвестиційного ринку, у тому числі через венчурне інвестування; фінансове забезпечення ефективного економічного стимулювання інноваційної діяльності; забезпечення розвитку інноваційного потенціалу регіонів; підвищення рівня інформа-

ційно-аналітичної, методичної, організаційної та іншої підтримки суб'єктів господарювання у сфері інноваційної діяльності; розроблення і реалізація заходів зі стимулювання політики реінвестування доходів, заохочення вкладення довгострокових фінансових інвестицій; ужиття заходів щодо сприяння інвестуванню, мобілізації інвестицій та проведення аналізу впливу інвестиційних процесів на національну економіку; розбудова ринкової інфраструктури, запровадження міжнародних стандартів обліку корпоративних прав інвесторів; сприяння розвитку інноваційної культури в суспільстві; формування бази даних інноваційних програм і проектів, міжнародних інноваційних програм і проектів; підвищення ефективності використання бюджетних коштів для здійснення заходів щодо розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні; забезпечення ефективності управління інституційним забезпеченням інноваційною діяльністю [14].

Висновки з проведеного дослідження. До основних чинників, що зумовлюють недостатній розвиток інноваційної діяльності, віднесемо: недосконалість законодавства в частині стимулювання з боку держави науково-технологічної та інноваційної діяльності; відсутність сформованої інноваційної інфраструктури, яка б із залученням промислового, банківського та торговельного капіталу поєднувала ланки «освіта – наука – виробництво»; відсутність системи стимулювального інноваційного пільгового оподаткування; високий економічний ризик залучення інвестицій до сфери високотехнологічного виробництва.

Розвиток економіки України на інноваційних засадах забезпечить створення конкурентоспроможного товару за рахунок ринкового підходу до організації інноваційної діяльності, капіталізації інтелектуальної вартості як механізму стимулювання суспільства до розширеного відтворення інтелектуального капіталу нації. До пріоритетних напрямів інноваційного розвитку віднесемо: нові технології у сфері сільського господарства, насамперед розвиток біотехнологій; модернізація транспортної інфраструктури, впровадження енергетичних ресурсозберігаючих технологій, розвиток і використання альтернативних і відтворювальних джерел енергії; розвиток туризму та курортно-рекреаційної сфери; оновлення судно- і приладобудування з урахуванням спеціалізації окремих регіонів України.

Зусилля країни мають бути спрямовані на відтворення науково-технологічного потенціалу, стимулювання технологічного розвитку економіки, формування і підтримку розвитку інноваційного підприємницького середовища, формування і розвиток багаторівневої інноваційної інфраструктури, формування та реалізацію регіональної інноваційної політики.

Основні вектори розвитку економіки полягають у структурній перебудові економіки з переходом від сировинного виробництва до виробництва конкурентоспроможних товарів споживання; формуванні вітчизняного сектора інформаційно-індустріальних галузей, створених об'єднаннями корпоративних та малих підприємств. Необхідною умовою стабільного та динамічного економічного зростання є синтез систем управління конкурентоспроможністю з механізмами активної протидії впливу негативних зовнішніх чинників, що реалізується через поєднання дієвої конкурентної політики та системи антимонопольного захисту національної економіки.

Процеси регіональної і національної інтеграції країна має поєднувати із захистом внутрішнього ринку, підтримкою вітчизняних товаровиробників, «вироснуванням» власних корпорацій, здатних успішно конкурувати з транснаціональним капіталом. Альтернативою економічної і владної експансії глобальних іноземних корпорацій мають стати на основі розвитку національних корпорацій подальші процеси регіоналізації, вибір напрямку яких урахуватиме однаковий рівень економічного й інституційного розвитку країн як основний принцип формування інтеграційного об'єднання; тверезе оцінювання ролі допомоги з боку розвинутих країн світу та міжнародних економічних угруповань; остаточне позбавлення ілюзій щодо можливостей швидко вирішувати економічні проблеми.

Важливим напрямом подальшої наукової роботи має стати державна політика в галузі управління інноваціями на основі застосування галузевих принципів із забезпеченням відповідності заходів державного регулювання національній стратегії науково-технічного й інноваційного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волинський Г. Про конкурентні переваги в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2006. № 12(541). С. 68–72.
2. Геєць В.М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання. *Економіка України*. 2015. № 1(638). С. 4–25.
3. Геєць В.М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів. *Інноваційна Україна 2020* : національна доповідь / за ред. В.М. Геєця. Київ : НАН України, 2015. С. 22–35.
4. Гэлбррейт Дж.К. Экономические теории и цели общества. Москва : Прогресс, 1976. 406 с.
5. Економіка України в умовах глобалізації / М.П. Денисенко та ін. *Економіка та держава*. 2006. № 5. С. 28–31.
6. Звіт про діяльність Державного агентства України з інвестицій та інновацій за 2008 рік / Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій. URL : <http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=549>.

7. Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2007 році / Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій. URL : www.in.gov.ua/index.php?get=211.

8. Кіндзерський Ю. Деіндустріалізація та її детермінанти у світі та в Україні. *Економіка України*. 2017. № 11. С. 48–72.

9. Коломієць В.М. Природа людського капіталу та його роль в національній економіці. *Sozioökonomische und rechtliche Faktoren der sozialen Entwicklung unter den Bedingungen der Globalisierung* / Hrsg. von Yu.V. Pasichnyk : kollektive Monographie in 2 Bänden, B. 1. Steyr : Shioda GmbH, 2018. P. 395–404.

10. Михайловська О. «Європейський парадокс» інноваційного розвитку: уроки для України. *Економіка України*. 2006. № 6. С. 80–85.

11. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Фомішин С.В. Світове господарство в умовах глобалізації : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2006. 200 с.

12. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. URL : [file:///C:/Users/МИГМУ2/AppData/Local/Temp/Rar\\$Dla0.065/zb_nayka_2016.pdf](file:///C:/Users/МИГМУ2/AppData/Local/Temp/Rar$Dla0.065/zb_nayka_2016.pdf).

13. Новицький В. Регулятивні стратегії відкритих економічних систем і глобальна конкуренція за ресурси. *Економіка України*. 2007. № 7. С. 4–14.

14. Радева М. Интеграция Украины в международное финансовое пространство: тенденции и перспективы. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*. 2016. № 48. S. 46–55.

15. Радева М. Институциональная основа развития экономики. *Трансформаційні процеси в економіці України: інституціональний контекст* : монографія / за заг. ред. М.М. Радевої. Мелітополь : Колор принт, 2018. С. 7–70.

16. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. Москва : ЭКСМО, 2007. 864 с.

17. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. N.Y. : Basic Books, 1973.

18. Radieva M. Institutional basis of corporate economy. *Sozioökonomische und rechtliche Faktoren der sozialen Entwicklung unter den Bedingungen der Globalisierung*. / Hrsg. von Yu.V. Pasichnyk : kollektive Monographie in 2 Bänden, B. 1. Steyr : Shioda GmbH, 2018. P. 128–144.

МОНІТОРИНГ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

MONITORING OF FOREIGN TRADE ACTIVITIES OF UKRAINE WITH THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

У статті проведено моніторинг тенденцій та змін у зовнішньоторговельній діяльності України з країнами ЄС. Визначено передумови реалій та потреби включеної в процеси міжнародної торгівлі в умовах поглиблення глобалізаційно-інтеграційних процесів. Запропоновано напрями нарощування та підвищення ефективності використання експортного потенціалу України, що насамперед базуються на стабілізації та модернізації економіки, зокрема вдосконаленні митно-тарифного регулювання.

Ключові слова: зовнішньоторговельна діяльність, експорт, імпорт, міжнародна торгівля, потенціал, політика, митно-тарифне регулювання.

В статті проведено моніторинг тенденцій та змін у зовнішньоторговельній діяльності України з країнами ЄС. Определены предпосылки реалити и необходимости включенной в процессы международной торговли в условиях углубления глобализационно-интеграционных процессов. Предложены направления наращивания и повышения

эффективности использования экспортного потенциала Украины, которые в первую очередь базируются на стабилизации и модернизации экономики, в частности совершенствовании таможенно-тарифного регулирования.

Ключевые слова: внешнеторговая деятельность, экспорт, импорт, международная торговля, потенциал, политика, таможенно-тарифное регулирование.

The article reviews the trends and changes in Ukraine's foreign trade activities with EU countries. The preconditions of the realities and needs included in the processes of international trade in the conditions of deepening of globalization-integration processes are determined. The directions of increase and increase of efficiency of use of export potential of Ukraine, which are primarily based on stabilization and modernization of the economy, in particular, improvement of tariff and tariff regulation, are offered.

Key words: foreign trade activity, export, import, international trade, potential, politics, customs and tariff regulation.

УДК 338.58:65.014

Ушенко Н.В.

д.е.н., професор кафедри економіки та бізнес-технологій
Національний авіаційний університет
Казмірчук В.С.
студент
Національний авіаційний університет

Постановка проблеми. В умовах посилення глобалізаційно-інтеграційних процесів розвиток зовнішньоторговельної політики є одним з важливих чинників конкурентоспроможності національ-

них економік країн. У період системної трансформації економіки України відбуваються істотні зміни у зовнішньоторговельній діяльності, тому аналіз тенденцій та змін у сфері зовнішньої торгівлі важ-

ливий для прийняття ефективних управлінських рішень та внесення обґрунтованих змін в економічну політику держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам розвитку зовнішньої торгівлі України в умовах поглиблення процесів інтернаціоналізації світової економіки та її глобалізації, підвищення ефективності використання експортного потенціалу присвячено роботи багатьох українських вчених, наприклад В.С. Будкіна, І.В. Бураковського, В.М. Гейця, О.П. Гребельника, О.М. Кисельової, В.С. Кравцова, А.А. Мазаракі, Ю.В. Макогона, А.С. Філіпенка. До найбільш відомих зарубіжних спеціалістів з цього напрямку досліджень можна віднести В. Балассу, Е. Грайпла, М. Портера, С. Смалвуда, Дж. Стігліца, С. Фішера.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі сучасних тенденцій розвитку зовнішньоторговельної діяльності України та розробленні науково-практичних рекомендацій, спрямованих на її вдосконалення в контексті поглиблення євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасною базовою передумовою успішної інтеграції господарського комплексу України до європейського економічного простору є випуск вітчизняними підприємствами товарів, які будуть конкурентоспроможними на ринках Європейського Союзу, тобто товарів, які відповідають вимогам європейського ринку за технічними параметрами, якістю, безпекою та ціною. На шляху вирішення цих завдань перед Україною постають значні труднощі.

Україні за всі роки незалежності досі не вдалось подолати структурні диспропорції економіки, сформованої в рамках колишнього СРСР, її сировинну спрямованість. Україна нині має низьку конкурентоспроможність на ринку високотехнологічних товарів. Так, в дослідженні О.А. Меха [1, с. 24–30] показано, що обсяги найбільш технологічної, наукоємної вітчизняної продукції вже довгі роки не відрізняються позитивною динамікою зростання. Україна здійснює експортно-імпортні операції з усіма країнами ЄС, при цьому торговельні потоки розділені між країнами дуже нерівномірно. Загалом по всіх країнах ЄС обсяг експорту не досягає третини від загального експорту України, а імпорт складає майже 40% (табл. 1).

Як свідчать наведені дані табл. 1, незважаючи на те, що у 2017 році експорт товарів України до країн ЄС становить 148,1%, ринки країн ЄС поки що не стали домінуючими у здійсненні експортно-імпортних операцій України. Протягом 2015–2016 років експорт до країн ЄС збільшувався порівняно з відповідними показниками попередніх років. Імпорт товарів з країн Європейського Союзу у 2015–2016 роки також зростає. Сальдо протягом 2013–2014 років залишалось від'ємним. Поліпшення ситуації у 2014 році, а саме скорочення у 2,5 рази обсягу негативного сальдо та збільшення коефіцієнта покриття експортом імпорту, спричинено передусім значним скороченням споживання імпортних товарів. У 2015 році сальдо стало позитивним, становлячи 610 706,7 млрд. дол. У 2016–2017 роках сальдо стало від'ємним за рахунок збільшення споживання імпортних товарів (табл. 2).

Проаналізувавши динаміку зовнішньоторговельної діяльності України з країнами ЄС (табл. 1, 2), можемо зробити висновок, що існує певна невідповідність між спрямованістю на європейську інтеграцію згідно зі стратегічним вибором України та реальним розвитком зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС. Сучасний економічний розвиток світу характеризується чіткою тенденцією до інтеграції окремих країн в єдиний світовий ринок, що виявляється у збільшенні обсягів міжнародної торгівлі, поглибленні спеціалізації країн та посиленні їх економічної взаємозалежності.

У цих умовах держави в особі відповідних компетентних органів регулюють зовнішньоторговельну діяльність для досягнення національних економічних інтересів. Країни, які нині займають провідні позиції в міжнародній торгівлі (Китай, США, Німеччина, Японія), досягли таких результатів за допомогою виваженої та ефективної зовнішньоекономічної та зовнішньоторговельної політики, зокрема успішного застосування механізмів управління зовнішньоторговельною діяльністю, адже державне регулювання економікою в таких країнах охопило майже всі етапи зовнішньоторговельної діяльності: від аналізу ситуації в країні та за кордоном, розроблення зовнішньоторговельної стратегії, визначення структурних та географічних пріоритетів до вжиття широкої системи заходів контрольно-регулювального

Таблиця 1

Динаміка зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС [2]

Показники	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Експорт у відсотках до попереднього року	97,9	101,5	70,7	95,4	148,1
Імпорт у відсотках до попереднього року	103,1	77,9	68,9	104,6	132,4
Коефіцієнт покриття експорту/імпорту	0,62	0,81	1,01	0,92	0,97
Сальдо, млн. дол. США	-10 287,9	-4 055,1	610 706,7	-2 885 806,2	-86 785,8

Джерело: [2]

Географічна структура торгівлі України з країнами ЄС у I кварталі 2017 року [2]

Країни ЄС, сальдо	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	відсоток до I кварталу 2016 року	тис. дол. США	відсоток до I кварталу 2016 року	
Австрія	128 088,6	157,0	101 960,6	83,6	26 128,0
Бельгія	72 912,0	160,1	114 944,9	123,6	-42 032,9
Болгарія	105 568,8	114,6	33 573,7	98,6	71 995,1
Велика Британія	120 658,1	146,7	201 582,8	100,2	-80 924,7
Греція	54 562,4	146,5	73 491,1	174,1	-18 928,7
Данія	39 235,5	126,4	35 347,2	88,0	3 888,3
Естонія	26 494,7	140,5	15 491,4	94,1	11 003,3
Ірландія	30 991,0	139,0	20 604,6	102,6	10 386,4
Іспанія	352 989,1	110,6	126 998,7	100,8	225 990,4
Італія	567 603,1	138,3	287 006,3	99,2	280 596,8
Кіпр	19 093,2	175,2	7 558,0	209,9	11 535,1
Латвія	41 099,8	132,2	27 245,7	110,5	110,5
Литва	86 377,4	149,9	98 427,2	124,2	-12 049,7
Люксембург	1 661,3	165,5	13 105,3	73,5	-11 444,0
Мальта	5 084,1	602,2	1 959,0	70,2	3 125,1
Нідерланди	310 410,2	111,9	133 366,1	115,3	177 044,1
Німеччина	361 349,1	106,0	1 285 966,8	134,2	-924 617,7
Польща	621 511,3	135,0	690 081,5	127,8	-68 570,2
Португалія	92 958,5	116,5	12 022,4	93,2	80 936,1
Румунія	197 123,7	118,2	119 452,9	115,9	77 670,8
Словаччина	135 306,2	132,4	101 057,5	109,9	34 248,7
Словенія	4 792,3	130,3	31 945,1	120,1	-27 152,8
Угорщина	302 022,8	116,9	238 917,6	109,6	63 105,1
Фінляндія	15 392,1	105,5	45 100,1	92,4	-29 708,1
Франція	92 353,7	86,9	526 907,2	123,2	-434 553,5
Хорватія	7 047,1	68,5	5 265,3	109,2	1 781,7
Чехія	164 611,3	140,2	151 120,6	124,5	13 490,7
Швеція	21 178,7	131,7	116 972,3	128,0	-95 793,6

Джерело: [2]

характеру [3, с. 161], тобто країни, щоб досягти такого рівня розвитку, здійснювали адекватне ситуації державне регулювання економікою, яке охоплювало та аналізувало всі етапи зовнішньоторговельної діяльності.

На третьому місці у світі за обсягами торгівлі товарами у 2016 році перебуває Німеччина, яка в перші роки свого існування здійснювала політику вільної торгівлі. В економічній стратегії уряду Німеччини розвитку зовнішньоторговельної діяльності відведена ключова роль з урахуванням високої залежності стану економіки від результатів її участі у світогосподарських зв'язках. Стимулюванню німецького експорту сприяє розвинута система фінансування та страхування зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, німецьким фірмам надається державна фінансова підтримка для їх участі в зарубіжних виставках та ярмарках, завдяки чому ініціюється близько 20% усього німецького експорту, розширюється мережа зовнішньоторговельних палат. Висока конкурен-

тоспроможність німецької промисловості на світових ринках забезпечується, як правило, за рахунок переваг у якості та технічному рівні продукції, сервісі, дотриманні термінів поставок тощо. Німеччина є одним з найбільших у світі експортерів капіталу. Згідно з даними Німеччина у 2015 році залишилась у сфері товарообігу третім експортером у світі [5]. Інакше кажучи, зовнішньоторговельна політика Німеччини сприяє стимулюванню експорту за рахунок фінансування та страхування. Також німецька промисловість забезпечує високу конкурентоспроможність своєї продукції шляхом якості та технічного рівня товарів.

У складних політично-економічних умовах, що переживає Україна, гостро окреслились накопичені за попередні роки проблеми системного характеру, пов'язані із забезпеченням зовнішньоторговельної безпеки, до яких Т.О. Власюк відносить [6, с. 57]:

– гальмування процесів структурної перебудови вітчизняної економіки, високий рівень імпор-

тозалежності та значну технологічну відсталість виробничо-промислового комплексу, що унеможливорює стратегічне позиціонування вітчизняних виробників на зовнішніх ринках товарів та послуг згідно з національними інтересами;

– високий рівень товарної концентрації експортно-імпорتنих операцій, що зумовлює високу чутливість економічної системи навіть до незначних коливань кон'юнктури зовнішніх ринків;

– деформацію товарної структури імпорту та експорту, а також їх незбалансованість, що свідчить про необхідність невідкладних кроків щодо формування цільової системи заходів державного регулювання та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності для подолання накопичених економічних проблем держави загалом.

На нашу думку, проблемами в зовнішньоторговельній діяльності також є низька конкурентоспроможність української продукції на ринках, недосконалість законодавчої бази у сфері зовнішньоторговельної діяльності, недостатність знань та досвіду українських підприємств у сфері експорту, недостатня координованість їх діяльності на зовнішніх ринках. Аналіз сучасних тенденцій розвитку міжнародної торгівлі України дає змогу запропонувати шляхи, використання яких дасть можливість удосконалити зовнішньоторговельну діяльність України та підвищити її ефективність. Основними напрямками нарощування експорту України на ринки ЄС є:

– розширення асортименту експорту з високим рівнем доданої вартості та високим ступенем оброблення товару;

– створення імпортозамінюючих виробництв, оскільки в Україні є власна виробнича база для виготовлення тих товарів, які імпортуються з-за кордону;

– вдосконалення законодавчої бази, що полегшить регулювання експортно-імпорتنих операцій, щодо підтримки національного виробництва через удосконалення митно-тарифного регулювання;

– забезпечення функціонування механізмів кредитування та страхування експорту на основі розширення форм державно-приватного партнер-

ства, надання державних гарантій під час отримання експортних кредитів;

– пошук нових ринків збуту та надання рекламно-інформаційної підтримки для просування українських товарів на ринки країн Європейського Союзу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, Україна в умовах поглиблення глобалізаційно-інтеграційних процесів має потребу збільшувати експорт на ринки країн ЄС задля нарощування темпів міжнародної торгівлі. Запропоновані напрями підвищення ефективності використання експортного потенціалу України насамперед базуються на стабілізації та модернізації економіки щодо високотехнологічного виробництва, активізації зовнішньоторговельної діяльності на основі вдосконалення митно-тарифного регулювання задля подальшого економічного захисту національного виробництва. Поглиблення аналітичного моніторингу зовнішньоторговельної діяльності України з ЄС за галузевим та продуктовим зрізами дадуть змогу поглибити комплекс практичних заходів та важелів регулювання зовнішньоторговельної діяльності України з країнами ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мех О.А. Товарна структура зовнішньої торгівлі України як індикатор науково-технологічного та інноваційного розвитку економіки. *Наука та наукознавство*. 2011. № 3. С. 24–30.
2. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Зосимова Ж.С. Зарубіжний досвід менеджменту зовнішньоекономічної діяльності і можливість застосування в Україні. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*. 2013. Вип. 3/1. Т. 18. С. 158–161.
4. Зовнішньоторговельна політика США. URL: <http://liudyna.com/zovnishnotorgovelnapolitika-ssha>.
5. Світова організація торгівлі : офіційний сайт. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2016_e/wts16_chap9_e.htm.
6. Власюк Т.О. Стан і тенденції зовнішньоторговельної діяльності країни: виклики для економічної безпеки та способи їх подолання. *Стратегічні пріоритети*. Серія: Економіка. 2015. № 4. С. 48–58.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМСТАЛИЙ РОЗВИТОК: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ
SUSTAINABLE DEVELOPMENT: HISTORICAL ASPECTS
AND MODERN CHALLENGES

Більшість екологічних проблем має економічне коріння. Ринкова модель економіки постійно породжує гострі протиріччя: ринок, детермінований неперервним зростанням потреб, який і сам, своєю чергою, стимулює це зростання, однозначно орієнтований на отримання можливо більшого прибутку будь-якою ціною. Історія свідчить, що вся виробничо-економічна практика людства здавна і дотепер тісно пов'язана з істотним відхиленням від законів природи. Уявивши себе вищою за природу, людина створила собі ілюзію майже незалежності від неї й забула, що першоосновою і першоджерелом існування життя та виробничої діяльності є саме природа. Природа ж при цьому нерідко безжалюбно руйнується. Протидіяти цьому можна тільки шляхом екологізації економіки. Вся проблематика сталого розвитку, безсумнівно, базується на ідеях соціальної екології. У статті систематизовано основні методологічні принципи сталого розвитку у тій частині, яка стосується розвитку матеріального виробництва й споживання продукції, що дасть змогу виробити основні підходи до забезпечення сталого розвитку окремих галузей вітчизняної економіки.

Ключові слова: економіка, сталий розвиток, екологізація економіки, соціальна екологія, принципи.

Большинство экологических проблем имеет экономические корни. Рыночная модель экономики постоянно порождает острые противоречия: рынок, детерминированный непрерывным ростом потребностей, который и сам, в свою очередь, стимулирует этот рост, однозначно ориентирован на получение возможно большей прибыли любой ценой. История свидетельствует, что вся производственно-экономическая практика человечества давно и до сих пор тесно связана с существенным отклонением от законов природы. Поставив себя выше природы, человек создал себе иллюзию почти независимости от нее и забыл, что первоосновой и первоисточником существования жизни и производственной

деятельности является сама природа. Природа же при этом нередко безжалостно разрушается. Противодействовать этому можно только путем экологизации экономики. Вся проблематика устойчивого развития, несомненно, базируется на идеях социальной экологии. В статье систематизованы основные методологические принципы устойчивого развития в той части, касающейся развития материального производства и потребления продукции, что позволит дальше выработать основные подходы к обеспечению устойчивого развития отдельных отраслей отечественной экономики.

Ключевые слова: экономика, устойчивое развитие, экологизация экономики, социальная экология, принципы.

Most environmental problems have economic roots. The market model of the economy is constantly generating sharp contradictions: the market, determined by the continuous growth of needs, which itself, in turn, stimulates this growth, is uniquely focused on obtaining the greatest possible profit at any price. History shows that the entire industrial and economic practice of mankind has long and still been closely associated with a significant deviation from the laws of nature. Having imagined himself above nature, man created for himself the illusion of almost independence from it, and forgot that nature itself is the primary source of the existence of life and production activity. The nature of this is often cruelly destroyed. You can only counteract this by greening the economy. All the problems of sustainable development are undoubtedly based on the ideas of social ecology. Therefore, the article systematizes the main methodological principles of sustainable development in the part related to the development of material production and consumption of products, which will further develop the main approaches to ensuring the sustainable development of individual sectors of the domestic economy.

Key words: economics, sustainable development, greening the economy, social ecology, principles.

УДК 330.342

Бусарев Д.В.

к.е.н., докторант
ДННУ «Академія фінансового
управління»

Постановка проблеми. Постійно зростаючий обсяг знань про природу та її ресурси, про можливість їх використання в господарській діяльності призводить до збільшення обсягів їх споживання. Водночас через вплив різних чинників спостерігається постійне скорочення запасів цих ресурсів. Це, своєю чергою, призвело до усвідомлення обмеженості та вичерпності тих чи інших видів природних ресурсів і змусило вживати заходів щодо їх охорони та дбайливого використання.

У зв'язку з розвитком сучасних наукових знань про взаємодію в природі й суспільстві природоохоронні заходи стали набувати міжнародних масштабів, охоплюючи не тільки живі об'єкти, а й увесь природний комплекс і діяльність людини, здатну негативно вплинути на нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з XIX ст. накопичення й осмислення знань про природні взаємозв'язки призвело до укладання цілого комплексу двосторонніх і бага-

тосторонніх міжнародних договорів про охорону та використання окремих видів природних ресурсів. Процес усвідомлення людством наявності глобальних проблем, пов'язаних із його існуванням, призвів до появи у ХХ ст. концепції сталого розвитку. За останні десятиліття термін «сталий розвиток» (англ. *sustainable development*) пройшов шлях від досить специфічної одиниці мови науки, відомої лише обмеженому колу фахівців, до загальноживаного поняття, що входить до найважливіших міжнародних політичних документів [16; 19; 21; 24; 26–28]. Потрібно відзначити, що коли сьогодні говорять про сталий розвиток чого-небудь, то мають на увазі, з одного боку, можливість зміни об'єкта, а з іншого – передбачають збереження його сутнісного ядра, можливості продовження його існування в часі саме у цій якості [10, с. 88–89].

Уся проблематика сталого розвитку, безсумнівно, базується на ідеях соціальної екології. Ознайомлення з великим масивом зарубіжних англійських праць із проблем сталого розвитку переконує у тому, що автори найчастіше зосереджують увагу тільки на екологічних і ресурсно-економічних питаннях, іноді розглядаючи ще демографічні чинники. Тут варто наголосити, що попри всю виняткову важливість еколого-економічних аспектів концепції сталого розвитку аж ніяк не зводиться тільки до них.

Постановка завдання. Одна з першочергових проблем, на яку вже давно звернули увагу дослідники, – недостатність ресурсів розвитку за збереження нинішніх темпів їх споживання, не кажучи вже про ситуацію, коли темпи використання цих ресурсів зростатимуть. Природні ресурси матеріального виробництва, як відомо, діляться на дві великі групи: відновлювані (повітря, вода, продукти і сировина рослинного походження та ін.) і невідновлювані (всі види корисних копалин: металеві руди, кам'яне вугілля, нафта, газ тощо). Ще на початку 1990-х років стало зрозуміло, що існують серйозні проблеми з обома цими групами ресурсів [22]. Якщо багато видів невідновлюваних ресурсів у досяжній перспективі близькі до вичерпання саме через їх невідновлюваність (геологами та економістами зроблено відповідні розрахунки), то відновлювані ресурси близькі до виснаження через відсутність дбайливого ставлення до них і невпинного забруднення навколишнього середовища. Цей останній чинник перетворився на самостійну гостру проблему: природа вже не в змозі самостійно впоратися із завданням самовідновлення, оскільки відповідні природні механізми серйозно порушені людиною.

Розширення масштабів виробництва і катастрофічне підвищення рівня забруднення навколишнього середовища супроводжуються

енергетичними проблемами суспільства. Невідновлювані джерела енергії наближаються до вичерпання, використання ж атомної енергії створює нові принципові труднощі й небезпеки. Вкрай негативне значення має й факт незворотної багато в чому зміни кліматичних умов у силу непомірного зростання рівня енерговипромінення Землі, порушення енергетичного балансу планети і парникового ефекту. Тому у статті автор ставив за мету систематизувати основні методологічні принципи сталого розвитку у тій частині, що стосується розвитку матеріального виробництва й споживання продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реальний процес утілення концепції сталого розвитку в життя світового співтовариства через низку причин виявився не таким швидким, як би нам усім хотілося. Загострення енергетичної та продовольчої безпеки, світова фінансово-економічна криза безперервно погіршують ситуацію. Думки про очевидне екологічне неблагополуччя на планеті просто не можуть не з'явитися в нашого сучасника. Так що ж являє собою *концепція сталого розвитку*? За суттю, це інтегративний науковий і суспільно-політичний утвір ідеальної природи з метою всебічної оптимізації сучасної діяльності людства, основних боків життя суспільства. Ця концепція має два складники: науковий і суспільно-політичний (рис. 1).

Бачимо, що в концепції сталого розвитку тією чи іншою мірою поєднуються досягнення всіх галузей наукового знання. Вище вже згадувалося про те, що вся проблематика сталого розвитку базується на ідеях *соціальної екології*. Історично *екологія* виникла у другій половині ХІХ ст. як наукова дисципліна біологічного циклу (принаймні так вона бачилася своєму творцю Ернсту Геккелю) і в традиційному розумінні досі залишається такою.

Об'єктом її вивчення є *екосистеми*, які об'єднують живі організми (біологічні види) з природним навколишнім середовищем їх існування та життєдіяльності (рис. 2).

1960–70-ті рр. стали часом усвідомлення значущості *глобальних проблем* і конституювання глобалістики як особливого напрямку наукової думки. Найістотнішим моментом еволюції екологічного знання в ХХ ст., мабуть, виправдано вважати формування *соціальної екології* (див., наприклад, праці вітчизняних учених [1; 9]). Вона повною мірою враховує суспільний спосіб життя людей і тому принципово не може бути біологічною дисципліною (як традиційна екологія). Об'єктом вивчення у цій новій галузі знання стають *соціо-екосистеми* як інтегрована система інститутів і зв'язків людей як соціальних істот.

Друга половина ХХ ст. характеризується усвідомленням екологічної кризи та її глобального характеру [17; 20]. Якщо раніше екологічні нега-

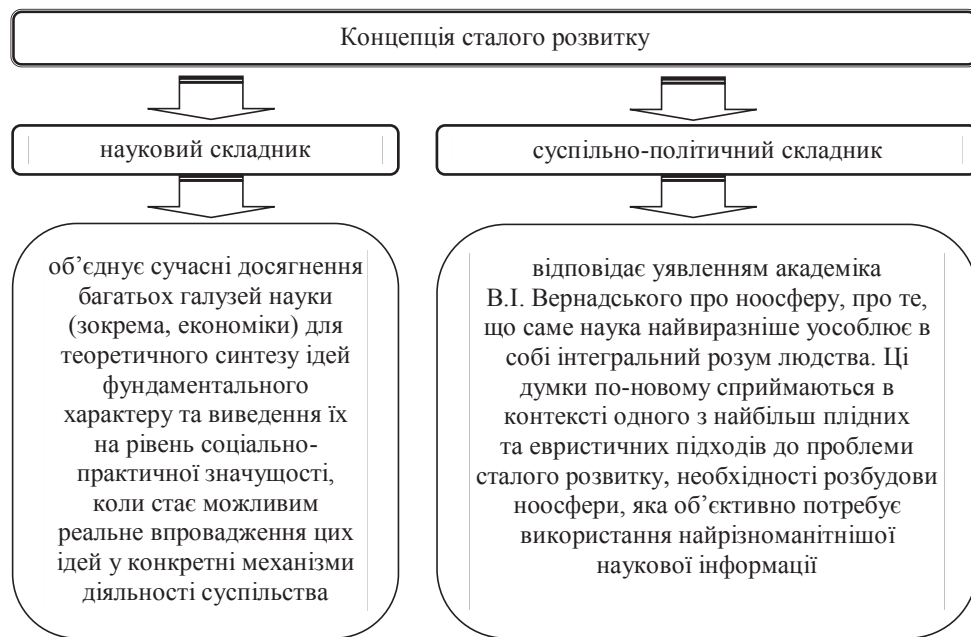

Рис. 1. Складники концепції сталого розвитку як інтегральної системи [3, с. 37–39]

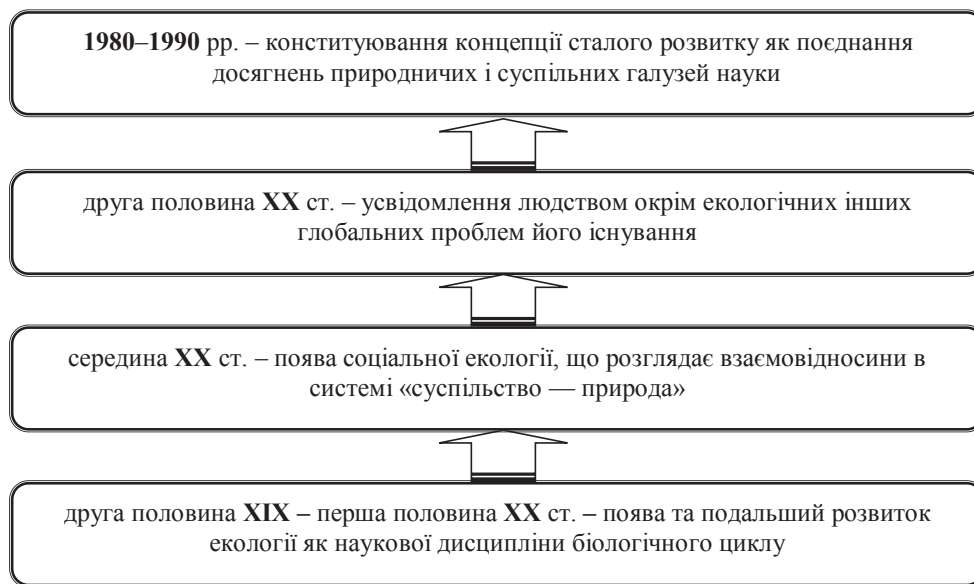

Рис. 2. Етапи формування ідеї сталого розвитку

Джерело: авторська розробка

разди мали здебільшого локальний масштаб і це не дуже впливало на підходи до природокористування на планеті, то тепер ситуація змінюється: увага суспільства до екологічних проблем постійно зростає. Саме труднощі ресурсно-екологічного характеру, як відомо, становлять центральне ядро глобальних проблем сучасності [8, с. 56–67]. Безумовно, всі глобальні проблеми можуть сприйматися досить адекватно лише в нерозривній єдності та взаємозв'язку, і це означає, що не можна абсолютизувати у цьому плані роль соціоекологічних проблем.

У пошуках оптимального розв'язання всього комплексу глобальних проблем світове співтовариство, як відомо, виробило концепцію сталого розвитку [13; 15; 23; 25]. До того ж багато держав на додаток до міжнародних документів цього характеру підготувало і свої національні концепції [7]. Україна так само прийняла прийняття Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [14].

Автор погоджується з групою вітчизняних дослідників, що *сталий розвиток* – це послідовний процес визначення і досягнення суспільно узгоджених стратегічних цілей на основі таких

механізмів регулювання і координації співвідношення екстенсивних та інтенсивних чинників розвитку, що мінімізуватимуть середньо- та довгострокові загрози функціонуванню основних сфер людської діяльності (соціально-економічної, науково-технічної, культурної) і суспільного буття у цілому [5, с. 15].

Давно відомо, що в більшості екологічних проблем – економічне коріння. Про це свого часу дуже добре сказав американський учений Баррі Коммонер: оскільки все у світі становить замкнений вічний кругообіг, привнесені суспільством технологічні цикли виробництва неминуче викликають у природі шкідливі, з часом незворотні наслідки [18]. Таким чином, коріння глобальної екологічної кризи слід шукати саме в економіці (виробництві та споживанні), у способі життя людини.

Ринкова модель економіки постійно породжує гострі протиріччя: ринок, детермінований неперервним зростанням потреб, який і сам, своєю чергою, стимулює це зростання, однозначно орієнтований, як відомо, на отримання можливо більшого прибутку будь-якою ціною [2]. Історія свідчить: уся виробничо-економічна практика людства здавна й дотепер тісно пов'язана з істотним відхиленням від законів природи. Уявивши себе (внаслідок досягнень науки і техніки) царем природи, людина створила собі ілюзію майже незалежності від неї, «забула, що першоосною і першоджерелом існування життя та виробничої діяльності є саме природа» [4, с. 206]. Природа ж при цьому нерідко руйнується, безжалюбно нищиться. Протидіяти цьому можна тільки шляхом *екологізації економіки* [6].

Нижче наведено основні методологічні принципи сталого розвитку (рис. 3), сформульовані на основі викладеного вище.

Метою *екологізації економіки* є поступове втілення у виробничо-економічну практику еколо-

гічного імперативу сучасності. А він, як відомо, носить об'єктивний характер: щоб вижити в нинішніх умовах і забезпечити можливість розвитку прийдешніх поколінь, людство має невідкладно й рішуче переглянути і змінити свій спосіб життя, скоротивши свої потреби, обмеживши їх рівнем розумних потреб. Екологізація економіки покликана наповнити новим сенсом увесь зміст економічного життя суспільства, всі його аспекти та механізми. На відміну від традиційної ринкової економіки екологічний її варіант ставить збереження та відновлення природного навколишнього середовища вище будь-якого суто економічного ефекту, тобто одержання прибутку.

У науковому плані ці вимоги мають досліджуватися і визначатися за активної участі *екологічної економіки* як особливої дисципліни інтегративного характеру, що зародилася в період науково-технічної революції і загострення екологічних проблем людства. «Предметом екологічної економіки є вивчення шляхів вибору раціональних способів виробництва матеріальних благ в умовах обмежених природних ресурсів, необмежених потреб та нестабільних (динамічних) умов природного життєвого довкілля» [11, с. 83].

Зміст екологічної економіки становить суперечність між двома підсистемами єдиної еколого-економічної системи планети: економічною та екологічною [4, с. 226]. Метою екологізації світової економіки в кінцевому підсумку є стратегічна економія природних ресурсів, щоб їх могло вистачити на життя і діяльність нескінченної низки людських поколінь. Як відомо, «принцип рівного права всіх поколінь людей (як нинішніх, так і майбутніх) на доброякісне природне довкілля й достатню кількість природних ресурсів вперше було проголошено Конференцією ООН із проблем довкілля у

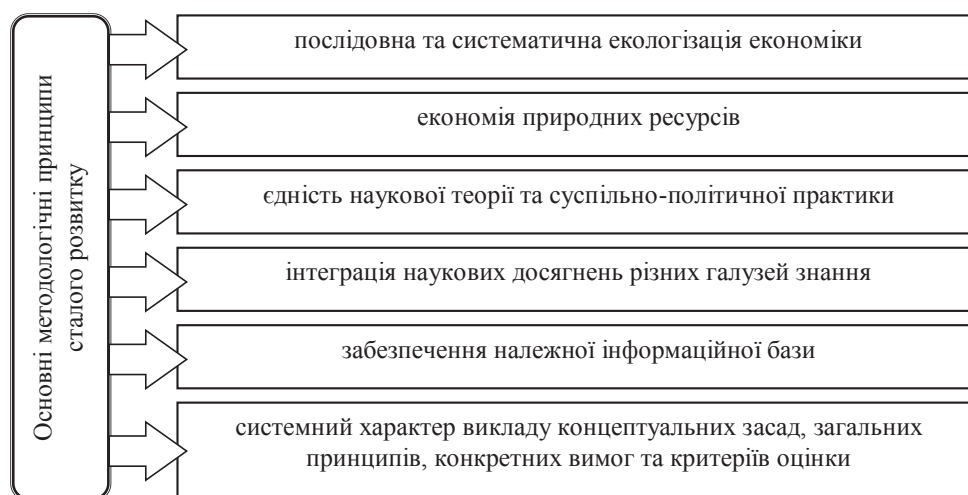

Рис. 3. Основні методологічні принципи сталого розвитку

Джерело: авторська розробка

Стокгольмі ще 1972 р., і відтоді ця вимога залишається незмінною в усіх документах ООН із соціо-екологічних питань. Отже, є всі підстави вважати її вельми важливим методологічним принципом світової спільноти. Права людей майбутнього (навіть дуже далекого) мають бути захищені так само багатогранно та надійно, як і права нашого сучасника» [4, с. 112].

За своєю суттю курс на екологізацію економіки повністю відповідає змісту концепції сталого розвитку, її соціально-гуманістичній спрямованості [12]. Власне кажучи, екологізація такого важливого аспекту життя суспільства, як економіка, сама по собі є невід'ємною частиною його сталого розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з основних методологічних принципів сталого розвитку, сформульованих вище, вибір методів та систем регулювання взаємодії економіки та оточуючого середовища має супроводжуватися такими завданнями:

збереження оточуючого середовища здійснюється не за ради самої природи, а для людини та підвищення ефективності її господарської діяльності;

оптимальне поєднання науково-технічного прогресу, економічного зростання, підвищення матеріального благополуччя людей із дбайливим ставленням до оточуючого середовища та його ресурсів;

забезпечення не тільки регіонального, а й глобального захисту оточуючого середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бачинский Г.А. Социозология: теоретические и прикладные аспекты. К.: Наук. думка, 1991. 153 с.
2. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання. К.: Ін-т економіки та прогнозування НАНУ, 2000. 344 с.
3. Екологізація суспільства: соціальна роль та моделювання / Е.П. Семенюк та ін. Львів: Укр. акад. друкарства, 2012. 460 с.
4. Екологічна Конституція Землі : у 2-х ч. / за ред. Ю.Ю. Туниці. Львів: РВВ Нац. лісотехн. ун-ту України, 2011. Ч. 2. 440 с.
5. Концептуальні засади забезпечення сталого розвитку інформаційної сфери України / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет та ін. К.: ЦУЛ, 2016. 148 с.
6. Розвиток міжнародного фінансування проєктів сталого розвитку та вирішення глобальних екологічних проблем / Я.В. Котляревський, Т.В. Троцький, М.О. Дяченко. *Проблеми економіки*. 2018. № 4. С. 15–23.
7. Мартюшева О.О. Проекти концепції сталого розвитку України. Можливість їх вдосконалення та застосування: аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1566/> (дата звернення: 09.04.2018).

8. Мельников О.В. Сталий розвиток інформаційної сфери України: напрями та перспективи. К.: ЦУЛ, 2018. 256 с.

9. Назарук М.М. Основи екології та соціоекології; 2-е вид., доп. Львів: Афіша, 2000. 256 с.

10. Семенюк Э.П. Информатика и современный мир. Философские аспекты. Львов: Укр. акад. печати, 2009. 282 с.

11. Туниця Ю.Ю. Екоеконіміка і ринок: подолання суперечностей. К.: Знання, 2006. С. 83.

12. Туниця Ю.Ю. Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми: у 2-х ч. Ч. I. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 298 с.

13. Фактори глобалізації і стратегія сталого розвитку / Ю.Ю. Туниця, Е.П. Семенюк, Т.Ю. Туниця. *Вісник Нац. акад. наук України*. 2004. № 7. С. 3–14.

14. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 № 5/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 6.

15. Урсул А.Д. Путь в ноосферу (Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации). М.: Луч, 1993. 275 с.

16. Agenda 21 / UN (1992). URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (Last accessed: 28.08.2017).

17. Brzezinski Z. Between Two Ages : America's Role in the Technotronic Era. NY.: The Viking Press, 1970. 355 p.

18. Commoner B. The Closing Circle: Nature, Man, and Technology. NY.: Knopf, 1971. 326 p.

19. Johannesburg Declaration on Sustainable Development / UN (2002). URL: <http://www.un-documents.net/jburgdec.htm> (Last accessed: 28.08.2017).

20. Kahn H., Pheelps L. The Economic Present and Future. *The Futurist*. 1979. Vol. XIII. № 3. P. 209.

21. Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development / UN (2002). URL: <http://www.un-documents.net/jburgpln.htm> (Last accessed: 28.08.2017).

22. Rees J. Natural Resources. Allocation, Economics and Policy. Second Edition. London & New York: Routledge, 1990. 499 p.

23. Reid D. Sustainable Development. An Introductory Guide. London: Earthscan Publications Ltd., 1995. 261 p.

24. Rio Declaration on Environment and Development / UN (1992). URL: <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> (Last accessed: 28.08.2017).

25. The Earth Summit. The United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) / introd. and commentary by Stanley P. Johnson. London: Graham and Trotman, 1992. 532 p.

26. The Future We Want / UN (2012). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/10/PDF/N1147610.pdf?OpenElement> (Last accessed: 03.12.2018).

27. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development / UN (2015). URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (Last accessed: 03.12.2018).

28. United Nations Millennium Declaration / UN (2000). URL: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm> (Last accessed: 03.12.2018).

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

FORMING THE MECHANISM OF GOVERNMENT REGULATION OF INVESTMENT POTENTIAL

У статті розглянуто характерні риси та відмінності у трактуванні вченими господарського, організаційно-економічного та інвестиційного механізму. Зроблено авторське визначення інвестиційного механізму. Обґрунтовано, що механізм державного регулювання процесу формування та реалізації інвестиційного потенціалу здійснюються у розрізі використання таких блоків, як нормативно-адміністративний, економічний, інфраструктурний та інформаційно-маркетинговий. Виділені суб'єкти, методи, принципи інвестиційного механізму державного регулювання інвестиційним потенціалом.

Ключові слова: механізм, інвестиційний механізм, державне регулювання, принципи, методи регулювання.

В статье рассмотрены характерные черты и различия в трактовке учеными хозяйственного, организационно-экономического и инвестиционного механизма. Сделано авторское определение инвестиционного механизма. Обосновано, что механизм государственного регулирования процесса формирования и реализации инвестиционного потенциала осуществляются в раз-

резе использования таких блоков как нормативно-административный, экономический, инфраструктурный и информационно-рекламный. Выделены субъекты, методы, принципы инвестиционного механизма государственного регулирования инвестиционного потенциала.

Ключевые слова: механизм, инвестиционный механизм, государственное регулирование, принципы, методы регулирования.

The article considers features and differences in the interpretation of economic, organizational and economic, and investment mechanism by scholars. The author's definition of an investment mechanism is made. It is justified that state regulatory mechanism for the process of formation and implementation of investment potential takes place in view of the use of such blocks as regulatory-administrative, economic, infrastructure, and information-marketing. Subjects, methods, and principles of investment mechanism of government regulation of investment potential are distinguished.

Keywords: mechanism, investment mechanism, government regulation, principles, methods of regulation.

УДК 330.332

Волік М.А.

здобувач

Чернігівський національний технологічний університет

Постановка проблеми. Державне регулювання інвестиційного потенціалу має цілеспрямований характер і є елементом загальної стратегії розвитку економіки, націленої на економічне зростання, підвищення добробуту населення, зміцнення позицій країни на світовій арені. Держава при цьому як учасник інвестиційного процесу має реалізовувати інвестиційну політику, спрямовану на [1, с. 87]: визначення інвестиційних пріоритетів у контексті стратегії розвитку економіки загалом; проведення моніторингу інвестиційних процесів; прийняття управлінських рішень щодо збереження та нарощування інвестиційного потенціалу. Ефективність реалізації інвестиційної стратегії залежить від розуміння та вдалого використання механізму державного регулювання інвестиційного потенціалу з чітким розмежуванням методів, принципів, форм регулювання. У зв'язку із зазначеним проблематика формування механізму державного регулювання інвестиційного потенціалу є важливим та своєчасним напрямом наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поняття, різних видів механізму державного регулювання присвячені праці Л.В. Андрущенко, О. Белоусова, В.А. Валентинова, П. Єгорова, С.П. Ковальчук, М.Й. Маліка, Ю. Лисенко, О.М. Розмислова, П. Т. Саблука, О.О. Шапурова та інших учених. Що стосується інвестиційного меха-

нізму, то потребує уточнення його структура, принципи, методи, форми державного регулювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення підходів до трактування та систематизації видів механізму державного регулювання із виділення характерних рис механізму державного регулювання інвестиційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття механізму визначають як систему, що приводить у рух економіку, або як інтегровану систему економічних, організаційних, правових форм і методів управління економікою на макро-рівні [2, с. 201–203]; внутрішній устрій чого-небудь; сукупність стадій, станів, з яких складається певне явище чи процес [3]; засіб, яким приводиться у дію певні процеси та явища, що спонукають певну діяльність [4]. Беручи до уваги таке трактування механізму, можна дійти висновку, що механізм – це складна, багатопланова система, яка виступає засобом, що приводить до руху процеси та явища з метою досягнення поставленої мети та включає низку структурних одиниць. Розрізняють господарський, організаційно-економічний, інвестиційний механізм тощо.

Під час тлумачення господарського механізму доцільно зосередитися на складових елементах цієї категорії (об'єкт, суб'єкт), на його розмаїтті і багатогранності (множинність цілей, багатofункціональність). «Господарський механізм охоплює

інформаційний складник, наявність суб'єкта та об'єкта, взаємозв'язків між ними, що формуються під впливом значної кількості факторів» [5, с. 32] (таблиця 1).

Частіше в економічній літературі вживається поняття «організаційно-економічний механізм», що застосовується, як правило, для окреслення організаційних елементів економічного механізму. Дійсно, категорія «економічний механізм» включає різні аспекти і прийоми економічного регулювання, зокрема організаційно-управлінські рішення [6]. Так, С.П. Ковальчук досліджує організаційно-економічний механізм регулювання залучення інвестицій, трактуючи його як сукупність взаємопов'язаних форм, методів, засобів та інструментів державного регулюючого впливу на різні фактори, взаємозв'язок яких зумовлений єдиною цільовою спрямованістю (створення сприятливих умов для залучення інвестицій в економіку держави, що реалізуються суб'єктом – державою щодо центрального об'єкта – процесу залучення інвестицій).

Ю. Лисенко і П. Єгоров тлумачать організаційно-економічний механізм як систему цілей і стимулів, які дають змогу перетворити у процесі трудової діяльності рух матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту [7, с. 86–87].

Організаційно-економічний механізм – це комплекс організаційних (правових, виробничих, управлінських та соціальних) і економічних заходів (зовнішньої і внутрішньої дії), які в процесі взаємодії і взаємозв'язку здійснюють активний вплив на формування та реалізацію інвестиційного потенціалу. Впливаючи на інвестиційний потенціал, держава має впливати насамперед на фак-

тори, які зумовлюють його формування та реалізацію [8, ст. 132].

О.М. Розмислов використовує поняття механізму інвестиційної політики, трактуючи його як систему правових, організаційних, економічних заходів, які сприяють формуванню конкурентоспроможного виробництва. Вчений вважає, що зазначений механізм виконує такі функції, як реалізація інвестиційного потенціалу; стимулювання відтворювального процесу за допомогою створеного сприятливого середовища та необхідних заходів державного регулювання [9, с. 83].

Регулювання інвестиційного потенціалу реалізується через інвестиційний механізм, який ґрунтується на відповідних функціях, принципах, впливі державних органів на інвестиційний потенціал, передбачає застосовування відповідних форм, інструментів та методів регулювання.

Інвестиційний механізм, механізм регулювання інвестиційної діяльності доцільно трактувати як сукупність форм і методів формування та реалізації ресурсів з метою забезпечення потреб національної економіки, регіонів, суб'єктів господарювання та населення в інвестиціях для підвищення темпів економічного росту, покращення рівня життя населення, реконструкції і модернізації підприємств, запровадження новітніх технологій тощо.

До суб'єктів управління інвестиційним потенціалом належать:

- державні, міжнародні та місцеві регулятори (Кабінет Міністрів України; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України тощо);
- підприємства, установи, організації, які можуть бути як інвесторами, так і суб'єктами розміщення інвестицій;

Таблиця 1

Систематизація поглядів учених щодо видів механізмів регулювання

Вид механізму	Автор	Визначення механізму
Господарський	Ковальчук С.П. [5]	охоплює інформаційний складник, наявність суб'єкта та об'єкта, взаємозв'язків між ними, що формуються під впливом значної кількості факторів
Організаційно-економічний	Ковальчук С.П. [5]	сукупність форм, методів, засобів та інструментів державного регулюючого впливу на різні фактори, що зумовлений єдиною цільовою спрямованістю (створення сприятливих умов для залучення інвестицій в економіку держави, що реалізуються державою щодо об'єкта – процесу залучення інвестицій)
	Єгоров П. і Лисенко Ю. [7]	система цілей і стимулів, які дають змогу перетворити у процесі трудової діяльності рух матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів
	Андрущенко Л.В. [8]	комплекс організаційних (правових, виробничих, управлінських та соціальних) і економічних заходів (зовнішньої і внутрішньої дії), які в процесі взаємодії і взаємозв'язку здійснюють активний вплив на формування та реалізацію інвестиційного потенціалу
Інвестиційний	Розмислов О.М. (механізм інвестиційної політики) [9]	система правових, організаційних, економічних заходів, які сприяють формуванню конкурентоспроможного виробництва

– фінансово-кредитні інституції, що впливають на діяльність та потенційні можливості інвесторів та на всі компоненти інвестиційного потенціалу;

– населення, яке, формуючи заощадження, є потенційним інвестором.

Серед методів державного впливу на формування та відтворення інвестиційного потенціалу найактивніше використовуються адміністративні та економічні. Адміністративні методи передбачають вплив на всі компоненти інвестиційного потенціалу через ліцензування, квотування, реєстраційні процедури, а економічні – через стимули.

Чинний механізм державного регулювання інвестиційного потенціалу забезпечує вплив держави [10, с. 19] через використання прямих та непрямих методів та таких блоків, як нормативно-адміністративний, економічний, інфраструктурний та інформаційно-маркетинговий.

1. Нормативно-адміністративний блок механізму економіки передбачає використання законів, постанов, розпоряджень, наказів, заборон, правил (нормативно-правова форма регулювання), державних контрактів, договорів з метою пошуків інвестиційної діяльності у суспільстві та нарощування інвестиційного потенціалу. У блоці чільне місце відводиться діяльності державних органів влади та управління щодо встановлення обов'язкових юридичних правил поведінки суб'єктів інвестиційних процесів та контролю за їх дотриманням.

2. Економічний блок механізму державного регулювання і інвестиційного потенціалу передбачає використання інструментів фінансово-бюджетного та грошово-кредитного впливу.

2.1. Фінансово-бюджетного вплив передбачає фінансове забезпечення інвестиційної діяльності; виділення бюджетних коштів; проектне фінансування; прискорені форми амортизації тощо. На інвестиційний потенціал у розрізі фінансово-бюджетних інструментів впливають державні дотації під час інвестування в пріоритетні сфери, надання гарантій, пільг, субсидій [11, 12, с. 61].

Під час бюджетного впливу (використання цільових програм) відбувається залучення та реалізація інвестицій (бюджетних, приватних) під досягнення конкретних результатів; бюджет розвитку, орієнтований на фінансування проектів, що мають підвищену соціально-економічну значущість; державні та місцеві субсидії у пріоритетні програми розвитку; гранти на реалізацію проектів; бюджетні асигнування.

Інвестиційний потенціал залежить від витрат бюджетної та податкової політики. Інструменти бюджетного регулювання, інтенсивність їх використання залежать від доходної та видаткової частини бюджетів різних рівнів [13, 14].

2.2. Інструменти грошово-кредитної політики держави впливають на всі компоненти інвестицій-

ного потенціалу через регулювання роботи банківської системи та грошового обігу.

Під час грошово-кредитного регулювання засобами, що сприяють формуванню та відтворенню інвестиційного потенціалу, є політика рефінансування та рівень облікової ставки і норми обов'язкових резервів Національного банку України тощо (таблиця 2).

У процесі збільшенні норми обов'язкових резервів відбувається зменшення пропозиції грошей, що зменшує потенційне інвестування за рахунок кредитних ресурсів, впливаючи на інвестиційний потенціал, зменшуючи обсяги потенційно можливих інвестицій за рахунок кредитних коштів.

Операції на відкритому ринку сприяють збільшенню кредитних можливостей банків, збільшують пропозицію грошей та потенційні можливості інвесторів. Під час продажу центральним банком цінних паперів зменшуються кредитні можливості банків, що зменшує пропозицію грошей та потенційні можливості інвесторів.

3. Інфраструктурний блок. Інфраструктурний вплив передбачає використання транспортної, мережевої, водогосподарської та інших інфраструктур, необхідних для суб'єктів інвестування. Держава може фінансувати з бюджету створення необхідної інфраструктури на відведених під інвестиційні проекти земельних ділянках або викупувати в інвестора побудовані ним інфраструктурні об'єкти.

До основних інструментів, що використовуються владою за цього типу впливу на інвестиційну діяльність, належать: оренда об'єктів виробничої інфраструктури, що належать до державної власності; трастове управління об'єктами інфраструктури, здійснюване приватними особами; концесії тощо [10, с. 22].

4. Інформаційно-маркетинговий блок. Інформаційне забезпечення містить: моніторинг динаміки та результатів інвестиційної діяльності, стану інвестиційної привабливості країни тощо [10, с. 23].

Реалізація інформаційного забезпечення відбувається за рахунок використання каталогів інвестиційних проектів, рейтингів інвестиційної привабливості, статистичних та інформаційних матеріалів тощо.

До основних інструментів маркетингового забезпечення, що використовується владою, належать PR-кампанії інвестиційної привабливості території: організація участі в інвестиційних форумах, міжнародних виставках, проведення конференцій для потенційних інвесторів, адресна розсилка інформації потенційним інвесторам.

Під час характеристики інвестиційного потенціалу акцентують увагу на принципі децентралізації [15]. Наступним принципом є програмування. Перехід на програмні принципи бюджетного пла-

Вплив інструментів фінансово-бюджетної, податкової та грошово-кредитної політики НБУ на інвестиційний потенціал

	Інструменти	Дія інструменту	Вплив на інвестиційний потенціал
Грошово-кредитна політика	Процентна політика	– за зменшення (збільшення) ставки рефінансування кредити стають більш дешевими (дорогими), що збільшує (зменшує) кількість грошей та потенційно можливий обсяг інвестицій;	– сприяє підвищенню (зниженню) інвестиційного потенціалу за допомогою низьких ставок за кредит;
	Політика обов'язкових резервів	– за збільшення (зменшення) норми обов'язкових резервів зменшуються (збільшуються) резерви банків, які потенційно можуть бути спрямовані на кредитування реального сектору економіки, що зменшує (збільшує) пропозицію грошей, зменшує (збільшує) потенційне інвестування за рахунок кредитних ресурсів.	– зменшує (збільшує) обсяг потенційно можливих інвестицій за рахунок кредитних коштів
	Операції на відкритому ринку	– під час купівлі (продажу) центральним банком цінних паперів збільшуються (зменшуються) кредитні можливості банків, що збільшує (зменшує) пропозицію грошей та потенційні можливості інвесторів;	– сприяє (не сприяє) підвищенню інвестиційної привабливості;
	Курсова політика	– забезпечення стабільності національної валюти; – девальвація національної валюти знецінює доходи, прибутки, отримані в національній валюті, а отже, звужує насамперед зовнішні джерела інвестування, а також у разі інфляції, що супроводжує цей процес, – і внутрішні джерела інвестування. За ревальвації спостерігаються зворотні процеси (правило Вальраса)	– регулювання динаміки валютного курсу в країнах із високим рівнем доларизації економічних процесів сприяє не стільки стабільності національної валюти, як стабільності економічних процесів
Фінансово-бюджетна політика	Цільові програми розвитку	– збільшення (зменшення) кількості цільових програм розвитку та обсягів фінансування за ними сприяє розвитку (занепаду) пріоритетних галузей економіки	– сприяє формуванню та відтворенню інвестиційного потенціалу
	бюджетно-інвестиційні витрати	– за збільшення (зменшення) інвестиційних витрат відбувається збільшення (зменшення) сукупного попиту	– збільшення (зменшення) обсягів інвестування є прямо пропорційним до зростання (зменшення) всіх компонентів інвестиційного потенціалу
Податкова політика	податкові ставки та податкові пільги	– збільшення податкових ставок та зменшення податкових пільг зумовлюють зростання доходів бюджетів, але зменшують доходи підприємств	– збільшення податкових ставок та зменшення податкових пільг у довгостроковій перспективі зменшують інвестиційний потенціал національної економіки

нування сприятиме підвищенню рівня соціально-економічної ефективності і результативності видатків бюджету, що дозволяє визначити пріоритетність заходів, черговість і терміни їх реалізації, виходячи з їх соціальної і економічної доцільності, а також з урахуванням можливості фінансування. Крім цього, програмування дає змогу співвіднести наявні і плановані фінансові ресурси з комплексами заходів різного характеру (науково-дослідний, організаційно-господарський) в загальний процес досягнення кінцевих цілей, передбачених програмами, створити умови для оперативного і результативного управління ризиками [16, с. 104]. Ще одним принципом є пріоритетність, тобто визначення пріоритетних сфер та об'єктів інвестування.

Висновки з проведеного дослідження. На основі узагальнення поглядів учених можна стверджувати, що механізм – це складна, багатопланова система, яка приводить до руху процеси та явища з метою досягнення поставленої мети та включає низку структурних одиниць; інвестиційний механізм – сукупність форм і методів формування та реалізації ресурсів з метою забезпечення потреб національної економіки, регіонів, суб'єктів господарювання та населення в інвестиціях для підвищення темпів економічного росту, покращення рівня життя населення, реконструкції і модернізації підприємств, що здійснюються у розрізі використання прямих та непрямих методів та таких блоків, як нормативно-адміністративний, економічний, інфраструктурний та інформаційно-маркетинговий.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белоусова О. Государственные инвестиционные программы: методология оценки, экспертиза, аудит эффективности / О. Белоусова // Проблемы теории и практики управления. 2007. № 5. с. 83–92.
2. Саблук П.Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії і методології / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В. А. Валентинов. К. : ІАЕ, 2002. 294 с.
3. Українська мова: Енциклопедія [Текст] : 1935 ст. / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; ред. кол.: Русанівський В.М. (співгол.), Тараненко О.О. (співгол.), Зяблюк М.П. (заст.) та ін. – 2-е вид., випр. і доп. К. : Вид. «Укр. Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 822 с. : іл. ISBN 966-7492-19-2 : 56.14 р.
4. Шапуров О.О. Формування ефективних механізмів господарювання в ринкових умовах / О.О. Шапуров // економіка та держава. 2009. № 7. С. 69–71.
5. Ковальчук С.П. Організаційно-економічний механізм державного регулювання залучення інвестицій : дис.... канд. екон. наук : 08.00.03 / С.П. Ковальчук. К., 2016.
6. Пархомець М.К. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств : теорія, методика, практика: моногр. / М. К. Пархомець, В.В. Гудак, – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 256 с.
7. Лисенко Ю. Організаційно-економічний механізм управління підприємством / Ю. Лисенко, П. Єгоров // Економіка України. 1997. № 1. С. 86–87.
8. Андрущенко Л.В. Система державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні (теоретико-методологічний підхід) / Л.В. Андрущенко // Право і суспільство. 2015. № 4. Ч. 3. С. 128–133 (С. 132).
9. Розмислов О.М. Сучасна інтерпретація механізму інвестиційної політики регіонів в умовах економічної кризи / О. М. Розмислов // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2015. № 4. С. 213–220.
10. Никитина Е.А. Проблемы государственного регулирования инвестиционной деятельности / Е.А. Никитина, А. П. Домнина // Финансы. 2004. № 9. с. 19-21.
11. Пшик Б.І. Удосконалення фінансово-кредитного стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні: монографія / авт. кол. ; за наук. ред. канд. економ. наук, доц. Б.І. мПшика. Київ : УБС НБУ, 2010. 263 с.
12. Григор'єва М.І. Інвестиційна привабливість України: проблеми та можливості / М.І. Григор'єва // Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 21 листопад. С. 57–62.
13. Затонацька Т.Г. Бюджетно-податкове регулювання інвестиційної діяльності в Україні : [монографія] / Т.Г. Затонацька. Київ : Задруга, 2012. 299 с.
14. Медведкова Н.С. Бюджетно-податкові важелі залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України / Н.С. Медведкова. // Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 4. С. 18–21.
15. Покотило Т.В. Форми, методи та інструментарій державного регулювання інвестиційної діяльності на регіональному рівні / Т.В. Покотило // Актуальні проблеми державного управління. 2009. № 2. С. 195–203.
16. Киямова Э.Р. Эффективное взаимодействие между региональной властью и бизнесом – важнейшее условие развития государственно-частного партнерства // Актуальные проблемы экономики и права. 2011. № 3. с. 103–106.

СИСТЕМОЛОГІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

SYSTEMOLOGY OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISE IN UKRAINE

У статті розглянуто генезу інституційного середовища інноваційного розвитку національного підприємництва з позицій системологічної парадигми. Акцентовано увагу на значенні державних інституцій у формуванні інституційного середовища інноваційного розвитку національного підприємництва. Конкретизовано революційний та еволюційний характер змін в інституціональному середовищі національного підприємництва.

Ключові слова: національна економіка, інноваційне підприємництво, інституціональне середовище, інституціональна матриця, формальні та неформальні інститути, економічна система.

В статье рассмотрен генезис институциональной среды инновационного развития национального предпринимательства с позиций системологической парадигмы. Акцентировано внимание на значении государственных институтов в формировании институциональной среды инновационного развития национального предпринимательства.

Конкретизирован революционный и эволюционный характер изменений в институциональной среде национального предпринимательства.

Ключевые слова: национальная экономика, инновационное предпринимательство, институциональная среда, институциональная матрица, формальные и неформальные институты, экономическая система.

The article deals with the genesis of the institutional environment of innovation development of national entrepreneurship from the point of view of systemological paradigm. The emphasis is placed on the importance of state institutions in shaping the institutional environment for innovative development of national entrepreneurship. The revolutionary and evolutionary nature of changes in the institutional environment of national entrepreneurship is specified.

Key words: national economy, innovative entrepreneurship, institutional environment, institutional matrix, formal and informal institutes, economic system.

УДК 338.242.2

Гнатенко І.А.

к.е.н., доцент, докторант
Київський національний університет
технологій та дизайну

Постановка проблеми. Формування національної моделі інноваційного розвитку підприємництва передбачає провідну регулюючу участь держави у цьому процесі. При цьому заходи такого державного регулювання повинні бути спрямовані на створення оптимального інституціонального середовища, в якому комфортно розвивалися б підприємницькі інноваційні ідеї. Система сталого розвитку підприємництва передбачає постійну трансформацію та вдосконалення інституціонального середовища засобами змін взаємозалежних елементів у вигляді правил та неформальних обмежень, які формують механізми соціально-економічного розвитку інституціональних суб'єктів підприємництва. З огляду на динамічні зміни, які виникають у зовнішньому оточенні національного підприємництва, наукової підходи до процесу формування сучасного інституційного середовища повинні постійно переглядатися та систематизуватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Генеза інституціоналістики знаходилася у фокусі наукових досліджень А. Алчіана, Дж. Бьюкенена, Т. Веблена, Д. Кларака, Д. Коммонса, Р. Коуза, У. Мітчелла, Д. Норта, Р. Познера, Г. Таллока, Дж. Ходжсона, Й. Шумпетера тощо. Водночас у наукових працях практично не розглядається проблематика формування національної матриці інституціонального середовища інноваційного розвитку національного підприємництва, що є вкрай важливим та необхідним для сталого розвитку вітчизняної економічної системи.

Постановка завдання. Метою статті є генеза інституціонального середовища інноваційного розвитку національного підприємництва з позицій системологічної парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій думці існує велика кількість підходів до пояснень природи інституціональних змін, які можна застосовувати до національного підприємництва. Доцільно навести досить оригінальні припущення Т. Веблена, який бачив причину змін у схильності людини до непрагматичної творчої діяльності та експериментування у зв'язку з банальною цікавістю, що, на його думку, було головним джерелом зародження нових стереотипів мислення, креативної поведінки та появи на цій основі нестандартних суспільних відносин та інституцій [1]. Й. Шумпетер уважав, що двигуном інституційного розвитку є технологічний прогрес та інноваційна природа підприємництва [2]. Д. Норт зазначав, що зміну інституціонального середовища необхідно здійснювати у зв'язку з трансформаціями типів економічних систем, які зумовлені глобалізацією та науково-технічним прогресом, а механізм інституційних зрушень реалізується шляхом об'єднання зовнішніх змін та внутрішнього накопичення знань. Дослідник уважав, що інституціональна модернізація господарської системи відбувається поступово, шляхом малих структурних зрушень та «незначних природжень» [3]. Різкі та радикальні зсуви в інституційному розвитку відбуваються дуже рідко і зазвичай проходять під

вилівом надзвичайних обставин (війни, стихійні лиха, революція, політичні перевороти).

Системологію інституційного середовища інноваційного розвитку національного підприємництва доцільно розглядати в межах неінституційної наукової школи, згідно з якою причини трансформації інституціонального середовища досліджуваного нами об'єкта концентрується в історичному розвитку та характері відносин між інституціональними суб'єктами, які закладені в інституціональній матриці. Під такою матрицею ми розуміємо стійкі історично-ментальні ланцюги фундаментальних соціальних, економічних, політичних та ідеологічних інститутів. Зокрема, таке ж бачення матриці інституціонального середовища зображене у працях А. Алчіана, Р. Коуза, Дж. Бьюкенена, Д. Норта, М. Олсона, Г. Таллока, Р. Познера, О. Уільямсона, Р. Нурієва тощо. Інституціональна матриця передбачає процес оновлення, змін, удосконалення або модернізації існуючих і продукування нових норм на національному та наднаціональному рівнях, які укорінюються шляхом латентного або відкритого розповсюдження у ментальність суспільства. Така ментальність формує специфічні та неповторні ознаки вітчизняного підприємництва, що призводить у кінцевому підсумку до інституціональних зрушень у світовій економіці (синергійний ефект дій економік світу). Деякі інституціональні норми укорінюються, діють та синергетично розповсюджуються в межах екосистеми національного підприємництва, а окремі, зазвичай невідомі, мають тимчасовий нестійкий характер дій. Як справедливо зазначав Д. Норт, спрямованість змін та трансформацій в інституціональному середовищі задається траєкторією попереднього розвитку [3]. При цьому державні, суспільні та економічні організації, які утворилися під дією існуючої інституціональної матриці, прагнуть до збереження традиційної інституціональної структури. На важливості врахування особливостей інституціональної структури в різних економічних системах акцентував свою увагу В. Ойкен, який зазначав, що в межах конкретної структури порядку окремі правові та регулятивні інститути, притаманні централізованому керуванню економікою, будуть означати зовсім інше, ніж в економічному порядку, де домінують елементи ринкової економіки [4].

Суб'єктами інституціональної модернізації інноваційного розвитку національного підприємництва можуть бути різноманітні інституціональні одиниці: представники держави, різноманітні бізнес-структури, населення (домогосподарства), суспільні організації, засоби масової інформації тощо. Взаємодіючи між собою, інституційні суб'єкти вносять зміни в інституційну систему, яка представлена сукупністю правових, регулятивних, розподільчих (фінансових) інститутів. Інститути національного підприємництва пов'язані між

собою та утворюють інституціональну систему економіки.

Зміни правових інститутів продукують удосконалення законодавчої, судової та адміністративної систем, які, своєю чергою, забезпечують недоторканість особистості, захист приватної власності, обов'язковість виконання контрактів тощо. Якість правових інститутів критично впливає на ключові характеристики національного інвестиційного клімату, без якого неможливий розвиток інноваційного підприємництва та соціальної сфери. У межах удосконалення регулятивних інституцій відбувається трансформація формальних та неформальних норм, які задають тренд розвитку окремих галузей підприємництва на національному рівні. Також змінюються принципи контролю над дотриманням загальних правил господарювання, включаючи правила внутрішньої торгівлі, ліцензування та сертифікації, санітарно-епідеміологічні правила, нормативи техніки безпеки тощо. Від незаангажованості державних регулятивних інститутів залежать трансакційні витрати, рентабельність операцій та привабливість інвестицій у приватний сектор. Розподільчі інститути продукують зміни централізованих та ринкових важелів, утворення фінансових ресурсів, згладжують ризики венчурного або звичайного підприємництва. Результативне функціонування зазначених інститутів утворює фундамент фінансово-організаційного забезпечення інноваційного підприємництва та призводить до скорочення трансакційних витрат, мобілізації та консолідації венчурного капіталу [5]. Модернізація інститутів соціального розвитку змінює пріоритети та життєві цінності суспільства у цілому або його окремих індивідуумів, провокуючи тим самим диверсифікацію підприємницької діяльності, інноваційні відкриття та зародження новаторських ідей відповідно до ринкового попиту.

Логічно, що будь-які зміни в інституціональному середовищі національного підприємництва можуть носити революційний або еволюційний характер. Революційні інституціональні зміни викликані зазвичай екзогенним запозиченням інститутів, що є досить спірним процесом, успішність якого залежить від конвергенції пануючих у країні – імпортері неформальних та формальних правил, на основі яких функціонує імпортований інститут. Еволюційні інституціональні зміни відбуваються під час поступової трансформації інституціонального середовища, поетапного закріплення загальноновизнаних досить традиційних неформальних практик у межах формально-правових відносин. Як за еволюційного, так і за революційного характеру зміни можуть відбуватися рефлексивно – підстроюючись під підприємницьку екосистему (на умовах саморегулюючої економіки) або стимулюватися чи регулюватися державою. Для

природного відбору інститутів національного підприємництва необхідний значний проміжок часу. Роль держави полягає у тому, щоб вона поставала ініціатором формальних змін інституціонального середовища. Проте формальні відносини обмежуються не лише їх створенням, вони починають працювати лише тоді, коли підкріплюються неформальними нормами та відносинами (що мінімізує ескалацію конфлікту в підприємницькій екосистемі внаслідок «мертвих» або слабо ефективних формальних приписів).

Роль держави як найважливішого інституту національного підприємництва важко переоцінити. Зокрема держава як організація володіє конкурентними перевагами в реалізації засобів регуляторного впливу (примусу, контролю, відповідальності, покарання), що за вдалого їх застосування підсилює результативність інноваційного розвитку національного підприємництва. У цьому полягає унікальність впливу державного апарату як інституціонального суб'єкта на підприємництво. Держава на відміну від фірми та домогосподарства не тільки зобов'язана підкорятися правилам гри, а й розробляти формальну частину цих правил. Отже, постає картина двоєстичної ролі держави з позицій інституціонального підходу. Держава утворює законодавчу базу (правила гри), які стимулюють інноваційний розвиток національного підприємництва, наприклад: захист приватної власності; заохочення інноваційних ідей; залучення інвестицій до інноваційних проєктів; надання пільг підприємцям, які створюють нові робочі місця та активізують нестандартні форми зайнятості; захист від недобросовісної конкуренції; антимонопольне законодавство тощо.

З усіх зазначених правил гри, які встановлені державою, фундаментальними є формальні норми, пов'язані із захистом саме інноваційності як найважливішого концепту розвитку підприємництва, без чого взагалі інноваційне підприємництво неможливе. Державний протекціонізм інноваційності, творчості, креативності та неординарності мислення взагалі визначає ефективність інституціонального перетворення за ринкових умов. Комерціалізація будь-якого інноваційного проєкту передбачає наявність гаранту, який би фіксував та захищав інтелектуальне право, тож держава у цьому сенсі виступає як зовнішня сила, яка наглядає за дотриманням прав суб'єктів підприємницької діяльності, які комерціалізують ідею [6]. Ще один важливий інституціональний аспект держави полягає у тому, що державні інститути регламентують доступ резидентів та нерезидентів до інноваційного підприємництва, що є чинником впливу на ступінь монополізованості національного підприємництва. Тож чим справедливіші умови створює держава до, наприклад, фінансового забезпечення інноваційної діяльності різним суб'єктами

господарювання, тим більш конкурентніша національна економіка.

Аналізуючи роль держави в інституціональному середовищі національного підприємництва, можемо зауважити, що, по-перше, держава є крупним гравцем у зазначеному середовищі та сама є власником-підприємцем (державні підприємства), що забезпечує широкомасштабне виробництво благ. По-друге, виступає у ролі великого споживача благ, а по-третє – регулює діяльність підприємницьких одиниць за допомогою законодавчої компоненти.

Доцільність розвитку державного підприємництва демонструють на своєму прикладі Німеччина, Австрія, Франція, Португалія, Велика Британія та інші країни, що мають значний державний підприємницький сектор.

Загальновідомим фактом є те, що в межах інституціональної теорії завжди точилися суперечки стосовно необхідності взагалі державного регулювання підприємництва. Наприклад, представники класичної політекономії вважали, що немає потреби державі втручатися у функціонування ринку (який за допомогою ринкових сил є саморегулюючим). Проте в умовах жорсткої конкуренції між підприємцями та несприятливих зовнішніх чинників, які впливають на інноваційну діяльність, державне регулювання є необхідним. Поставши іманентним феноменом у національній економіці, державне управління національним підприємством утворило своє неповторне інституціональне середовище, яке ґрунтується на сукупності приписів (нормативно-правових актів), правил, засад тощо, які впливають на інноваційний розвиток національного підприємництва. Взаємодія в межах інституціонального середовища національного підприємництва та державне регулювання утворюють нормативність (norma – керівний початок, правило) системи підприємництва та чинять позитивний вплив на інноваційні зрушення. Нормативність може слугувати мотиватором генерації інноваційних ідей, проте вона має цільову спрямованість, тобто ґрунтується на цілі, яку ставить держава (принцип цілепокладання). Взаємозв'язок суб'єктів національного підприємництва утворює тісне коло інституцій із загальнонаціональними ідеями (місіями, цілями, підцілями), ефективна взаємодія в межах якого можлива за умов наявності:

інституціонального середовища інноваційного розвитку національного підприємництва (системи правил, регулятивних та розподільчих інститутів), яке визначає правила гри та координує діяльність людей;

уряду, який здатний забезпечити вирішення стратегічних та тактичних завдань інноваційного розвитку засобами розроблення ефективного нормативно-правового забезпечення (правових інститутів);

економічної системи, здатної сприймати адміністративні та економічні методи впливу з боку органів державної влади;

ресурсів, що робить можливим реалізацію поставлених цілей.

Отже, дослідження інституціонального національного середовища підприємництва засвідчує наявність у ньому формальних правил, які ґрунтуються на нормативно-правовому забезпеченні функціонування підприємництва та неформальних – ментальності, норм поведінки індивідуумів, які формують моделі підприємницької поведінки та задають подальший тренд інноваційного розвитку економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Світові тенденції інноваційного розвитку національного підприємництва демонструють необхідність постійних інституціональних перетворень та переосмислень системи підприємництва. Особлива увага повинна належати розвитку людського капіталу, за допомогою якого продукуються інноваційні ідеї. Вже сьогодні чітко простежується процес формування принципово нової моделі підприємця-новатора, здатного адекватно сприймати технологічні, економічні та інші глобальні виклики, які провокуються внаслідок підсилення синергії наднаціональних інститутів у межах регіональної інтеграції. В інституціональних пере-

твореннях національного підприємництва слід уникати шаблонного копіювання досвіду інших країн у розвитку інноваційного бізнесу. Залучення позитивного досвіду слід здійснювати лише з урахуванням принципу цілепокладання в межах державної стратегії, враховуючи соціально орієнтовану модель підприємництва з неповторною ментальністю (неформальними правилами) українського народу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Веблен Т. Теория праздного класса / под ред. В.В. Мотылева ; пер. с англ. С.Т. Сорокина. Москва : Прогресс, 1984. 348 с.
2. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Москва : Прогресс, 1982. 176 с.
3. Норт Д. Институти, институційна зміна, функціональна економіка ; пер. с англ. А.Н. Нестеренко. Київ : Основи, 2000. 198 с.
4. Ойкен В. Основы национальной экономики. Москва : Экономика, 1996. 349 с.
5. Гнатенко І.А. Особливості функціонування сучасного малого підприємництва як органічного елементу ринкової економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 2. Т. 1(222). С. 214–217.
6. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. Москва : Прогресс, 1995. 496 с.

ПОТРЕБИ СПОЖИВАЧІВ У ТЕОРЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ

CONSUMERS' NEEDS IN THE THEORETICAL DISCOURSE OF MODERN ECONOMIC THEORIES

У статті здійснено експлікацію феномена потреб, особливостей їх формування та задоволення в контекстуальному вимірі сучасних економічних учень. На основі аналізу неокласичних та інституціонально-соціологічних економічних підходів доведено, що економічні потреби – це своєрідне дуалістичне утворення, яке акумулює у собі як суб'єктивні стимули та стани, так і широке коло відносин між людиною та об'єктивним світом. У даному сенсі потреби визначаються особистістю та її інтересами (суб'єктивний підхід) та функціонуванням суспільних відносинами і станом, природного середовища, культурних особливостей (об'єктивний підхід). Виявлено трансформаційні зрушення в осмисленні потреб, що відстежуються в тенденційних проявах заміни «людини економічної» на більш складну та суперечливу субстанцію, адже поведінка людини на ринку визначається не тільки розрахунковими чинниками, а й психологічними мотивами та соціальними впливами, суспільними нормами.

Ключові слова: потреби, економічні потреби, людина, споживачі, товар, послуги, економіка.

В статті здійснено експлікацію феномена потребностей, особенностей их формирования и удовлетворения в контекстуальном измерении современных экономических учений. На основании анализа неоклассических и институционально-социологических экономических подходов доказано, что экономические потребности – это своеобразное дуалистическое образование, которое аккумулирует в себе как субъективные стимулы и состояния, так и широкий круг отношений между человеком и объективным миром. В данном смысле потребности определяются лич-

ностью и ее интересами (субъективный подход), функционированием общественных отношений и состоянием природной среды, культурных особенностей (объективный подход). Выявлены трансформационные сдвиги в осмыслении потребностей, которые отслеживаются в тенденциозных проявлениях замены «человека экономического» на более сложную и противоречивую субстанцию, ведь поведение человека на рынке определяется не только расчетными факторами, но и психологическими мотивами и социальными влияниями, общественными нормами.

Ключевые слова: потребности, экономические потребности, человек, потребители, товар, услуги, экономика.

This paper is devoted to the phenomenon of needs, peculiarities of their formation and satisfaction in the contextual dimension of modern economic doctrines. Based on the analysis of neoclassical and institutional sociological economic approaches the article proves that economic needs are a kind of dualistic education that accumulates subjective incentives, states and a wide range of relations between man and the objective world. In this sense, the needs are determined by the person and his interests (subjective approach) and the functioning of social relations and the state of the environment, cultural characteristics (objective approach). The transformational shifts in understanding the needs that are being tracked in the tendentious manifestations of replacing the "human economic" into a more complex and contradictory substance are identified. After all, human behavior in the market is determined not only by the estimated factors, but also by psychological motives and social influences, social norms.

Key words: needs, economic needs, people, consumers, goods, services, economy.

УДК 001.102-052

Залужний А.Л.

аспірант кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності
Національний університет водного господарства та природокористування

Постановка проблеми. Потреби акумулюють істотні характеристики бажань, прагнень, інтересів людини, виражаючи якісний вимір економічного та духовного життя соціуму на певному рівні його розвитку. Саме це дає підстави для аналітично-дослідницьких проєктів експлікації теоретико-методологічних інтерпретацій потреб в економічному контексті з урахуванням історичного поступу людства та виявленням основних тенденцій щодо осмислення цього складного феномена, адже потреби є невід'ємною частиною економічних процесів, а ступінь їх задоволення – показником економічного й культурного розвитку соціуму.

Проте це поняття неправомірно редукувати лише до економічної сфери й задоволення матеріальних благ, оскільки вагомим постає осмислення потреб у сенсі обов'язкової компоненти соціальної системи у цілому й фокусування на чинники нее-

кономічного змісту, зокрема людини, суспільства, ціннісних орієнтирів, різних форм комунікаційних взаємодій, природи тощо. Адже будь-яка економічна система є ефективною, коли орієнтується не тільки на матеріально-речовинні та технічні характеристики виробничого процесу, а й надає пріоритету людському чиннику, його інтелектуальному, соціально-економічному та духовному потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний розгляд потреб, специфіка їх задоволення та визначення чинників формування знаходить відображення у працях українських (Н. Букало, Н. Коноваленко, В. Лісничка, В. Ліпич, С. Мочерний, І. Надольний, Н. Юхименко та ін.) та зарубіжних (А. Здравомислов, М. Єршов, А. Маргуліс, В. Левін, В. Радєєв та ін.) учених.

Водночас осмислення категорій «потреби» та «споживачі» у контексті вивчення структури попиту

та особливостей його формування на макрорівні відстежується в наукових розвідках таких українських дослідників, як І. Голяш, Є. Бечва, В. Куриляк, Є. Савельєв, А. Старостіна та ін.

Постановка завдання. Отже, виникає потреба здійснити експлікацію потреб, особливостей їх сутнісного тлумачення та особливостей формування в контекстуальному вимірі сучасних неокласичних та інституціонально-соціологічних економічних учень. На цій основі здійснимо спробу розкрити економічні потреби як своєрідне дуалістичне утворення, яке акумулює у собі суб'єктивні та об'єктивні чинники.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість дослідників відносить потреби до основних та найбільш складних і суперечливих проблем, оскільки їх багатовекторність вивчається різними науками, зумовлюючи врахування природи потреб, особливостей становлення, структури, механізмів формування, закономірностей розвитку, тощо. Адже саме від їх задоволення або незадоволення залежать життя та розвиток будь-якого живого організму, позаяк потреби – це стан, властивість, характерні для всьому живого, що «виражає початкову, вихідну форму його активного, вибіркового відношення до умов навколишнього середовища» [3, с. 13–14] для здійснення свого розвитку. Тобто вони виконують функцію активності, стійкості системи, спрямованої на збереження її складників. Не дивно, що М. Єршов саме потребу вважає специфічною властивістю живої матерії, яка відрізняє її від неживої. Це нужда в чомусь, певних умовах, предметах, благах. Своєрідний стан незадоволеності, який намагаються подолати, відсутність чогось, що необхідне для життєдіяльності. Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, потреба тлумачиться в декількох ракурсах: необхідність, вимоги, умови. Це необхідність у чомусь; «те, без чого не можна обійтися», діяти певним чином; вимоги, які необхідно задовольняти, «умови, необхідні для чогось, когось» [2, с. 1090].

У цьому контексті виникає вагоме питання об'єктивної чи суб'єктивної природи феномена потреб людини. Зокрема, на об'єктивності нужди наголошує А. Здравомислов, який стверджує, що потреба – це «нужда в деякій сукупності зовнішніх умов її буття, домагання до обставин, які впливають з її сутнісних властивостей» [3, с. 13]. Утім, А. Маргуліс [6] справедливо зауважує, що нужда – це дефіцит чогось, а потреби виникають не тільки за нестачі, але й надлишку, який теж спроможний здійснювати негативний вплив на життєдіяльність людини. Водночас редукування потреби тільки до нужди не враховує вагомості багатьох інших чинників суб'єкта, якими є бажання, потяги, примхи, пристрасті, що виражають різні ступені інтенсивності та посилюють необхідність задоволення відповідної потреби. Втім, і психологічний контекст

бажання як форма виразу потреб та суб'єктивне їх переживання не завжди потребує їх реалізації (візьмемо для прикладу примхи дитини, шкідливі звички тощо), що значною мірою спонукає до врахування об'єктивних чинників та осмислення потреб в об'єктивно-суб'єктивній площині.

Саме тому залежно від сфери наукового знання, а саме фізіології, психології, соціології, філософії та економіки, осмислюються різні аспекти генези і специфіки функціонування потреб, зумовлюючи проблемність у сутнісному витлумаченні. Адже з врахуванням суб'єкта потреб, якими можуть виступати біологічний організм, індивід, соціум, соціальні інститути, особистість, економічний суб'єкт, закладаються основи дослідження потреб різними науковими вченнями. У зв'язку із цим А. Маргуліс та Є. Степанов стверджують: «Виявлений на теперішній момент загальнонауковий «стиковий» характер проблематики потреб об'єктивно потребує від представників різних наукових дисциплін об'єднати, інтегрувати дослідницькі зусилля і тим самим зняти надмірну відокремленість різних аспектів аналізу потреб» [6, с. 55].

Економічні теоретики як минулого, так і сучасного основою функціонування економічної системи вважають саме потреби людей, які постають визначальним критерієм соціокультурного та економічного розвитку, істотною детермінантою особистісного становлення. Потреба постає певною інтенцією, що спрямовується на результат із метою її досягнення. Саме прагнення до матеріальних потреб покладає початок економічної діяльності, яка, своєю чергою передбачає створення благ та послуг, їх розподіл, обмін і споживання для забезпечення життєдіяльності кожної людини та суспільства загалом. У даному контексті вимога максимально задовільнити запити і потреби й підвищити якість життя набуває вагомості значення.

Економічна сфера діяльності розглядається як такий спосіб господарювання, що неминуче пов'язаний із феноменом формування і задоволення потреб, а тому економіка постає такою наукою, що використовує «...ресурси з метою забезпечення потреб людей і відносини ... які виникають у процесі господарювання [9, с. 53]. А найістотнішим питанням в окресленій площині постає експлікація спонукальних мотивів людського буття в господарській сфері діяльності, що зводиться до рівня матеріальної винагороди.

Осмислення потреб в економічній площині у сенсі економічної категорії зумовлює редукацію їх до об'єктивної необхідності умов людської життєдіяльності, оскільки вони «об'єктивні та їм можна надати універсального характеру» (Д. Ходжсон [9]) або суб'єктивних чинників буття людини (К. Менгер, Г. Беккер та ін.).

Зокрема, представник інституціоналізму Д. Ходжсон стверджує про необхідність у площині

економічного аналізу розрізнення понять «потреби» (need) як об'єктивних запитів загального характеру, що пов'язані з умовами людського існування, і «суб'єктивні запити» (wants) як примхи та пристрасті. Тобто наголошується на соціальних умовах задоволення індивідуальних потреб, зокрема: потреби в економічній системі виробництва благ та їх розподілу, системи освіти та виховання, розвинутої мережі комунікацій, політичної влади тощо.

У цьому контексті економічна система постає плюралістичним поєднанням ринкових інститутів, планування та приватної власності. Пропонується своєрідний принцип «сумішей» (impurities), що передбачає наявність розмаїття економічної структури економічної системи відповідного типу. Це суперечить концептуалізованому в марксизмі принципу «переваги» із властивою для певної форми суспільства відповідного способу виробництва та доміантою економічної структури. Натомість єдність розмаїття в інституціоналізмі виступає вагомим чинником запобігання ймовірності руйнації відкритої системи, яка в силу свого розмаїття реагує на зміни середовища принципу «переваги». А згодом «змішана економіка» (Кросланд) постає синтезом принципів «сумішей» та переваг, планування та ринку, утвердження економічного плюралізму.

Як бачимо, інституціоналізм акцентує увагу на соціальних потребах, уважаючи, що розвиток інститутів (сім'я, держава, виробничі підприємства, тощо) зумовлюють зміни в структурі потреб, стимулюючи виникнення нових. А раціональний споживач, який зорієнтований тільки на матеріальні потреби, піддається критичному переосмисленню. Д. Ходжсон пропонує динамічну концепцію, яка уможливіє трансформаційні зміни, «передбачаючи гнучкість інститутів, які визначають потреби і дають їм оцінку та їх чуттєвість до індивідуальних запитів і суспільних дебатів» [9, с. 351], редукуючи суб'єктивний характер усіх потреб до «обманної тези». У цьому контексті особливої критики зазнають релятивність і суб'єктивність потреб ієрархічної моделі потреб А. Маслоу та теорії «індивідуального мейнстріму».

Утім, у теоретико-методологічних концепціях економічного індивідуалізму ціла низка суспільних явищ набуває пояснення крізь призму індивідуальної поведінки та дій економічних суб'єктів, адже індивідуальна поведінка економічних суб'єктів (окремі індивіди або фірми) стає визначальним чинником економічних процесів.

Зокрема, основоположник австрійської школи маржиналізму К. Менгер наголошує на суб'єктивній природі економічних потреб, оскільки утверджується залежність її від усвідомлення суб'єктом цінності блага у площині її рідкості, а отже, й корисності. А економічним благом виступає та потреба, яка володіє особливою цінністю завдяки тому, що перевершує кількість наявних благ. Основним критерієм формування економічних благ у цьому кон-

тексті виступає відношення між потребою в благах та їх кількістю. Господарські блага (економічні) – це та потреба, яка «перевищує досягне розпорядження кількістю благ» [5]. Акцент ставиться саме на суб'єктивній корисливості, передбачаючи значимість певної речі для споживача.

На відміну від класичних понять «товар» та «вартість» у нових економічних теоріях більшої актуальності набувають такі поняття, як «економічні блага» та «цінності». Саме споживач здійснює особистісну оцінку ролі блага для задоволення своїх потреб, а тому економічні блага перебувають у залежності від актуальності потреби та обмеженості наявних ресурсів.

Дослідниками відстоюється думка про те, що нові види діяльності породжують такі потреби, які не завжди мають можливість їх задоволення, тому виникає необхідність усвідомлення ієрархії потреб і зростання цінності правильного вибору в ситуації розмаїття можливостей у просторі множинності потреб. У зв'язку із цим К. Менгер наголошує на виборі найважливішої потреби за наявності антиномічних і взаємовиключаючих потреб. Привертає увагу співвідносність потреби з рівнем розуміння цінності блага та його зв'язку рідкістю та корисливістю, що знаходить своє вираження в теорії вартості, в якій на зміну класичного зведення її до витрат праці приходиться спосіб визначення цінності ступенем задоволення потреб. Вартість визначає споживач відповідно до корисливості товару. Так, К. Менгер зауважує: «Цінність – це судження, яке господарюючі люди мають про значимість тих благ, які знаходяться в їх розпорядженні для підтримки їхнього життя та благоустрою, а тому поза їх свідомістю не існує» [5, с. 132]. Отже, цінність (вартість) не є дещо притаманне благам, не властивість їх, а, навпаки, тільки те значення, яке надається задоволенню потреб, а тому всі економічні процеси пояснюються на рівні суб'єктивних оцінок людей, тоді як блага без оцінюючого їх суб'єкта втрачають вартість. У цьому разі ціна попадає у пряму залежність не від виробничого процесу створення економічних благ, а від швидкозмінного попиту.

Як бачимо, потреби оцінюються з позиції попиту і досягнення блага споживачами в контексті незадоволених бажань, які потребують правильного розподілу своїх засобів для отримання необхідних благ. Побудована К. Менгером схема показує потреби людини залежно від їх значення благополуччя суб'єкта – від більш необхідної до найменш важливої [5, с. 137–138]. Десять різноманітних благ, що позначаються римськими цифрами, ранжуються відповідно до важливості тих потреб, які вони задовольняють. Перша одиниця споживчого блага є більш цінною, ніж друга, а друга більш цінна, ніж третя, аж до повного задоволення потреб. Цінність одиниці блага дорівнює значенню, яке спрямоване на задоволення найменш важливої потреби.

Водночас О. фон Бем-Баверк завдяки введенню в обіг економічної науки поняття «субституційна межова корисливість» [1] зауважує, що межова корисливість благ співпадає з тією користю, яку приносить остання одиниця цього блага, а останнє благо повинно задовольняти найменш важливі нужди в даній ситуації. На прикладі втраченого пальто вчений показує, що межова корисливість його визначається межевою корисливістю тих предметів споживання, якими потрібно пожертвувати, щоб купити нове (для бідняка це необхідні продукти харчування, для багатого – предмети розкоші).

Окреслені закони стають в пряму протилежність законам зростаючих потреб класиків марксизму, оскільки в ідеях маржиналістської школи в ситуації задоволення потреб корисливість речі падає зі збільшенням запасів благ. А звідси, актуалізація принципу вирівнювання межових корисливостей, що передбачає раціональний розподіл засобів між різними благами для досягнення задоволення й отримання максимальної корисливості.

Важливо, що саме людина з її потребами та суб'єктивними оцінками, де важливу роль відіграють психологічні чинники, стає основним об'єктом вивчення в даних економічних дослідженнях. У маржиналістів економічні блага визначаються як такі, які виникають у межах перевищення потреб над наявними благами, у зв'язку з чим починають володіти особливою цінністю. Привертає увагу те, що відстоюється ідея «суб'єктивної цінності», тоді як у теоріях класиків марксизму вартість (цінність) благ набуває об'єктивних характеристик незалежно від інтересів та потреб споживачів. Економічні питання в теоріях маржиналізму розглядаються на рівні «методологічного індивідуалізму» (Хаєк). У К. Менгера цей метод дістає назву «атомістичний», оскільки виражає раціональність поведінки суб'єкта в складних ринкових структурах.

Суб'єкти безпосередньо визначають переваги і приймають відповідні рішення за межами суспільних пріоритетів, оскільки визначальним мотиваційним чинником економічної діяльності є вимога задоволення індивідуальних потреб.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, утилітарні спонуки до отримання матеріальних благ за мінімальних витрат потребують переосмислення та врахування ролі нематеріальних благ і посилення інтересу до соціальних проблем. Людина «прагматична» себе вичерпує, окреслюючи виміри більш складної та суперечливої субстанції, яку представники новітніх економічних досліджень намагаються відстежити в інтердискурсивному вимірі крізь призму історичного, психологічного, соціологічного та економічного підходів.

На основі проведеного аналітичного огляду сучасних економічних учень акцентуватимемо увагу на подвійній сутності потреб, що акумулює у собі єдність об'єктивних та суб'єктивних начал. Під

потребами розумітимемо суб'єктивно-об'єктивні форми взаємодії людини та світу, які в результаті суперечності між необхідним та наявним спонукують суб'єкта до особистісної самореалізації як біосоціальної та духовної істоти. Це дасть змогу розглядати потреби не як компоненти біологічної сутності людини, а як істотної сфери структури особистості, пов'язаної з реалізацією потенційних можливостей покликання людини до її самоактуалізації.

У цьому контексті економічні потреби також постають об'єктивно-суб'єктивним феноменом, поєднуючи в єдину цілісність дві їх специфічні характеристики – об'єктивність та суб'єктивність, оскільки залежать як від суб'єктивних (психіка, вікові особливості, стать та ін.), так і об'єктивних, (рівня розвитку економічної сфери діяльності) чинників. Саме тому економічні потреби – це таке своєрідне дуалістичне утворення, яке акумулює у собі як суб'єктивні стимули та стани, так і широке коло відносин між людиною та об'єктивним світом. У цьому сенсі потреби визначаються особистістю та її інтересами (суб'єктивний підхід) та функціонуванням суспільних відносинами і станом природного середовища, культурних особливостей (об'єктивний підхід). Такий підхід передбачає врахування ролі історичних, психологічних та соціальних чинників у проблемному полі аналізу економічних процесів, адже культурні норми і моральні зразки, звичаї та мотиви постають істотною засадою дій економічних суб'єктів, що потребує в окресленій площині подальших наукових розвідок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бем-Баверк Е. Основы теории ценности хозяйственных благ. Москва : Директмедиа Паблишинг, 2008. 196 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. Москва : Политиздат, 1986. 223 с.
4. Менгер К. Исследования о методах социальных наук и политической экономии в особенности. *Избранные работы*. Москва : Территория будущего, 2005. С. 289–495.
5. Менгер К. Основания политической экономии. *Избранные работы*. Москва : Территория будущего, 2005. С. 59–286.
6. Маргулис А.В., Степанов Е.И. Потребности человека: методологические проблемы комплексного исследования (Аналитический обзор литературы). *Вопросы философии*. 1986. № 4. С. 54–69.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки : реферат підручника «Принципы экономической науки / референт-укладач В.М. Фещенко. Київ : УМКЦентр, 2001. 211 с.
8. Хайек Ф.А. Карл Менгер (1840–1921). Москва : Территория будущего, 2005. С. 11–56.
9. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. Москва : Дело, 2003. 464 с.

ПІДХОДИ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

APPROACHES TO IMPROVING THE MECHANISM OF GOVERNMENT REGULATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF BANKING SYSTEM

Статтю присвячено пошуку та узагальненню підходів до вдосконалення механізму державного регулювання інноваційного розвитку банківської системи України. Визначено основні чинники, що впливають на інноваційний розвиток банківської системи України. Визначено заходи антикризового управління валютно-фінансовим ринком у межах банківської системи. Розроблено інструменти антикризового управління в банківському секторі для забезпечення стабільності на валютно-фінансовому ринку. Встановлено напрями державного регулювання інноваційного розвитку банківської системи України.

Ключові слова: банківська система, інноваційний розвиток, державне регулювання, банківська діяльність, антикризове управління, банківський сектор.

Статья посвящена поиску и обобщению подходов к совершенствованию механизма государственного регулирования инновационного развития банковской системы Украины. Определены основные факторы, влияющие на инновационное развитие банковской системы Украины. Определены меры антикризисного управления валютно-финансовым рынком в рамках банковской системы. Разработаны инструменты

антикризисного управления в банковском секторе для обеспечения стабильности на валютно-финансовом рынке. Установлены направления государственного регулирования инновационного развития банковской системы Украины.

Ключевые слова: банковская система, инновационное развитие, государственное регулирование, банковская деятельность, антикризисное управление, банковский сектор.

The article is devoted to the search and generalization of approaches to improving the mechanism of state regulation of innovation development of the banking system of Ukraine. The main factors influencing the innovative development of the banking system of Ukraine are determined. The measures of crisis management of the monetary and financial market within the banking system are determined. Developed instruments of crisis management in the banking sector to ensure stability in the currency and financial market. Established directions of state regulation of innovation development of the banking system of Ukraine.

Key words: banking system, innovation development, state regulation, banking, crisis management, banking sector.

УДК 338.246.025.2

Кисельов А.В.

здобувач

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Банківська система функціонує в умовах підвищеного ризику, причому реалії сьогодення свідчать про те, що діяльність банків, спрямована на зниження ризику, часто суперечить засадам соціальної економіки чи суспільній корисності. Швидкість розвитку інновацій та їх прискорене впровадження для забезпечення конкурентоспроможності у сфері послуг потребують установлення чітких «правил гри» та сфер відповідальності в умовах активного розроблення, впровадження та використання інновацій.

Відповідно, ефективний механізм державного регулювання інноваційного розвитку банківської системи України має вирішувати проблему багатосторонньо, забезпечуючи безпеку всіх суб'єктів економічних відносин інноваційного розвитку банківської системи, гарантуючи їхні інтереси, визначаючи сфери відповідальності та підтримуючи ключову роль банківської системи в національній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика державного регулювання інноваційної діяльності розглядається в наукових роботах, як правило, у масштабах національної економіки у цілому або в контексті інноваційного розвитку окремих галузей чи сфер матеріального вироб-

ництва. Останнім часом також з'явилися фрагментарні дослідження, присвячені інноваційному розвитку фінансових ринків. Особливості функціонування та дослідження банківської системи України відображено у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких – О. Барановський, О. Береславська, А. Гайдуцький, В. Литвин, Н. Стукало та ін.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні основних підходів до вдосконалення механізму державного регулювання інноваційного розвитку банківської системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Криза фінансових систем країн із нестабільними фінансовими ринками потребує подолання шляхом сполучення саморегулювання ринкових відносин і стратегії державних коректив процесу трансформації фінансової системи. Національна політика на фінансових ринках в умовах глобалізації передусім має вирішувати проблеми співвідношення прибутковості цінних паперів і прибутків реального сектору економіки.

Відкритість економіки для країн із нестабільними ринками створює нові можливості для прогресу, але й несе серйозні загрози. Відповідно, глобалізація стає потенційним джерелом ризиків,

проблем і конфліктів, через що більшість держав, що розвиваються, виявляються залежними від коливань світової фінансової кон'юнктури. Проблема полягає у тому, щоб шляхом використання позитивного потенціалу фінансової глобалізації мінімізувати ризики для національних економік, що пов'язані з глобалізацією.

Підтримуємо позицію О. Береславської, що для збільшення валютних надходжень в Україну є три ключові напрями: нарощувати обсяги експорту, створювати економічні умови для припливу інвестицій (бажано прямих) та шукати нові нетрадиційні джерела надходження валюти в країну [2, с. 26–33].

Насамперед уряду необхідно розробити програму щодо стимулювання експорту вітчизняних товарів та послуг на міжнародні ринки. Такої програми Україна не мала, оскільки уряду було простіше та швидше забезпечувати надходження валюти до країни шляхом здійснення зовнішніх запозичень, аніж шукати кошти на заходи з просування українських товарів на світові ринки. Водночас це не означає, що необхідно нарощувати обсяги експорту в межах тієї структури, яка нині існує в Україні, оскільки значну частку вітчизняного експорту має продукція з низьким рівнем доданої вартості – на товари проміжного споживання.

Також необхідно створювати економічні умови для припливу іноземних інвестицій. Зазначимо, що у світовій практиці залучення іноземних інвестицій є багато ефективних прикладів. Необхідно їх вивчити і реалізувати в Україні. Проте для залучення інвестицій необхідно забезпечити деякі умови. Відомо, що прямі інвестиції надходять до тих країн, які мають стабільне податкове законодавство, де відсутня корупція та політичні ризики є мінімальними. Поки що Україна таких умов не створила. Отже, актуальним є пошук інших нетрадиційних джерел припливу іноземної валюти на внутрішній ринок. Такі джерела існують, їх дослідив А. Гайдуцький і запропонував до реалізації в Україні [3]. Ми погоджуємося з пропозицією науковця щодо того, що в умовах жорсткої конкурентної боротьби між країнами за інвестора України необхідна нова стратегія залучення іноземного капіталу, розроблена на 2015–2025 рр. У цій стратегії основну увагу необхідно приділити такому джерелу ресурсів, як доходи мігрантів, діаспори та їхніх домогосподарств [4]. Але для цього необхідно розуміти економічну сутність цього джерела для фінансової сфери та зосередити увагу органів державної влади і банків до мігрантів з України та їхніх доходів. При цьому необхідно розробити механізми стимулювання припливу міграційного капіталу в країну.

Основну роль у формуванні важелів і механізмів раціонального розподілу коштів, отриманих по каналах іноземних інвестицій, має відігравати

банківська система. За умов недостатнього рівня розвитку ринкових механізмів, у тому числі фондового ринку України, ефективний перелив капіталу, спрямований на модернізацію української економіки, має забезпечуватися банківською системою. Розширення присутності на українському ринку іноземних банків та активні запозичення вітчизняних банків на зовнішніх ринках капіталу суттєво розширюють фінансові можливості вітчизняної банківської системи. Для їх продуктивного використання необхідно цілеспрямовано підвищувати мотивацію банків до кредитування реального сектору економіки, розробляти й упроваджувати схеми спільних із державою механізмів фінансування масштабних інвестиційних проектів.

Активізація участі банків у фінансуванні інвестиційних проектів, які характеризуються високою ризиковістю та тривалим терміном окупності, можлива лише за високого рівня фінансової стійкості вітчизняної банківської системи та її спроможності ефективно управляти ризиками. Заходи забезпечення ефективного управління ризиками наведено в табл. 1.

Конституція України [5] свого часу встановила жорстку вимогу стабільності грошової одиниці (ст. 99). Забезпечення цієї стабільності є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України – як головного органу валютного регулювання у країні. Засади валютного регулювання нині мають установлюватися виключно законами України (ст. 92 Конституції), що поставило під сумнів легітимність декретів. Тому відсутність закону про систему валютного регулювання і валютного контролю стала однією з довгострокових проблем валютного регулювання в Україні.

Сьогодні державне регулювання валютно-фінансових відносин здійснюється на підставі Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», зі змінами і доповненнями [6].

Головним інструментом під час здійснення регулятивних дій у сфері валютних розрахунків в Україні залишається валютний контроль, спроможний за допомогою наявного комплексу заходів вирішувати завдання, що стоять нині перед економікою України. Валютний контроль забезпечує поступовість економічного піднесення та переходу до ринкової економіки, сприяє стабілізації потоків заощаджень резидентів на етапі, коли довіра до валютної політики ще не зміцніла.

Підвищеної уваги потребує управління потоками іноземних капіталів через філії іноземних банків, присутність яких в Україні протягом останнього часу активно розширюється. Чинні норми законодавства, що стосуються цього питання, мають досить суперечливий характер і спрямовані пере-

Заходи антикризового управління валютно-фінансовим ринком у межах банківської системи

Заходи	Спосіб та мета реалізації
вдосконалення банківського законодавства	поліпшення банківського регулювання та нагляду
підвищення якості банківських послуг, раціональнішого розміщення фінансово-кредитних організацій по регіонах	підвищення конкурентоспроможності банківського сектору
використання системи рефінансування комерційних банків	розширення пропозиції «довгих» ресурсів і переломлення негативної тенденції до прискореного зростання зовнішніх приватних запозичень
концентрація та централізація капіталу	підвищення якості банківських послуг та раціоналізація розміщення фінансово-кредитних організацій по регіонах
активне нарощування капіталу банків і поліпшення його якості	дасть змогу забезпечити достатній рівень покриття ризиків, пов'язаних із розвитком інноваційного кредитування
поліпшення якості управління ризиками на основі рекомендацій Базельського комітету із банківського нагляду, а також прийнятих у міжнародній банківській практиці методів управління ризиками	активний вплив на визначення конкретних напрямів діяльності кредитних організацій
зміцнення та розвиток сегменту банків із державним капіталом («Ощадбанк», «Ексімбанк», Банк реконструкції і розвитку)	забезпечення стратегічних завдань економічного зростання, а також довгострокового інвестиційного кредитування із внутрішніх джерел
використання заходів прямого обмеження активно-пасивних операцій банків в іноземній валюті	– установлення лімітів на позики та депозити в інвалюті, у тому числі з нерезидентами; – запровадження податків на посередництво під час здійснення операцій в іноземній валюті
удосконалення системи пруденційного нагляду та ризик-менеджменту в українських банках	стимулювання активного переходу від управління валютними ризиками на основі забезпечення рівнозначних обсягів активів і пасивів в іноземній валюті до більш складних і сучасних технологій

Джерело: складено автором

важно на обмеження в кількісному виразі обсягів цих операцій і лише частково – на поліпшення структури розподілу цих коштів. На нашу думку, для використання фінансового потенціалу філій іноземних банків із метою фінансування інвестиційно-інноваційних процесів було б доцільно:

- створити механізми регулювання напрямів вкладень іноземних банків по галузях економіки, наприклад залучення банків з іноземним капіталом до співпраці з державними фондами підтримки певних секторів економіки;

- ввести систему нормативно-організаційного відбору та моніторингу доступу іноземного банківського капіталу згідно з національними пріоритетами розвитку.

Під час формування концепції антикризового управління в банківському секторі доцільно враховувати вплив монетарних інструментів. Широкий спектр інструментів оздоровлення банківського сектору можна розділити на три категорії: фінансові, операційні та структурні (рис. 1).

Фінансові інструменти призначені для вирішення поточних проблем фінансового забезпечення банківських установ. Своєю чергою, операційні інструменти застосовуються для поліпшення управління банківською діяльністю в умовах кризи. Структурні інструменти покликані вирішувати проблеми на рівні банківського сектору шляхом упро-

вадження і застосування принципів конкуренції та забезпечення стійкості банківської системи.

Використання всього набору фінансових інструментів антикризового управління характерне для системних криз, коли доводиться вирішувати проблеми ліквідності не лише окремих банків, а й усієї банківської системи. За таких обставин регулювання спрямовується на поліпшення якості банківських активів, урегулювання зобов'язань, пряме збільшення капіталу, тобто на відновлення та підвищення платоспроможності банківських установ.

На основі аналізу державного антикризового регулювання банківського сектору різних країн світу можна виділити головні антикризові заходи, які найчастіше застосовуються у світовій практиці: створення спеціальних фондів; зниження центральними банками облікової ставки; розширення переліку активів, що приймаються центральними банками як застава за кредит; зниження нормативів мінімальних резервних вимог для комерційних банків; збільшення розміру державних гарантій на банківські вклади; запровадження тимчасових адміністрацій і кураторів центробанків у банківських установах; гарантування міжбанківських кредитів, позичок для малого та середнього бізнесу, підтримки компаній, які не в змозі залучити необхідне фінансування через проблеми в банківському секторі; запровадження нових програм

Рис. 1. Інструменти антикризового управління в банківському секторі для забезпечення стабільності на валютно-фінансовому ринку

Джерело: складено автором за [7]

кредитування; націоналізація компаній; субсидування банкам відсоткових ставок за кредитами, наданими населенню для придбання нових товарів; відокремлення «проблемних» банківських активів від «хороших» шляхом створення спеціальних установ; підвищення фінансової дисципліни тощо [1].

Висновки з проведеного дослідження.

З нашої точки зору, послідовне вдосконалення важелів валютно-курсової політики на основі наведених рекомендацій, яке має відбуватися з належною наступністю та збалансовано із формуванням відповідних економічних, інституційних та нормативно-правових умов, дасть змогу валютній політиці посісти належне місце в системі державної підтримки інноваційної діяльності. Своєю чергою, становлення інвестиційно-інноваційної моделі розвитку створюватиме надійну основу для зміцнення позицій української валюти в довгостроковій перспективі та сприятиме формуванню в українській економіці позитивних взаємозалежностей, коли національна валюта зміцнюється відповідно до темпів підвищення рівня фінансового та економічного розвитку й цим стимулює подальше розгортання інноваційно-інвестиційних процесів.

Своєю чергою, інвестиційно-інноваційна модель розвитку національної економіки має створити надійну основу для зміцнення позицій національної валюти України в довгостроковій перспективі

та сприяти формуванню в економіці позитивних взаємозв'язків фінансового та реального сектору, коли національна валюта зміцнюється відповідно до темпів підвищення рівня економічного розвитку і стимулює подальший розвиток інноваційно-інвестиційних процесів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 4. С. 8–19.
2. Береславська О. Девальвація гривні та спричинені нею виклики для України. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 2. С. 26–33.
3. Гайдуцький А. Как Украине привлечь дополнительные \$10 млрд. URL : <http://forbes.ua/opinions/1370748-kak-ukraine-privlechdo-pol-nitelnye-10-mlrd>.
4. Гайдуцький А. Не за крихти. Україні потрібна якісна нова стратегія залучення іноземного капіталу. *Дзеркало тижня Україна*. 2014. 20 грудня. С. 7.
5. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (редакція станом на 30.09.2016). URL : zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr.
6. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України. URL : zakon.rada.gov.ua/go/15-93.
7. Стукало Н.В., Литвин М.В. Державне антикризове регулювання банківського сектору: досвід ЄС та України. *Вісник НБУ*. 2010. Липень. С. 34–39.

ІННОВАЦІЙНІ ПАРКИ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

INNOVATION PARKS AS THE MEANS OF STIMULATING INNOVATION ACTIVITY IN UKRAINE

УДК 330.341.1

Командровська В.Є.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та бізнес-технологій
Національний авіаційний університет

Колесник М.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу
Національний авіаційний університет

Артюхов В.І.

студент
Національний авіаційний університет

Статтю присвячено дослідженню нової форми активізації інноваційної діяльності в Україні – інноваційним паркам. Вивчено досвід створення сучасних організаційних форм інноваційної діяльності у світі. Досліджено досвід їх створення, переваги та проблеми розвитку в сучасних умовах. Вивчено основні проблеми, що стримують розвиток інноваційних процесів в Україні. Зроблено пропозиції щодо заходів стимулювання інноваційної діяльності в Україні.

Ключові слова: інноваційний парк, інновація, інноваційний розвиток, інноваційна екосистема, стартап.

Статья посвящена исследованию новой формы активизации инновационной деятельности в Украине – инновационным паркам. Изучен опыт создания современных организационных форм инновационной деятельности в мире. Исследованы опыт их создания, преимущества и проблемы

развития в современных условиях. Изучены основные проблемы, сдерживающие развитие инновационных процессов в Украине. Даны предложения по мерам стимулирования инновационной деятельности в Украине.
Ключевые слова: инновационный парк, инновация, инновационное развитие, инновационная экосистема, стартап.

The article investigates the new form of activation of innovation activity in Ukraine – innovation parks. The experience of creation of modern organizational forms of innovation activity in the world is studied. The experience of their creation, advantages and problems of development in modern conditions is researched. The main problems hindering the development of innovation processes in Ukraine are studied. Proposals on measures to stimulate innovation activity in Ukraine are made.

Key words: innovation park, innovation, innovative development, innovation ecosystem, startup.

Постановка проблеми. Забезпечення виходу економіки України з кризового стану, високого рівня конкурентоспроможності підприємств та країни у цілому, сталого розвитку національної економіки, підвищення рівня валового внутрішнього продукту можливо тільки використовуючи сучасні технології, створюючи дієві інноваційні структури, що мають слугувати базою розвитку стратегічно важливих галузей економіки. Відкриття інноваційних парків в Україні може стати джерелом створення та розвитку сучасної інфраструктури, метою якої є забезпечення інноваційного типу розвитку української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми створення сучасної інноваційної інфраструктури в Україні присвячено наукові праці таких учених, як В.М. Гесць, В.П. Ільчук, Л. Немець, О.В. Поліщук, А.М. Стельмащук, О.М. Тараненко, С.М. Темненко, В.П. Хамчук, М.В. Шингур. Однак, як показало проведене дослідження, більшість праць розглядає передусім особливості створення та функціонування технопарків, бізнес-інкубаторів та інших окремих видів організаційних форм інноваційної діяльності, але недостатньо досліджено особливості створення інноваційних парків в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей процесу формування інноваційних парків в Україні, їхніх переваг та проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація ефективної інноваційної політики вимагає наявності сприятливого середовища для успішного генерування ідей та обміну знаннями, інтеграції зусиль підприємств та організацій, для

чого є доцільним розміщення їх на окремій території, у спеціальних будівлях, комплексах, які потребують великих інвестицій. Кластеризація компаній, що приймають участь у створенні інновацій, надають послуги для інноваційних компаній, у межах єдиного комплексу сприяє збільшенню доданої вартості всіх компаній, що беруть участь в інноваційному процесі. Сучасні інтегровані організаційні форми інноваційної діяльності мають велике значення в інноваційно-інвестиційній діяльності країн світу. Вони створюються та успішно функціонують передусім у вигляді бізнес-центрів та інкубаторів, технологічних парків. Саме у такому напрямі здійснювався розвиток інноваційної інфраструктури в Україні, однак результати їхньої діяльності досі не мають значного впливу на інноваційний розвиток держави, стимулювання високотехнологічних галузей економіки, підтримку створення малих та середніх інноваційних підприємств, тому слід шукати й інші форми організації інноваційної діяльності для її активізації.

Найбільш поширеною та розвиненою формою інноваційної інфраструктури в Україні є технологічні парки, які є поєднанням науки і виробництва в єдиний комплекс, однак у сучасних економічних умовах вони не досить життєздатні та ефективні, багато з них не працюють, а інші знаходяться у несприятливих умовах функціонування, зокрема обмеження податкових пільг гальмують розроблення та впровадження інновацій.

Останнє десятиріччя в Україні набула поширення така сучасна форма організації інноваційної діяльності, як науковий парк. Відповідно до Закону України «Про наукові парки», «науковий парк –

це юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку» [1].

Пріоритетні напрями діяльності наукового парку – економічно і соціально зумовлені наукові, науково-технічні та інноваційні напрями діяльності, що відповідають меті створення наукового парку, галузевому профілю та/або спеціалізації вищого навчального закладу та/або наукової установи (які є базовими елементами наукового парку), враховують потреби регіону (території), в якому створено науковий парк, та узгоджуються з напрямками діяльності, визначеними законами України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [3], «Про інноваційну діяльність» [2] та іншими законодавчими актами України в науковій, науково-технічній та інноваційній сферах.

Розвиток наукових парків є відносно недавнім явищем: з усіх європейських наукових парків лише до 4% було створено до 1980 р. З моменту появи наукових парків на початку п'ятдесятих років у світі їх було створено більше 400. Міжнародна асоціація наукових парків (МАНП) визначає науковий парк як організацію професіоналів, які прагнуть обмінюватися інформаційними потоками між компаніями та дослідницькими установами, сприяючи інноваціям у компаніях та надаючи допомогу початківцям та побічним компаніям. Наукові парки використовують інтелектуальний потенціал великих міст, адже, за даними МАНП, лише 6% парків розташовані за межами міст, а 40% – у містах із більше ніж мільйонним населенням.

Інноваційні парки часто розташовані в містах, тоді як більшість наукових парків розташована на околицях міст, у приміських районах. Вони зазвичай менш спеціалізовані та прив'язані до певного університету та пропонують місце для широкого кола креативних галузей і консалтингових фірм. Наприклад, інноваційний парк 22@ Barcelona фокусується на чотирьох різних кластерах: медіа, інформаційних та комунікаційних технологіях, медичних технологіях, енергетиці та дизайні.

Визначення поняття «інноваційний парк» у вітчизняному законодавстві відсутнє, але останнім часом саме таку форму поєднання науки та інноваційної інфраструктури вважають пріоритетною та найбільш ефективною для створення інновацій, передусім у сфері інформаційних технологій.

Інноваційний парк являє собою поєднання у рамках єдиного територіального комплексу елементів інноваційної інфраструктури, навчальних, наукових, житлових, культурних та побутових об'єктів для отримання синергічного ефекту від взаємодії компаній, стартапів, контактів та ідей, створення умов для створення та впровадження інновацій, можливості протестувати напрацювання великих компаній.

У інноваційного та наукового парків є багато спільних рис, але існують принципові відмінності, які дають змогу говорити про інноваційні парки як про новий засіб активізації інноваційної діяльності. Проведене дослідження дало змогу виділити такі особливості:

- наукові парки спочатку будувалися на периферії міста або навіть за його межами. Інноваційні парки будуються в місті, часто за принципом ревіталізації: старі об'єкти отримують нове життя;

- наукові парки, як правило, спрямовані на розроблення інновацій у певних галузях науки та промисловості. Інноваційні квартали являють собою більш широке поле для креативних індустрій;

- з'явилося нове покоління розробників та науковців із підвищеними вимогами до умов роботи у сфері R&D (досліджень та розробок) відносно створення креативної атмосфери, надання побутових послуг, усіх умов для життя людини, наявності спільноті однодумців;

- гнучкість інноваційних парків, діяльність не в одній галузі, а в різноманітних сферах економіки.

Уважається, що інноваційні парки з'явилися як реакція на активний розвиток стартапів, створення яких стимулювало необхідність побудови відповідної інфраструктури та екосистем [5].

Інноваційна екосистема з'являється на перетині трьох основних компонентів: компаній усеї парку, сучасної та зручної інфраструктури і мережі контактів (рис. 1).

Рис. 1. Складники інноваційної екосистеми

Наявність і баланс цих елементів створюють синергію між людьми та компаніями, яка дає змогу створити нові ідеї і проекти, форми втілення інноваційних розробок, знайти джерела фінансування, ефективних партнерів, можливість протестувати свої напрацювання.

Головними цілями інноваційних парків є: розвиток інновацій, підприємництва, зростання компаній, використання інноваційного потенціалу

компаній та країни, надання можливості розробникам із креативними ідеями втілити їх у практику, залучення інвесторів, партнерів і клієнтів. Із часом у правильній атмосфері, за правильної взаємодії такі центри інновацій можуть давати потужний поштовх економіці країни.

Основу функціонування інноваційних парків становлять стартапи різних сфер економіки, передусім креативних галузей: IT-школи, акселератори, бізнес-інкубатори. Екосистему парків зазвичай становлять офіси, житлові приміщення, бізнес-центри, конференц-центри, бізнес-інкубатори, коворкінги, IT-школи, акселератори, креативні простори, фітнес-центри, тренажерні зали, кімнати для відпочинку, кав'ярні тощо. Крім того, на території інноваційного парку можуть працювати різні лабораторії і R&D-центри великих компаній, які використовують інноваційний потенціал держави для розроблення власних проектів, утілення та тестування ідей. Подібні екосистеми створюють ідеальні умови для активізації інноваційної діяльності.

Дослідження світового досвіду створення інноваційних парків показує їх широке використання для реалізації інноваційних програм у різних країнах. Одним із найбільших та ефективніших вважається Кембриджський інноваційний парк, що знаходиться у центрі процвітаючого кластера високотехнологічних підприємств, які виростили навколо нього, що робить його ідеальним місцем для залучення висококваліфікованої робочої сили. У регіоні понад 40% робочої сили мають вищу освіту, що вдвічі перевищує середньоукраїнські показники.

Кембриджський парк має різноманітну економіку із сильними сторонами в таких галузях, як дослідження та розробки, консалтинг у сфері програмного забезпечення, високотехнологічна індустрія, креативні галузі, фармацевтична промисловість та туризм. Кембриджський науковий парк є найбільшим комерційним центром досліджень і розробок в Європі. Резидентами парку є такі провідні компанії, як AstraZeneca, Apple, Amazon, ARM, Microsoft Research і Marshall Aerospace Group.

Широкий розвиток отримали інноваційні парки також в інших країнах світу, зокрема в Китаї, США, Швейцарії, Сінгапурі, Грузії тощо.

Декілька років тому був створений проект створення інноваційного парку Bionic Hill (Київ) – проект першого інноваційного парку в Україні. Його мета полягала у формуванні в столиці України східно-європейської платформи для розвитку високотехнологічного бізнесу. Для цього у Святошинському районі Києва на 147 гектарах території колишньої військової частини планувалося побудувати сучасне наукове містечко, в якому повинні працювати провідні українські та міжнародні компанії в галузі IT, біотехнологій та енергоефективності.

Проект створення інноваційного парку було фактично заблоковано в судовому порядку протягом останніх декількох років унаслідок судових процесів щодо законності виділення землі під проект, однак на початку 2016 р. Вищий адміністративний і Вищий господарський суди прийняли рішення на користь Bionic Hill. Однак нині будівництво призупинено через несприятливу економічну ситуацію в Україні. Передбачалося, що великі західні компанії відкриють там дослідні центри, але зараз економічна ситуація несприятлива для такого великого проекту. Крім того, міська влада не виконала своїх зобов'язань щодо будівництва інженерних комунікацій та доріг [6].

Створення інноваційного парку Unit.City, що відкрився в Києві у квітні 2017 р., є менш масштабним проектом, але його вже називають українською Кремнієвою долиною. Крім офісів інноваційних компаній, на території парку є школа UNIT. Factory, де для резидентів проводять тренінги та зустрічі з інвесторами, а також навчальні заходи для відвідувачів. Тут створюються інфраструктура та екосистема для розвитку бізнесу у сфері високих технологій та креативних індустрій. Місія Unit. City – збудувати унікальний центр інновацій, де прогресивні компанії, стартапи та фахівці зможуть співпрацювати, швидко та якісно зростати. У рамках інноваційного парку UNIT. City залучено до співпраці таких відомих резидентів, як Amazon, Microsoft і ще двадцять провідних українських та міжнародних корпорацій, запущено низку проєктів-оглядів ринку, наприклад, VR-технологій, AgriTech, Fintech тощо.

Перші 35 резидентів, які повірили і заїхали в Unit. City рік тому, зробили вже більше 20 спільних проєктів.

Інноваційні парки з'являються не тільки в Києві. Зокрема, у Львові створюється парк LvivTech.City.

Однією з основних проблем створення та функціонування стартапів в Україні є пошук джерел інвестування. У світі близько 85% технопарків підтримується державою чи містом, 15% – за рахунок приватних коштів. Unit. City побудовано тільки за рахунок приватних інвестицій; окрім того, фінансування стартапів здійснюється за рахунок акселеративних програм, тобто за рахунок великих корпорацій.

Для успішної реалізації програми розвитку інноваційних парків в Україні, а також реанімації національної економіки, на думку експертів, окрім створення інноваційної інфраструктури, потрібно також реформування судової системи, запровадження інвестицій, боротьба з корупцією. Світовий банк у 2017 р. робив дослідження на тему підприємництва та інновацій, за результатами якого було виділено 10 проблем, які заважають Україні піднятися в рейтингу привабливості для інноваційної діяльності та підприємництва. До них належать:

корупція, інфляція, неефективна державна бюрократія, нестабільна політична ситуація, податкове законодавство і жорстке валютне регулювання [10]. Проведене дослідження дало змогу назвати чотири головних реформи, які необхідно провести в Україні для усунення перелічених проблем:

- по-перше, широка реформа державного управління, спрямована на зменшення корупції, збільшення рівня довіри до держсектору, реформа судової системи;

- по-друге, посилення конкурентної політики, підтримка малого і середнього бізнесу, зокрема й за рахунок зменшення кількості державних суб'єктів господарювання (більше 3 000), що зменшує конкуренцію серед приватного сектору. Це, своєю чергою, призводить до відсутності інновацій;

- по-третє, реформа системи освіти і Національної академії наук;

- по-четверте, створення інноваційного агентства, що виконуватиме функції адвокатування та спрямування всіх інноваційних ідей у різних індустріях.

Компоненти, які потрібні для розвитку інноваційного підприємництва, однакові в будь-якій країні. Це доступ до ринків, фінансів та ідей, регуляторна база, культура підприємництва і підтримуюча інфраструктура. Але кожен із цих компонентів реалізований у кожній країні по-різному. Україна має створити власну модель, використовуючи досвід Естонії, Ізраїлю, Польщі, Литви, Канади, Франції, інших розвинутих країн, з урахуванням національної специфіки. У нас поки із цих компонентів є лише два: значний інтелектуальний потенціал і частково інфраструктура.

Цікавий досвід спостерігається в Білорусі, де, незважаючи на жорстке державне регулювання, за сім років був створений ІТ-кластер, побудовано ефективну національну інноваційну систему (НІС). Створення державного технопарку, що надає певні пільги для його резидентів, дало можливість розроблення сучасних технологій, інноваційних продуктів, розвитку провідних галузей економіки.

На думку експертів Агенції з інкубації та реалізації інноваційних проектів у сфері оборонних технологій, основними проблемами, що стримують розвиток інноваційних процесів в Україні, є [7]:

- відсутність науково-методологічної бази формування інноваційної системи;

- відсутність системності у здійснюваних державою заходах щодо реалізації інноваційного потенціалу національної економіки;

- державне управління інноваційною діяльністю здійснюється без чітко сформульованої стратегії науково-технологічного та інноваційного розвитку, послідовної та виваженої зовнішньої та внутрішньої економічної політики;

- відсутність дієвої системи пріоритетів розвитку науково-технологічної сфери (пріоритети інно-

ваційного розвитку проголошено суто формально, механізми їх реалізації не відпрацьовано);

- неготовність апарату державного управління до предметної діяльності, спрямованої на інноваційний розвиток економіки;

- некоординованість дій суб'єктів інноваційної діяльності;

- недостатність фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень та впровадження інноваційних розробок.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження досвіду створення екосистеми підприємництва та інновацій у різних країнах доводить, що держава має бути головною ланкою цього механізму, адже є багато речей, які стосуються регуляторної сфери, освіти, культури підприємництва, доступу до ринків, до фінансів.

Для створення умов розвитку потрібна державна комплексна стратегія, що передбачає надання інноваційним підприємцям реальну допомогу в реалізації їхніх проектів та забезпеченні взаємодії бізнес-партнерів, надання податкових пільг, фінансування перспективних програм. Проведене дослідження показало, що найбільш прогресивною та доцільною формою інтеграції інноваційної діяльності в сучасних умовах є створення інноваційних парків в Україні, що сприятимуть розвитку інноваційного підприємництва в різноманітних галузях та зростанню ВВП.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про наукові парки» № 1563-ІУ від 25.06.2009. URL : [//www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua).
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002. URL : [//www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua).
3. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 3715-VI від 08.09.2011. URL : [// www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua).
4. Кучерява З. Правове забезпечення інноваційного розвитку в Україні. URL : <http://old.minjust.gov.ua/13958>.
5. Навіщо створюються інноваційні парки. І кому це треба. URL : <http://www.udp.ua/uk/press/news/navshchostvoryuyutsya-nnovacyn-parki--komu-ce-treba-369>.
6. Реалізація BIONIC Hill продовжиться в міру виходу України з економічної кризи. URL : http://bionic-hill.com/uk/news/BIONIC_Hill_interview/.
7. Стратегія розвитку інновацій в Україні. URL : <https://www.slideshare.net/ukrinnovate/ss80531956>.
8. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Г.О. Андрощук та ін. ; за ред. В.І. Полохала. Київ : Парламентське вид-во, 2008. 632 с.
9. Чернюк В. Наукові парки в Україні: стан та проблеми діяльності. URL : <http://www.inprojournal.org/wp-content/uploads/2016/11/Chernyuk-116.pdf>.
10. Ukraine – Innovation and entrepreneurship ecosystem diagnostic: WB Report. URL : <http://documents.worldbank.org/curated/en/126971509628933853/Ukraine-Innovation-and-entrepreneurship-ecosystem-diagnostic>.

РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ FORMATION OF THE DEVELOPMENT STRATEGY OF NATIONAL ECONOMY

У статті розглянуто один із найважливіших етапів управління розвитком національної економіки – розроблення стратегії розвитку. Встановлено, що стратегія розвитку має розроблятися з урахуванням стійкості розвитку національної економіки як системи та мінливості зовнішнього середовища. Розглянуто послідовність розроблення стратегії розвитку національної економіки та її основні елементи. Визначено альтернативи розвитку національної економіки. Визначено прогностичні результати реалізації кожної з альтернатив та обґрунтовано вибір серед них найбільш прийнятної.

Ключові слова: національна економіка, розвиток, управління, стійкість, мінливість, стратегія розвитку.

В статье рассмотрен один из важнейших этапов управления развитием национальной экономики – разработка стратегии развития. Установлено, что стратегия развития должна разрабатываться с учетом устойчивости развития национальной экономики как системы и изменчивости внешней среды. Рассмотрены последовательность разработки стратегии развития национальной экономики и ее основные

элементы. Определены альтернативы развития национальной экономики. Выявлены прогностические результаты реализации каждой из альтернатив и обоснован выбор среди них наиболее приемлемой.

Ключевые слова: национальная экономика, развитие, управление, устойчивость, изменчивость, стратегия развития.

The article deals with one of the most important stages in the management of the development of the national economy – the formation of a development strategy. It was established that the development strategy should be developed taking into account the sustainability of the development of the national economy as a system and the variability of the external environment. The sequence of development of the strategy of development of the national economy and its main elements is considered. The alternatives to the development of the national economy are determined. The forecasted results of implementation of each of the alternatives are determined and the choice among them is substantiated.

Key words: national economy, development, management, stability, variability, development strategy.

УДК 330.341

Кононова І.В.

к.е.н., доцент кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства ДВНЗ «Придніпровська академія будівництва і архітектури»

Постановка проблеми. Сьогодні національна економіка України функціонує у складних умовах, що створюють перешкоди для її динамічного розвитку. Саме на усунення таких перешкод має спрямовуватися управління розвитком національної економіки. При цьому проблема створення сприятливих умов для розвитку національної економіки має стратегічний характер. З огляду на це, набуває підвищеної актуальності завдання розроблення стратегії розвитку, яка має застосовуватися в сучасних умовах з урахуванням прогнозованої їхньої зміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сутність стратегії як складної категорії, теоретико-методологічні та прикладні аспекти розроблення різних видів стратегій (у т. ч. стратегій розвитку) досліджували такі науковці, як А. Чандлер [1], Б. Карлофф [2], О. Кравченко [3], В. Герасимчук [4], В. Збарський [5], П. Дойль [6], Т. Голово, С. Сагова [7], О. Гудзинський [8], Ю. Лупенко, П. Саблук, В. Месель-Веселяк, М. Малік [9] тощо. У цих роботах розглядаються загальне розуміння стратегії, її сутність та складові елементи, риси, які їй притаманні, та особливості її розроблення. Водночас окремі аспекти розроблення стратегії на макrorівні, що стосуються виявлення імпульсів розвитку, встановлення напрямів та заходів щодо їх активізації із застосуванням певних механізмів – драйверів управління, потребують уточнення.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних елементів стратегії розвитку

національної економіки та встановлення послідовності її розроблення, а також обґрунтування вибору стратегічних альтернатив в сучасних умовах функціонування України з урахуванням імпульсів її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розроблення стратегії є одним із найважливіших етапів управління розвитком, що потребує пильної уваги. Стратегія розвитку національної економіки має розроблятися з урахуванням чинної нормативно-правової бази.

Основними нормативно-правовими документами, що мають ураховуватися в процесі управління розвитком національної економіки, є:

– Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III [10];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» від 26.04.2003 № 621 [11];

– Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII [12] тощо.

Ґрунтуючись на перерахованих нормативно-правових документах та з урахуванням положень системного підходу розроблена стратегія розвитку, (отримана в результаті виконання комплексу дій, що наведено на рис. 1).

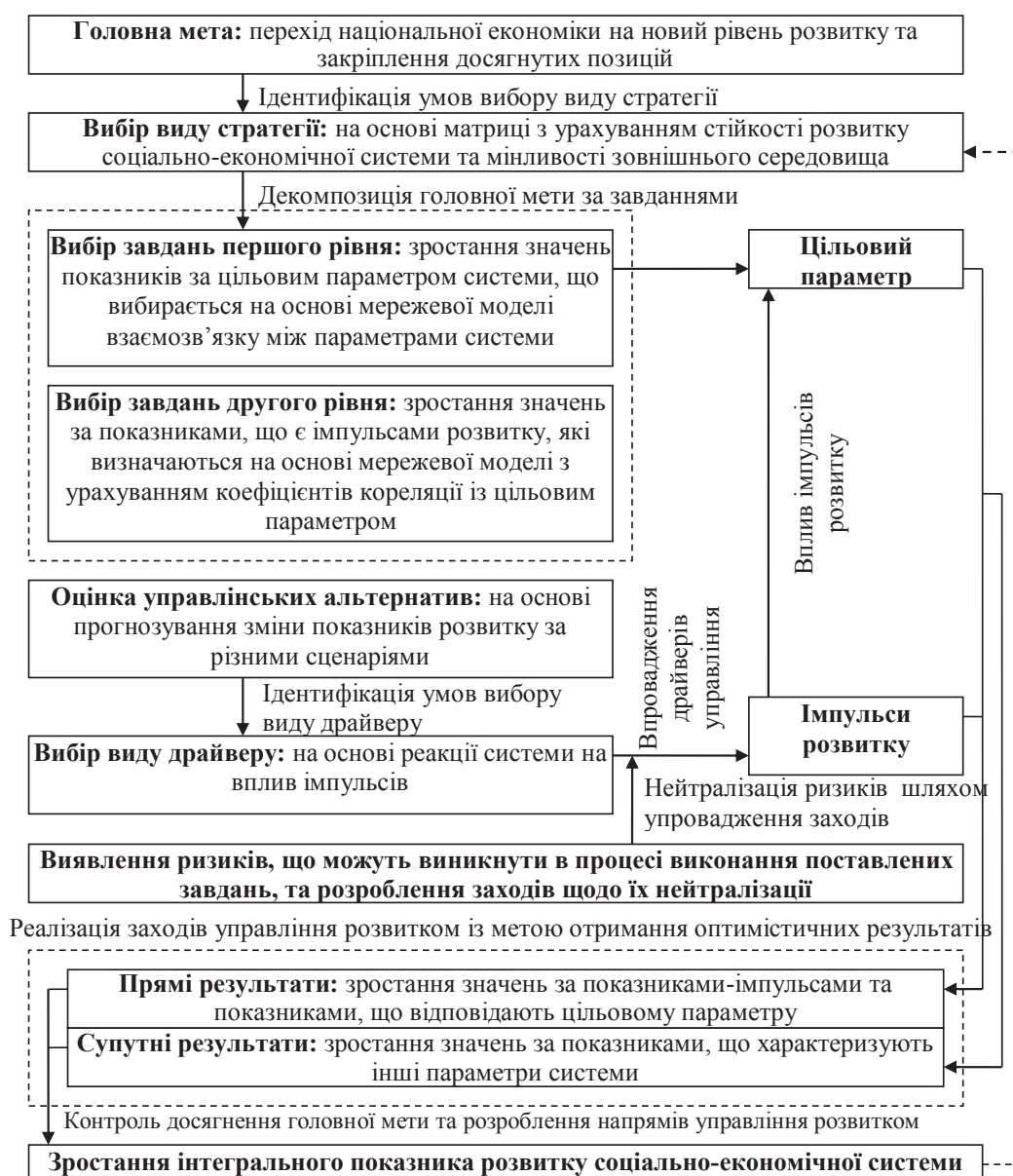

Рис. 1. Послідовність розроблення стратегії розвитку національної економіки

Джерело: побудовано автором

Основними елементами стратегії є:

1. Вибір виду стратегії.
2. Формулювання мети розвитку.
3. Вибір завдань.
4. Розроблення альтернатив розвитку.
5. Прогнозування результатів за альтернативами.
6. Вибір виду драйверу управління.
7. Урахування ризиків.
8. Розроблення заходів.
9. Корегування діючих стратегічних документів та реалізація стратегії.

Згідно з переліком елементів стратегії, передусім необхідно вибрати вид стратегії, що розробляється. Вид стратегії залежить від стійкості розвитку соціально-економічної системи та мінливості

зовнішнього середовища її функціонування. Згідно з проведеними дослідженнями, національна економіка України як соціально-економічна система вирізняється відносно нестійким розвитком (значення 0,393) за середньої мінливості зовнішнього середовища (значення 0,410), а отже, має вибратися проактивна стратегія. Особливість цього виду стратегії в тому, що вона розробляється, ґрунтуючись не на врахуванні досягнутого в аналізованому періоді рівні розвитку, а на прогнозних розрахунках.

Наступним кроком є вибір головної мети стратегії розвитку соціально-економічної системи. На нашу думку, такою метою є перехід національної економіки на новий рівень розвитку та закріплення досягнутих позицій. Ураховуючи, що за останній рік

періоду, за результатами аналізу якого розробляється стратегія розвитку національної економіки, її рівень розвитку був критично низьким (значення інтегрального показника дорівнювало 0,153), можна вважати за мету саме подолання критичного бар'єру та перехід на новий рівень розвитку.

Наступним етапом є розроблення альтернатив розвитку, основою для яких є вибір завдань щодо досягнення головної мети.

При цьому завданнями першого рівня є покращення за цільовим параметром, який характеризує результати функціонування системи та відображається показниками ВВП та ВВП на одну особу. Але при цьому завданнями другого рівня, що сприятимуть вирішенню завдання першого рівня та створюватимуть умови для досягнення як прямих результатів (підвищення значень показників-імпульсів та показників за цільовим параметром), так і супутніх результатів (підвищення значень показників за іншими параметрами соціально-економічної системи), згідно з проведеними розрахунками, є переведення в імпульси розвитку таких показників, як капітальні інвестиції (у цілому та на одну особу) та витрати на інноваційну діяльність (загальні та питомі).

Як наслідок, зміниться значення інтегрального показника розвитку соціально-економічної системи, що й свідчатиме про досягнення (або недосягнення) головної мети.

Слід зазначити, що виконання завдань із метою отримання результатів передбачає, перш за все, розгляд можливих альтернатив та вибір серед них оптимальної.

Такими альтернативами є:

– Альтернатива 1 – розроблення проактивно-інвестиційної моностратегії щодо зростання за показниками, що відповідають параметру інвестиційної діяльності (капітальних інвестицій у цілому та на одну особу) з метою переведення їхнього потенційного впливу в реальний.

– Альтернатива 2 – розроблення проактивно-інноваційної моностратегії щодо зростання за

показниками, що відповідають параметру інноваційної діяльності (витрат на інноваційну діяльність загальних та питомих) із метою переведення їх потенційного впливу в реальний).

– Альтернатива 3 – розроблення проактивно-інвестиційно-інноваційної стратегії щодо одночасного зростання за показниками, що відповідають параметрам інвестиційної та інноваційної діяльності (капітальних інвестицій у цілому та на одну особу та витрат на інноваційну діяльність загальних та питомих) із метою переведення їхнього потенційного впливу в реальний).

При цьому було враховано різні комбінації значень цих показників. Варіанти комбінацій значень показників, що можуть перетворитися на імпульси розвитку за альтернативами розвитку, наведено в табл. 1.

На основі розроблених варіантів нами було визначено, як зміняться порівняно з базовим роком (яким є останній рік аналізованого періоду) значення обсягів капітальних інвестицій та витрат на інноваційну діяльність за реалізації наведених вище альтернатив (табл. 2). Як видно з даних таблиці, за кожною з альтернатив передбачено зростання капітальних інвестицій та інновацій, але за першою альтернативою приріст капітальних інвестицій (2 106,4 млн євро, або 20,4%, за першим та 2 794,8 млн євро, або 27,0%, за другим варіантом перебігу подій) значно перевищує приріст даного показника за другою альтернативою (1 418,1 млн євро, або 13,7%, за обома варіантами перебігу подій). Схожа ситуація прогнозується за показником капітальних витрат на одну особу, приріст якого за першою альтернативою (52,5 євро, або 21,7%, за першим та 68,8 євро, або 28,4%, за другим варіантом перебігу подій) перевищує приріст даного показника за другою альтернативою (36,2 євро, або 14,9%, за обома варіантами).

Водночас приріст витрат на інновації, навпаки, за другою альтернативою є вищим за приріст за першою. Так, за умови реалізації першої альтернативи очікується приріст витрат на інноваційну

Таблиця 1

Варіанти комбінацій значень показників, що можуть перетворитися на імпульси розвитку за альтернативами розвитку

Показники	Значення показників					
	Альтернатива 1		Альтернатива 2		Альтернатива 3	
	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4	Варіант 5	Варіант 6
Капітальні інвестиції	Найбільш вірогідне	Оптимістичне	Песимістичне	Песимістичне	Найбільш вірогідне	Оптимістичне
Капітальні інвестиції на одну особу	Найбільш вірогідне	Оптимістичне	Песимістичне	Песимістичне	Найбільш вірогідне	Оптимістичне
Витрати на інноваційну діяльність	Песимістичне	Песимістичне	Найбільш вірогідне	Оптимістичне	Найбільш вірогідне	Оптимістичне
Питомі витрати на інноваційну діяльність	Песимістичне	Песимістичне	Найбільш вірогідне	Оптимістичне	Найбільш вірогідне	Оптимістичне

Джерело: складено автором

Таблиця 2

Зміни показників, що можуть перетворитися на імпульси розвитку

Показники	абсолютна та відносна зміна значень показників порівняно з базовим роком					
	Альтернатива 1		Альтернатива 2		Альтернатива 3	
	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4	Варіант 5	Варіант 6
Капітальні інвестиції, млн. євро (%)	2106,4 (20,4)	2794,8 (27,0)	1418,1 (13,7)	1418,1 (13,7)	2106,4 (20,4)	2794,8 (27,0)
Капітальні інвестиції на одну особу, євро (%)	52,5 (21,7)	68,8 (28,4)	36,2 (14,9)	36,2 (14,9)	52,5 (21,7)	68,8 (28,4)
Витрати на інноваційну діяльність, млн. євро (%)	163,0 (35,4)	163,0 (35,4)	215,2 (46,8)	267,4 (58,1)	215,2 (46,8)	267,4 (58,1)
Питомі витрати на інноваційну діяльність, євро (%)	3,97 (36,9)	3,97 (36,9)	5,2 (48,4)	6,4 (59,8)	5,2 (48,4)	6,4 (59,8)

Джерело: розраховано автором

Таблиця 3

Зміна показників, що відповідають цільовому параметру

Показники	абсолютна та відносна зміна значень показників порівняно з базовим роком					
	Альтернатива 1		Альтернатива 2		Альтернатива 3	
	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4	Варіант 5	Варіант 6
ВВП (млн. євро / (%))	14507,8 (16,6)	16621,4 (19,0)	19177,8 (21,9)	25961,3 (29,7)	21291,4 (24,4)	30188,6 (34,5)
ВВП на одну особу (євро/ (%))	365,6 (17,9)	415,6 (20,3)	476,0 (23,3)	636,4 (31,1)	526,0 (25,7)	736,3 (36,0)

Джерело: розраховано автором

Таблиця 4

Показники розвитку соціально-економічної системи

Показники	Значення показників					
	Альтернатива 1		Альтернатива 2		Альтернатива 3	
	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4	Варіант 5	Варіант 6
Узагальнюючий показник економічного розвитку	0,094	0,099	0,094	0,098	0,098	0,108
Узагальнюючий показник соціального розвитку	0,319	0,323	0,333	0,351	0,338	0,350
Узагальнюючий показник екологічного розвитку	0,256	0,260	0,265	0,278	0,269	0,286
Інтегральний показник розвитку	0,223	0,227	0,230	0,242	0,235	0,251

Джерело: розраховано автором

діяльність на 163,0 млн євро, або 35,4%, за обома варіантами, тоді як за умови реалізації другої альтернативи приріст даного показника за третім варіантом може становити 215,2, або 46,8%, а за четвертим – 267,4 млн євро, або 58,1%. Щодо питомих витрат на інноваційну діяльність, то за умови реалізації першої альтернативи очікується приріст даного показника на 3,97 євро, або 36,9%, за обома варіантами, тоді як за умови реалізації другої альтернативи приріст даного показника за третім варіантом може становити 5,2 євро, або 48,4%, а за четвертим – 6,4 євро, або 59,8%.

Найбільш оптимальною є третя альтернатива, яка передбачає значний приріст як капітальних інвестицій (2 106,4 млн євро, або 20,4%,

за п'ятим варіантом та 2 794,8 млн євро, або 27,0%, за шостим варіантом перебігу подій), так і витрат на інноваційну діяльність (215,2, або 46,8%, за п'ятим та 267,4 млн євро, або 58,1%, за шостим варіантом перебігу подій). Закономірно, що за даною альтернативою очікується також одночасне зростання капітальних витрат на одну особу (52,5 євро, або 21,7%, за п'ятим та 68,8 євро, або 28,4%, за шостим варіантом перебігу подій) та питомих витрат на інноваційну діяльність (5,2 євро, або 48,4%, за п'ятим та 6,4 євро, або 59,8%, за шостим варіантом).

Окрім безпосереднього зростання показників інвестиційної та інноваційної діяльності, цікаво простежити, як зміна зазначених показни-

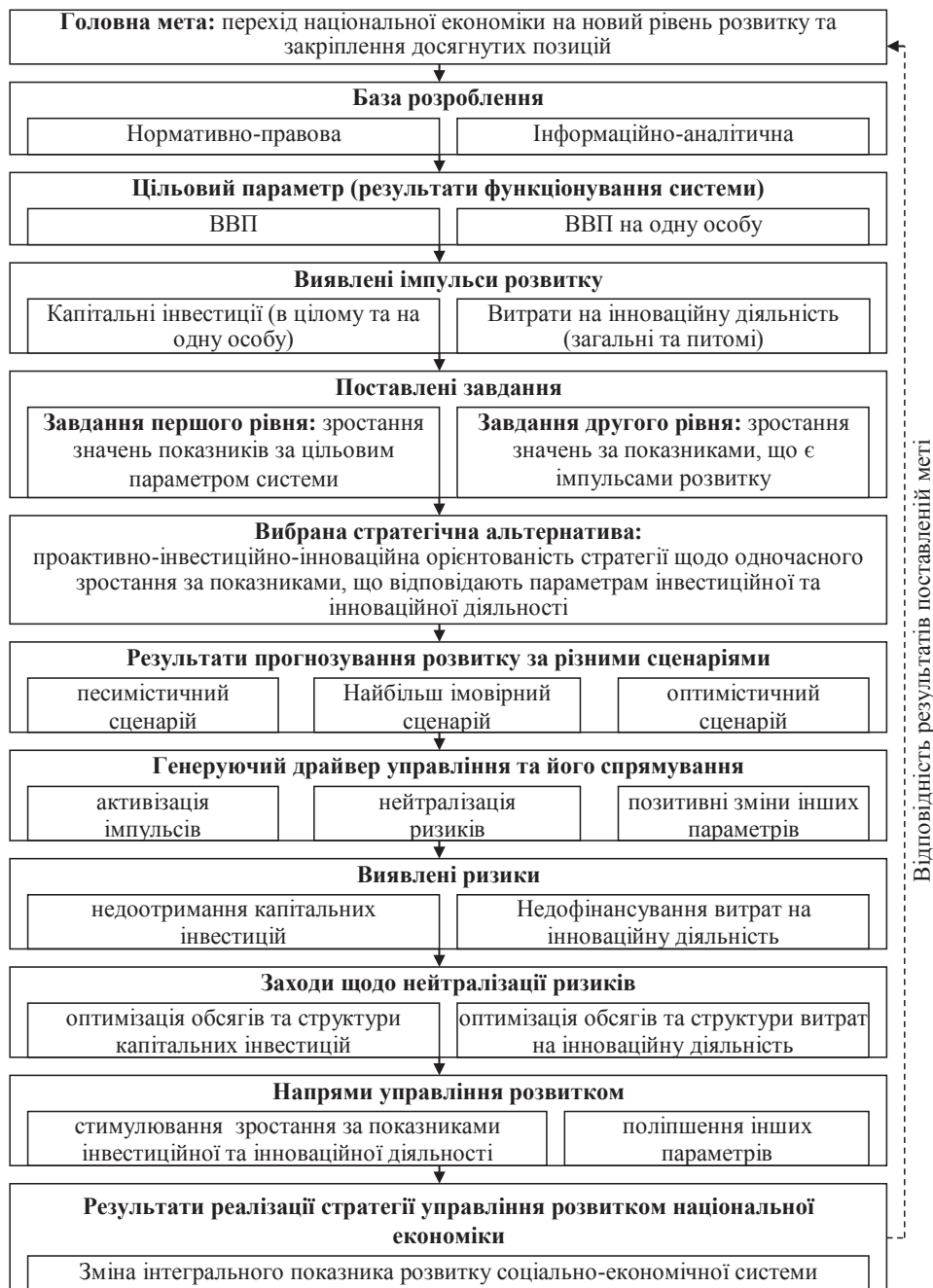

Рис. 2. Елементи стратегії розвитку національної економіки

Джерело: побудовано автором

ків вплине на зміну показників, що відповідають цільовому параметру соціально-економічної системи. Результати розрахунків наведено в табл. 3.

Як видно з даних таблиці, якщо порівнювати всі три альтернативи, то найкращою серед них видається третя альтернатива, адже саме за її реалізації очікується максимальний приріст ВВП та ВВП на одну особу як за першого – на 21 291,4 млн євро та 526,0 євро (24,4% та 25,7%, відповідно), так і за другого варіанту перебігу подій – 30 188,6 млн євро та 736,3 євро (34,5% та 36,0%, відповідно).

Розглянемо, якими за перерахованих альтернатив будуть показники розвитку з урахуванням супутніх результатів, що можуть бути отримані внаслідок їх реалізації. Значення показників розвитку національної економіки як системи наведено в табл. 4.

Як видно з даних таблиці, найвищі узагальнюючі показники розвитку можуть бути досягнуті за третьою альтернативою як за п'ятого (0,098 бали – економічного, 0,338 бали – соціального та 0,269 бали – екологічного), так і за шостого варіанту (0,108 бали; 0,350 та 0,286 бали відповідно). Щодо інтегрального показника розвитку, то

він за умови реалізації третьої альтернативи, може сягнути 0,235 бали за першим варіантом перебігу подій або ж 0,251 – за другим.

Середній темп приросту інтегрального показника розвитку за першою альтернативою може становити 9,8% за першим або 10,3% за другим варіантом, за другою альтернативою – 10,8% та 12,2%, відповідно, тоді як за третьою альтернативою очікується середній темп приросту інтегрального показника розвитку 11,3% за першим та 13,2% за другим варіантом перебігу подій

Таким чином, очевидну перевагу над іншими має третя альтернатива, що передбачає перетворення потенційного впливу капітальних інвестицій та витрат на інноваційну діяльність як імпульсів розвитку на реальний вплив.

Основні елементи стратегії розвитку національної економіки містяться на рис. 2.

Розглянуті елементи стратегії розвитку дають змогу сформулювати уявлення про те, в яких напрямках має розвиватися національна економіка країни.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, було вивчено взаємозв'язки між елементами стратегії розвитку національної економіки, що дало змогу розробити стратегічні альтернативи, спрямовані на активізацію імпульсів розвитку, та вибрати серед них альтернативу, яка забезпечує максимально можливе поліпшення за цільовим параметром соціально-економічної системи та за параметрами, що на нього впливають, із відповідним зростанням показників, що їх характеризують.

Встановлено, що у цілому для забезпечення реалізації стратегії необхідно:

– впровадити у статистичну звітність розроблені показники розвитку, зокрема в регіональному розрізі;

– забезпечити формування масиву доступних структурованих статистичних даних шляхом удосконалення системи національної статистики.

На основі цільового параметру, визначеного у стратегії, необхідно організувати відкриту та загальнодоступну систему моніторингу за показниками розвитку та в разі необхідності пропонувати зміни і доповнення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чандлер А. Стратегия и структура. Москва : Мир, 1988. 464 с.
2. Карлофф Б. Деловая стратегия. Москва : Экономика, 1991. 239 с.
3. Кравченко О.В. Поняття стратегії розвитку підприємства. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2007. № 1(22). С. 267–272. URL : http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BOA/kravchenko_023.pdf (дата звернення: 26.09.2018).
4. Герасимчук В.Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2000. 360 с.
5. Збарський В.К. Сутність поняття «стратегія розвитку» малого підприємства. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2013. Вип. 181(6). С. 36–45. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnauecon_2013_181%286%29_7 (дата звернення: 26.09.2018).
6. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 560 с.
7. Головка Т.В., Сагова С.В. Стратегічний аналіз : навчально-методичний посібник ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.В. Кужельного. Київ : КНЕУ, 2002. 198 с.
8. Гудзинський О.Д. Організаційно-регулятивна функція в управлінні стратегічним розвитком підприємства. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2009. № 1. С. 50–52.
9. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко та ін. Київ : ІАЕ, 2001. 221 с.
10. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III / Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення: 26.09.2018).
11. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету : Постанова від 26 квітня 2003 р. № 621 / Кабінет Міністрів України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF> (дата звернення: 26.09.2018).
12. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII / Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 26.09.2018).

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

THE STATUS AND PERSPECTIVES OF OVERCOMING OF THE SHADOW ECONOMY IN THE STATE ECONOMY SYSTEM

У статті досліджено стан та перспективи подолання тіньової економіки у вітчизняній економічній системі. Проведено ретроспективний аналіз зародження цього явища у вітчизняній економіці. Проаналізовано рівень мінізації економіки протягом 2010–2017 рр., а також наведено її структуру. Виявлено розбіжності в показниках рівня тіньової економіки у ВВП України та окреслено шляхи подолання цього явища у вітчизняній економіці.

Ключові слова: тіньова економіка, рівень тіньової економіки, структура тіньової економіки, причини тіньової економіки, наслідки тіньової економіки.

В статье исследованы состояние и перспективы преодоления теневой экономики в отечественной экономической системе. Проведен ретроспективный анализ зарождения этого явления в отечественной экономике. Проанализирован уровень тенизации экономики в 2010–2017 гг., а также приведена ее структура. Выявлены расхож-

дения в показателях уровня теневой экономики в ВВП Украины и намечены пути преодоления этого явления в отечественной экономике.

Ключевые слова: теневая экономика, уровень теневой экономики, структура теневой экономики, причины теневой экономики, последствия теневой экономики.

The article examines the state and prospects of overcoming the shadow economy in the state economic system. A retrospective analysis of the origin of this phenomenon in the state economy is conducted. The level of shadowing of the economy during 2010–2017 is analyzed, and its structure is presented. It is revealed by the author discrepancies in indicators of the level of the shadow economy in Ukraine's GDP and it is outlined ways to overcome this phenomenon in the state economy.

Key words: shadow economy, level of shadow economy, structure of shadow economy, causes of shadow economy, consequences of shadow economy.

УДК 33.021:343.37](477)

Кундицький О.О.

д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту

Львівський національний університет імені Івана Франка

Сенишин О.С.

д.е.н., професор кафедри менеджменту Львівський національний університет імені Івана Франка

Постановка проблеми. Тіньова економіка охопила всі сфери суспільного життя: економічну, політичну, правову, соціальну та ін. Багато економічних агентів прямо або опосередковано задіяно в неформальній економіці. Явище тіньової економіки має соціально-економічну природу, яка базується на існуванні неформальних відносин між індивідами в суспільстві. Крім того, актуальність дослідження тіньової економіки визначена негативними наслідками її впливу на економічну, соціальну і політичну системи, а також необхідністю розроблення теоретичних і практичних рекомендацій щодо виведення тіньової економіки у сферу законної економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми тіньової економіки відображені в дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: А. Базилюка, Т. Барановського, В. Бородюка, Г. Гроссмана, В. Засанського, К. Зіннес, Д. Кауфмана, Т. Ковальчука, І. Мазур, А. Портеса, В. Приймака, В. Танзі та ін. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, багато питань є дискусійними і не мають однозначного визначення. До таких слід віднести як питання, пов'язані з визначенням величини тіньової економіки, так і методи боротьби з нею.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження тіньової економіки у вітчизняній економічній системі для поліпшення ситуації щодо її детінізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна тіньова економіка є глобальним негатив-

ним явищем, яке з тією чи іншою інтенсивністю і в різних обсягах проявляється в усіх країнах світу. Існуючі експертні оцінки масштабів тіньової економіки відносні, але, за різними даними, у світі в тіньовому секторі створюється майже 10–12 трильйонів американських доларів доданої вартості щорічно, яка не потрапляє в офіційну звітність підприємств. Виходить, що за своїми розмірами глобальна тіньова економіка практично еквівалентна економіці США, що має найбільший ВВП у світі [1, с. 81]. За даними Міжнародного валютного фонду, 8% світової економіки базується на незаконно отриманих коштах. Щорічні втрати світової економіки від корупції становлять від 500 млрд. до 1 трлн. дол. США, або 3–5% глобального ВВП, спостерігається постійне зростання економічної «тіні».

Слід зазначити, що, на думку дослідників даної проблеми, в Україні тіньова економіка виникла та набула значних масштабів ще за часів СРСР як своєрідна «тінь» економіки дефіциту внаслідок директивного планування. В умовах трансформаційної економіки вона набула нових форм та рис (табл. 1) [2, с. 57].

Уважається, що поштовхом для зростання тіньового сектору стало зростання починаючи із середини 60-х років рівня грошових доходів населення, що, своєю чергою, сприяло розбалансуванню попиту та пропозиції [3, с. 112].

Подальші процеси тінізації радянської економіки призвели до того, що у другій половині 80-х років у тіньовому секторі було зайнято 40–50 млн. осіб, або не менше 30% працюю-

Структура тіньової економіки в СРСР у 60–80-ті роки, млрд. карб.

Показники	Період	
	Початок 60-х років	Кінець 80-х років
Обсяг тіньової економіки в народному господарстві СРСР, млрд. карб. на рік, у тому числі:		
– сфера матеріального виробництва	5	
– промисловість	2,5	90
– сільське господарство (включаючи колгоспи)	0,3	73
– транспорт та зв'язок	0,6	10
– будівництво	0,2	23 8
– торгівля та громадське харчування	0,2	12
– матеріально-технічне постачання та збут	–	17
– інформаційно-обчислювальне обслуговування	1,2	2
– інші види діяльності матеріального виробництва	–	–
– невиробнича сфера	–	1
– житлово-комунальне господарство та побутове обслуговування населення	2,5	17
– охорона здоров'я, фізкультура та соціальне забезпечення	1,6	6,7
– народна освіта	0,5	6,2
– культура та мистецтво	0,3	1,5
– наука та наукове обслуговування	–	0,3
– кредитування та державне страхування	–	0,3
– апарат органів державного та господарського управління, органів управління кооперативів суспільних організацій.	0,1	0,1
		1,6

Джерело: сформовано за [3, с. 117]

чих [4, с. 46]. Розпад Радянського Союзу та фактичне самоусунення керівництва нової держави від державного регулювання економіки призвели до мультиплікативного поширення тіньової економіки. Наприкінці існування Радянського Союзу масштаби тіньової діяльності різними експертами оцінювалися від 90 млрд. до 500 млрд. карб.

Із набуттям незалежності ситуація не тільки не поліпшилася, а й значно погіршилася. Так, згідно з розрахунками МВФ, починаючи з 1991 р., коли тіньова економіка України оцінювалася в 38,96% ВВП, показник безперервно зростав до 1998 р., досягнувши пікової позначки 57%. Тим часом, згідно з дослідженнями австрійського економіста Ф. Шнайдера, у другій половині 90-х років у розвинених країнах тіньова економіка становила близько 12% ВВП, у країнах із перехідною економікою – 23% ВВП, а в країнах, що розвиваються, – 39% ВВП [5, с. 87]. Як бачимо, Україні належать «лідуючі» позиції.

Низхідна тенденція спостерігалася до 2008 р.: показник знизився до 36,65%, а фінансова криза стала додатковим каталізатором тінізації економіки, і, як наслідок, протягом 2009–2014 рр. рівень тіньової економіки коливався в межах 39,2–43,5%; 2015 р., крайній у дослідженні, коли українська тіньова економіка оцінювалася на рівні 42,9%.

У 2017 р. рівень тіньової економіки становив 31% від офіційного ВВП, що на 4 відсоткових пункти менше порівняно з показником 2016 р. (рис. 1).

Щодо структури тіньової економіки, то на початку 2000 р. найбільш «тіньовою» галуззю (за оцінкою Міністерства економіки України) були операції з нерухомістю – майже 62,0%. За нею сліду-

вали страхування – 53,0%, будівництво – 40,0% і деревообробка – 32,0%.

Середину 2000-х років характеризувалася тим, що найбільшу її частку було сконцентровано в промисловості. Тут тіньові обороти на 32,5% перевищували офіційні. В інших галузях вони були дещо менші, але теж істотні. У сільському господарстві тіньовий сектор становив 72,5%, у будівництві – 70,8%, у сфері послуг – 31,5%. Наведений вище матеріал засвідчує, що масштаби тінізації економічних відносин продовжували залишатися наближеними до критичного рівня, який, за оцінками експертів, сягає 40%, що створює умови для слабкої дієвості важелів регулювання економіки [7].

На кінець 2016 р. найбільший рівень тіньової економіки спостерігаємо у фінансовій та страховій сферах – 56%. Слідом іде видобувна промисловість – 49%. Третій великий тіньовий сектор – операції з нерухомістю – 47%. Сюди входять як оренда житла без будь-якого оформлення, так і продаж нерухомості за схемою «частина – офіційно, частина – на руки».

Нині економіка поступово виходить із тіні, найбільший відсоток зниження спостерігається у будівництві – 12%. Єдиний сектор, де обсяг незаконної діяльності збільшився, – сільське, лісове і рибне господарство. Але, як і раніше, у цьому секторі більша частина продукції проводиться офіційно – 92%.

Тим часом поряд із даними офіційної статистики дані різних вітчизняних і зарубіжних експертів суттєво різняться. Так, на думку одних експертів, рівень тіньової економіки коливається в межах від 30,0% до 50,0% ВВП, на думку інших, частка

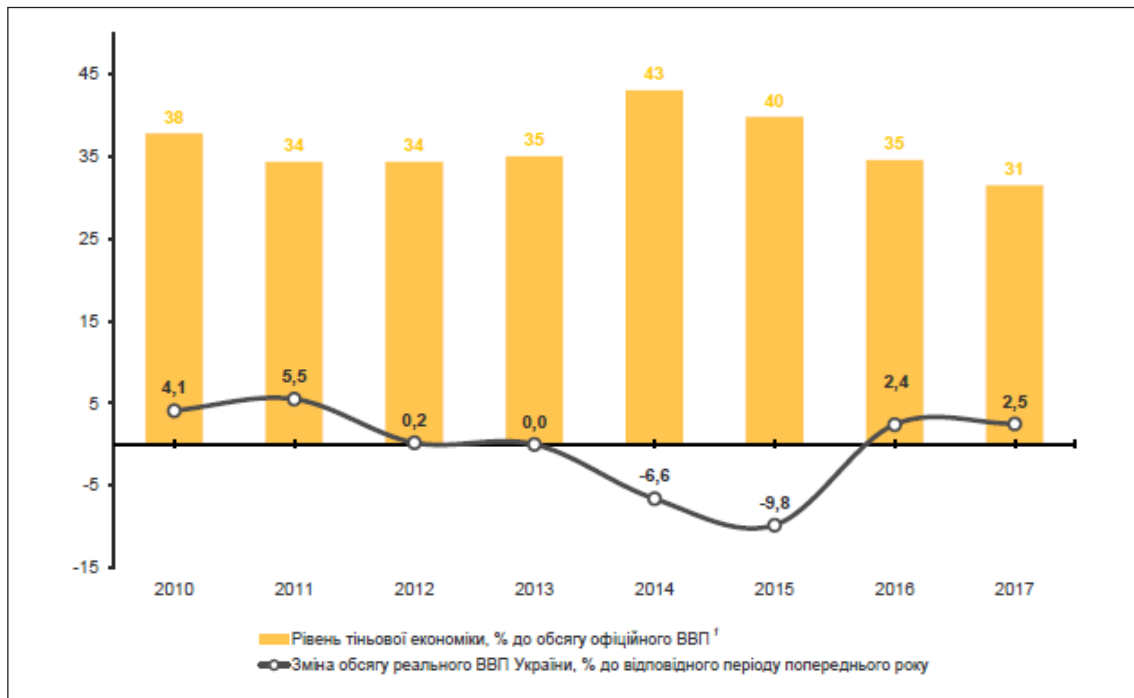

Рис. 1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні, % [6]

тіньового сектора становить 45–70% ВВП, що дає змогу говорити про існування «паралельної», або «другої», економіки, за масштабами вона майже не поступається офіційній.

Розбіжності в показниках рівня тіньової економіки у ВВП України зумовлені такими чинниками: 1) різним трактуванням поняття «тіньова економіка»; 2) відмінностями в методології та методиці обчислення; 3) усі методики обчислення масштабів тіньової економіки спрямовані на використання в індустріальному суспільстві, що не дає змоги об'єктивно оцінювати реалізовані тіньові послуги. У вітчизняних державних інститутах, як показує вищенаведений матеріал, застосовують різні підходи до визначення рівня тіньової економіки.

Сьогодні чітких алгоритмів таких розрахунків не існує, застосування кожного з них має певні труднощі (відомо більше дев'яти методів, кожен з яких має свої сильні та слабкі сторони) [2]. Основні методи визначення розмірів тіньової економіки – непрямі: за витратою електроенергії та співвідношенням між оптовим і роздрібним оборотами. Наприклад, методика визначення тіньової економіки за витратами електроенергії передбачає: якщо питомі витрати електроенергії зростають, то й тіньова економіка зростає.

Однак, повертаючись до позитивної тенденції 2017 р., слід зазначити, що найбільший рівень тіньової економіки традиційно показав метод «витрати населення – роздрібний товарообіг», згідно з яким тіньова економіка становить 48% ВВП (рис. 2). Однак цей показник на 3% нижче аналогічних розрахунків 2016 р.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТ) пояснює це великим зростанням обсягу продажу населенню споживчих товарів на 5,8% у 2017 р. порівняно з обсягом 2016 р., ніж скориговані грошові витрати населення на придбання таких товарів (3,8% роком раніше).

При цьому тенденція скорочення рівня тіньової економіки країни за цим методом почалася в 2016 р., що призвело до скорочення навантаження на фонд оплати праці через уведення ставки єдиного соціального внеску (ЄСВ) у 22%.

За методом збитковості підприємств у відомстві оцінюють тіньову економіку у 22% ВВП, що на 3% нижче показників 2016 р. МЕРТ зазначає, що позитивна динаміка за цим методом формувалася в умовах відновлення інвестиційної привабливості економічних агентів і зміцнення гривні по відношенню до долара США, яка тривала з лютого до серпня 2017 р.

Характерною ознакою тут є те, що електричний і монетарний методи показали скорочення рівня «тіні» в економіці країни на 2% за вказаний період – до 30% ВВП за електричним методом і до 23% – за монетарним.

Однак які б дані ми не брали до уваги, ці значення суттєво перевищують аналогічний показник багатьох країн. Для порівняння: у розвинених країнах показник знаходиться в межах від 7% до 15% ВВП (США, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Швейцарія, Сінгапур, Японія).

Значно вищий цей показник у таких європейських країнах, як Угорщина (20,0%), Чехія (19,0%), Словаччина (18,0%), Польща (27,6%), Греція та

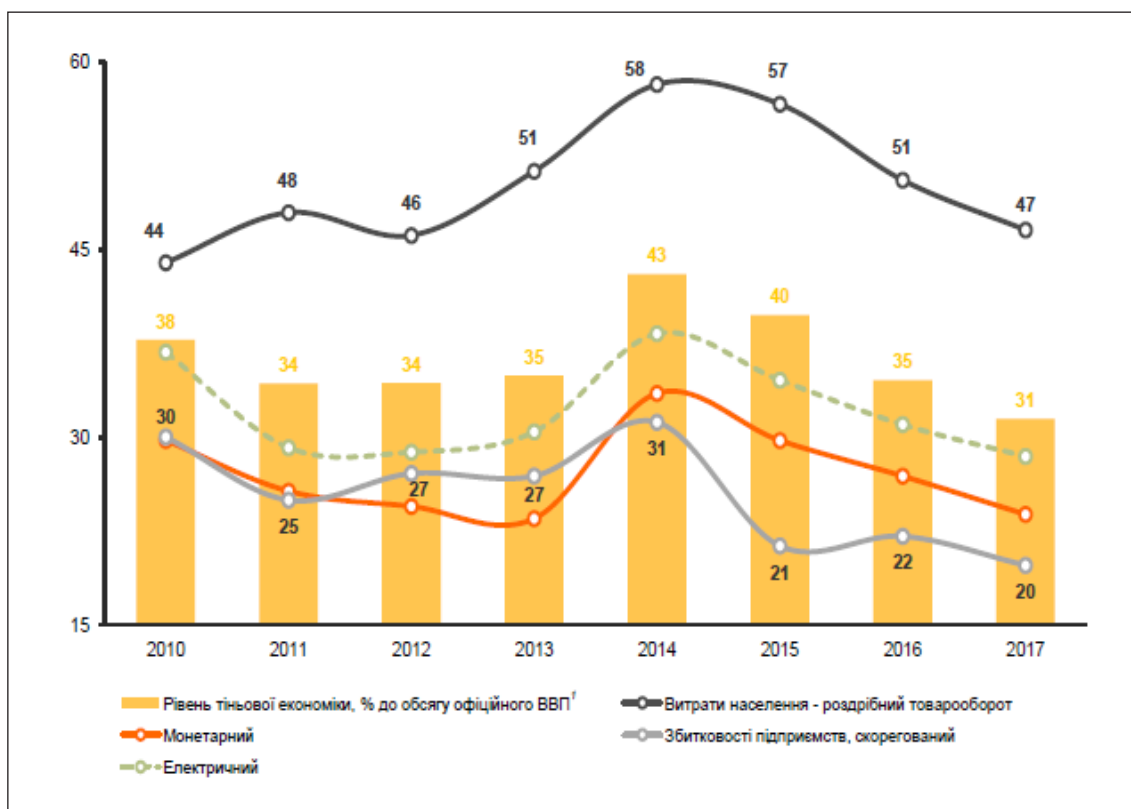

Рис. 2. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП у 2010–2017 рр. [6]

Італія (майже 30,0%), що для європейської спільноти є критичною межею.

Незалежно від рівня показника тінізації економіки практично всі уряди визнають необхідність боротьби із цим явищем, установлюючи при цьому різні цілі та застосовуючи різні інструменти цієї боротьби. Історичний досвід свідчить, що тіньова економіка є складовою частиною господарського механізму. Однак саме на державі лежить відповідальність за те, що вона розростається до катастрофічних масштабів. Водночас слід зазначити, що повсякденне уявлення про бажаність повної ліквідації тіньової економіки є свідомо помилковим. Тут слід погодитися з думкою тих науковців, які вважають, що якщо є деякі корисні функції даного явища, то мова повинна йти не про знищення тіньової економіки, а про оптимізацію її масштабів [8].

Щодо України, то однією з найважливіших проблем сьогодення для економіки України є скорочення тіньового сектору шляхом детінізації економіки. Під детінізацією економіки слід розуміти цілісну систему дій, спрямовану на подолання та викорінення причин і передумов процесів тінізації; сукупність макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних та правових державних заходів щодо створення економічних передумов зацікавлено-ініціативного відновлення відносин між учасниками фінансово-господарського обігу речей, прав, дій із

тіньового, тобто з різних причин не враховуваного державою економічного обігу, а також побудови організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки.

Висновки з проведеного дослідження.

У сучасних умовах детінізація української економіки стане можливою завдяки:

- збереженню відносної макрофінансової стабільності в умовах реалізації політики, спрямованої на розширення внутрішнього попиту, а також диверсифікації ринків збуту продукції українських виробників;
- збереженню високого рівня ділової активності бізнесу в умовах поліпшення очікувань та рівня сприйняття українських реформ у світі;
- зниження інвестиційних ризиків на тлі відносної макрофінансової стабілізації та продовження процесів реформування економіки.

Як показують дослідження, спад тіньової активності, який можемо спостерігати протягом останніх років, відбувався на тлі помірного зростання виробництва, збереження курсової стабільності і помірних темпів інфляції. Знизити рівень тіньової економіки вдалося завдяки поліпшенню очікувань бізнесу і населення, а також ослабленню інвестиційних ризиків.

Окрім того, для подолання тіньової економіки в Україні експертами пропонується здійснити

таке: законодавчо затвердити функції державних структур; розробити державну програму, спрямовану на виявлення і ліквідацію корупції; підвищити покарання за фінансово-економічні шахрайства та забезпечити особисту відповідальність адміністрації державних і недержавних підприємств за незаконне, нецільове й неефективне використання коштів; розробити податкову систему так, щоб вона сприяла розвитку стабільної інвестиційної політики, забезпечити страхування інвестиційних ресурсів і надання державних гарантій; підвищити рівень роботи правоохоронних і судових органів тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шутаєва О.О. Глобальний характер та сучасні особливості розвитку тіньової економіки. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 277. С. 80–84.

2. Бурбело О.А., Калашников М.М. Детінізація економіки: організаційно-правові проблеми : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2008. 191 с.

3. Корягина Т. Теневая экономика в СССР. *Вопросы экономики*. 1990. № 3. С. 110–120.

4. Осипенко О. Теневая экономика: попытка политико-экономического анализа. *Экономические науки*. 1989. № 8. С. 45–53.

5. Кормишкина Л.А., Лизина О.М. Теневая экономика: учебное пособие. Саранск : Мордов. ун-т, 2009. 136 с.

6. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL : <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 27.10.2018).

7. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології : монографія. Київ : Кондор, 2005. 613 с.

8. Кундицький О.О., Сенишин О.С. Тіньова економіка: сутність, причини виникнення та наслідки існування. *Modern Economics*. 2018. № 10(2018). С. 70–75.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF DEVELOPMENT EFFICIENCY EVALUATION OF THE DAIRY CATTLE-BREEDING SECTOR

Статтю присвячено дослідженню теоретико-методичних засад та вдосконаленню підходів до оцінки ефективності розвитку галузі молочного скотарства. Виявлено сутність економічної ефективності як наукової категорії. Розглянуто перелік показників технологічної, економічної та соціальної ефективності розвитку молочного скотарства з диференціацією на мікро- та макрорівень. Для комплексної оцінки ефективності розвитку галузі в національній економіці запропоновано використовувати інтегральну оцінку, яка може бути застосовувана в Україні. Встановлено, що це дасть змогу кількісно та якісно проаналізувати тенденції розвитку молочного скотарства в окремих регіонах, природно-кліматичних зонах чи економічних районах та вказати на наявні резерви чи невикористані можливості зростання ефективності.

Ключові слова: метод, ефективність, молочне скотарство, розвиток, галузь, показник.

Статья посвящена исследованию теоретико-методических основ и совершенствованию подходов к оценке эффективности развития отрасли молочного скотоводства. Выявлена сущность экономической эффективности как научной категории. Рассмотрен перечень показателей технологической, экономической и социальной эффективности развития молочного скотоводства с дифференциацией на микро- и макроуровень. Для комплексной оценки эффективности развития отрасли в наци-

ональной экономике предложено использовать интегральную оценку, которая может быть применена в Украине. Установлено, что это позволит количественно и качественно проанализировать тенденции в развитии молочного скотоводства в отдельных регионах, природно-климатических зонах или экономических районах и указать на имеющиеся резервы или неиспользованные возможности роста эффективности.

Ключевые слова: метод, эффективность, молочное скотоводство, развитие, отрасль, показатель.

The article is devoted to the study of the theoretical and methodological bases and improvement of the approaches to development efficiency evaluation of the dairy cattle-breeding sector. The essence of economic efficiency as a scientific category is revealed. The list of the indicators of technological, economic and social efficiency of dairy cattle-breeding development with differentiation on the micro and macro levels is considered. For total evaluation of the sector's development efficiency in the national economy, it is proposed to use integrated evaluation that can be applied throughout Ukraine. It is revealed that is, it will allow to analyze the trends in dairy cattle-breeding development in the particular regions, natural and climatic zones or economic regions quantitatively and qualitatively, and to indicate the available reserves or unused opportunities to increase efficiency.

Key words: method, efficiency, dairy cattle-breeding, development, sector, indicator.

УДК 637.1:338.439

Литовченко Т.В.

здобувач кафедри маркетингу, підприємництва і організації виробництва
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

Постановка проблеми. Сучасний стан галузі молочного скотарства України характеризується як кризовий, оскільки спостерігається стрімке скорочення поголів'я худоби, зменшення кількості внутрішнього споживання молока і молочних продуктів, зниження конкурентоспроможності національних молочнотоварних виробників, що загрожує продовольчій безпеці держави.

Молочна галузь є дуже важливим складником усього сільськогосподарського виробництва. Результати її функціонування справляють значний вплив на розвиток багатьох галузей агропромислового підкомплексу. Від ситуації, що склалася у виробництві молока, залежить соціально-економічний розвиток держави у цілому [1, с. 1].

Одним із визначальних векторів відродження молочної галузі є зростання ефективності її розвитку, яке має враховувати всі організаційно-економічні чинники її функціонування та сприяти пошуку резервів зростання, оцінці ефективності на основі використання достовірних та сучасних методичних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, що існують у галузі молочного скотарства, практично набули системного характеру, вирішення яких потребує комплексного підходу до підвищення ефективності галузі на основі оптимізації параметрів організаційно-економічних засад під час виробництва конкурентоспроможної продукції молочного скотарства, спрямованого на раціональне використання наявних ресурсів [2, с. 4].

Водночас довершеність і практичне значення наукового пошуку визначаються досконалою методологією, що являє собою науковий метод пізнання, своєрідне джерело й організацію діяльності, вчення про структуру, способи, сукупність методів, які використовують у будь-якій сфері буття. Вчення про методи пізнання й перетворення дійсності, сукупність прийомів дослідження господарських проблем завжди належали до найактуальніших у розвитку економічної думки [3, с. 1].

Дослідженню проблеми оцінки ефективності як економічної категорії присвячено праці вчених-економістів В. Андрійчука, Т. Говорушко, П. Друкера, Х. Махмудова, Д. Рикардо, Д. Хапова, А. Череп тощо. Розвиток галузі молочного скотарства глибоко досліджений такими вченими-економістами, як І. Гурська, Н. Коробова, І. Лозинська, О. Петриченко, В. Радько, І. Федуняк та ін. Водночас окремі теоретично-методичні засади оцінки ефективності розвитку молочного скотарства як галузі національної економіки розроблено недовістатньо та потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні теоретико-методичних засад та вдосконаленні підходів до оцінки ефективності розвитку галузі молочного скотарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класичним розумінням ефективності є результативність певних дій чи процесів, унаслідок яких є можливість співвіднести отримані результати з ресурсами, витраченими для його одержання. Згодом категорія ефективності стала набувати ознак окремої фундаментальної економічної категорії, яка завдяки науковим працям Давида Рикардо [4, с. 461] стала об'єктом дослідження низки науковців.

Водночас тривалий час категорія «ефективність» ототожнювалася з категорією «продуктивність», що відповідало зарубіжному розумінню виробничої продуктивності – співвідношення вихідного продукту до вхідних факторів чи змінних (output – input).

На думку В.Г. Андрійчука, ефективність набуває форми продуктивності, коли продукція у натуральному чи вартісному вираженні співвідноситься з ресурсами, необхідними для її виробництва. Це початкова форма економічної ефективності, яка впливає на кінцеві форми її існування, визначені через співвідношення прибутку й ресурсів [5, с. 54]. Для визначення рівня ефективності М.І. Кісіль також порівнює економічний результат (вигоди від бізнесу) та витрати на досягнення цього результату [6, с. 62].

Отже, економічна ефективність – це максимальна вигода, яку можна отримати за мінімальних затрат у процесі економічної діяльності з урахуванням додаткових умов, які мають місце в момент визначення ефективності відповідного господарського заходу. Під господарськими заходами мається на увазі введення нових видів продукції, укладення договорів із постачальниками, покупцями, придбання або модернізація нової техніки, збільшення виробництва продукції тощо [7, с. 1].

Одним із найважливіших завдань економічної науки є пошук оптимальних методичних підходів до оцінки ефективності. Метод (від грец. *methodos* – шлях до чого-небудь) у науці – це шлях дослідження об'єктивної реальності, вектор руху від невідомого до відомого, спосіб (інструмент) пізнання і встановлення істини, що включає у себе сукупність певних прийомів, правил, процедур, операцій (дій), приписів, поєднаних у відповідний алгоритм, завдяки використанню якого пізнавальна діяльність людини стає цілеспрямованою, впорядкованою, послідовною і в підсумку спроможною вирішувати головні завдання науки [8, с. 44].

Методичні підходи до оцінки ефективності, як правило, представлені табличними, графічними, рейтинговими, експертними, інтегральними методами, моделюванням і прогнозуванням тощо.

Традиційно показники ефективності у молочному скотарстві представлені низкою кількісних та якісних показників, які відображають продук-

тивність корів молочного стада, вихід приплоду, собівартість та ціну реалізації 1 ц молока, рентабельність, продуктивність праці у скотарстві тощо.

Однак, на нашу думку, з погляду оцінки ефективності розвитку саме галузі молочного скотарства, з її багатукладною будовою, наявністю особливостей та протиріч більш доцільним є розуміння категорії «ефективність» із погляду досягнення певної мети. Ця теорія була глибоко розроблена зарубіжним дослідником П. Друкером [9, с. 150].

Цей підхід разом із результативністю та продуктивністю дає змогу визначати ефективність і за низкою інших критеріїв, які пропонуємо диференціювати на локальному (мікро-) та національному (макро-) рівнях (рис. 1).

На перший погляд, показники технологічної ефективності є визначальними у розвитку молочного скотарства, оскільки впливають на кількісні та якісні показники розвитку галузі, однак комплексна оцінка ефективності має враховувати всі без винятку

Рис. 1. Диференціація окремих показників оцінки ефективності розвитку молочного скотарства

Джерело: згруповано автором

види ефективності – технологічну, економічну та соціальну. При цьому, як наголошує Т.А. Говорушко, соціальна й економічна ефективність є дуже тісно пов'язаними між собою, адже лише створений у процесі економічної діяльності економічний ефект є джерелом задоволення всього спектра соціальних потреб населення. Тому об'єктивно існує така залежність: що вища економічна ефективність, то, за однакових інших умов, буде вищою соціальна ефективність, і навпаки. Разом із тим між цими видами ефективності існує й зворотний зв'язок: із підвищенням соціальної ефективності зростає продуктивність праці, а отже, економічна ефективність економічної діяльності, тобто тут має місце дія мультиплікативного важеля [10, с. 82].

Дієве управління якістю та підвищення обсягів виробництва молока дадуть змогу сформувати потужний потенціал у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Запровадження такої управлінської системи на рівні товаровиробника дасть змогу значно підвищити результативність виробничої діяльності як спонукаючий чинник розвитку молочного скотарства [11, с. 12], що прямо вказує на вирішальну роль показника ефективності.

Основою стабілізації і нарощування чисельності молочної худоби, підвищення її продуктивності та ефективності розведення стане функціонування економічного механізму, який забезпечить окупність затрат її власникам [12, с. 29]. Зазначимо, що у цьому механізмі методика оцінки ефективності набуває провідного значення, оскільки прямо впливає на прийняті управлінські рішення та поглиблює висновки, сформовані на основі аналітичних процедур.

На основі використання традиційних технологічної, економічної, соціальної та екологічної ефективності, які виокремив В.Г. Андрійчук [13], уважаємо за доцільне саме з погляду оцінки розвитку ефективності розвитку молочного скотарства як галузі національної економіки, застосовувати інтегральний показник:

$$I_e = \sum_{i=1}^n k_i x_i, \quad (1)$$

де I_e – інтегральний показник ефективності розвитку галузі молочного скотарства; k_i – вагові коефіцієнти підгруп показників ефективності розвитку галузі молочного скотарства; x_i – значення показників підгруп ефективності розвитку галузі молочного скотарства, визначені на основі таксономічного чи кореляційно-регресійного аналізу.

Модифікація цього методичного підходу до оцінки ефективності розвитку молочного скотарства матиме математичний вираз:

$$I_e = I(\{I_e^t\}, \{I_e^e\}, \{I_e^s\}, \{I_e^{ec}\}) + U_x, \quad (2)$$

де I_e^t – інтегральний показник технологічної ефективності; I_e^e – інтегральний показник еконо-

мічної ефективності; I_e^s – інтегральний показник соціальної ефективності; I_e^{ec} – інтегральний показник екологічної ефективності; U_x – випадкова величина x -змінної.

Основними етапами інтегральної оцінки є такі:

1. встановлення набору показників та методи їх розрахунку;
2. побудова матриці вхідної вибірки показників та її впорядкування відповідно до масштабу та періоду дослідження;
3. нормалізація досліджуваних показників та їх розподіл на стимулятори чи дестимулятори;
4. встановлення еталонних значень досліджуваних показників;
5. визначення математичних функцій відстаней фактичних показників від показників-еталонів;
6. визначення інтегральних показників за окремими підгрупами ефективності;
7. визначення загального інтегрального показника.

Під час використання запропонованого вище методичного підходу інтегральної оцінки постає питання визначення вагових коефіцієнтів підгруп показників ефективності розвитку галузі молочного скотарства. Найбільш доцільним та виправданим є застосування експертного методу, проте він має багато недоліків. Як зазначає Д.В. Хапов, зазначений метод є суб'єктивним, тому застосування лише цього методу для оцінки розвитку є недоцільним, у зв'язку з чим найбільш раціонально використовувати модифіковану формулу середньгеометричного значення [14, с. 1088].

Застосування інтегрального методу має низку переваг, серед яких – простота розрахунків, відкритість інформаційної бази дослідження, доступність інтерпретації одержаних показників та її однозначність. Серед недоліків – суб'єктивізм під час установа ваги кожного досліджуваного блоку показників.

Висновки з проведеного дослідження. Базовою компонентою відродження молочного скотарства є управління ефективністю розвитку галузі, яка є багатоукладним показником і формується під впливом низки факторів мікро- та макросередовища, які чинять на неї прямий та опосередкований вплив.

Наявні методичні підходи допомагають установити кількісні та якісні, абсолютні та відносні, дискретні та інтервальні, універсальні та спеціалізовані, формалізовані та неформалізовані показники технологічної, економічної, соціальної та екологічної ефективності розвитку молочного скотарства. Проте для комплексної оцінки ефективності розвитку галузі в національній економіці запропоновано використовувати інтегральну оцінку, яка може бути застосовуваною у цілому по Україні, тобто дасть змогу кількісно та якісно проаналізувати тенденції розвитку молочного

скотарства в окремих регіонах, природно-кліматичних зонах чи економічних районах та вказати на наявні резерви чи невикористані можливості зростання ефективності.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на пошук альтернативних методичних підходів до оцінки ефективності розвитку молочного скотарства на основі використання моделей багатфакторного кореляційно-регресійного аналізу, динамічного програмування, міжгалузевих балансів та формування на основі них ґрунтовних висновків та пропозицій стосовно напрямів стратегічного розвитку галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Радько В.І., Коробова Н.М. Розвиток виробництва молока в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=4532>.
2. Гурська І.С., Федуняк І.О. Перспективи розвитку молочної галузі в Тернопільській області. *Агросвіт*. 2016. № 10. С. 3–7.
3. Петриченко О.А. Методологія дослідження виробництва продукції молочного скотарства. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5316>.
4. Петти В., Смит А., Рикардо Д. Антологія економічної класики. Москва : ЕКОНОМ, КЛЮЧ, 1993. 475 с.
5. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва. *Економіка АПК*. 2005. № 5. С. 52–63.
6. Кісіль М.І. Критерій і показники економічної ефективності малого та середнього бізнесу на селі. *Економіка АПК*. 2001. № 8. С. 59–64.
7. Череп А.В., Стрілець Є.М. Ефективність як економічна категорія. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727>.
8. Андрійчук В.Г. Основи наукових досліджень в агробізнесі : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2018. 491 с.
9. Друкер П. Эффективное управление ; пер. с англ. М. Котельниковой. Москва : Астрель, 2004. 284 с.
10. Говорушко Т.А. Ефективність як економічна категорія. *Наукові праці НУХТ*. 2007. № 20. С. 74–84.
11. Махмудов Х.З., Олійник А.С. Ефективність виробництва молока: аналіз сучасного стану та шляхи розвитку. *Агросвіт*. 2013. № 9. С. 9–12.
12. Лозинська І.В. Критерії та фактори впливу на підвищення конкурентоспроможності м'ясо-молочної продукції в сільськогосподарських підприємствах. *Агросвіт*. 2015. № 3–4. С. 26–30.
13. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 779 с.
14. Хапов Д.В. Інтегральна оцінка соціально-економічного стану регіону. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 4. С. 1084–1089.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТА ІНВЕСТУВАННЯ

FEATURES OF MARINE PORTS DEVELOPMENT IN UKRAINE AS A INVESTMENT OBJECTIVE

У статті зазначено, що, незважаючи на складний інвестиційний клімат, в Україні реалізуються інфраструктурні інвестиційні проекти, залучаються державні кошти, які спрямовані на розвиток діяльності портів. Визначено недоліки, які гальмують процес розвитку портової галузі, а саме механізми управління. Доведено, що діяльність морського портового господарства України має бути забезпечена чіткою та виваженою інвестиційною стратегією для формування взаємовигідних умов участі держави та приватного бізнесу в спільних інвестиційних проектах.

Ключові слова: вантажообіг, інвестиції, інвестиційні проекти, морські торговельні порти, потенціал, прибуток, стратегія.

В статье указано, что, несмотря на сложный инвестиционный климат, в Украине реализуются инфраструктурные инвестиционные проекты, привлекаются государственные средства, направленные на развитие деятельности портов. Определены недостатки, которые тормозят процесс развития портовой отрасли, а именно механизмы управления. Доказано, что дея-

тельность морского портового хозяйства Украины должна быть обеспечена четкой и взвешенной инвестиционной стратегией для формирования взаимовыгодных условий участия государства и частного бизнеса в совместных инвестиционных проектах.

Ключевые слова: грузооборот, инвестиции, инвестиционные проекты, морские торговые порты, потенциал, прибыль, стратегия.

The article states that in spite of the complex investment climate, Ukraine implements infrastructure investment projects, attracts state funds aimed at developing ports. The deficiencies that hamper the development of the port industry, namely, the control mechanisms, are identified. It is proved that the activity of the sea port economy of Ukraine should be ensured by a clear and balanced investment strategy for the formation of mutually beneficial conditions for participation of the state and private business in joint investment projects.

Key words: cargo turnover, investments, investment projects, sea trading ports, potential, profit, strategy.

УДК 656.615

Ліпський В.В.

здобувач відділу макроекономіки та державного управління
Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій,
м. Одеса

Постановка проблеми. Сьогодні зв'язуючою ланкою між сушею та морем є морські порти України, які стають сукупністю промислових та торгових центрів і беруть участь у процесі перерозподілу вантажів. Погодимось з авторами [1], що «... однією із важливих реформ у портовій галузі за останні роки стало розмежування адміністративних та господарських функцій морських портів. Це можна вважати важливим кроком для того, щоб зробити порти територіями з високим рівнем підприємницької активності, де працюють підприємства різних форм власності». Дуже важливим для економічного зростання України є структуризація та систематизація внутрішнього та зовнішнього інвестиційного ринку. Мета інвестицій для розвитку морських портів – це створення прибутку та підвищення конкурентоспроможності країни у цілому. У даній статті розглядатимуться особливості розвитку морських портів України як об'єкта інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед праць, в яких аналізуються інвестиційна стратегія та її роль у розвитку морських портів, а також розглядаються джерела фінансування інвестицій на підприємствах морського транспорту, можна виділити роботи О. Гиріної, А. Кіфяка, М. Гладич. Аналіз вантажообігу морських портів України для визначення ефективності діяльності державних та приватних стивідорних компаній у різні роки проводився вітчизняними

авторами О. Бойко, В. Власовою, А. Дем'янченко, В. Щербиною. Щодо останніх публікацій із приводу інвестування та договору концесії, то можна відзначити роботи О. Дзера, Ю. Жорнокуй та ін., також деякі роботи присвячено визначенню економічних та правових механізмів державно-приватного партнерства (В. Гурнак, М. Дергаусов та ін.). Втім, указані дослідження не були предметно присвячені процесу інвестування у портову галузь України.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей розвитку морських портів України як об'єкта інвестування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна монополія – це не нова тема для України, але особливої актуальності вона потребує під час кризи та недофінансування. Сьогодні питання власності та інституційних змін у галузях, які знаходилися виключно у власності держави (морський транспорт), є першочерговими, бо без чіткого закріплення відповідних прав і обов'язків, без пошуку форм фінансування (інвестицій) великих проектів ефективно розвивати портову галузь не вийде. Україна, як і раніше, сьогодні має низьку перевагу, а саме: вигідне географічне розташування морських портів, наявність потужностей із обробки вантажів, наявність висококваліфікованих спеціалістів, високий експортний потенціал вантажів, реальні перспективи щодо залучення приватних інвестицій для розвитку портової галузі тощо.

Галузь має найпотужніший потенціал серед провідних країн світу: 38 державних підприємств з оборотом близько 10 млрд. грн. на рік; 5 тис. галузевих суб'єктів господарювання; 100 тис. моряків – громадян України; одне робоче місце в галузі стимулює створення 4–5 робочих місць у суміжних галузях; 13 континентальних морських портів; 262 млн. т пропускної здатності на рік; 25 тис. працівників [2].

На Чорноморському та Азовському узбережжях із 2016 р. функціонують 13 морських портів, підпорядкованих Адміністрації морських портів України (АМПУ), які у цілому забезпечують перевалку близько 40% вантажів Чорноморського регіону, їхня сумарна потужність дорівнює 180 млн. т. Зауважимо, що в 2013 р. Україна володіла 18 морськими портами. Тобто в країні існує портовий комплекс, здатний переробити до 230 млн. т вантажів на рік. На території морських портів функціонують приватні та державні підприємства портової діяльності, які здійснюють навантажувально-розвантажувальні роботи, зберігання вантажів та інші портові послуги [3].

Сучасний потенціал морських портів України наведено в табл. 1.

Обсяг перевезених вантажів та кількість перевезених пасажирів морським транспортом за 2010–2017 рр. наведено в табл. 2.

З табл. 2 можна побачити, що практично з кожним роком як обсяги перевезених вантажів, так і кількість перевезених пасажирів скорочується. Особливо це відчувається з 2014 р., і пов'язано це передусім із утратою АР Крим та військовими діями на сході України.

За даними АМПУ [3], «...за останні п'ять років вантажообіг морських портів знизився на 12,7%. Морські порти переважно працюють з експортними вантажами. З кожним роком обсяги транзитних вантажів через морські порти зменшуються. За останні п'ять років транзит через морські порти російських вантажів. Частина вантажів із Китаю потрапляє в Україну не безпосередньо, а через порти Гданськ і Гамбург, незважаючи на велику різницю у довжині маршруту. Причина в тому, що митні процедури в українських портах значно більше забюрократизовані, ніж на сухопутних кордонах. Але необхідно підкреслити, що з вересня 2015 р. в портах України розпочато роботу з дерегуляції бізнесу – впровадження нових, спрощених схем контролю та оформлення суден і вантажів, що усувають чинник корупції і знижують витрати судно- і вантажовласників».

Динаміку вантажообігу морськими портами України наведено в табл. 3.

З таблиці 3 можна побачити, що в деякі роки обсяги імпорту збільшуються, далі знов зменшуються, а потім знову збільшуються. Щодо обсягів

експорту, то можна констатувати повільне зменшення обсягів. Усе це свідчить про неопозитивні тенденції в економіці країни. Зростання відбулося, але таке зростання не може бути довготривалим, бо в умовах політичної дестабілізації економіка країни падає, що й підтвердили показники 2016 р. «У кризові періоди найбільш чутливим і важливим у логістиці транспортування товарів є вартість транспортування, тому пріоритет віддається морським перевезенням як найдешевшим видам перевезень, що й призвело до часткової переорієнтації експортного вантажопотоку України до морських портів. Основна причина зменшення транзиту в 2014–2016 рр. – це надмірна бюрократизація в українських портах, тоді як закордонні порти-конкуренти збільшують вантажопотік за рахунок спрощення процедур, зниження портових зборів, поліпшення інфраструктури і залучення інвесторів» [6].

Зменшення перевезень транзитних російських вантажів відбулося за рахунок ексклюзивних залізничних тарифів у Росії, які побудовані так, щоб було вигідно везти їх у російські порти. За останні роки в українські порти потрапляв той транзит, який не могли переробити російські порти. Зі збільшенням пропускної спроможності Тамані і Новоросійська наша частина буде все більше скорочуватися. Тому за високих тарифів портові послуги повинні бути якісними та різноманітними [2].

На першочергових проблемах українських портів акцентовано увагу в проекті «Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 р.» (на коротко-, середньо-, довгострокову перспективу), зокрема визначено пріоритетні напрями: розвиток та ефективне використання портових потужностей на інноваційній основі, забезпечення конкурентоздатної логістики та поліпшення сервісу в морських портах, оптимізація системи управління в галузі морських портів [7].

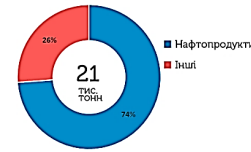
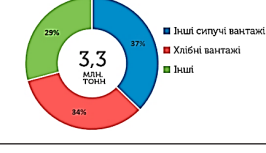
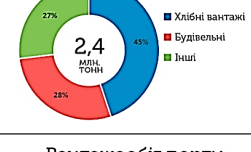
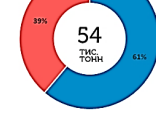
До питань, що потребують нагального вирішення для підвищення ефективності функціонування портів в Україні, належить їх інвестиційне забезпечення. Держава як власник портового майна не володіє достатніми економічними ресурсами для інвестування в портову галузь, разом із тим власних коштів портів на відновлення основного капіталу не вистачає, тому актуальним є залучення приватних інвестицій у портовий бізнес. Виникла ситуація, коли державні органи влади передали проблеми розвитку стратегічної галузі на відповідальність підприємницьких структур, унаслідок чого виявилось, що пріоритетом стало вирішення комерційних завдань приватних інвесторів на основі використання державного майна [2, с. 49; 8].

Обсяги та напрями інвестування у розвиток морських портів України наведено в табл. 4.

Таблиця 1

Потенціал морських портів України

Порти	Глибини порту, м	Причальна лінія, км	Кількість причалів, шт.	Вантажообіг порту у 2017 р., млн. т	Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік	Розподіл флоту по філіях АМПУ, кількість суден
1	2	3	4	5	6	7
Морський порт Южний	19,0	5,9	30	41,9	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> <p>41,9 МЛН ТОНН</p> <ul style="list-style-type: none"> Руда вєслка Зерно Вугілля Хімікати Інциї 	13
Морський порт Миколаїв	11,2	3,8	20	23,5	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> <p>23,5 МЛН ТОНН</p> <ul style="list-style-type: none"> Зерно Руда Чорні Метали Олія Інциї 	9
Морський порт Ізмаїл	8,0	2,6	24	5,1	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> <p>5,1 МЛН ТОНН</p> <ul style="list-style-type: none"> Руда Вугілля Інциї 	16
Морський порт Маріуполь	9,75	3,9	22	6,5	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> <p>6,5 МЛН ТОНН</p> <ul style="list-style-type: none"> Чорні метали Вугілля Зерно Інциї 	9
Морський порт Білгород-Дністровський	3,5	1,1	8	0,4	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> <p>0,4 МЛН ТОНН</p> <ul style="list-style-type: none"> Лісні вантажі Інциї 	5
Морський порт Рені	7,5	3,6	30	1,1	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> <p>1,1 МЛН ТОНН</p> <ul style="list-style-type: none"> Зерно Інциї ситучі вантажі Інциї 	9
Спеціалізований морський порт Ольвія	11,5	1,5	7	6,9	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> <p>6,9 МЛН ТОНН</p> <ul style="list-style-type: none"> Зерно Будівельні Інциї ситучі вантажі Чорні метали Інциї 	-

1	2	3	4	5	6	7
Морський порт Чорноморськ	14,0	6,0	29	17,2	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> 	-
Морський порт Скадовськ	6,0	0,8	5	0,021	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> 	3
Морський порт Одеса	14,0	9,0	54	24,1	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> 	8
Морський порт Херсон	9,6	1,5	10	3,3	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> 	9
Морський порт Бердянськ	8,4	1,6	9	2,4	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> 	4
Морський порт Усть-Дунайськ	6,0	0,15	1	0,054	<p>Вантажообіг порту по типах вантажів, 2017 рік</p> 	-

Джерело: складено автором за даними [4]

Найбільшими інвестиційними проектами стали початок будівництва контейнерного терміналу на Карантинному молі Одеського порту загальною вартістю 4,443 млрд. грн., будівництво причалу та комплексу відкритого зберігання вантажів у порту Південному вартістю 616,919 тис. грн., реконструкція трьох причалів Іллічівського порту вартістю 38,9 млн. євро та будівництво зернового тер-

міналу в Херсонському морському порту вартістю 29,9 млн. грн. [2].

В Україні розроблена програма оновлення флоту АМПУ на період 2017–2021 рр., в якій до функцій флоту належать: забезпечення безпеки судноплавства, функція охорони і морського патрулювання, лоцманські послуги та спецпослуга, організація льодової проводки в Азовському

Таблиця 2

Обсяг перевезених вантажів та кількість перевезених пасажирів морським транспортом¹

Роки	Обсяг перевезених вантажів, тис. т	Кількість перевезених пасажирів, тис. осіб
2010	4067,8	6645,6
2011	4145,6	7064,1
2012	3457,5	5921,0
2013	3428,1	6642,0
2014	2805,3	29,4
2015	3291,6	25,5
2016	3032,5	30,3
2017	2253,1	28,6

¹ З 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя.

Джерело: складено автором за даними [5]

Таблиця 3

Динаміка вантажообігу морськими портами України, тис. т

Роки	Експорт	Імпорт	Транзит
2014	104687	15986	20719
2015	103983	17959	15904
2016	100202	15976	10328
2017	98517	20418	11805

Джерело: складено автором за даними [4]

Таблиця 4

Капітальні інвестиції у розвиток морських портів України, тис. грн.

Роки	Показники
2013	1157427
2014	967212
2015	420886
2016	650097
2017	1605642

Напрями інвестування:
спеціалізований флот;
наземна інфраструктура;
причальна інфраструктура;
днопоглиблення.

Джерело: складено автором за даними [5]

морі та спецпослуга, надання послуг з санітарного збору [2; 4].

Інвестиційні програми для оновлення флоту наведено в табл. 5.

Програма оновлення флоту була розроблена, в першу чергу, для вирішення невідкладних проблемних питань, а саме: великий термін експлуатації суден, недостатня кількість земснарядів для днопоглиблення, складнощі зі зберіганням палива та бункеруванням суден Дунайського регіону, недостатність буксирів для льодової проводки.

У 2018 р. за ініціативи Адміністрації морських портів України (АМПУ) був створений «Інвестиційний портал АМПУ» <http://investinports.com>, метою якого є відображення інфраструктурних проектів української портової галузі та залучення потенційних інвесторів в об'єкти портової інфраструктури.

На порталі розміщена актуальна інформація про морські порти України інфраструктурні проекти, які реалізуються на території українських портів, а також розміщено рекомендації щодо механізмів інвестування в морську галузь. Також на порталі можна ознайомитися з особливостями чинного законодавства, що регулює діяльність бізнесу в портах, та дізнаватися про публічні закупівлі АМПУ на послуги з реалізації вагомих інфраструктурних проектів [4].

У 2018 р. АМПУ отримали від компанії «Укрводшлях» 24 одиниці плавзасобів на баланс компанії та інвестували 100 млн. грн. Сьогодні загальна кількість суден, які АМПУ має на балансі, становить 162 одиниці, план інвестицій – 270 млн. грн. для того, щоб можна було реалізувати програму ремонту флоту і в майбутньому власним флотом здійснювати днопоглиблювальні роботи. ДП «Адміністрація морських портів України» планує у 2019 р. інвестувати 1,22 млрд. грн. для закупівлі і ремонту суден власного флоту. Також програмою розвитку флоту передбачено придбання трьох лоцманських катерів, землесоса і промірних катерів. Загальна сума інвестицій становитиме 950 млн. грн. [9].

В останні місяці 2017 р. Україна мала намір залучити 7 млрд. дол. кредитних ресурсів із Китаю для реалізації низки інфраструктурних проектів. Китайським інвесторам Україна цікава передусім із логістичного погляду: через територію України проходить найкоротший сухопутний шлях китайських товарів до Європи. Географічне положення України робить її привабливим тран-

Інвестиції для оновлення флоту АМПУ на період 2017–2021 рр.

Об'єкти інвестування	Млн. грн.	Кількість	Філія	Дата будівництва / придбання суден
Самовідвізний землесос	930	1	Дельта-лоцман	2017-2018
Криголам із можливістю проводити аварійно-рятувальні роботи	2250	1	Маріуполь	2020
Промірний катер	20	1	Дельта-лоцман	2018
Грунтовідвізні самохідні шаланди	400	2	Дельта-лоцман	2018-2019
Несамохідна нафтоналивна баржа	50	1	Ізмаїл	2019
Буксир із льодовим підкріпленням та малим осіданням	150	1	Ізмаїл	2020
Багатофункціональне судно НМС-ПС	700	1	Бердянськ, Ізмаїл, Одеса, Херсон Білгород-Дністровськ, Іллічівськ, Маріуполь	2018-2021
Лоцманські катери	450	6	Дельта-лоцман	2018-2021

Джерело: складено автором за даними [4]

Таблиця 6

Інвестиційні та кредитні проекти Китаю в Україні

Дата	Компанія	Проект
Липень 2017 року	China Road and Bridge Corporation («Китайська дорожня і мостова корпорація», скорочено CRBC) є дочірньою компанією China Communications Construction Company («Китайська компанія комунікацій і будівництва», скорочено CCCC)	Меморандум про співпрацю з будівництва дороги між портовими містами Одеса та Миколаїв
Січень 2018 року	China Harbour Engineering Co Ltd (скорочено CHEC) – інженер-підрядник і дочірня компанія China Communications Construction Company («Китайська компанія комунікацій і будівництва», скорочено CCCC)	Завершення робіт із розширення міжнародного морського порту Південний. Фірма бере участь у тендері на проведення аналогічних робіт в порту Чорноморська

Джерело: складено автором за даними [11]

зитним вузлом, а низька вартість робочої сили й Угода про вільну торгівлю з ЄС можуть дати змогу китайським компаніям використовувати Україну як виробничу базу для відправки промислових товарів в Європу. Україна розглядається Китаєм як важливий напрям у реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях» [10].

Інвестиційні та кредитні проекти Китаю в Україні наведено в табл. 6.

Кредит у 7 млрд. дол. без додаткових політичних умов може стати гарною альтернативою для українського уряду, чие небажання проводити реформи за умовами МВФ напередодні виборів тільки посилюється. Сума в 7 млрд. практично дорівнює тій допомозі, яку Україна вже отримала від МВФ (8,3 млрд. із запланованих 17,5 млрд. згідно з чотирирічною програмою EFF – Extended Fund Facility). Отримавши цей кредит, уряд України може фактично відмовитися від співпраці з МВФ і згорнути всі реформи [4; 10].

Прямі іноземні інвестиції Китаю в Україну в 2017 р. становили всього 18,2 млрд. дол. на тлі 4,6 млрд. загальних іноземних інвестицій. Це свідчить про те, що Китай розглядає Україну тільки як логістичний хаб для своїх товарів до Європи [11].

Як повідомляє АМПУ [4; 10; 11], «найбільші китайські компанії зацікавлені інвестувати в інфраструктурні проекти в українських портах, оскільки українські порти мають низку переваг для китайського бізнесу: вони можуть бути інтегровані в нові маршрути Шовкового шляху для доставки вантажів із Китаю в ЄС і назад як виключно морським шляхом, так і з використанням автомобільного залізничного і морського транспорту. 25 липня 2018 р. морські порти Одеса та Чорноморськ відвідали представники Державного комітету з розвитку і реформ Китайської Народної Республіки і найбільших китайських компаній, що займаються реалізацією масштабних інфраструктурних проектів по всьому світу. До складу китайської делегації, що відвідала українські порти, увійшли представники таких великих компаній і фінансових інститутів, обсяг капіталізації яких перевищує \$600 млрд. Китайським інвесторам були представлені чотири концесійні проекти: поромний комплекс у порту Чорноморськ, ДП «Стивідорна компанія «Ольвія», ДП «Херсонський морський торговельний порт», ДП «Южний морський торговельний порт». А також інвестиційний проект розвитку пасажирського терміналу в Одеському порту і будівництва

міжнародної автомагістралі М14, що з'єднує порти Херсона, Николаєва та Одеси».

Китайські компанії вже зараз активно беруть участь і стають переможцями відкритих конкурсів на реалізацію великих інфраструктурних проєктів АМПУ. Зокрема, China Harbour Engineering Company Ltd. виконує роботи з днопоглиблення в порту Південний, а із серпня 2018 р. почне працювати і в порту Чорноморськ. Що стосується обробки вантажів, то за цим напрямом двостороннє співробітництво не обмежується імпортом китайських товарів в Україну морським шляхом. Через українські порти китайський бізнес також здійснює поставку української продукції і транзитних вантажів у КНР, забезпечує необхідною сировиною свої підприємства на території Європейського Союзу [11].

Разом із тим ситуація суттєво погіршується через виникнення та поглиблення інвестиційних ризиків, що стало причиною призупинення окремих інвестиційних планів розвитку портового господарства України, розірвання низки договорів про спільну діяльність у портах. Загальна потреба українських морських портів в інвестиціях експертами оцінюється в 10 млрд. дол., і вкласти їх зможуть поки тільки приватні компанії, тому розподіл коштів на розвиток портів має бути такий: 70–80% приватних інвестицій, решта – кошти держбюджету України [4].

Усе вищевикладене вказує на недоліки роботи держави з боку механізмів управління, невиважену податкову політику, недосконалість законодавчо-правового режиму. Для активізації інвестиційних процесів основними заходами мають бути такі: допустити приватних інвесторів та дозволити приватизацію збиткових портів, відокремити функції державного нагляду від комерційної діяльності портів, створити регіональні органи комплексного управління об'єктами державної та комунальної власності, зосередити основну дохідність у національному логістичному ланцюжку на морських портах, привести регламентуючі документи у відповідність із міжнародними нормами тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз діяльності морських портів дав змогу зробити такі висновки: структура вантажопотоків відображає реальний стан економіки держави як індикатор промислового розвитку і динаміки доходів населення; показники роботи приватних причалів і терміналів вище державних у рази. Це зумовлено наявністю більш кваліфікованих кадрів, кращою мотивацією, більш ефективною організацією праці, більш швидким реагуванням на ринкові потреби. Незважаючи на складний інвестиційний клімат, в Україні реалізуються інф-

раструктурні інвестиційні проєкти, залучаються державні кошти, які спрямовані на розвиток діяльності портів.

Діяльність морського портового господарства України має бути забезпечена чіткою та виваженою інвестиційною стратегією для формування взаємовигідних умов участі держави та приватного бізнесу в спільних інвестиційних проєктах.

Повинна відбуватися модернізація державної інфраструктури портів за рахунок, перш за все, приватного інвестора, який отримує можливість використовувати інвестиційний об'єкт (із пільгами з боку держави) у комерційних цілях. Це дасть змогу виділити додатковий грошовий потік, знизити бюджетне навантаження та генерувати додатковий грошовий потік в інші проєкти розвитку морських портів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойко О.В., Башинська М.І., Горбаченко С.А. Перспективи використання концесії у сфері портового господарства. *Причорноморські економічні студії. Секція «Економіка та управління національним господарством»*. 2016. Вип. 8. С. 45–49.
2. Інформація про водний транспорт України / Міністерство інфраструктури України. URL : <https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html?PrintVersion>.
3. Гладич М. Роль інвестицій в морські торговельні порти України. *Вісник ТНЕУ*. 2011. № 5–1. С. 48–52.
4. Показники роботи / Адміністрація морських портів України. URL : <http://www.uspa.gov.ua/ru/pokazateli-raboty/pokazateli-raboty-2018>.
5. Держкомстат України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Щербина В.В., Бєю К.Ю. Аналіз вантажообігу як основного фактору впливу на прибуток підприємств портової галузі. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2017. № 3(60). С. 31–45.
7. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року. URL : <https://mtu.gov.ua/files/Стратегія%20розвитку%20морпортів%20до%202038.pdf>.
8. Примачев Н.Т. Морские торговые порты в системе интермодальных транспортных сообщений. Одесса : Инт. проблем рынка и экон.-экол. исслед. 2001. 214 с.
9. У 2019 році АМПУ інвестує в розвиток флоту 1,22 млрд. грн. URL : <https://ports.com.ua/uk/news/v-2019-godu-ampu-investiruet-v-razvitie-flota-122-mlrd-grn>.
10. Нерозкритий потенціал: чим Україна цікава Китаю. URL : <https://centre.today/vidnosny-ukrainy-ta-kytayu/>.
11. Найбільші китайські компанії хочуть інвестувати в українські інфраструктурні проєкти. URL : <https://agropolit.com/news/9197-naybilshi-kitayski-kompaniyi-hochut-investovati-v-ukrayinski-infrastrukturni-proekti>.

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО КОНТРОЛІНГУ ДЛЯ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

FORMING STRATEGIC CONTROL FOR RAILWAY DEPARTMENT OF UKRAINE

У статті визначено вагомість формування стратегічного контролінгу для залізничної галузі, що відбувається під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Встановлено, що найбільш значного впливу завдають внутрішні чинники, які зумовлені насамперед специфікою основної діяльності залізничного транспорту, трансформаційними умовами функціонування, зокрема процесами реформування в залізничній галузі, а також наявним станом. Визначено, що базисом формування стратегічного контролінгу залізничної галузі є забезпечення ефективного використання та розвитку власного виробничого потенціалу. Це зумовило необхідність визначення основних проблем та розроблення перспективних напрямів розвитку виробничого потенціалу залізничного транспорту.

Ключові слова: стратегія, розвиток, стратегічний контролінг, залізнична галузь, залізничний транспорт, виробничий потенціал.

В статті определена значимость формирования стратегического контроллинга для железнодорожной отрасли, который происходит под влиянием внутренних и внешних факторов. Установлено, что наиболее значительное влияние несут внутренние факторы, обусловленные прежде всего спецификой основной деятельности железнодорожного транспорта, трансформационными условиями функционирования, в частности процессами реформирования в железнодорожной

отрасли, а также существующим состоянием. Определено, что базисом формирования стратегического контроллинга железнодорожной отрасли является обеспечение эффективного использования и развития собственного производственного потенциала. Это обусловило необходимость определения основных проблем и разработки перспективных направлений развития производственного потенциала железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: стратегия, развитие, стратегический контролинг, железнодорожная отрасль, железнодорожный транспорт, производственный потенциал.

The article determines the importance of forming strategic control for the railway industry, which is under the influence of internal and external factors. It has been established that the most significant influence is caused by internal factors, which are caused, first of all, by the specifics of the main activity of the railway transport, the transformational conditions of functioning, in particular the processes of reforming in the railway industry, and the existing state. It is determined that the basis for the formation of strategic control of the railway industry is to ensure the effective use and development of its own production potential. This necessitated the identification of the main problems and the development of promising directions for the development of the production potential of rail transport.

Key words: strategy, development, strategic control, railway industry, railway transport, production potential.

УДК 338.47:656.2(477)

Соломніков І.В.

к.е.н., асистент кафедри економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом

Український державний університет залізничного транспорту

Островець Г.Є.

аспірант кафедри економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом

Український державний університет залізничного транспорту

Постановка проблеми. Транспортна система є матеріальною базою суспільного розподілу праці та здійснює різні зв'язки між виробництвом і споживанням, промисловістю і сільським господарством, видобувними й обробними підприємствами, економічними районами й населенням. Вона впливає на весь процес розширеного відтворення, тривалість виробничого циклу, виробничі запаси впливають на створення й розвиток територіально-виробничих комплексів. Від якості роботи транспорту залежить не тільки економічне становище самого транспорту, але й раціональне функціонування, розвиток всіх обслуговуваних їм сфер економіки. На жаль, нині залізнична галузь України втратила свої конкурентні позиції на транспортному ринку. Це вимагає пошуку кардинально нових способів управління, що можна здійснити за рахунок нової стратегії управління.

У сучасних економічних умовах формування ринкової економіки України вітчизняні підприємства потребують ефективних інструментів досягнення конкурентної переваги. На нинішньому етапі розвитку української економіки велике значення має не стільки виживання, скільки забезпе-

чення конкурентних позицій на ринку, що значною мірою залежить від вирішення проблем стратегічного розвитку виробничих систем, пов'язаних з використанням виробничих потужностей, реконструкцією та оновленням основних фондів, використанням сучасних високих технологій.

Місія АТ «Українська залізниця» полягає в грамотному розвитку конкурентоспроможного транспортного бізнесу, головним завданням якого є ефективно вирішення проблем та вдосконалення національного залізничного перевізника вантажів та пасажирів, а також власника залізничної інфраструктури загального користування.

З цього випливає, що одним з найважливіших напрямів проведених реформ залізничної галузі є організація управлінської системи шляхом виділення центрів відповідальності, формування дирекцій за видами діяльності, структурної оптимізації управлінських органів, а також шляхом створення та впровадження системи управління якістю. Процес інноваційного розвитку галузі повинен стати одним з ключових інструментів для подолання негативних наслідків економічної кризи та досягнення довгострокових стратегічних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичним та методологічним проблемам, які пов'язані з функціональними стратегіями (зокрема, виробничою), присвячені праці таких учених, як Н.Г. Агеєв, Г.Л. Азоєв, О.А. Богомолів, О.С. Віханський, С.Б. Волохін, В.А. Горемікін, З.Д. Ілленкова, М.І. Макаренко, Е.С. Мінаєв, А.Н. Петров, В.Н. Родіонова, О.Г. Туровець, Н.В. Федоркова, Р.А. Фатхутдінов, Л.І. Чуриков, І. Ансофф, Д. Боумен, Л. Гелловей, П. Дойль, П. Друкер, М. Портер, В.Д. Стівенсон, А.А. Томпсон, Р. Чейз, Н. Еквілайн, Р. Якобс [1–8].

Дослідженням поточного стану та ключових проблем розвитку підприємств залізничного транспорту, зокрема тих, які пов'язані з її реформуванням, займаються В.Л. Дикань, М.І. Кизим, В.О. Ляшенко, Р.В. Шепетько, М.І. Якубовський, Г.О. Ейтутіс, Н.В. Якименко, Ю.С. Бараш, О.Г. Кірдіна, І.В. Токмакова та інші науковці [9–16].

Проте у виконаних дослідженнях не знайшли достатнього віддзеркалення теоретичні питання, пов'язані із сутністю та змістом виробничої стратегії підприємства.

Постановка завдання. Актуальність вибраної теми дослідження обумовлена необхідністю підвищення ефективності виробничої діяльності підприємств залізничного транспорту в довгостроковій перспективі, багато в чому це завдання дає змогу вирішити ефективно розроблена виробнича стратегія, що базується на стратегічному контролінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Велике значення для забезпечення розвитку вітчизняного залізничного транспорту в умовах сьогодення мають ефективно сформовані виробничі стратегії. Формування виробничої стратегії залізничного транспорту України відбувається під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Серед внутрішніх чинників найбільший вплив мають чинники, обумовлені специфікою основної діяльності залізничного транспорту, трансформаційними умовами функціонування залізничного транспорту, тобто процесами реформування в галузі, а також наявним станом виробничого потенціалу [17, с. 77–80].

1) Специфіка основної діяльності.

Особливості експлуатаційної роботи залізничного транспорту полягають в тому, що вона здійснюється спільно різними виробничими підрозділами (станціями, вагонними та локомотивними депо, дистанціями сигналізації та зв'язку тощо), компанією-перевізником, оператором, експедиторськими, логістичними компаніями тощо; виробничий цикл починається на одних залізницях, а продовжується та закінчується на інших підприємствах залізничного транспорту. На відміну від промисловості, на залізницях від одного підприємства на інше переходять не тільки предмети праці (вантажі), але й засоби праці (вагони).

Локомотиви закріплені за певними депо, куди, як правило, вони повертаються. Плечі роботи локомотивів часто не збігаються з межами залізниць, що створює певні проблеми з оцінюванням витрат, пов'язаних з роботою локомотивів та компенсацією цих та інших витрат. Вагони обертаються по всій мережі залізниць, чим зумовлена наявність в експлуатаційній роботі залізниць специфічної галузі діяльності, такої як регулювання вагонних парків. Все зазначене вказує на необхідність під час формування виробничої стратегії враховувати забезпеченість власним виробничим потенціалом та ступінь залучення ресурсів.

2) Внутрішньо трансформаційні умови діяльності залізничного транспорту.

На сучасному етапі відбувається продовження процесу реформування залізничної галузі шляхом побудови вертикально інтегрованої структури. Бізнес-модель АТ «Українська залізниця» будується на таких п'яти бізнес-вертикалях, як вантажні перевезення та логістика, пасажирські перевезення, інфраструктура, послуги тяги, виробництво та сервіс. Упродовж поточного та наступного років будуть створені всі компанії за сегментами ринку. Окрім того, у вантажному секторі, крім традиційних перевезень, будуть створені окремі компанії термінальних послуг, логістики, інтермодальних перевезень. Щодо тягового рухомого складу, то буде створена окрема компанія, оператор тяги. Щодо пасажирського сектору, то планується створити шість регіональних компаній з приміських перевезень та вокзальну компанію.

3) Сучасний стан виробничого потенціалу залізничного транспорту.

Сьогодні технічний ресурс залізниць практично вичерпано. Існує загроза забезпечення залізничним транспортом у подальшому потреб економіки України в перевезеннях. Через катастрофічну зношеність рухомого складу, невідповідність придбання списанню вантажних вагонів та локомотивів існує загроза незабезпечення потреб промислових галузей економіки в перевезеннях вантажів з відповідними витратами для держбюджету, зниженням показників економічного розвитку країни. Майже вичерпано резерви провізних спроможностей через граничну зношеність та низьку продуктивність пасажирського рухомого складу. Відсутність вжиття дієвих заходів щодо оновлення пасажирського рухомого складу приведе до неможливості виконання пасажирських перевезень в повному обсязі та, як наслідок, зниження мобільності населення [18, с. 44–45].

У сучасних умовах розвитку економічної системи нашої держави підприємствам залізничного транспорту стає все важче відстоювати свої конкурентні позиції на ринку товарів та послуг. У зв'язку з тим, що реальний сектор економіки сьогодні все більше витісняється комерційними підпри-

емствами та посередницькими структурами, а ринок України переповнений порівняно дешевими (хоча й не завжди якісними) імпортними товарами, перед вітчизняними виробниками постає гостра проблема реформування власних виробничих процесів на основі стратегічного контролінгу.

Стратегічний контролінг – це найважливіша складова контролінгу, що управляє зовнішнім середовищем, стратегічними чинниками успіху, альтернативними стратегіями, стратегічною метою.

Стратегічний контролінг спрямований на реалізацію довгострокових стратегій та програм для забезпечення ефективної діяльності.

Мета стратегічного контролінгу полягає у своєчасному встановленні причин відхилення задля внесення поправок у виробничу стратегію залізничної галузі до виникнення оперативних недоліків [19].

З урахуванням сучасного розвитку можна виділити такі завдання стратегічного контролінгу для залізничного транспорту:

- встановлення якісної та кількісної мети підприємства;
- відповідальність за стратегічне планування;
- розроблення ефективної виробничої стратегії;
- розроблення системи альтернативних стратегій;
- визначення критичних точок в зовнішньому та внутрішньому середовищі для системи альтернативних стратегій;
- визначення «вузьких місць», пошук «слабких місць», управління ними;
- формування системи показників для інформаційної системи контролінгу;
- управління відхиленням фактичних показників від планових (нормативних);
- управління відхиленнями;
- управління системою мотивації;
- управління економічним потенціалом підприємства.

Для досягнення мети та вирішення завдань стратегічного контролінгу необхідно володіти методами та інструментами стратегічного контролінгу.

Стратегічний контролінг як нова філософія управління вже давно посів чільне місце в наукових колах, набув практичного застосування в багатьох високорозвинених країнах. Однак порівняно стрімкий розвиток та визнання контролінгу як нового підходу до вдосконалення системи управління підприємства супроводжується низкою негативних явищ, серед яких чи не перше місце посідає неготовність визнати такий підхід насамперед через багатогранність позитивних рис контролінгу, його неформальний характер, відсутність однозначності трактування та дублю-

вання різною мірою функцій уже наявних функцій в управлінні.

Досить швидко відбувається процес інтеграції традиційних методів обліку, аналізу, нормування, планування та контролю в єдину систему одержання, опрацювання та узагальнення інформації, а також прийняття на її основі управлінських рішень.

Як засвідчує досвід вітчизняних підприємств залізничного транспорту та організацій, для отримання таких даних слід залучити всі економічні служби, тоді як країни з прогресивною системою управління вже втілюють досвід, де управлінням займається лише одна служба, а саме служба контролінгу, яка, будучи орієнтованою на досягнення не лише оперативних (поточних) цілей у вигляді одержання прибутку того чи іншого розміру, але й більш стратегічних та глобальних цілей, здійснює управління підприємством.

Слід зазначити, що система контролінгу повинна формувати систему чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Вибір конкретних чинників є суто індивідуальною справою кожного підприємства.

Процес вибору залежить від мети, конкретної ситуації, можливостей системи обліку та аналізу.

Інструменти та взаємозв'язки в процесі здійснення стратегічного контролінгу на підприємствах залізничного транспорту зображені на рис. 1.

Найважливішим аспектом є процес формування кількісної мети. Як допомогу можна рекомендувати використання схеми-таблиці 1.

Результатом впровадження стратегічного контролінгу є система, що сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємств залізничного транспорту, яка дасть змогу:

- передбачати результати діяльності підприємств;
- планувати діяльність задля підвищення ефективності використання ресурсів підприємств;
- вчасно одержувати точну інформацію, необхідну для прийняття управлінських рішень;
- підвищувати конкурентоздатність підприємства [21].

Спрямованість дії цих принципів забезпечує повніше використання виробничого потенціалу та стратегії залізничної мережі України разом з іншими видами транспорту, а також значною мірою сприяє підвищенню ефективності управління залізничним транспортом України за умови його включення до світової мережі міжнародних транспортних коридорів. Отже, логічно було би побудувати його як цільову бізнес-модель АТ «Українська залізниця», яка матиме 5 бізнес-вертикалей управління, що зображені на рис. 2.

Отже, стратегічний контролінг є інструментом комплексного управління діяльністю підприємств залізничного транспорту, що забезпечує методичну та інструментальну базу для підтримки

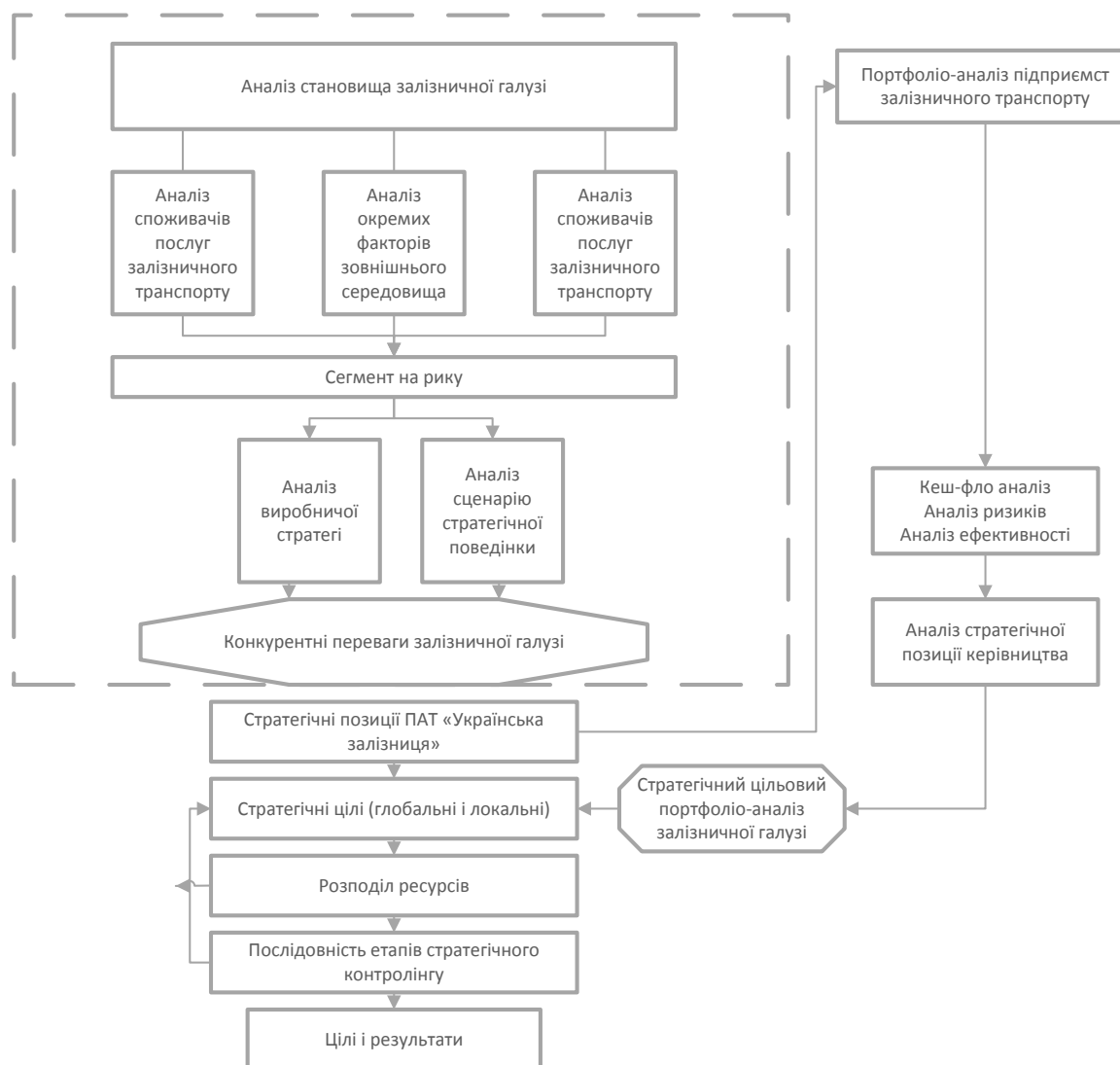

Рис. 1. Інструменти та взаємозв'язки в процесі здійснення стратегічного контролінгу на підприємствах залізничного транспорту

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

Процеси формування кількісної мети [20]

Цілі виробництва	Цілі успіху	Фінансові цілі
Частка на ринку	Обсяг виручки, його структура	Фінансова структура
Вид і структура програми виробництва та збуту	Створення вартості фірми	Обсяг і структура інвестицій та фінансування
Виробничі та складські потужності	Структура витрат	Ліквідність
Виробничий обсяг та обсяг збуту за напрямками, регіонами	Дивіденди	Платоспроможність
Місто виробництва та збуту	Прибуток/рентабельність тощо	Обсяг та структура залучених засобів, що забезпечують функціонування підприємства
Конкурентоздатність товару	Збільшення ефективності виробництва	Оцінювання ділової активності тощо
Матеріаломісткість продукції	Зниження собівартості та матеріаломісткість продукції	Скорочення матеріальних затрат
Витратомісткість виробництва, збуту тощо	Зниження собівартості продукції	Збільшення рентабельності продукції, зростання реалізації

5 БІЗНЕС-ВЕРТИКАЛЕЙ УПРАВЛІННЯ

Рис. 2. Цільова бізнес-модель АТ «Українська залізниця»

Джерело: авторська розробка

основних функцій управління. Його головна мета полягає в досягненні припустимого рівня ієрархії численних аспектів управління бізнес-процесами та відповідному забезпеченні ефективності управління підприємствами залізничного транспорту.

Висновки з проведеного дослідження. Для прийняття рішення щодо формування стратегічного контролінгу необхідно брати до уваги не тільки особливості організаційної структури підприємств залізничного транспорту та ієрархічної підпорядкованості персоналу, але й спроможності підприємств застосовувати на практиці управлінські інноваційні рішення задля адаптації до складних ринкових умов функціонування.

Якість впливу стратегічного контролінгу на систему пов'язана з умінням визначити дієвий підхід до вирішення поточних та стратегічних завдань, який дасть змогу отримати максимальний ефект за досягнутих управлінських цілей.

Контролінг допомагає координувати, інтегрувати та спрямовувати діяльність усієї системи управління підприємством залізничного транспорту на досягнення поставлених цілей; управлінський підхід є своєрідним механізмом саморегулювання на підприємстві, який забезпечує ефективний зворотній зв'язок у контурах управління.

Очевидно, важливими результатами застосування на практиці стратегічного контролінгу на підприємстві є скорочення часу реакції економічного механізму на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, зменшення управлінського ризику. Сучасні методи управління процесами

забезпечення розвитку підприємств залізничного транспорту за належного інформаційного забезпечення зможуть впливати на об'єкти управління та суб'єкти господарської діяльності, транспортно-логістичну інфраструктуру, забезпечуючи соціально-економічний розвиток галузі, регіонів та економіки країни загалом. Визначено, що в основі реалізації цього комплексного механізму розвитку управління підприємствами залізничного транспорту повинні лежати норми державної транспортної політики, галузеві програми та стратегії розвитку у сфері залізничного транспорту, а суб'єктами його реалізації повинні стати керівники Міністерства інфраструктури, АТ «Українська залізниця», а також підприємств залізничного транспорту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- 1 Бузько І.Р., Дмитренко І.Е., Суценько Е.А. Стратегічний потенціал і формування пріоритетів у розвитку підприємств. Алчевськ : ДГМІ, 2002. 217 с.
- 2 Виханський О.С., Наумов А.І. Менеджмент : учебник. 3-е изд. Москва : Экономистъ, 2003. 528 с. ISBN 5-94457-067-9.
- 3 Володькіна М.В. Стратегічний менеджмент : навчальний посібник. Київ : Знання-Прес, 2002. 149 с. ISBN 966-7769-02-Х.
- 4 Гапоненко А.Л., Панкрухин А.П. 2-е изд, стер. Москва : Омега-Л, 2006. 464 с. ISBN 5-7729-0084-6.
- 5 Дойль П. Маркетинг-менеджмент і стратегії / пер. з англ. Санкт-Петербург : Пітер, 2003. 544 с. ISBN 0-13-262239-4.

- 6 Круглов М.И. Стратегическое управление компаний : учебник для вузов. Москва : Русская деловая литература, 2004. 768 с. ISBN 5-86225-723-3.
- 7 Немцов В.Д., Довгань Л.Є. Стратегічний менеджмент. Київ : ТОВ УВПК «Ексоб», 2004. 560 с. ISBN 966-7769-02-X.
- 8 Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учебник для вузов / пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. Москва : Банки и биржи ; Юнити, 2005. 576 с. ISBN 0-0723- 1499-0 (англ.).
- 9 Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2004. 699 с. ISBN 966-574-615-4.
- 10 Дикань В.Л., Кондратюк М.В. Механізм створення залізнично-транспортно-промислової групи в сучасних умовах розвитку залізничного транспорту України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2009. № 26. С. 13–18.
- 11 Якубовський М.І., Новицький В.О., Кіндзерський Ю.І. Концептуальні основи стратегії розвитку промисловості України на період до 2017 року. *Економіка України*. 2007. № 11. С. 4–19.
- 12 Ейтутіс Г.О., Никифорок О.В., Бойко О.М. Потенційні джерела інвестування в розвиток залізничного транспорту України: можливості їх диверсифікації. *Економіст*. 2012. № 8. С. 64–69.
- 13 Якименко Н.В. Методологічні основи державного регулювання розвитку залізничного транспорту України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 31. С. 197–202.
- 14 Бараш Ю.С. Управління залізничним транспортом країни. 2-ге вид., перероб. і доп. Дніпропетровськ, 2006. 259 с.
- 15 Кірдіна О.Г. Необхідність науково-виробничої інтеграції як форми реалізації інвестиційно-інноваційного проекту організації швидкісного руху залізницями України. *Вісник ХНАУ*. 2010. № 10. С. 183–194.
- 16 Токмакова І.В. Дослідження сутності стійкого розвитку залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 227–229.
- 17 Дикань В.Л. Розвиток промислового потенціалу українських підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 46. С. 136–142.
- 18 Зубенко В.О., Чесноков С.М. Ключові аспекти концепції «ощадливе виробництво» для підприємств залізничного транспорту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 9. С. 77–80.
- 19 Мелешко М.В. Реалізація виробничого потенціалу – ознака бережливого виробництва. *Українські залізниці*. 2014. № 8 (14). С. 44–45.
- 20 Стратегічний контролінг. URL: https://pidruchniki.com/15800119/finansii/strategichniy_kontroling.
- 21 Анискин Ю.П., Павлова А.М. Планирование и контроллинг : учебник. Москва : Омега, 2003. 280 с.
- 22 Долинская Р.Г., Мищенко В.А. Контроллинг в действии : учебное пособие. Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2008. 472 с.
- 23 Иванова В.Й., Яковенко К.В., Томах В.В. Контролінг : навчальний посібник. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2011. 136 с.
- 24 Осипчук Н.В. Контроллинг и его место в системе менеджмента. *Вестник Брестского государственного технического университета*. Экономика. 2013. № 3. С. 88–90.
- 25 Чувашилова М.В. Инструментарий контроллинга промышленного предприятия. *Современные исследования социальных проблем*. 2013. № 1 (21).
- 26 Соломніков І.В. Техніко-технологічний розвиток підприємств залізничного транспорту в сучасних умовах господарювання. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 11. С. 172–176.
- 27 Островерх Г.Є. Стратегічні орієнтири розвитку підприємств залізничного транспорту України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 55.

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ВПЛИВУ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ

DETERMINATION OF CREDIT PROPERTY INFLUENCE ON SMALL BUSINESS DEVELOPMENT

У статті запропоновано двофазну імітаційну модель детермінації практичних наслідків залучення кредитних ресурсів для суб'єктів малого підприємництва. Досліджено етапність проведення першої фази, а саме кореляційно-регресійного аналізу, та його інтерпретацію під час оцінювання впливу кредитного забезпечення на розвиток малого бізнесу України. Як результуючі показники визначено часткові показники ефективності діяльності малого бізнесу України (рентабельність продажу, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу), а фактором впливу є обсяг кредитного забезпечення малого підприємництва. Результатом стала побудова системи регресійних рівнянь у розрізі малого підприємництва та мікропідприємництва, а також їх графічна візуалізація задля визначення екстраполяційних перспектив залучення кредитних ресурсів у діяльність малого бізнесу. Проведений аналіз дасть змогу спростити процес прийняття рішень щодо визначення альтернативних джерел забезпечення розвитку малого бізнесу.

Ключові слова: імітаційна модель, кореляційно-регресійний аналіз, розвиток малого бізнесу, ефективність діяльності малого бізнесу, кредитне забезпечення.

В статье предложена двухфазная имитационная модель детерминации практических последствий привлечения кредитных ресурсов для субъектов малого предпринимательства. Исследованы этапность проведения первой фазы, а именно корреляционно-регрессионного анализа, и его интерпретация при оценивании влияния кредитного обеспечения на развитие малого бизнеса Украины. В качестве результирующих показателей определены частичные показатели эффективности деятельности малого бизнеса Украины (рентабельность продаж, рентабельность активов, рентабельность собственного

капитала), а фактором воздействия является объем кредитного обеспечения малого предпринимательства. Результатом стало построение системы регрессионных уравнений в разрезе малого предпринимательства и микропредпринимательства, а также их графическая визуализация для определения экстраполяционных перспектив привлечения кредитных ресурсов в деятельность малого бизнеса. Проведенный анализ позволит упростить процесс принятия решений по определению альтернативных источников обеспечения развития малого бизнеса.

Ключевые слова: имитационная модель, корреляционно-регрессионный анализ, развитие малого бизнеса, эффективность деятельности малого бизнеса, кредитное обеспечение.

The article proposed a two-phase simulation model for determining the practical implications of attracting credit resources for small business entities. The first phase: correlation-regression analysis and its interpretation in the assessment of the impact of credit support on the small business's development in Ukraine have been investigated. The partial indicators of the efficiency of small business in Ukraine (profitability of sales, profitability of assets, profitability of own capital) was determined as a result indicators, and the volume of credit support of small business was identified factor of influence. The result was the construction of a system of regression equations in the context of small and microenterprises and their graphical visualization in order to determine the extrapolation prospects of attracting credit resources to small business. The analysis will simplify the decision-making process for identifying alternative sources of small business development.

Key words: simulation model, correlation-regression analysis, small business development, efficiency of small business activity, credit provision.

УДК 338.242

Стрілець В.Ю.

к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи
ВНЗ «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Постановка проблеми. Під час забезпечення розвитку малого бізнесу виникає проблема оцінювання якості перспективних управлінських рішень, а також прогнозування комплексних наслідків реалізації вибраних стратегій. Вибір стратегії кредитного забезпечення розвитку малого підприємництва має базуватись на глибокому дослідженні всіх переваг та недоліків залучення кредитних ресурсів та враховувати специфічні особливості кредитних відносин суб'єктів малого підприємництва (далі – СМП) в Україні. Незважаючи на важливість розвитку сектору малого бізнесу (далі – МБ), емпіричні або теоретичні дослідження, присвячені безпосередньо оцінюванню впливу кредитних ресурсів на розвиток малого бізнесу, практично відсутні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині українськими та зарубіжними вченими проводяться дослідження особливостей кредитування МБ комерційними банками та механізму підтримки сектору МБ через фінансових посередників (О.М. Біломістний, Л.Л. Калініченко). Низка авторів (І.Д. Падерін, Є.Є. Новак, Н.Т. Рудь, Е.Ю. Дмитрук, Т.І. Яворська) здійснює оцінювання впливу зовнішніх та внутрішніх, екстенсивних та інтенсивних факторів на розвиток МБ, виділяючи серед них фактори кредитно-фінансової політики. Проте ці дослідження спрямовані здебільшого на підвищення конкурентоспроможності та привабливості СМП перед банками та майже не акцентують увагу на практичних наслідках залучення кредитних ресурсів.

Постановка завдання. Метою статті є детермінація впливу кредитного забезпечення на розвиток малого бізнесу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акцентуючи увагу на важливості процедури залучення кредитних ресурсів для забезпечення розвитку СМП, вважаємо необхідним врахування наслідків кредитних взаємовідносин, які можна визначити в результаті побудови імітаційної моделі, що передбачає проходження двох фаз, а саме визначення впливу кредитних ресурсів на розвиток малого бізнесу та оцінювання сприятливості банківських установ до кредитного забезпечення СМП (рис. 1).

Етап визначення впливу кредитних ресурсів на розвиток малого бізнесу передбачає розрахунок економічного ефекту від залучення кредитних ресурсів та оцінювання результативності й ефективності їх використання. Науковцями використовуються різні методи для оцінювання розвитку малого бізнесу та розрахунку впливу факторів на цей процес. Так, Т.Ю. Іванова оцінює розвиток малого бізнесу через коефіцієнти платоспроможності, ліквідності, ділової активності, ефективності витрат та капіталу [6, с. 257–258].

В.Ю. Самуляк та Р.В. Фециур ототожнюють оцінювання розвитку підприємств з оцінюванням конкурентоспроможності та пропонують такі індикатори розвитку, як конкурентоспроможність продукції,

фінансовий стан підприємства, ефективність збуту та просування товарів, ефективність виробництва, конкурентний потенціал, екологічність виробництва, соціальна ефективність, імідж підприємства [103, с. 630]. Н.Т. Рудь та Е.Ю. Дмитрук пропонують оцінювати функціонування МП на основі застосування степеневих функцій, виділяючи такі ключові індикатори розвитку, як обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), операційні витрати з реалізованої продукції, кількість найманих працівників [1, с. 146]. Серед інших чинників впливу Л.М. Газудою та Н.Ю. Волощуком виділено обсяги імпорту та експорту, капітальні інвестиції та валовий регіональний продукт [3, с. 281]. На думку Т.І. Яворської, ефективним інструментом аналізу впливу чинників на розвиток малого бізнесу та формування його прибутку є когнітивне моделювання [2, с. 151]. Водночас мусимо не погодитися з результатом такого моделювання, що підтвердило існування слабого та пасивного впливу фінансово-кредитного забезпечення на формування прибутку.

Погоджуємося з думкою О.М. Біломістного про те, що взаємний аналіз динаміки розвитку вітчизняного малого бізнесу та динаміки обсягів наданих кредитів в економіку з різних джерел дасть змогу розкрити сутність впливів наданих кредитів на стан функціонування малого бізнесу [10]. Справедливим є твердження П.П. Микитюка та Т.Р. Фецивича про те, що важливим інструментом процесу

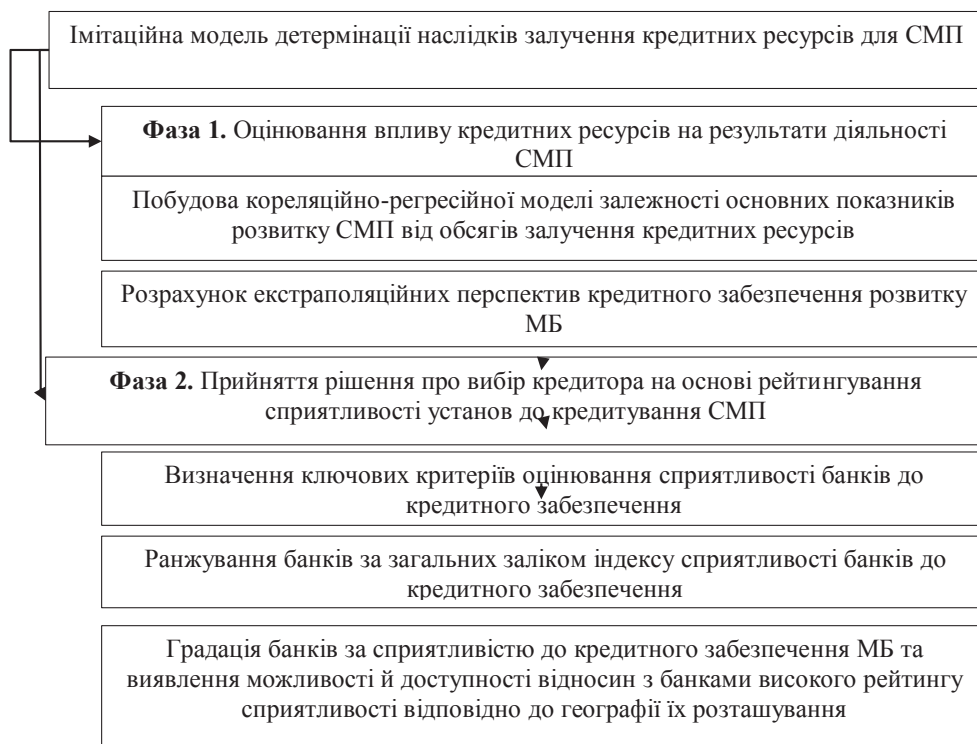

Рис. 1. Двофазна імітаційна модель детермінації практичних наслідків залучення кредитних ресурсів для СМП

Джерело: авторська розробка

управління, пов'язаним з підтримкою рішень подальшого розвитку підприємств, є кореляційно-регресійний аналіз [7]. Отже, оцінювання впливу кредитного забезпечення на розвиток малого бізнесу доцільно проводити інструментами кореляційно-регресійного аналізу на основі побудови багатофакторної множинної регресійної моделі [10]. Проте разом з оцінюванням впливу кредитного забезпечення на обсяги реалізації продукції МБ як основного критерія розвитку МБ, на думку О.М. Біломісного, слід взяти за основу показники не тільки чистого доходу, але й кінцевого фінансового результату (з огляду на наявність великої проблеми збитковості діяльності МБ), а також врахувати не абсолютні, а відносні критерії, що дасть змогу вирівняти різні за розмірами суб'єкти малого підприємництва. Так, справедливим є твердження, що використання індексних величин під час моделювання розвитку малого бізнесу є більш доцільним, оскільки відносні показники є більш стійкими порівняно з абсолютними [1, с. 144].

Кореляційно-регресійний аналіз використовується для визначення того, наскільки добре дві (або більше) змінні пов'язані одна з одною. Він є дуже поширеною статистичною методикою й часто використовується для опису та дослідження зв'язків між змінними [4, с. 130]. Кореляційний аналіз дає змогу оцінити зв'язок між досліджуваними явищами та показниками, а регресійний аналіз спрямований на встановлення форми зв'язку між результативним показником та факторами, які на нього впливають [7]. За допомогою цієї методики можна також спрогнозувати взаємозалежну поведінку показників у майбутньому [5, с. 111].

Основні етапи кореляційно-регресійного аналізу та їх практичне застосування під час оцінювання впливу кредитних ресурсів на розвиток малого бізнесу України зазначені на рис. 2.

Щодо дослідження розвитку малого бізнесу кореляційно-регресійна модель цікава тим, що дає змогу не лише визначити векторність впливу

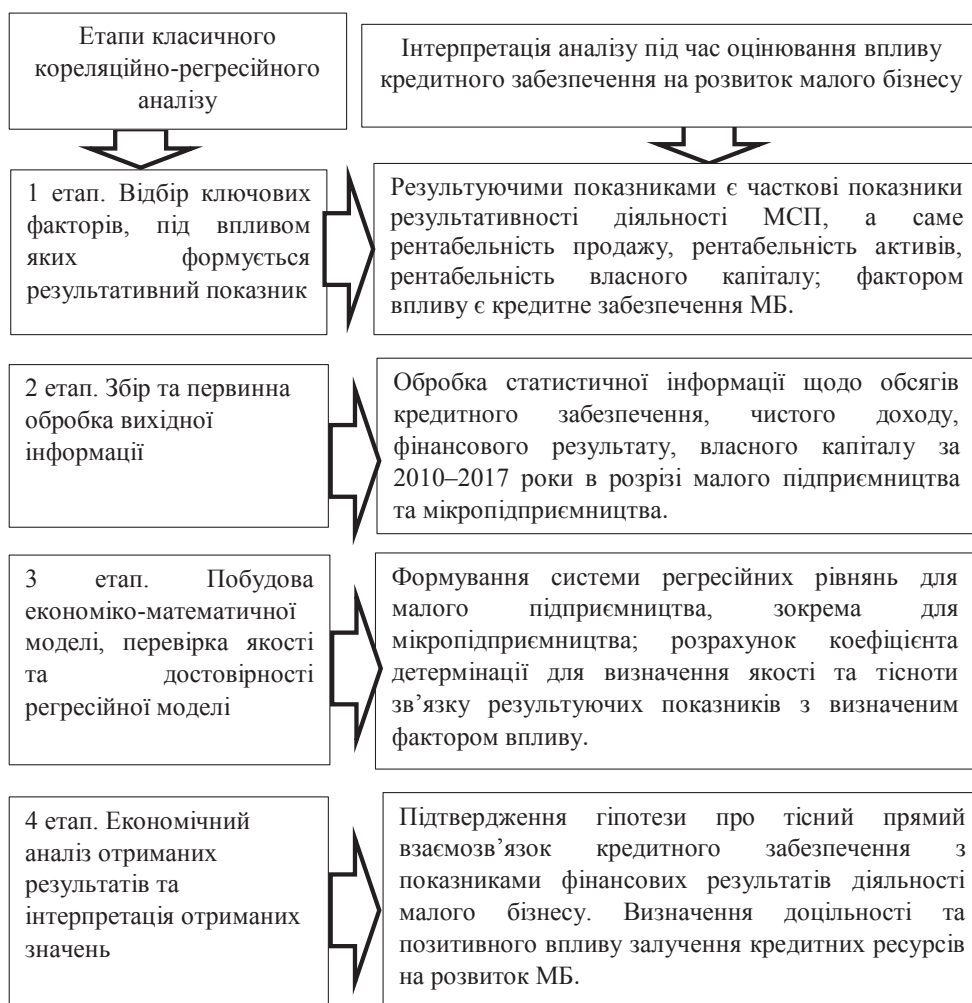

Рис. 2. Етапність проведення кореляційно-регресійного аналізу та його інтерпретація під час оцінювання впливу кредитного забезпечення на розвиток малого бізнесу України

Джерело: складено на основі джерел [7; 8]

кредитного забезпечення на детермінанти розвитку МБ, але й провести імітаційне моделювання впливу процесу кредитування на можливий стан та перспективи розвитку малого підприємства. Зокрема, влучним є зауваження, що перевагами застосування моделі цього виду є можливість дослідження впливу на результативну ознаку одночасно декількох факторних ознак, можливість оцінювання величини впливу факторної ознаки на результативну, можливість виявлення закономірностей зміни результативної ознаки [8, с. 167].

Вважаємо, що основними критеріями оцінювання розвитку МБ під час визначення впливу на нього кредитного забезпечення є такі показники, як рентабельність продажу, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу. Вихідні дані для проведення кореляційного аналізу зазначені в табл. 1.

За допомогою програмного забезпечення MS Excel отримано рівняння та значення рівня апроксимації лінійного тренду R^2 (рис. 4). Лінійність або нелінійність рівняння регресії перевіряється за допомогою графічної візуалізації взаємозалежності двох досліджуваних детермінант (у нашому випадку – кредитного забезпечення та показників рентабельності), що дасть змогу за допомогою інструментів Excel отримати найбільш точні рівняння регресії та максимально близькі до 1 коефіцієнти детермінації.

Оскільки головною метою побудови моделей кореляційно-регресійного аналізу є визначення доцільності залучення кредитних ресурсів на основі встановлення позитивної динаміки зв'язку

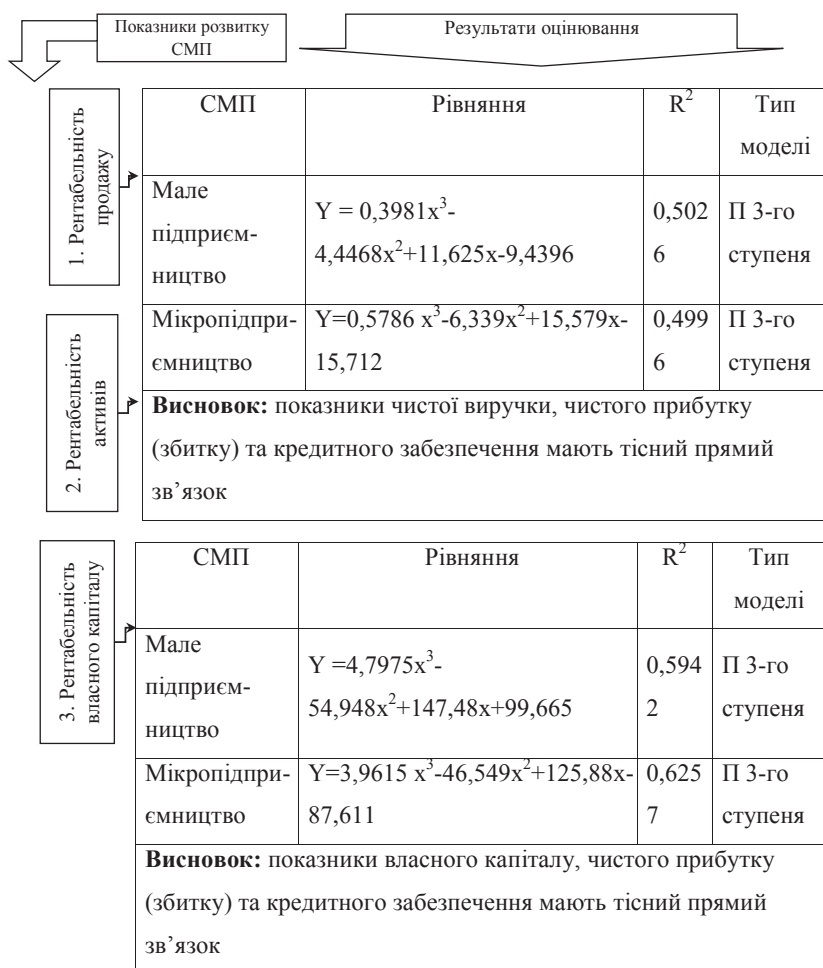

Рис. 3. Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності показників розвитку МБ від кредитного забезпечення

Примітка: зазначено тип моделі тренду, яка найточніше відображає наявні тенденції зміни відповідного показника (П – параболічна, х – кредитне забезпечення)

Таблиця 1

Вихідні дані для проведення кореляційно-регресійного аналізу впливу кредитного забезпечення на розвиток суб'єктів малого бізнесу

Рік	Кредитне забезпечення, млн. грн.		Рентабельність (збитковість) продажу, %		Рентабельність (збитковість) активів, %		Рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	
	МП	МкП	МП	МкП	МП	МкП	МП	МкП
2010	73 789	47 116,1	-2,753	-7,641	-1,266	-1,991	-3,730	-5,297
2011	79 876	53 868,5	-0,832	-4,588	-0,392	-1,172	-1,146	-3,293
2012	81 345	48 925,7	-1,376	-6,031	-0,636	-1,619	-1,977	-4,197
2013	111 588	71 251,5	-3,739	-11,586	-1,542	-2,729	-17,987	-21,970
2014	156 393	105 472	-24,860	-43,760	-10,287	-10,296	-244,424	-225,146
2015	156 708	94 253,5	-11,942	-18,853	-5,236	-4,985	-162,771	-140,731
2016	98 637	57 059,4	-2,051	-9,575	-0,774	-1,936	-34,015	-74,733
2017	159 903	94 758,5	-0,724	-5,082	-0,393	-1,703	-13,645	-55,826

Примітка: МП – дані по малих підприємствах, зокрема МкП – дані по мікропідприємствах

Джерело: пораховано автором

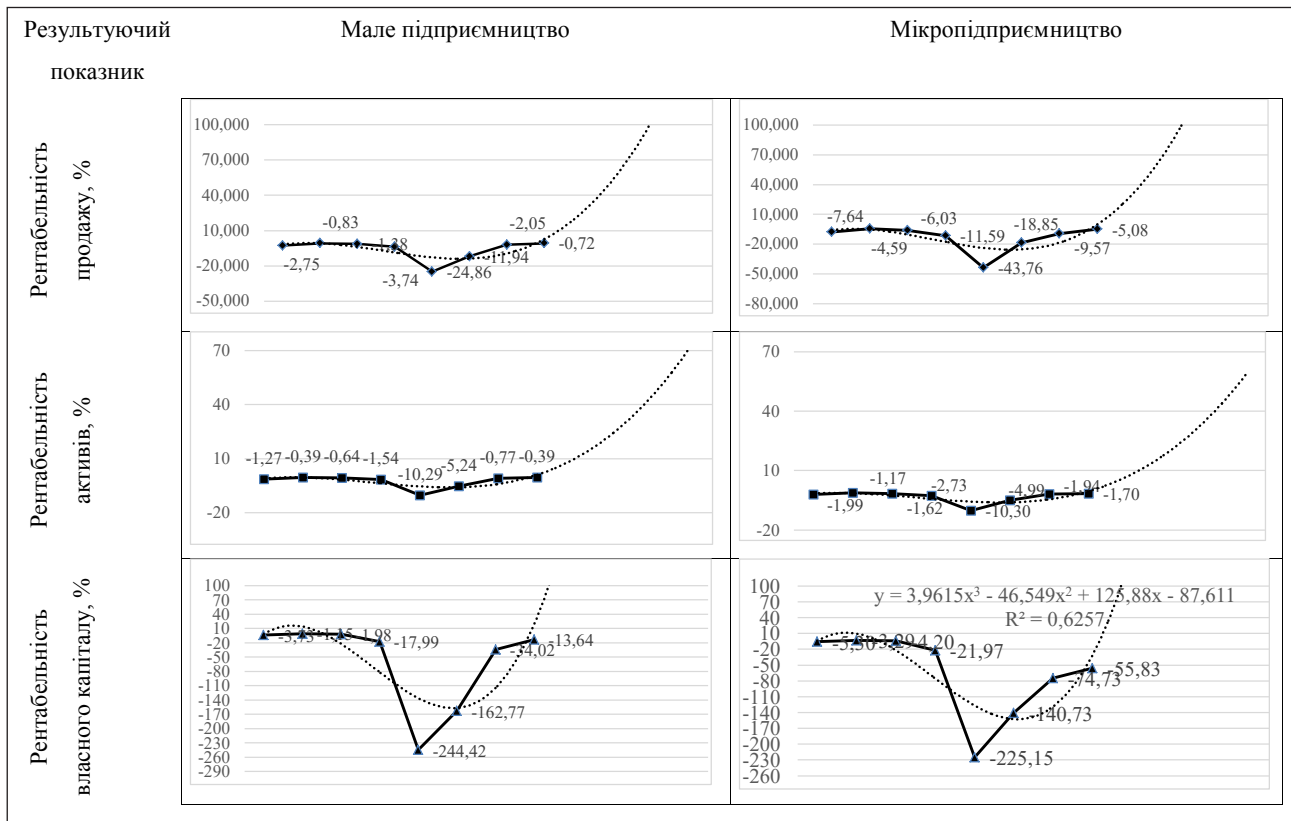

Рис. 4. Графічна візуалізація результатів прогнозування тенденцій змін основних показників розвитку МБ України під впливом кредитного забезпечення

Джерело: побудовано автором

кредитного забезпечення та основних показників розвитку МБ, то необхідно провести перспективний аналіз інструментами екстраполяції, а саме перспективний аналіз, який найбільш широко застосовується в прогнозуванні, базується на припущенні про сталість тенденції розвитку відповідного економічного показника й полягає в перенесенні тенденції за лінією тренду на майбутні періоди.

Графічне відображення результатів прогнозування тенденцій змін основних показників розвитку МБ підтверджує доцільність залучення кредитних ресурсів та характеризує позитивну динаміку ключових індикаторів розвитку як за малим підприємництвом загалом, так і за мікропідприємництвом (рис. 4).

Висновки з проведеного дослідження. Імітаційна модель детермінації практичних наслідків залучення кредитних ресурсів для СМП на основі проходження фаз оцінювання впливу кредитних ресурсів на результати діяльності СМП та рейтингування сприятливості установ до кредитування СМП дасть змогу визначити найбільш ефективну стратегію кредитного забезпечення розвитку МБ. Позитивний ефект моделювання впливу кредитного забезпечення на розвиток малого бізнесу разом з визначенням сприятливості банків до кре-

дитування суб'єктів малого підприємництва сприятиме визначенню можливостей взаємодії кредитних установ та СМП до покращення діяльності сфери малого бізнесу. Подальшим дослідженням в цьому напрямі має бути розроблення науково-методичного підходу до оцінювання сприятливості та лояльності банківських програм і режимів до кредитування МБ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біломістний О.М. Механізм кредитування малого бізнесу : дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» ; ДВНЗ «УАБС НБУ». Суми, 2012. 194 с.
2. Газуда Л.М., Волощук Н.Ю. Активізація розвитку підприємств малого і середнього бізнесу. Науковий вісник Ужгородського університету. 2016. № 1 (47). С. 279–284.
3. Зубрицька Я.О. Використання кореляційно-регресійного аналізу в управлінні трудовим потенціалом підприємства АПК. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 18. С. 110–118.
4. Іванова Т.Ю. Інтегральна оцінка фінансового стану малих підприємств АР Крим. Економічний аналіз. 2012. № 11. Ч. 2. С. 256–260.
5. Калініченко Л.Л., Мусіяка К.В. Роль банківського кредитування у розвитку малого бізнесу в

Україні. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2015. № 50. С. 325–329.

6. Микитюк П.П., Фецович Т.Р. Аналіз результатів діяльності підприємств на основі кореляційно-регресійного методу. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/18280/1/Mykytyuk_PP_Fetsovych_TR_Analiz_fin_stanu_pidpr_na_osnovi_korel-rehr_metodu_2014.pdf у форматі HTML (дата звернення: 10.08.2018).

7. Педченко Н.С., Стрілець В.Ю. Бюджетний потенціал регіону: оцінка та перспективи розвитку : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2014. 220 с.

8. Рудь Н.Т., Дмитрук Е.Ю. Моделювання розвитку малого підприємництва. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». 2013. № 10 (37). Ч. 5. С. 142–154.

9. Яворська Т.І. Когнітивне моделювання факторів впливу на збільшення прибутку суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві. Університетські наукові записки. 2013. № 2 (46). С. 151–157.

10. Grange S.K. Source apportionment advances using polar plots of bivariate correlation and regression statistic. Atmospheric Environment. 2016. № 145. P. 128–134.

УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ЗАСАДАХ СТРАТЕГІЧНОГО ПІДХОДУ MANAGEMENT OF RESOURCE POTENTIAL OF THE ASSOCIATIONS TERRITORIAL COMMUNITY ON THE BASIS OF STRATEGIC APPROACH

У статті розглянуто питання управління ресурсним потенціалом об'єднаних територіальних громад. Розглянуто трактування ресурсного потенціалу об'єднаної територіальної громади, виокремлено його складові. Проаналізовано показники ресурсного потенціалу об'єднаних територіальних громад України в розрізі таких його складових, як фінансовий, людський та природо-ресурсний. Сформовано теоретико-методичні положення щодо застосування стратегічного підходу до управління ресурсним потенціалом об'єднаної територіальної громади. Наведено орієнтовний портфель базових функціональних стратегій об'єднаних територіальних громад, спрямованих на ефективне використання ресурсного потенціалу.

Ключові слова: ресурси об'єднаної територіальної громади, ресурсний потенціал об'єднаної територіальної громади, підходи до управління ресурсним потенціалом, стратегічний підхід, ресурсні стратегії.

В статье рассмотрены вопросы управления ресурсным потенциалом объединенных территориальных общин. Рассмотрена трактовка ресурсного потенциала объединенной территориальной общины, выделены его составляющие. Проанализированы показатели ресурсного потенциала объединенных территориальных общин Украины в разрезе таких его составляющих, как финансовый, человеческий и природно-ресурсный. Сформированы теоретико-методические положения по применению стратегического

подхода к управлению ресурсным потенциалом объединенной территориальной общины. Приведен ориентировочный портфель базовых функциональных стратегий объединенных территориальных общин, направленных на эффективное использование ресурсного потенциала.

Ключевые слова: ресурсы объединенной территориальной общины, ресурсный потенциал объединенной территориальной общины, подходы к управлению ресурсным потенциалом, стратегический подход, ресурсные стратегии.

The resource potential management of the association's territorial communities is discussed in the article. The interpretation treatment of the resource potential of the association's territorial communities and components of resource potential are considered there. The indicators of the resource potential of the association's territorial communities of Ukraine were analyzed in the context of such as financial, human and nature – resources. Formed theoretical-methodical positions for using of the strategic approach in the process of managing the resource potential of the association's territorial communities. An portfolio of basic functional strategy's, which are can using the associations territorial communities for an effectiveness exploit resource potential are given in the article.

Key words: resources of the association's territorial communities, resource potential of the association's territorial communities, approaches to resource potential management, strategic approach, resource strategies.

УДК 352

Чикало І.В.

к.е.н., викладач кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільський національний економічний університет

Постановка проблеми. Формування об'єднаних територіальних громад як суб'єктів суспільних відносин актуалізує проблематику пошуку шляхів забезпечення їх ефективного функціонування за рахунок наявного ресурсного потенціалу та алокації нових ресурсних можливостей не лише

в коротко-, але й у довгостроковій перспективі. Забезпеченню цього сприятиме застосування в управлінському процесі стратегічного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні у фаховій літературі низку питань ресурсозабезпечення територіальних громад та регіонів

висвітлили такі науковці, як В. Бабаєв, О. Батанов, М. Дністровський, А. Коваленко, В. Кравченко, Г. Монастирський, М. Новікова, О. Тертишна, І. Сотник, Т. Васильків, О. Кириленко, Б. Малиняк, А. Пелехатий, В. Русін, І. Сторонянська, С. Юрій. Питання загальних засад управління об'єднаною територіальною громадою знайшли відображення в працях В. Авер'янова, Г. Атаманчука, В. Афанасьєва, Н. Липовської, В. Мартиненка, С. Серьогіна, та інших вчених, однак проблематика управління ресурсним потенціалом об'єднаних територіальних громад на засадах стратегічного підходу є малодослідженою та потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є формування теоретико-методичних положень щодо застосування стратегічного підходу до управління ресурсним потенціалом об'єднаної територіальної громади (ОТГ) з розробленням портфеля базових функціональних стратегій ОТГ, спрямованих на ефективне використання ресурсного потенціалу.

Досягнення вказаної мети потребує реалізації комплексу завдань щодо визначення сутності та складових ресурсного потенціалу ОТГ, аналізу ресурсного потенціалу ОТГ в Україні, розвитку теоретичних положень щодо управління ресурсним потенціалом для досягнення цілей довгострокового розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зі стартом реформи децентралізації у 2015 р. досі часу в Україні 4 004 територіальні громади об'єдналися у 874 об'єднані територіальні громади (36,6% загальної кількості рад базового рівня станом на 1 січня 2015 р.) [1]. Частина з них функціонує досить успішно, очолюючи загальноукраїнські рейтинги за різними параметрами (Тячівська ОТГ Закарпатської обл., Щербанівська ОТГ Полтавської обл., Боратинська ОТГ Волинської обл., Троїцька ОТГ Дніпропетровської обл.), окремі є аутсайдерами рейтингів (Луківська ОТГ Львівської обл., Космацька ОТГ Івано-Франківської обл., Красноільська ОТГ Чернівецької обл., Печеніжинська ОТГ Івано-Франківської обл.) [2].

Першочерговими причинами цього можуть бути:

- різні стартові ресурсні умови під час утворення ОТГ;
- неефективне управління наявним ресурсним потенціалом.

Висунуті припущення потребують подальшого теоретичного та емпіричного підтвердження. Так, з огляду на те, що у сучасній теорії управління немає окремого визначення ресурсного потенціалу об'єднаної територіальної громади та його складових, вітчизняні науковці, розглядаючи питання ресурсозабезпечення, адаптують загальні положення менеджменту до цього об'єкта дослідження. Беручи за основу найбільш прийнятне, на наш погляд, визначення ресурсів ОТГ

як матеріальних та нематеріальних об'єктів (цінностей), якими громада володіє або якими може користуватись, ресурсний потенціал ОТГ розглядатимемо як сукупність ресурсів, що є у власності або розпорядженні ОТГ, а також джерел та засобів їх відтворення, які визначають спроможність громади, відіграючи основну роль у визначенні детермінант її соціально-економічного розвитку. Щодо виокремлення складових ресурсного потенціалу позиції науковців дещо різняться. Так, одні вчені виокремлюють такі складові ресурсного потенціалу, як людський, природно-сировинний, фізичний, фінансовий, техніко-технологічний, інформаційний [3], інші складовими ресурсного потенціалу вважають майновий, природно-ресурсний, виробничо-технічний, демографічний, фінансовий, науково-технічний, інтелектуальний, інформаційний, інвестиційний, інноваційний та інші потенціали, а також територію з певним типом її інфраструктури [4]. Узагальнюючи наведені підходи та враховуючи класифікаційний підхід до поділу ресурсів ОТГ за їх роллю у формуванні конкурентних переваг громади [5], виокремимо такі складові ресурсного потенціалу об'єднаної територіальної громади, як базовий ресурсний потенціал, що забезпечує життєздатність ОТГ, який охоплює паливно-енергетичний, природно-сировинний, матеріально-технічний, фінансовий; ресурсний потенціал забезпечення економічного зростання та конкурентоспроможності, що включає людський потенціал, інформаційний, інтелектуальний та науково-технологічний.

Щодо емпіричного аналізу показників, які характеризують наведені складові ресурсного потенціалу ОТГ, то зауважимо, що з огляду на відсутність обліку у вітчизняній системі збирання та оброблення інформації більшості видів нематеріальних ресурсів аналіз проводитимемо в розрізі таких видів ресурсного потенціалу, як фінансовий, людський, природно-сировинний (щодо земельних ресурсів).

В цьому плані з огляду на трактування змісту об'єднаної територіальної громади, яка в рамках реформування системи місцевого самоврядування на засадах децентралізації розглядається як спроможна, самодостатня [6], якою вважається територіальна громада села (селища, міста), що в результаті добровільного об'єднання здатна самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [7] та відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування має мати власні адекватні фінансові ресурси та приводити наявні ресурси у відповідність до реального зростання вартості виконуваних органами місцевого само-

врядування завдань [8], можна констатувати, що на етапі їх утворення домінуючу роль відіграє фінансовий потенціал, оскільки саме він лежить в основі забезпечення «спроможності» та «самодостатності» ОТГ.

Фінансовий потенціал ОТГ включає власний потенціал та залучений. Власний потенціал ОТГ формується за рахунок надходжень ПДФО, акцизного збору, плати за землю, єдиного податку, податку на нерухоме майно. Наявні власні фінансові ресурси дають змогу ОТГ забезпечити вирішення поточних питань їх функціонування та забезпечення соціально-економічного розвитку. Загалом протягом січня-листопада 2018 р. надходження власних доходів ОТГ склали 18 865,6 млн. грн., що на 62,6% вище, ніж значення показника аналогічного періоду попереднього року. У розрахунку на одного мешканця величина власних доходів склала 5 477 грн. Щодо структури власних доходів ОТГ, то домінуючими є надходження ПДФО (58%), акцизного збору (17%) та плати за землю (15%) (рис. 1).

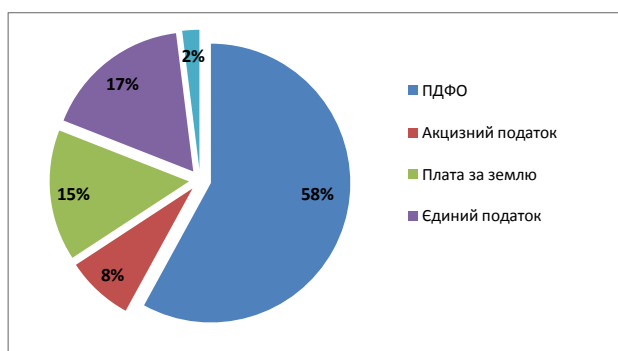

Рис. 1. Структура надходжень власних доходів 655 ОТГ за січень-листопад 2018 р.

Джерело: побудовано за даними джерела [1]

Однак не всі ОТГ володіють необхідним фінансовим потенціалом, про що свідчать показники їх дотаційності. Так, за 9 місяців 2018 р. лише 81 ОТГ із 655 перебувала на самофінансуванні без дотацій з Державного бюджету, що становить 12,4% їх загальної кількості. Негативним є той факт, що рівень дотаційності окремих ОТГ перевищує 50% (Красноільська ОТГ Чернівецької області, 2 ОТГ Львівської області, а саме Рожнівська та Луківська, 4 ОТГ Івано-Франківської області, а саме Новомиська, Ланчинська, Переріслянська, П'ядицька), а подекуди й 60% (Велимченська ОТГ Волинської області) [2]. За таких умов господарювання практично нівелюються основні принципи створення ОТГ, такі як самодостатність та спроможність. Щодо залученого фінансового потенціалу ОТГ, то основними джерелами його формування є державні дотації та субвенції, обсяг останніх протягом 2018 р. склав 19,37 млрд. грн. [1], а також інвестиційні дже-

рела, які охоплюють ресурси, залучені до місцевої економіки задля створення нових активів [9].

Водночас іншими не менш вагомими складовими ресурсного потенціалу ОТГ, що детермінують її самодостатність, є природні та людські ресурси, оскільки вони забезпечують формування інфраструктури та нематеріальних ресурсів (інтелектуальні, інформаційні, інвестиційні, інноваційні), які в сучасних умовах реформування місцевого самоврядування та формування «економіки знань» визначають рівень соціально-економічного розвитку ОТГ та її конкурентоспроможність.

Аналіз показників забезпечення ОТГ на регіональному рівні людським та природним потенціалом (щодо земельних ресурсів) (табл. 1) дає змогу зробити певні висновки. Так, протягом 2015–2018 рр. на території ОТГ України проживають 9 127,9 тис. осіб, найбільша кількість якого проживає на території ОТГ Житомирської (828,9 тис. осіб), Вінницької (691,3 тис. осіб), Запорізької (622,6 тис. осіб) та Тернопільської (619,3 тис. осіб) областей. Найменша чисельність населення проживає в ОТГ Закарпатської області (71 тис. осіб), що обумовлене низькою активністю цього регіону щодо створення ОТГ, де їх кількість складає лише 6. Середня кількість громади в динаміці 2015–2018 рр. по Україні становила 10 442 особи [1]. Наведені статистичні дані свідчать про наявність значного людського потенціалу в новостворених ОТГ, правильне застосування якого може сприяти забезпеченню високого рівня соціально-економічного розвитку.

В рамках аналізу трудового потенціалу ОТГ варто відзначити також обмежуючий фактор, обумовлений тим, що на території України є 317 ОТГ із чисельністю населення менше 5 тис. ос., найбільша кількість яких територіально перебуває в Черкаській (29), Дніпропетровській (25) та Запорізькій (25) областях (табл. 1).

Аналіз природного потенціалу щодо земельних ресурсів проведемо на основі аналізу показника площі ОТГ та площі земель сільськогосподарського призначення, отриманих у комунальну власність (табл. 1). Так, статистичні дані свідчать про найбільшу забезпеченість земельними ресурсами ОТГ Житомирської (18 851 км²), Дніпропетровської (18 157 км²) та Чернігівської (17 793 км²) областей. Найменша площа земельних ресурсів припадає на ОТГ Закарпатської (616 км²), Івано-Франківської (3 240 км²) та Чернівецької областей (3 517 км²) (табл. 1) [1]. Іншою складовою формування земельного потенціалу ОТГ є землі сільськогосподарського призначення, отримані ОТГ у комунальну власність, яких протягом лютого-вересня 2018 р. Держгеокадастром передано близько 1 млн. га. Землі найбільшою площею протягом досліджуваного періоду отримали ОТГ Дніпропетровської (123,2 тис. га), Чернігівської

Показники забезпечення людськими та земельними ресурсами ОТГ по регіонах України за 2015–2018 рр.

№	Область	Кількість ОТГ	Забезпеченість людськими ресурсами		Забезпеченість земельними ресурсами	
			чисельність населення ОТГ, тис. осіб	кількість ОТГ з чисельністю населення менше 5 тис. осіб	площа ОТГ, км ²	площа земель сільськогосподарського призначення, отримана ОТГ, тис. га
1	Вінницька	42	691,3	19	4 533	20,4
2	Волинська	51	372,4	17	11 373	25,2
3	Дніпропетровська	63	589,8	25	18 157	123,2
4	Донецька	16	279,8	3	6 105	30,5
5	Житомирська	55	828,9	19	18 851	45
6	Закарпатська	6	71,2	0	616	1,7
7	Запорізька	52	622,6	25	17 369	26,4
8	Івано-Франківська	30	329,4	4	3 240	13,4
9	Київська	17	262,5	3	3 985	6,2
10	Кіровоградська	21	140,2	10	4 424	25,6
11	Луганська	22	187,2	12	7 951	74
12	Львівська	40	343,7	11	4 765	24,4
13	Миколаївська	41	312,9	19	12 176	43,5
14	Одеська	31	333,0	5	10 018	65
15	Полтавська	46	326,3	23	8 809	75,2
16	Рівненська	34	265,4	11	5 847	14,2
17	Сумська	34	346,3	12	9 694	44,7
18	Тернопільська	49	619,3	22	6 258	25,5
19	Харківська	17	285,6	0	5 353	21
20	Херсонська	31	260,3	13	8 897	81,6
21	Хмельницька	45	522,6	12	11 734	82,6
22	Черкаська	54	328,6	29	7 960	40,0
23	Чернівецька	33	330,5	7	3 517	4,9
24	Чернігівська	44	478,2	16	17 793	91,1
	Всього	874	9 127,9	317	209 427	938,7

Джерело: наведено за джерелами [1; 2]

(91,1 тис. га), Хмельницької (82,6 тис. га) та Херсонської областей (81,6 тис. га) (табл. 1).

В сучасних умовах господарювання саме земельні ресурси можуть стати вагомим ресурсом розвитку громади, використання яких дасть змогу, з одного боку, забезпечити зростання надходжень до місцевого бюджету у вигляді плати за землю, а з іншого боку, розширити інфраструктурний базис та розробити механізми управління у сфері земельних відносин.

Результати проведеного попередньо аналізу дають змогу констатувати, що всі створені ОТГ володіють певним ресурсним потенціалом в розрізі його складових, що актуалізує питання вибору дієвих важелів управління ним для досягнення цілей соціально-економічного розвитку ОТГ. Сьогодні в теорії та практиці управління вироблено різні підходи до управління ОТГ, які можуть бути застосовані для забезпечення ефективного використання ресурсного потенціалу, зокрема процесний, системний, стратегічний, ресурсний,

кластерний. Зважаючи на вибраний об'єкт дослідження, детальніше зупинимось на особливостях застосування стратегічного підходу, оскільки саме за рахунок його використання забезпечується взаємозв'язок цільових орієнтирів розвитку ОТГ з наявним ресурсним потенціалом.

Вважаємо, що використання стратегічного підходу до управління ресурсним потенціалом ОТГ стане поштовхом у формуванні, запровадженні та реалізації стратегії розвитку ОТГ на засадах безперервного моніторингу змін зовнішнього та внутрішнього середовища громади, а також дасть змогу виокремити за необхідності напрями державної підтримки. Сутність стратегічного підходу полягає в реалізації планів довгострокового характеру, які характеризують кінцевий результат функціонування ОТГ та шляхи його досягнення, з урахуванням впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. В умовах застосування стратегічного підходу функціонування території спрямоване на цільові орієнтири, може швидко адаптуватись до

вимог зовнішнього середовища та дасть змогу забезпечити її ефективне функціонування та взаємоузгодження цілей і перспектив розвитку з наявним ресурсним потенціалом. Невід'ємною формою реалізації вказаного є стратегічне планування, що є процесом визначення цілей та значень економічних показників на основі прогнозу майбутнього стану економічної системи та формування механізму їх реалізації. Стратегічне планування на рівні ОТГ, відповідно до затверджених рекомендацій [10], має охоплювати комплекс робіт щодо формування робочої групи, яка займатиметься плануванням; проведення стратегічного аналізу, дослідження основних тенденцій соціально-економічного розвитку за попередній період, дослідження зовнішнього середовища та оцінювання можливостей розвитку громади, систематизації даних та підготовки аналізу основних тенденцій розвитку громади; презентації та обговорення

результатів стратегічного аналізу громади, формування та обговорення прогнозів і сценаріїв розвитку громади, формування стратегічного бачення; розроблення елементів стратегії; підготовки проекту структури цілей та завдань стратегії; підготовки плану реалізації стратегії та технічних завдань; розроблення моніторингу стратегії; розгляду та ухвалення стратегії.

При цьому в рамках стратегічного планування вважаємо доцільним використання пропонованого орієнтовного портфеля базових функціональних стратегій ОТГ, спрямованих на ефективне використання ресурсного потенціалу (табл. 2).

Врахування наведених стратегій під час виокремлення стратегічних альтернатив дасть змогу ОТГ сформувати базу альтернативних стратегій, практичне використання яких дасть можливість узгодити цілі соціально-економічного розвитку ОТГ з наявним ресурсним потенціалом.

Таблиця 2

Орієнтовний портфель базових функціональних стратегій ОТГ, спрямованих на ефективне використання ресурсного потенціалу

Вид стратегії	Характеристика стратегії	Мета стратегії	Очікувані результати
Ресурсозбереження як стратегія забезпечення конкурентних переваг	Формування конкурентних переваг ОТГ за рахунок активної ресурсозберігаючої діяльності.	Забезпечення конкурентних переваг на основі ресурсозбереження.	Зростання доходів від реалізації інноваційної продукції, економія ресурсів ОТГ.
Стратегія конкурентних інновацій ОТГ	Фокусування на забезпеченні конкурентних переваг за рахунок інновацій як у сфері ресурсовикористання, так і щодо створення інноваційної продукції.	Підтримання усталених конкурентних позицій, завоювання нових за рахунок інноваційної активності.	Зростання прибутку за рахунок зниження собівартості інноваційної продукції, оптимізація ресурсоспоживання за рахунок інновацій.
Стратегія створення нових конкурентних можливостей	Спрямування на посилення конкурентних позицій за рахунок впровадження конкурентних ініціатив.	Аллокація ресурсів для створення нових конкурентних переваг та можливостей.	Формування сприятливого інвестиційного клімату ОТГ.
Ресурсозбереження як вимога ринку	Спрямування на зниження ресурсоспоживання, вжиття активних ресурсозберігаючих заходів.	Підтримання конкурентних позицій на основі зниження ресурсовикористання.	Зростання надходжень до бюджету; скорочення обсягів споживання ресурсів.
Стратегія технологічного оновлення (модернізації)	Зосередження зусиль суб'єктів економічних відносин на технологічному оновленні виробництва.	Оптимізація ресурсовикористання за рахунок технологічного оновлення матеріально-технологічної бази.	Зниження собівартості, зростання рентабельності, підвищення конкурентоспроможності.
Диференційована стратегія	Фокусування діяльності на таких двох напрямках: активний захист досягнутих позицій; вжиття заходів щодо ресурсозбереження.	Збереження та закріплення позицій щодо зростання ВДВ, досягнення зниження витрат ресурсів на створення продукту.	Зниження собівартості продукції, зростання рентабельності виробництва, підвищення конкурентоспроможності.
Стратегія скорочення витрат	Скорочення витрат на всіх етапах управління ОТГ.	Підвищення конкурентоспроможності ОТГ на основі зниження витрат ресурсів.	Скорочення витрат; забезпечення прибутковості, зростання ВДВ ОТГ.
Стратегія реалізації частини активів	Отримання додаткових фінансових ресурсів за рахунок продажу частини матеріальних та нематеріальних активів.	Формування економічного підґрунтя для ефективного функціонування.	Отримання додаткових фінансових ресурсів, підвищення ефективності.

Джерело: розроблено автором

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ресурсний потенціал ОТГ є сукупністю ресурсів, які є у її володінні та користуванні. Ресурси територіальної громади визначають її спроможність. Управління ресурсним потенціалом на засадах стратегічного підходу дасть змогу узгодити цільові орієнтири розвитку ОТГ з її ресурсними можливостями на довгострокову перспективу. В процесі стратегічного планування можливим є застосування базових функціональних стратегій. Це сприятиме ефективному використанню наявного ресурсного потенціалу ОТГ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 грудня 2018 р. URL: <http://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/247/pdf>.
2. Окремі показники виконання місцевих бюджетів 665 ОТГ за 9 місяців 2018 р. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10218>.
3. Кузьмин В. Структурування потенціалу територіальної громади. *Науковий вісник МГУ*. 2015. № 11. С. 177–180.
4. Бабаєв В., Новікова М. Сучасні підходи до зберігання та нарощення ресурсного потенціалу територіальної громади. *Держава та суспільство*. 2018. № 4. С. 197–201.
5. Чикало І. Управління ресурсоефективністю об'єднаної територіальної громади. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2017. № 2 (58). С. 144–151.
6. Про добровільне об'єднання територіальних громад [чинний від 5 лютого 2012 р.]. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13.
7. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад [чинний від 8 квітня 2015 р.]. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-n/paran10#10n10.
8. Європейська хартія місцевого самоврядування : офіційний переклад. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
9. Мамонова В., Балдич Н., Гринчук Л. та ін. Джерела та механізми фінансування місцевого економічного розвитку : навчальний посібник. Київ : Центр громадської експертизи, 2013. 176 с.
10. Методичні рекомендації щодо формування і реалізації стратегічних і програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/9514>.

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОБІЗНЕСУ TRENDS OF DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL POTENTIAL OF AGRIBUSINESS

У статті розглянуто поняття підприємницького потенціалу, основи його формування та складу. Проаналізовано місце країни в міжнародному рейтингу Doing Business та рівень економічної свободи. Визначено позитивні та негативні чинники, які вплинули на зміну місця України в рейтингу. Наведено перелік заходів для поліпшення бізнес-клімату країни.

Ключові слова: підприємницький потенціал, мале підприємництво, агробізнес, рейтинг, державна підтримка, підприємство.

В статье рассмотрены понятие предпринимательского потенциала, основы его формирования и состава. Проанализированы место страны в международном рейтинге Doing Business и уровень экономической свободы. Определены положительные и отрицательные факторы, которые

повлияли на изменение места Украины в рейтинге. Приведен перечень мер для улучшения бизнес-климата страны.

Ключевые слова: предпринимательский потенциал, малое предпринимательство, агробізнес, рейтинг, государственная поддержка, предприятие.

The article considers the concept of entrepreneurial potential, the basis of its formation and composition. The country's place in the international ranking "Doing Business" and the level of economic freedom. Positive and negative factors that influenced the change of Ukraine's place in the rating were determined. The list of measures to improve the business climate of the country is given.

Key words: entrepreneurial potential, small business, agribusiness, rating, government support, enterprise.

УДК 338.22:338.43

Волощук Ю.О.

к.е.н., доцент кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Подільський державний аграрно-технічний університет

Постановка проблеми. Сьогодні використання наявного потенціалу, внутрішніх резервів, які можуть дати поштовх структурній модернізації країни і забезпечити економічне зростання, поліпшити життя населення та дати Україні змогу підвищити позиції у світових рейтингах, має стати головною стратегічною метою української економіки та політики. І одну з основних ролей тут може відіграти підприємницький потенціал, зокрема й у сфері аграрного виробництва, саме його розвиток дасть змогу підвищити рівень конкурентоспроможності кожного регіону і сформувати ефективну стратегію подальшого розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи особливостей суті підприємницького потенціалу знайшли місце у роботах багатьох науковців. Найбільшу увагу приділяли цим питанням Б.А. Карапінський, Т.Б. Щира, О.І. Гончар, А.П. Миргородська, О.С. Федонін, Ю.Б. Рубін, І.М. Рєпіна, Н.С. Краснокутська та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне узагальнення підприємницького потенціалу як категорії, а також визначення тенденцій реалізації підприємницького потенціалу агробізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше термін «підприємницький потенціал» згадують у дослідженнях Р. Кантільон, Й. Тюнен та Г. Мангольдт, який у XVIII ст. визначається елементом такого потенціалу елемент ризиковості – «здатність до ризику».

Л. Мізес та І. Кірцнер зосереджували на дослідженні індивідуальних характеристик підпри-

ємця – здатності до управління, здатність швидко реагувати на зміни, самостійність тощо. Й. Шумпетер, досліджуючи поняття «інновації», згадував креативність та здатність до інноваційної діяльності як провідні риси підприємців.

Визначаючи зміст даної категорії, вчені часто обмежувалися дослідженнями трудових ресурсів, де підприємницький потенціал виступав тільки одним зі складників. Іноді ця категорія досліджувалася в контексті підприємництва або як форма реалізації рольової функції, кінцевий продукт економічної творчості.

Категорія «підприємницький потенціал» була визначена Б.А. Карапінським як сукупність ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових, технічних, інноваційних тощо), навичок і можливостей менеджерів різних рівнів ієрархії та персоналу, що бере безпосередню участь у процесі виробництва товарів, надання послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства [1].

Однак таке трактування фактично ототожнює підприємницький потенціал із виробничим і залишає поза увагою важливу сутнісну ознаку підприємницького потенціалу, зокрема робить акцент на ресурси і віддаляє важливість ієрархічного рівня системи управління підприємством, який дає можливість виведення його на інший рівень розуміння завдань розвитку підприємства.

І.М. Рєпіна визначає підприємницький потенціал сукупністю ресурсів і навичок підприємців, спеціалістів та інших категорій персоналу щодо

виробництва товарів, здійснення послуг, бажання отримати максимальний прибуток для забезпечення сталого функціонування й розвитку підприємства [2].

У своїх дослідженнях А.П. Миргородська зазначала, що підприємницький потенціал – це:

- сукупність можливостей та здатностей реалізації ідейного портфелю підприємця у товари, роботи, послуги, через ведення вибраного виду діяльності для отримання максимального прибутку;

- сукупність особистих якостей, за допомогою яких здійснюється господарська діяльність для отримання максимального прибутку;

- вплив його складників на структурні елементи економічного потенціалу для досягнення максимальної ефективності їх функціонування [3].

О.С. Федонін зауважує, що саме підприємницький потенціал зумовлює вибір цілей у стратегічному періоді, визначає напрями організаційних змін, дає змогу визначати підприємницький внесок у досягнення економічного зростання [4].

Сьогодні підприємницький потенціал формується в умовах економічної свободи, високого рівня ризику і самоорганізації діяльності через механізми адаптації, мотивації, узагальнення життєвого досвіду, навчання, проявляється у здатності креативно мислити, ефективно змінюватися, використовувати інформацію, генерувати ідеї в межах поставлених цілей.

Більшу частку підприємницького потенціалу персоналу становить професійно-кваліфікаційний складник, при цьому необхідно врахувати, що категорії працівників на підприємстві бувають різні. Це пояснює відмінності у їхньому кваліфікаційному рівні. Під час оцінки обсягу підприємницького потенціалу варто враховувати не тільки кваліфікацію персоналу, а й прогресивність її змісту. Тому система відтворення працівників повинна не тільки готувати заміну тим працівникам, що вивільняються з виробництва, а й підтримувати їх високий рівень як найбільш стабільно функціонуючої кадрової частини за рахунок постійного і безперервного навчання і розвитку. Це також зумовлено динамічними змінами, які мають місце на макрорівні [5].

Велике значення має також психологічний складник як готовність до змін, розуміння ризиків та обов'язків, повне прийняття відповідальності за власну діяльність та за можливі наслідки.

Важливим елементом у визначенні суті поняття підприємницького потенціалу є креативність як творча, новаторська діяльність. Тобто творчі здібності характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і входять у структуру обдарованості як незалежний чинник.

Характерною особливістю підприємницького потенціалу є й те, що він неодмінно вдосконалюється і залежить від рівня розвитку продуктивних

сил, від сучасних технологічних способів виробництва.

Поняття «підприємницький потенціал» – сукупність особистих якостей, знань, умінь, навиків та компетенцій, набутого досвіду, професійної підготовки, психологічної готовності до змін, готовності до постійного самовдосконалення та здатності передбачати та запобігати ризику, що виникає в процесі підприємницької діяльності в умовах євроінтеграції та глобалізації [5].

Зазначимо, що в Україні розроблено значну кількість програм підтримки підприємництва, проте вони не працюють повною мірою та не забезпечують належної державної підтримки його розвитку. У нашій країні людей до ведення підприємницької діяльності спонукає не інтерес чи нереалізовані підприємницькі здібності, а низький рівень якості життя та бажання поліпшити власне матеріальне становище на відміну від розвинутих країн, де малі та середні підприємства є рушійним елементом економіки.

У Господарському кодексі України окремо виділяють:

- мікропідприємства – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми і власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- малі підприємства – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми і власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- великі підприємства – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми і власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Нацбанку України;
- середні підприємства – інші суб'єкти господарювання [6].

Динаміку кількості підприємств України за їх розмірами по видах економічної діяльності розглянемо на основі даних табл. 1.

За аналізований період спостерігаємо зменшення кількості підприємств у цілому по Україні майже за всіма розмірами та видами економічної діяльності за винятком зростання чисельності малих та мікропідприємств на транспорті, інформації та телекомунікації, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності.

Таблиця 1

Динаміка кількості підприємств України за їх розмірами по видах економічної діяльності

	Роки	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		З них мікропідприємства	
		одиниць	У % до загального показника відповідного виду діяльності	одиниць	У % до загального показника відповідного виду діяльності	одиниць	У % до загального показника відповідного виду діяльності	одиниць	У % до загального показника відповідного виду діяльності
Усього	2010	586	0,2	20983	5,5	357241	94,3	300445	79,3
	2011	659	0,2	20753	5,5	354283	94,3	295815	78,7
	2012	698	0,2	20189	5,5	344048	94,3	286461	78,5
	2013	659	0,2	18859	4,8	373809	95,0	318477	81,0
	2014	497	0,1	15906	4,7	324598	95,2	278922	81,8
	2015	423	0,1	15203	4,4	327814	95,5	284241	82,8
	2016	383	0,1	14832	4,9	291154	95,0	247695	80,8
	2017	399	0,1	14937	4,4	322920	95,5	278102	82,2
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	13	0,0	3440	6,8	47213	93,2	42972	84,8
	2011	16	0,0	3274	7,9	38387	92,1	33081	79,4
	2012	26	0,1	3143	6,6	44487	93,3	39103	82,1
	2013	27	0,1	2915	5,8	46906	94,1	41495	83,2
	2014	28	0,1	2595	5,6	43389	94,3	38430	83,5
	2015	29	0,1	2533	5,4	44182	94,5	39237	83,9
	2016	20	0,0	2501	5,6	42477	94,4	37457	83,2
	2017	18	0,0	2383	4,8	47714	95,2	42512	84,8
Промисловість	2010	347	0,7	6107	12,8	41373	86,5	30775	64,3
	2011	407	0,9	5998	12,6	41074	86,5	30248	63,7
	2012	410	0,9	5802	13,4	37144	85,7	26373	60,8
	2013	382	0,8	5569	11,3	43179	87,9	32582	66,3
	2014	289	0,7	4791	11,3	37107	88,0	28263	67,0
	2015	233	0,6	4691	11,0	37640	88,4	29015	68,2
	2016	208	0,5	4652	12,1	33695	87,4	25024	64,9
	2017	215	0,5	4745	11,3	37066	88,2	27970	66,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2010	154	0,2	4102	3,7	105898	96,1	91104	82,7
	2011	161	0,2	4161	3,7	107316	96,1	92515	82,9
	2012	173	0,2	3950	3,8	99675	96,0	85492	82,4
	2013	164	0,2	3675	3,3	106575	96,5	93166	84,4
	2014	126	0,1	3004	3,2	90842	96,7	80028	85,2
	2015	106	0,1	2714	2,9	90823	97,0	80647	86,1
	2016	116	0,1	2644	3,2	79432	96,7	69356	84,4
	2017	129	0,1	2837	3,2	86572	96,7	76235	85,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2010	33	0,3	1240	9,1	12330	90,6	9385	69,0
	2011	34	0,2	1279	8,7	13479	91,1	10351	70,0
	2012	37	0,2	1301	8,4	14134	91,4	10871	70,3
	2013	37	0,2	1291	7,7	15482	92,1	12317	73,3
	2014	28	0,2	1124	7,5	13757	92,3	11095	74,4
	2015	32	0,2	1109	7,3	14007	92,5	11472	75,7
	2016	21	0,2	1101	8,0	12594	91,8	10022	73,1
	2017	19	0,1	1093	7,2	14140	92,7	11464	75,2
Інформація та телекомунікації	2010	9	0,1	409	3,1	12771	96,8	10728	81,3
	2011	10	0,1	429	3,0	13933	96,9	11748	81,7
	2012	13	0,1	411	3,1	13024	96,8	10765	80,0
	2013	12	0,1	406	2,7	14467	97,2	12304	82,7
	2014	6	0,0	374	2,8	12939	97,2	11113	83,4
	2015	6	0,0	338	2,5	13273	97,5	11530	84,7
	2016	6	0,0	331	2,8	11595	97,2	9933	83,2
	2017	6	0,1	324	2,4	13083	97,5	11397	85,0

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики

У промисловості, на транспорті, складському господарстві, поштової та кур'єрській діяльності, сільському, лісовому і рибному господарстві та сфері оптової та роздрібною торгівлі, інформації й телекомунікації переважають малі та мікропідприємства.

Найбільше великих підприємств працює у промисловості, сфері оптової та роздрібною торгівлі, на транспорті, складському господарстві, поштової та кур'єрській діяльності. У промисловості, сфері оптової та роздрібною торгівлі України, сільському, лісовому і рибному господарстві та будівництві функціонують середні підприємства.

Результати проведеного аналізу вказують на те, що у цілому в Україні та у сфері інформації та телекомунікації, оптової та роздрібною торгівлі та сільському, лісовому і рибному господарстві діяльність зосереджена в більшості на малих та мікропідприємствах, питома вага яких у загальній чисельності по галузі за аналізований період зростає і становить 95,5% і відповідно до КВЕД 97,5%; 96,7% та 95,2%.

Українській економіці необхідні ґрунтовні реформи бізнес-середовища з акцентом на відновлення та розвиток малого підприємництва, яке є основою економік розвинутих країн. Українські реалії тривалий час характеризувалися сприянням олігархічним структурам, лобюванням інтересів великого бізнесу і створенням труднощів для МСП. Відповідно до досліджень таких міжнародних рейтингів, як Doing Business та Global Competitiveness Index, Україна все ще відстає від сусідніх країн.

Рейтинг групи Світового банку Doing Business за 2018 р. охоплює 190 країн. Він складається з 10 індикаторів регулювання підприємницької діяльності, які враховують вартість виконання підприємцем установлених державою вимог та час, який на це витрачається.

Позитивним моментом є те, що в рейтингу Україна піднялася зі 147-го місця в 2010 р. до 76-го місця в 2018 р.

Україна зробила прорив у рейтингу Doing Business – 2014 на 28 позицій, до 112-го місця, серед 189 країн у 2014 р. і до 2018 р. піднялася ще на 36 позицій. Це стало можливим тому, що було введено електронну систему подачі декларацій, спрощено процес сплати податків для підприємств, започатковано можливість сплати єдиного соціального внеску. Відбуваються позитивні зміни, однак має місце значна кількість проблем і необхідно здійснити низку заходів щодо поліпшення бізнес-клімату країни. (табл. 2)

Позитивні зрушення відбулися в чотирьох із десяти основних компонентів дослідження. Суттєве поліпшення позицій можна відзначити лише у двох з них – «отримання дозволу на будівництво» (35-е місце в 2018 р. проти 140-го в 2017 р.) та «оподаткування» (43-є місце проти 84-го).

Зміни позиції України порівняно з минулим роком зображено на рис. 1. Видно, що найбільш складними питаннями є вирішення проблем платоспроможності – 150-е місце, підключення до систем енергозабезпечення – 128-е місце, а також погіршення позиції реєстрації підприємств з 20-го до 52-го місця та ситуація із захистом інвесторів. Найкращим можна визнати отримання кредитів – 20-е місце, проте реально доступ малого та середнього підприємства до фінансування є проблемою.

Бізнес-клімат потребує реформування за всіма напрямками для розвитку МСП та модернізації економіки. На відміну від великих підприємств, що мають доступ до ресурсів, які можуть певним чином компенсувати несприятливий бізнес-клімат, МСП зацікавлені в поліпшенні регуляторного середовища та інвестиційного клімату, оскільки в довго-

Таблиця 2

Показники рейтингу Doing Business в Україні

Показник	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Реєстрація підприємства	136	118	116	50	47	76	30	20	52
Отримання дозволу на будівництво	181	182	182	186	41	139	140	140	35
Підключення до системи електропостачання	*	169	170	170	172	138	137	130	128
Реєстрація власності	160	165	168	158	97	64	61	63	64
Кредитування	30	21	23	24	13	17	19	20	29
Захист інвесторів	108	108	114	127	128	109	101	70	81
Оподаткування	181	181	183	168	164	108	107	84	43
Міжнародна торгівля	139	136	144	148	148	154	109	115	119
Забезпечення виконання контрактів	43	44	44	45	45	43	93	81	82
Вирішення проблем неплатоспроможності	145	158	158	157	162	142	141	150	149
Позиція України в рейтингу	147	149	152	140	112	96	83	80	76

Джерело: складено за [7]

Рис. 1. Зміни позицій України за основними компонентами рейтингу Doing Business у 2017 та 2018 рр.

Джерело: складено за [8]

строковій перспективі ці чинники значно покращують шанси МСП на виживання та зростання.

Однак МСП не вистачає ресурсів та ефективного діалогу із владою; вони стикаються із сильною конкуренцією, нестабільним регуляторним середовищем, бюрократією. МСП потребують послуг із підтримки бізнесу. Внесок МСП у створення кращого бізнес-середовища та більш ефективного формування політики у сфері бізнесу може бути значно більшим [9].

Проблемними аспектами бізнес-середовища України можна назвати:

- найнижчу продуктивність праці в Європі та Центральній Азії;
- низьку позицію щодо якості інституцій (низький рівень захисту права власності та прав міноритарних акціонерів, залежність судової системи, неефективне витрачання державних коштів);
- концентрацію господарської діяльності в обмежених колах бізнесменів та великих конгломератів, проблеми підтримки умов чесної конкуренції на ринку;
- низькі бар'єри для входу та виходу підприємств в українську економіку, низький рівень прямих іноземних інвестицій, обмежений обсяг інвестування в експортоорієнтовані підприємства;
- значну частку неформального сектору економіки;
- обмежену державну підтримку розвитку МСП [9].

Однією з найзначніших проблем бізнес-клімату країни є корупція – основна причина уповільнення

темтів зростання приватного сектору, низької диверсифікації економіки й експорту тощо. В Індексі сприйняття корупції Україна здобула 30 балів зі 100 можливих у дослідженні Transparency International «Індекс сприйняття корупції» (CPI) за 2017 р. і посіла 130-е місце зі 180 країн. Це на один бал більше та на одну позицію вище, ніж у 2016 р. (29 балів, 131-е місце зі 176 країн) [10].

У рейтингу економічної свободи, що розраховується американською дослідницькою організацією Heritage Foundation і газетою The Wall Street Journal, у 2016 р. Україна посідала 162-е місце серед 178 країн і визнана країною з невеликою економікою (індекс економічної свободи – 46,8), вже в 2018 р. країна зайняла 150-е місце з показником 51,9 серед 180 країн (табл. 3)

Експерти Heritage Foundation визначають економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг».

Проте необхідно зауважити, що позитивні зміни для поліпшення підприємницького клімату агробізнесу все ж є. Так, законодавчими актами дозволено продаж домашнього молока і м'яса на продовольчих ринках для ОСГ. Знято обмеження щодо потужностей тваринницьких ферм і комплексів, що дасть змогу частково відшкодувати вартість реконструкції таких комплексів або їх будівництва. Відмінено 14 дозвільних документів та реорганізовано головні наглядові органи (ліквідовано Держсільгоспінспекцію, реорганізовано Держветфітослужбу). Забезпечення доступу до електронних

Рівень економічної свободи в Україні

Показник	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість країн оцінювання	179	179	179	177	178	178	178	179	180
Місце України у рейтингу	162	164	163	161	155	162	162	149	150
Індекс економічної свободи	46,4	45,8	46,1	46,3	49,3	46,9	46,8	48,1	51,9

Джерело: складено за [11]

носіїв Державного земельного кадастру нотаріусам суттєво спрощує процедуру реєстрації договорів оренди тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Помірковане і поступове здійснення дерегуляції аграрного сектору та сприяння доведенню виробленої продукції до європейських стандартів якості дадуть змогу покращити підприємницький клімат у країні, спростить умови діяльності аграрних підприємств, підвищить їхню конкурентоспроможність. Водночас для того щоб МСП могли адаптуватися до нових вимог якості продукції, необхідні дії держави щодо розбудови інфраструктури для розвитку АПК і стимулювання кооперації.

Для підтримки інвестиційної активності та захисту прав інвесторів потрібно забезпечити ефективний захист права приватної власності, у тому числі за допомогою судових органів, гармонізувати із законодавством ЄС положення законодавства України щодо захисту прав національних та іноземних інвесторів та кредиторів, захисту економічної конкуренції, запровадити стимулюючі механізми інвестиційної діяльності, спираючись на успішний світовий досвід.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Карапінський Б.А. Інноваційно-технологічний потенціал підприємств регіону: аналіз формування та фінансування. *Регіональна економіка*. 2007. № 2. С. 77–86.

2. Рєпіна І.М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління. *Вісник Української академії державного управління при Президентові України*. 1998. № 2. С. 262–271.

3. Миргородська А.П. Розкриття сутності поняття «підприємницький потенціал» та його роль в потенціалі підприємства. *Економіка и управление*. 2011. № 5. С. 144–149.

4. Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка. Київ : КНЕУ, 2003. 316 с.

5. Хачатрян В.В., Богацька Н.М. Змістовні особливості категорії «підприємницький потенціал» в умовах євроінтеграції та глобалізації. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 13. С. 99–100.

6. Господарський кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

7. WB Doing Business 2018. URL : <http://edclub.com.ua/tegy/reytyng-legkosti-vedennya-biznesu>.

8. Doing business-2018. Україна в рейтингу світового банку легкості ведення бізнесу. URL : <http://edclub.com.ua/analitika/doing-business-2018-ukrayina-v-reytyngu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu>.

9. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) в Україні. URL : <http://blanki-ua.com.ua/zayava/8323/index.html>.

10. Індекс сприйняття корупції – 2017. URL : <https://ti-ukraine.org/research/index-koruptsiyi-cpi-2017/>.

11. Україна за рівнем економічної свободи – 2018. URL : <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-za-rivnem-ekonomichnoyi-svobody-2018>.

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

FORMATION OF AN INVESTMENT STRATEGY AT THE ENTERPRISES OF RAILWAY TRANSPORT

У статті розкрито сутність інвестиційної стратегії, її значення в активізації інвестиційної діяльності підприємств залізничного транспорту. Встановлено переваги, які отримують підприємства залізничного транспорту від запровадження стратегічного підходу до управління інвестиційною діяльністю. Окреслено основні особливості реалізації інвестиційної стратегії підприємств залізничного транспорту, серед яких – стратегічне значення розвитку залізничної галузі та потреба в реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, можливість використання новітніх інструментів залучення приватних інвестицій у процесі реформування залізничного транспорту. З'ясовано принципи та послідовність формування та реалізації інвестиційної стратегії ПАТ «Українська залізниця». Розкрито зміст ключових етапів формування інвестиційної стратегії на підприємствах залізничного транспорту.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна стратегія, підприємства залізничного транспорту, принципи, етапи.

В статье раскрыты сущность инвестиционной стратегии, ее значение в активизации инвестиционной деятельности предприятий железнодорожного транспорта. Установлены преимущества, которые получают предприятия железнодорожного транспорта от внедрения стратегического подхода к управлению инвестиционной деятельностью. Очерчены основные особенности реализации инвестиционной стратегии предприятий железнодорожного транспорта, среди которых – стратегическое значение развития железнодорож-

ной отрасли и потребность в реализации масштабных инфраструктурных проєктов, возможность использования новейших инструментов привлечения частных инвестиций в процессе реформирования железнодорожного транспорта. Выявлены принципы и последовательность формирования и реализации инвестиционной стратегии ПАО «Украинская железная дорога». Раскрыто содержание ключевых этапов формирования инвестиционной стратегии на предприятиях железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная стратегия, предприятия железнодорожного транспорта, принципы, этапы.

The article reveals the essence of the investment strategy, its importance in enhancing the investment activity of railway transport enterprises. The advantages of railway transport enterprises in the implementation of a strategic approach to the management of investment activities are established. Outlined the main features of the implementation of the investment strategy of the railway transport enterprises, among which the strategic importance of the development of the railway industry and the need for large-scale infrastructure projects, the use of the latest tools to attract private investment in the process of reforming the railway transport. The principles and sequence of formation and implementation of the investment strategy of PJSC "Ukrainian railway" were clarified. The content of the key stages of the investment strategy formation at the railway transport enterprises is revealed.

Key words: investment, investment strategy, railway transport enterprises, principles, stages.

УДК 330.322:656.2

Гараєв М.

здобувач кафедри «Менеджмент і адміністрування»

Український державний університет залізничного транспорту

Постановка проблеми. Залізничний транспорт України відіграє значну роль у дорожньо-транспортному комплексі країни і забезпечує понад 80% (без урахування трубопровідного) вантажообігу і 33,4% (без урахування міського електричного транспорту) пасажирообігу. У Глобальному рейтингу конкурентоспроможності за 2017 р. Україна отримала високі оцінки з якості залізничної інфраструктури – 37-е місце у світі, при цьому втративши три позиції за рік [1]. Окрім того, протягом останніх трьох років індекс залізничної інфраструктури має тенденцію до падіння, що засвідчує про стратегічне значення процесів модернізації техніко-технологічної бази для ефективного розвитку залізничного транспорту. У сучасних умовах особливо актуальним є вирішення проблеми мобілізації та ефективного використання інвестицій на залізничному транспорті. Стимулювання інвестиційної діяльності, вироблення чіткої стратегії інвестування, визначення її пріоритетних напрямів, мобілізація всіх джерел інвестицій є найваж-

ливішими умовами сталого та якісного розвитку підприємств залізничної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічний базис управління інвестиційною діяльністю на підприємствах залізничного транспорту України сформували такі вчені, як О.В. Андрєєва, О.В. Васильєв, В.Л. Дикань, М.І. Данько, Л.Л. Калініченко, В.П. Ільчук, Є.М. Сич, М.В. Корінь, М.В. Кондратюк, Г.В. Обруч, С.П. Лоза, І.В. Токмакова та ін. [4; 6–11]. У процесі вирішення найбільш актуальних проблем управління інвестиційною діяльністю науковці звертають увагу й на окремі аспекти стратегічного управління інвестиційною діяльністю. Однак питання розроблення інвестиційної стратегії на підприємствах залізничного транспорту залишається не до кінця вирішеним, а тому потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей реалізації інвестиційної стратегії на підприємствах залізничного транспорту та обґрунтування змісту основних етапів її формування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

ПАТ «Українська залізниця» має великий потенціал для успішного розвитку, але галузі необхідні інвестиції. У стратегії розвитку ПАТ «Українська залізниця» заплановано оновити та модернізувати 30% парку вантажних вагонів та локомотивів, оновити 45% парку пасажирських вагонів; окрім того, існує термінова необхідність у реалізації великих інфраструктурних проектів, серед яких: розбудова транспортних хабів, що має сприяти розвитку бізнесу із забезпеченням поліпшення якості обслуговування пасажирів; розвиток термінальних комплексів, у тому числі будівництво перевантажувальних терміналів для залучення транзитних потоків, що слугуватиме підґрунтям для подальшого розвитку найбільш прибуткового сегменту залізничних перевезень та формуватиме довгострокове міжнародне партнерство з найбільшими залізничними компаніями; розвиток залізничної інфраструктури ПАТ «Укрзалізниця» в рамках Східного партнерства.

Проблема в тому, що за багато років недофінансування питань накопичилося дуже багато і залізниця не може вирішити їх самотужки, навіть незважаючи на рекордні останнім часом суми капітальних вкладень із власних коштів: у 2017 р. – 10,9 млрд. грн., план 2018 р. – понад 26 млрд. грн. [2]. Загалом щорічна потреба ПАТ «Українська залізниця» в капітальних вкладеннях перевищує 35 млрд. грн., у т. ч. на оновлення та модернізацію рухомого складу – 24 млрд., на відновлення колійної інфраструктури – близько 6,8 млрд. грн. При цьому останні 20 років потреба галузі в інвестиціях задовольняється лише на 25–30% [3]. Нині ПАТ «Українська залізниця» у сфері інвестиційної діяльності має надолужувати все те, що не було зроблено вчасно, і в таких умовах існує нагальна потреба у використанні стратегічного підходу до управління інноваційною діяльністю та формуванні інноваційної стратегії підприємств залізничного транспорту.

Аналіз підходів учених [5; 7; 11] щодо сутності поняття «інвестиційна стратегія» вказує, що під останньою розуміють систему довгострокових цілей інвестиційної діяльності підприємства, зумовлених загальними завданнями його розвитку, а також вибір найбільш ефективних шляхів їх досягнення.

Поєднання в інвестиційній стратегії системи цілей і шляхів їх досягнення визначає межі можливої інвестиційної активності та прийнятих інвестиційних рішень по напрямках і формах інвестиційної діяльності в перспективному періоді. Інвестиційну стратегію підприємства можна охарактеризувати також як систему формалізованих критеріїв, за якими оцінюються й реалізуються інвестиційні можливості, моделюється перспективна інвестиційна позиція і забезпечується її досягнення. Отже, інвестиційна стратегія являє собою системну концепцію, що пов'язує і спрямовує розвиток інвестиційної діяльності підприємств.

Науково обґрунтована інвестиційна стратегія підприємств залізничного транспорту сприяє активізації їхніх інвестиційних процесів, що зумовлено такими її властивостями:

- забезпечує механізм реалізації довгострокових загальних та інвестиційних цілей майбутнього економічного і соціального розвитку;
- дає змогу реально оцінити інвестиційні можливості;
- дає змогу максимально використовувати інвестиційний потенціал й активно маневрувати інвестиційними ресурсами;
- забезпечує можливість швидкої реалізації нових перспективних інвестиційних можливостей;
- дає змогу прогнозувати можливі варіанти розвитку зовнішнього інвестиційного середовища та зменшити вплив негативних чинників на діяльність підприємств галузі;
- забезпечує чіткий взаємозв'язок стратегічного, тактичного (поточного) та оперативного управління інвестиційною діяльністю;
- відображає переваги підприємств залізничного транспорту в конкурентному оточенні;
- визначає відповідну політику інвестиційної діяльності в рамках реалізації найбільш важливих стратегічних інвестиційних рішень.

Розроблення інвестиційної стратегії ПАТ «Українська залізниця» відноситься до найбільш складної та відповідальної сфери прийняття рішень, що зумовлено наявністю різних видів інвестицій; наявністю альтернативних варіантів інвестиційних проектів; обмеженістю ресурсів; великим ризиком, пов'язаним із прийняттям інвестиційних рішень; необхідністю швидкого отримання віддачі від інвестицій тощо.

У процесі формування інвестиційної стратегії на залізничному транспорті необхідно враховувати такі його особливості:

- стратегічне державне значення залізниць (господарське, політичне, оборонне та ін.), у тому числі вплив діяльності підприємств залізничного транспорту на соціально-економічний розвиток держави, забезпечення її європейської та міжнародної інтеграції;
- необхідність під час проектування та ухвалення інвестиційних рішень на залізничному транспорті пов'язувати діяльність галузі з проектами розвитку інших видів транспорту, які є складовими частинами єдиної транспортної системи країни;
- концентрація значних обсягів капітальних вкладень і будівельно-монтажних робіт у здійсненні інвестиційних проектів;
- можливість зростання обсягів перевезень і необхідність послідовного нарощування потужності в процесі експлуатації залізниць;
- реформування ПАТ «Українська залізниця», що передбачає більші можливості для спільних державних і приватних проектів.

Слід зазначити, що інвестиційна діяльність підприємств залізничного транспорту реалізується як у сфері реальних, так і фінансових інвестицій. Кожен вид інвестиційної діяльності має свою специфіку і, відповідно, відрізняється інвестиційними стратегіями. Для підприємств залізничного транспорту діяльність у сфері реальних інвестицій є пріоритетною, оскільки забезпечує розвиток матеріально-технічної бази. Фінансові інвестиції здійснюються переважно у вигляді портфельних інвестицій. Нині виділяють такі види інвестиційної стратегії портфельних інвестицій, як агресивна, помірна, пасивна.

Щодо напрямів інвестиційної діяльності ПАТ «Українська залізниця», то зберігаються тенденції здійснення капіталовкладень у проекти модернізації та реконструкції залізничної інфраструктури, що спрямовані на стабілізацію поточної ситуації, а не на проекти інноваційного розвитку. Так, протягом 2017 р. робота проводилася щодо реалізації наступних найбільш масштабних інвестиційних проектів:

- на етапі впровадження – оновлення тягового рухомого складу в партнерстві з General Electric Company і будівництво Бескидського залізничного тунелю;

- на етапі підготовки – реконструкція з електрифікацією напрямку Долинська – Миколаїв – Колосівка, закупівля нових вантажних піввагонів загального призначення, закупівля нового рухомого складу для регіональних та приміських залізничних перевезень, модернізація залізничної колії 1 435 мм на дільниці Ковель – Ягодин – Держордон із подальшою електрифікацією.

Механізм розроблення інвестиційної стратегії повинен ґрунтуватися на базових принципах стратегічного планування і мати власні спеціальні правила, які дають змогу найбільш раціонально і повно обґрунтувати довгострокові плани. До ключових принципів формування інвестиційної стратегії слід віднести принципи: відкритої взаємодії із зовнішнім інвестиційним середовищем і макроекономічним оточенням, субординації, підприємливості, гнучкості й альтернативності, стимулювання інноваційності, мінімізації інвестиційних ризиків, вимірності та конкретності.

Розроблення та реалізація інвестиційної стратегії повинні виконуватися з урахуванням виділених об'єктів управління відповідного рівня. На залізничному транспорті слід виділити такі об'єкти стратегічного управління:

- власне компанія ПАТ «Українська залізниця» як єдиний бізнес;

- стратегічні бізнес-сегменти залізничного транспорту, що включають такі бізнес-вертикалі: вантажні перевезення та логістику, пасажирські перевезення, інфраструктуру, послуги тяги, виробництво та сервіс;

- центри інвестиційної активності.

Центри інвестиційної активності – найбільш дискретні елементи інвестиційної системи. Ними можуть виступати окремі структурні підрозділи регіональних філій ПАТ «Українська залізниця», які беруть участь у реалізації основних і забезпечуючих процесів, а також функціональні підрозділи управління. З позиції фінансового управління і бюджетної системи управління стратегічні центри інвестиційної активності поділяються на центри-ініціатори інвестицій та інвестиційних витрат.

Розроблення інвестиційної стратегії підприємств залізничного транспорту передбачає такі етапи:

1. Виконання стратегічного аналізу в інвестиційній сфері.

2. Визначення генеральних напрямів інвестиційної діяльності.

3. Конкретизація та синхронізація стратегічних цілей інвестицій.

4. Фінансово-аналітичне обґрунтування форм і напрямів інвестиційної діяльності та формулювання стратегії залучення джерел інвестиційних ресурсів.

5. Оцінка результативності розробленої інвестиційної стратегії.

6. Ідентифікація, оцінка та розроблення плану мінімізації інвестиційних ризиків.

7. Перегляд і коригування інвестиційної стратегії.

На першому етапі під час проведення стратегічного аналізу стосовно інвестиційних аспектів використовуються SWOT-, PEST-, SNW-, GAP-аналіз, а також елементи портфельного, експертного та сценарного методів аналізу.

На другому етапі виконується формування концепції інвестиційного розвитку бізнесу на довгострокову перспективу. Відбувається вироблення образу майбутнього стану за передбачуваними інвестиціями.

На третьому етапі низка стратегічних ініціатив, а точніше їхня основна частина, сполучається зі стратегією розвитку, і визначаються цілі, які можуть бути перетворені в конкретні завдання. Синхронізація цілей виконується у внутрішньому і зовнішньому форматах. Внутрішньо цілі узгоджуються з нормативами інвестиційної практики. Зовнішнє узгодження проводиться виходячи з прогнозних параметрів середовища ведення бізнесу.

На четвертому етапі потрібно віднайти інструменти для залучення капіталу в усіх необхідних напрямках. Особливу увагу слід приділити залученню приватних інвестицій, зокрема у цьому напрямі ПАТ «Українська залізниця» ведеться робота зі створення умов для впровадження проектів державно-приватного партнерства, серед перспективних проектів – лізинг рухомого складу, передача у концесію вокзальних комплексів, контракти життєвого циклу на будівництво залізничної інфраструктури та ін.

На п'ятому етапі проводиться оцінка розробленої інвестиційної стратегії, яка має здійснюватися на основі низки критеріїв, до яких відносяться: узгодженість із загальною стратегією розвитку за цілями, етапами і термінами реалізації; внутрішня збалансованість цілей, напрямів і послідовності здійснення інвестиційної політики; узгодженість із зовнішнім середовищем (розвитком країни, інвестиційним кліматом); реалізованість з урахуванням наявних ресурсів (фінансових, кадрових, сировинних і технологічних); прийнятність рівня інвестиційних ризиків; фінансова, виробнича та соціальна результативність.

На шостому етапі проводиться якісний аналіз інвестиційних ризиків, що включає класифікацію ризику (за однією або декількома ознаками), визначення причин виникнення ризику (виявлення чинників ризику і причин, що призводять до ризикових ситуацій), можливих негативних наслідків та заходів щодо мінімізації збитку.

На сьомому етапі проводиться перегляд і коригування стратегії, що здійснюється на основі моніторингу за окремими напрямами інвестиційної політики і постійно змінними внутрішніми і зовнішніми умовами діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, формування інвестиційної стратегії на підприємствах залізничного транспорту є досить складним творчим процесом, що дає змогу активізувати інвестиційний процес на основі наукового обґрунтування та системної реалізації управлінських дій в інвестиційній сфері. Ефективність інвестиційної стратегії базується на прогнозуванні окремих умов здійснення інвестиційної діяльності (інвестиційного клімату) й інвестиційної привабливості бізнесу. Складність цього процесу полягає у тому, що під час формування інвестиційної стратегії відбувається пошук та оцінка значної кількості альтернативних варіантів інвестиційних рішень і вибір такого варіанта, що найповніше відповідає завданням розвитку. Загалом інвестиційна стратегія ПАТ «Українська залізниця» має стати основою забезпечення її інноваційного розвитку і конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інтегрований звіт ПАТ «Укрзалізниця» за 2017 рік. URL : <https://goo.gl/tGBWBY>.
2. Михайличенко К.М., Собкевич О.В. Удосконалення механізмів реформування та розвитку залізничного транспорту в контексті реалізації структурних реформ в галузі : аналітична записка. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1662/>.
3. Укрзалізниця сприяє залученню приватних інвестицій на оновлення локомотивів. URL : <https://info.uz.ua/articles/ukrzeliznitsya-stvoryuespriyatlivi-umovi-dlya-zaluchennya-investitsiy-na-ovovlennya-lokomotiviv>.
4. Андрєєва О.В. Чинники ефективного інвестування залізниць в умовах динамізації циклів економічного розвитку. *Вісник транспорту і промисловості*. 2012. № 39. С. 83–88.
5. Бланк І.А. Основи інвестиційного менеджмента. Київ : Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. 536 с.
6. Васильєв О.В. Формування інвестиційної стратегії залізничного транспорту України. *Реформування залізничного транспорту та корпоративне управління* : Х Ювілейна міжнародна науково-практична конференція «Проблеми економіки та управління на залізничному транспорті». URL : <http://www.ekuzt.gov.ua/node/102>.
7. Дикань В.Л., Данько І.М., Калініченко Л.Л. Підвищення інвестиційно-інноваційного потенціалу промислових підприємств залізничного транспорту в умовах інтеграційних процесів : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2010. 167 с.
8. Ільчук В.П. Інноваційно-інвестиційні системи залізничного транспорту: становлення та розвиток / за ред. д.е.н., проф. Є.М. Сича. Київ : Логос, 2004. 381 с.
9. Корінь М.В., Кондратюк М.В., Обруч Г.В. Інвестиційне забезпечення розвитку залізничного транспорту України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 249–259.
10. Лоза С.П. Можливі джерела фінансування інвестицій в залізничний транспорт України. *Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект* : збірник наукових праць. Донецьк : ДонНУ, 2007. С. 1442–1451.
11. Токмакова І.В., Дараган О.О. Сутність та підходи до формування інвестиційної стратегії на підприємствах залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. № 43. С. 189–193.

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ АНТИКРИЗОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

PRINCIPLES OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF AN ENTERPRISE ANTI-CRISIS ACTIVITY: METHODOLOGICAL ASPECT

У статті розглянуто принципи управління персоналом в умовах антикризової діяльності підприємства. З'ясовано, що заходи з антикризової діяльності повинні, насамперед, враховувати людський чинник, тому для забезпечення ефективної антикризової діяльності необхідно зосереджувати увагу на принципах управління персоналом. Зазначені принципи на підприємстві повинні реалізовуватися під час упровадження певних заходів антикризового менеджменту. Дотримання підприємствами антикризових принципів управління персоналом з урахуванням його поведінкових особливостей може значно скоротити терміни протікання етапів антикризового менеджменту в момент кризи та під час виходу з неї.

Ключові слова: криза, управління персоналом, принципи, антикризова діяльність, антикризовий менеджмент, системність.

В статье рассмотрены принципы управления персоналом в условиях антикризисной деятельности предприятия. Выяснено, что меры по антикризисной деятельности должны, прежде всего, учитывать человеческий фактор, поэтому для обеспечения эффективной антикризисной деятельности необходимо концентрировать внимание на принципах управления персоналом. Указанные принципы на предприятии должны

реализовываться при внедрении определенных мер антикризисного менеджмента. Соблюдение предприятиями антикризисных принципов управления персоналом с учетом его поведенческих особенностей может значительно сократить сроки протекания этапов антикризисного менеджмента в момент кризиса и при выходе из него.

Ключевые слова: кризис, управление персоналом, принципы, антикризисная деятельность, антикризисный менеджмент, системность.

The article deals with the principles of personnel management in the conditions of an enterprise anti-crisis activity. First of all, it is determined that anti-crisis measures should take into account the human factor. Therefore, to ensure effective anti-crisis activities, it is necessary to focus on the principles of personnel management. These principles at the enterprise should be implemented during the implementation of certain anti-crisis management measures. Sticking to the crisis management principles of personnel by enterprises, taking into account its behavioral features, can significantly reduce the timing of the stages of crisis management during the crisis and exit from it.

Key words: crisis, personnel management, principles, anti-crisis activity, crisis management, systematic.

УДК 331.104

Громко Л.С.

к.е.н., старший викладач кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку економіки України визначається наявністю значної кількості підприємств, що знаходяться у кризовому стані, тому виникає необхідність у використанні засобів антикризового менеджменту для прогнозування та попередження негативних явищ для уникнення можливої кризи.

Заходи з антикризової діяльності повинні, насамперед, враховувати людський чинник, бо саме завдяки цілеспрямованій діяльності персоналу можна досягти успіху як у запланованих заходах щодо уникнення або подолання кризи, так і в діяльності підприємства у цілому. Разом із тим через дії або бездіяльність працівників підприємство може зазнати глибокої кризи й навіть збанкрутувати, тому для забезпечення ефективної антикризової діяльності сучасним підприємствам доцільно приділяти пильну увагу принципам управління персоналом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання дослідження особливостей управління персоналом у процесі антикризової діяльності підприємства розглядаються в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів: М. Армстронга [1], В.М. Василенка, В.О. Гриньової, І.Ю. Єпіфанової [2], Г.І. Каліноса [3], О.В. Коваленко [4], Т.С. Клеба-

нова [5], А.М. Мітіна [6], А.І. Пушкаря [7], Н.С. Самоукіної, А.І. Склабінської [8], О.В. Тимошенко [9], О.О. Шапурова [10], А. М. Чернявського та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення принципів управління персоналом в умовах антикризової діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всі закони управління, а також сам процес управління базуються на певних принципах. У межах нашого дослідження вбачається доцільним проведення аналізу принципів антикризового менеджменту, загальних та специфічних принципів управління персоналом у кризових умовах, і виокремлення на їх основі спеціальних принципів управління персоналом у рамках антикризової діяльності підприємства.

Принцип (від лат. principium – початок, основа) – першооснова, те, що лежить в основі певної теорії. Принцип управління визначається як загальна рекомендація для дій і прийняття рішень. Виходячи із цього, можна зазначити, що принципи не є обов'язковими для процесу управління, але дотримання їх може значно підвищити його ефективність.

Оскільки антикризовий менеджмент є одним із напрямів менеджменту взагалі, то їх основні

принципи ідентичні. Але управління антикризовою діяльністю має свої суттєві відмінності від процесу управління у цілому, тому виникає необхідність формулювання принципів антикризового менеджменту, до яких деякі вітчизняні автори [7, с. 14] відносять такі:

- принцип планування та розроблення спеціальних програм стратегічного характеру щодо санації підприємства, метою яких є стабілізація діяльності та приріст темпів розвитку підприємства шляхом використання ефективних управлінських інструментів, упровадження постійних та послідовних інновацій, оперативного реагування на істотні зміни зовнішнього та внутрішнього середовища за умови найменших фінансових та матеріальних утрат для підприємства;

- принцип постійного моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, активізація постійного очікування сигналів щодо можливої кризи та негайна реакція на ці сигнали з метою раннього визначення загрози та її запобігання;

- принцип безперервності – будь-яке зволікання впровадження відповідних заходів на підприємстві, що знаходиться в умовах кризи, може призвести до суттєвого погіршення кризової ситуації та її наслідків;

- принцип цілеспрямованості процесу управління – реалізація будь-якого антикризового заходу повинна бути цілеспрямованою та забезпечувати можливість досягнення заданого рівня ефективності;

- принцип оперативності та достовірності вхідної інформації – формування управлінських рішень повинно здійснюватися на основі оперативної та достовірної вихідної інформації;

- принцип достовірності прогнозів – система менеджменту повинна забезпечувати прогнозування розвитку подій із заданим рівнем достовірності;

- принцип відсутності універсальних антикризових рішень – в управлінській науці не існує універсальних антикризових стратегій, програм, заходів та рецептів подолання кризи;

- принцип компетентності – реалізацією антикризового управління повинні займатися компетентні спеціалісти з модернізованої управлінської ієрархії згідно з вимогами антикризових умов;

- принцип кінцевої орієнтації на діяльність в умовах післякризового розвитку [1, с. 167].

Наведені вище принципи антикризового менеджменту досить повно визначають правила поведінки в умовах антикризової діяльності підприємства. Стосовно принципу реалізації антикризового управління виникають деякі питання, насамперед хто ж саме буде займатися реалізацією запланованих заходів. Звісно, компетентна управлінська команда різних рівнів ієрархії – це дуже важливий складник ефективного антикри-

зового менеджменту, але без гарних виконавців діяльність управлінського персоналу може звестися нанівець. Тому в рамках принципів антикризового менеджменту необхідно враховувати й принципи управління персоналом. Цю думку підтримує й І. Хаїт [11], виділяючи такі принципи антикризового менеджменту: діяти, а не чекати; вирішити, заради чого; не обманювати себе (реально дивитися на ситуацію, що склалася); реально прогнозувати розвиток ситуації; не намагатися вирішити всі проблеми відразу (вирішувати головне завдання); визначитися з пріоритетами; шукати людей, які здатні вирішувати завдання.

Стосовно принципів управління персоналом у кризових умовах, то цьому питанню науковці приділяють не останню роль у дослідженнях, тому що вони є інструментом, що дає змогу керівникам підприємства впливати на персонал та отримувати від нього відповідну реакцію [3, с. 212], вони є ідеями та правилами, що лежать в основі поведінки персоналу й керівництва на підприємстві, найважливіші вимоги, виконання яких забезпечить ефективність управління підприємства взагалі та в умовах кризи зокрема.

Так, деякі автори [6, с. 92–94] виділяють такі принципи управління персоналом в умовах антикризової діяльності підприємства: принцип інтеграції персоналу; принцип оптимізації кадрового потенціалу організації; принцип підтримки прагнення до незалежності; принцип надання персоналу більшого динамізму; принцип формування унікального кадрового потенціалу кризової організації; принцип орієнтації на професійне ядро кадрового потенціалу організації; принцип системності в роботі щодо розвитку персоналу; принцип компліментарності управлінських ролей у кризовій ситуації в організації.

Варто відзначити, що ці принципи управління персоналом у кризових умовах стосуються переважно професійних та ділових якостей персоналу й практично не зачіпають соціально-психологічних аспектів антикризової діяльності підприємства. Не можна не погодитися з думкою О.В. Тимошенко, яка полягає у тому, що система управління персоналом є ефективною, якщо в будь-яких виробничих ситуаціях вона дає змогу керівникам максимально ефективно управляти кожним працівником [9, с. 190], а це неможливо без дотримання основного принципу управління персоналом, який полягає в опорі на розвиток творчих здібностей працівників та самоорганізацію особистості [4]. Виходячи із цього, стає очевидним, що в умовах антикризового менеджменту в системі управління персоналом необхідно приділяти увагу індивідуальному підходу до кожного працівника з урахуванням його поведінкових особливостей, тобто можна сказати, що антикризовий менеджмент має свої поведінкові елементи, тому виникає необхідність

виокремлення антикризових принципів управління персоналом з урахуванням його поведінкових особливостей. Ці антикризові принципи управління персоналом повинні базуватися на загальних принципах управління персоналом та спеціальних принципах управління кадрами в кризових умовах, що були сформульовані вченими-економістами й наведені вище. У процесі формулювання зазначених принципів доцільним є виокремлення основних принципів управління персоналом у кризових умовах, які є обов'язковими для виконання в будь-якому разі, базуються на загальних принципах антикризового менеджменту й на загальних принципах управління персоналом (рис. 1).

До основних принципів управління персоналом у кризових умовах у межах дослідження вбачається доцільним віднести такі:

– принцип системності в роботі щодо розвитку персоналу – керівництво підприємства постійно повинно проводити різноманітні заходи щодо підвищення кваліфікації, перепідготовки кадрів тощо;

– принцип колегіальності в управлінні – рішення повинні прийматися не тільки менеджерами різних рівнів управління, а й їх безпосередніми виконавцями. Цей принцип також передбачає забезпечення консенсуального, а не примусового характеру прийняття рішень.

Під час формулювання принципів, які враховують поведінкові елементи антикризового менеджменту підприємства, доцільним є акцентування уваги на поліпшенні окремих елементів:

1. Створення сприятливого соціально-психологічного клімату підприємства:

– принцип соціально-психологічної єдності колективу (інтеграції та згуртованості) – підтримка високого рівня соціально-психологічної згуртованості, яка досягається через узгодженість функціонально-рольових очікувань колективу підприємства; системи соціальних зв'язків та контактів, що склалися в колективі; сприяння формуванню колективної думки та настроїв щодо явищ оточуючої дійсності та тих, що відбуваються на підприємстві.

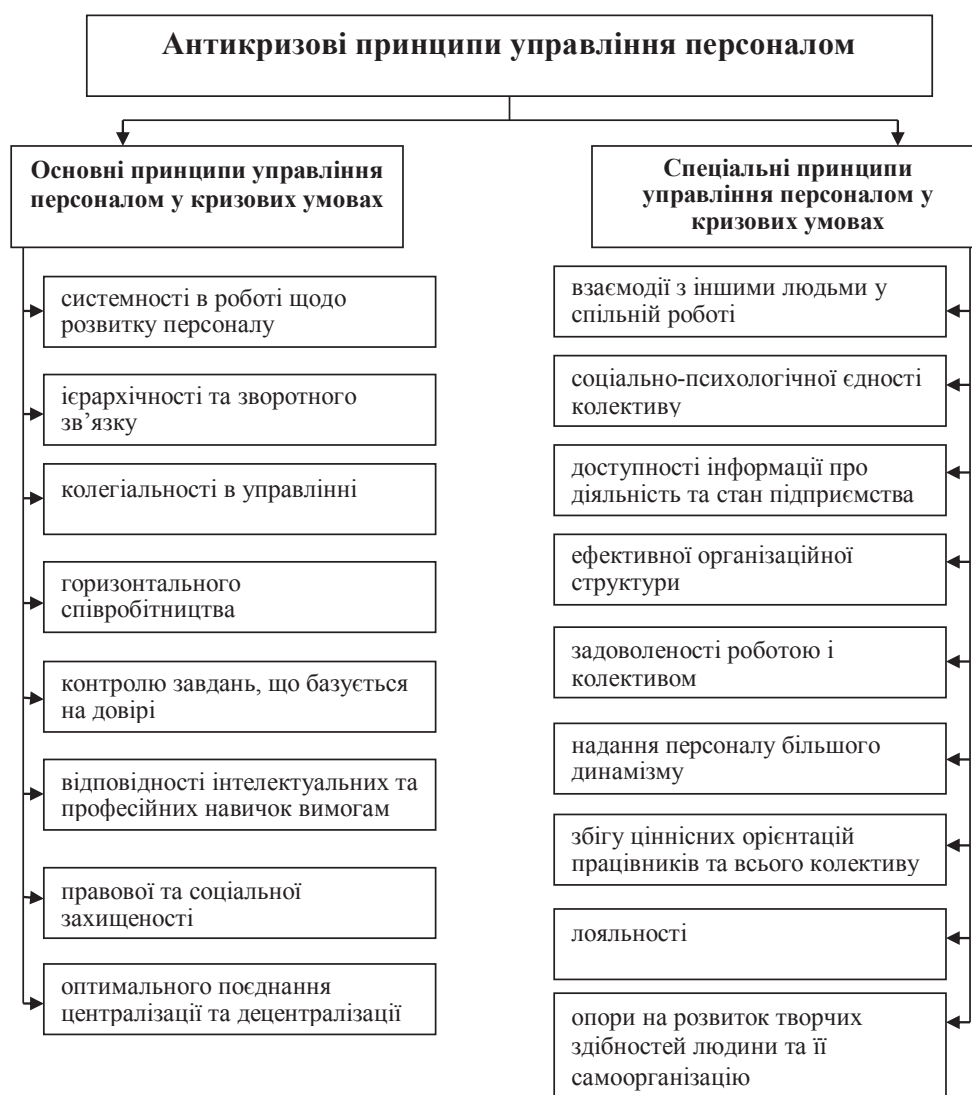

Рис. 1. Антикризові принципи управління персоналом

стві, а також створення внутрішньоорганізаційних звичаїв, традицій, норм та стереотипів поведінки в тій чи іншій ситуації;

– принцип задоволеності роботою і колективом, що базується на зацікавленості роботою, яка досягається заходами адміністративного характеру (зарплатня, пільги, премії тощо). Однак необхідно також урахувати, що задоволеність може виникнути тільки за умови досягнення результатів праці, до яких відносяться: моральне винагородження, комфортність праці (як умови праці, та і оточуюче середовище), можливість самовираження та ін.;

– принцип збігу ціннісних орієнтацій окремих працівників із ціннісними орієнтаціями всього колективу. Людина – істота соціальна й у своїй поведінці орієнтується на норми, цінності та думки спільноти, в якій він існує. Тому дуже необхідною є спільність цих установок у побутовому та професійному житті працівника. Виконання цього принципу може сприяти поліпшенню соціально-психологічного клімату організації.

2. Підвищення рівня комунікаційних зв'язків в організації:

– принцип взаємодії з іншими людьми у спільній роботі, що базується на розвитку комунікативних здібностей працівників, умінні прислуховуватися до чужих думок, стримуванні своїх емоцій й вирішуванні всіх суперечностей, що виникають, «мирним» шляхом;

– принцип доступності інформації про діяльність та стан підприємства для всіх працівників означає, що більшість інформації щодо діяльності підприємства, особливо його стану по відношенню до кризи, повинна бути відкритою для всіх працівників. Завдяки цьому в разі виникнення кризової ситуації персонал буде швидше реагувати та менше опиратися змінам, оскільки вже готовий до цього.

3. Забезпечення потрібного характеру реагування персоналу на зміни, що відбуваються:

– принцип ефективної організаційної структури полягає у створенні такої організаційної структури організації, яка була б достатньо гнучкою та адаптивною для забезпечення найбільш швидкої реакції на зміни оточуючого середовища, але водночас передбачала чітке розподілення прав та обов'язків керівників всіх рівнях та їх підлеглих.

4. Запобігання та пом'якшення конфліктних ситуацій на підприємстві:

– принцип лояльності стосується того, що всі люди однакові, коли йдеться про винагороди та покарання за ті чи інші дії або бездіяльність. Однак слід також урахувати, що кожен має право на помилку й тим паче на її виправлення, тому керівникам необхідно спочатку уважно розібратися та проаналізувати ситуацію, а потім вже запроваджувати заходи адміністративного впливу.

5. Соціальна активність працівників:

– принцип надання персоналу більшого динамізму, який означає, що персоналу необхідно надавати право бути основною рушійною силою всіх процесів (під нежорстким контролем із боку керівництва), оскільки тільки тоді, коли люди будуть відчувати свою значущість для підприємства, вони працюватимуть із більшою віддачею, що призведе до найкращих результатів діяльності організації;

– принцип опори на розвиток творчих здібностей працівника та його самоорганізацію полягає у підтримці та сприянні розвитку творчих проявів робітників щодо поліпшення діяльності підприємства, а також у наданні людині можливості проявляти свої особистісні якості, що сприятиме виникненню нестандартних, але ефективних рішень складних ситуацій, які можуть виникати в рамках антикризової діяльності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, виокремлення та дотримання в рамках антикризової діяльності підприємства антикризових принципів управління персоналом, які враховують поведінкові особливості працівників підприємства, може забезпечити підвищення ефективності заходів антикризового менеджменту. Зазначені принципи на підприємстві повинні реалізовуватися під час запровадження певних заходів антикризового менеджменту.

Дотримання підприємствами антикризових принципів управління персоналом з урахуванням його поведінкових особливостей може значно скоротити терміни протікання етапів антикризового менеджменту в момент кризи та під час виходу з неї й поліпшити діяльність підприємства в указаний період.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами ; пер. с англ. Н.В. Гринберг. Москва : ИНФРА-М, 2002. 327 с.
2. Єліфанова І.Ю., Оранська Н.О. Сутність антикризового управління підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 2. С. 265–269. URL : <https://economyandsociety.in.ua/>.
3. Калінос Г.І. Необхідність і економічна сутність антикризового управління підприємством. *Наука й економіка*. 2009. № 2. С. 212–215.
4. Коваленко О.В., Галь С.В. Методи антикризового управління підприємством. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 8. С. 107–114.
5. Клебанова Т.С., Бондар О.М., Мозенков О.В. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління. Харків : ІНЖЕК, 2003. 272 с.
6. Антикризисное управление персоналом организации : учебное пособие / А.Н. Митин и др. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 272 с.

7. Антикризисное управление: модели, стратегии, механизмы. Научное издание / А.И. Пушкар, А.Н. Тридид, А.Л. Колос. Харьков : Модель Вселенной, 2001. 452 с.

8. Склабінська А.І., Андрухова О.О. Формування та реалізація політики антикризового управління підприємством при загрозі банкрутства. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2005. № 6. Т. 2. С. 194–197.

9. Тимошенко О.В., Буцька О.Ю., Сафарі Ф.Х. Антикризисное управління як передумова підвищення ефективності діяльності підприємства. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 23. № 2. С. 187–192.

10. Шапурова О.О. Політика антикризового управління при загрозі банкрутства. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 8. С. 147–154.

11. Хаит И. Принципы антикризисного управления. URL : <http://www.management.com.ua/finance/fin248.html>.

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ

ENTERPRISE ANTI-CRISIS MANAGEMENT: ESSENCE AND FUNCTIONS OF CONCEPT

У статті систематизовано теоретичні підходи до трактування сутності поняття «антикризове управління підприємством». Детальний аналіз економічної літератури дав змогу дійти висновку щодо відсутності єдиного погляду на сутність поняття «антикризове управління підприємством» та відповідного чіткого і зрозумілого його визначення. Визначено, що в науковій літературі вчені пропонують розглядати дане поняття виходячи з різних позицій, здебільшого в рамках своїх наукових інтересів. На основі структурно-декомпозиційного аналізу запропоновано власний підхід до визначення поняття «антикризове управління підприємством». Ґрунтовне дослідження сутнісних ознак цього поняття дало змогу виокремити основні функції антикризового управління на підприємстві.

Ключові слова: антикризове управління, підприємство, банкрутство, криза, санація.

В статье систематизированы теоретические подходы к трактовке сущности понятия «антикризисное управление предприятием». Детальный анализ экономической литературы позволил сделать вывод об отсутствии единого взгляда на сущность понятия «антикризисное управление предприятием» и соответствующего четкого и понятного его определения. Определено, что в научной литературе ученые предлагают рассматривать данное понятие исходя из разных позиций, в

большинстве случаев в рамках своих научных интересов. На основе структурно-декомпозиционного анализа предложен собственный подход к определению понятия «антикризисное управление предприятием». Подробное исследование сущностных признаков этого понятия позволило выделить основные функции антикризисного управления на предприятии.

Ключевые слова: антикризисное управление, предприятие, банкротство, кризис, санация.

The purpose of the article is the analysis and systematization of the theoretical approaches to the interpretation of the essence of the concept of «crisis management of the enterprise». A detailed analysis of the economic literature made it possible to conclude that there was no unified view of the concept of «crisis management of the enterprise» and its corresponding clear and understandable definition. It is determined that in the scientific literature, scientists propose to consider this concept based on different positions, in most cases, within the limits of their scientific interests. The new approach to the definition of «crisis management of the enterprise» on the basis of structural decomposition analysis and identification of specific features has been offered. A detailed study of the essential features of this concept provided the possibility to identify the basic functions of crisis management at the enterprise.

Key words: crisis management, enterprise, bankruptcy, crisis, restructuring.

УДК 338.124:658

Докуніна К.І.

к.е.н., викладач кафедри фінансів та кредиту
Харківський національний університет
будівництва та архітектури

Постановка проблеми. Значна кількість українських підприємств сьогодні стає потенційними банкрутами. Так, у 2016 р. 1 524 компанії визнано банкрутами та ще 2 073 підприємства знаходилися у стадії банкрутства [1]. Подальше зволікання з упровадженням заходів щодо попередження нестійкого фінансового стану вітчизняними підприємствами може мати значні негативні наслідки не тільки для їх нормального функціонування, а й

економіки у цілому. Враховуючи стрімку динаміку сучасного життя й нинішні складні та багато в чому невизначені процеси в економічній сфері актуальним, завданням даного дослідження є розвиток теоретико-методологічних положень антикризового управління на вітчизняних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теоретичної бази антикризового управління зробили такі вітчизняні та зару-

біжні науковці, як: Г.М. Азаренкова [2], І.О. Бланк [3], В.І. Кошкін [4], Л.О. Лігоненко [5], Л.С. Ситник [6], О.О. Терещенко [7] та ін. Аналіз публікацій за проблематикою дослідження дав змогу зробити висновок про те, що в них не має єдиного підходу до розкриття сутнісних характеристик антикризового управління підприємством, і це питання залишається дискусійним.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних підходів до розкриття сутності поняття «антикризове управління підприємством» й виокремлення основних його функцій на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування антикризового управління на підприємстві зумовлює необхідність фінансового оздоровлення більшості вітчизняних підприємств, які нині знаходяться в перманентному стані неплатоспроможності. Н.В. Якименко-Терещенко та О.І. Палієнко [9] систематизовано причини незадовільного стану підприємств екзо- та ендогенного характеру. Так, до екзогенних чинників належать: високий рівень імпортозалежності внутрішнього ринку; нестабільність політичної ситуації; несприятливий інвестиційний клімат через відсутність державних гарантій для іноземних інвесторів та під час залучення кредитних ресурсів; нестабільність курсу валют та високий рівень інфляції; відсутність державної підтримки інноваційної діяльності підприємств; відсутність структурних перетворень; сировинна та низькотехнологічна спеціалізація українського експорту тощо. Чинниками ендогенного характеру є застарілість організаційних структур управління підприємствами, нестача власних фінансових ресурсів, жорсткість умов залучення кредитних та інвестиційних ресурсів, критичний рівень зносу основних фондів, неефективність механізмів їх відтворення, відсутність інноваційних технологій із виробництва високотехнологічної продукції тощо.

Детальний аналіз економічної літератури свідчить про існування розходжень в підходах до визначення антикризового управління. Так, у роботі А.Д. Чернявського [8] суть антикризового управління виражається в таких положеннях: кризи можна передбачати, очікувати і викликати; кризи певною мірою можна пришвидшувати, попереджувати; до кризи можна й необхідно готуватися; кризи можна пом'якшувати; управління в умовах кризи вимагає особливих підходів, спеціальних знань, досвіду та мистецтва; кризовими процесами до певної межі можна управляти; управління процесами виходу з кризи здатне прискорювати ці процеси і мінімізувати їх наслідки. На нашу думку, запропоновані автором положення антикризового управління не дають конкретно обґрунтованого визначення даної категорії, але передбачають напрями попередження виникнення кризових ситуацій.

На думку В.О. Василенко, антикризове управління – це управління, яке спрямоване на передбачення небезпеки кризи, аналіз її симптомів й усунення загроз появи кризових ситуацій, а в разі їх появи – аналіз і прийняття швидких заходів ліквідаційного характеру з найменшими втратами та негативними наслідками [10]. На нашу думку, не зрозуміло, які саме «швидкі заходи ліквідаційного характеру з найменшими втратами та негативними наслідками» будуть реалізовані.

Акцент на запобіганні та попередженні прояву кризових явищ у стратегічному плані зроблено у визначеннях, запропонованих Л.О. Лігоненко [5] та колективом авторів [19]. Так, Л.О. Лігоненко визначає антикризове управління як «постійно діючий процес виявлення ознак кризових явищ та реалізація генерального плану недопущення поширення кризових явищ і стагнації розвитку підприємства, який здійснюється протягом усього періоду його функціонування», а в роботі [19] антикризове управління (в системі управлінської діагностики підприємства) являє собою «систему конкретних управлінських заходів і рішень із діагностики, попередження, нейтралізації й подолання кризових явищ та їх причин з урахуванням фактору часу».

Н.С. Захаренко [11] дотримується точки зору, що під антикризовим управлінням слід розуміти сукупність (комплекс, систему) конкретних знань та результатів аналізу практичного досвіду, які спрямовані на оптимізацію механізмів діяльності (функціонування) підприємства, виявлення прихованих його ресурсів і формування потенціалу розвитку для попередження і/або подолання кризи. Вважаємо такий підхід найбільш обґрунтованим, оскільки він включає такі важливі, на нашу думку, елементи, як «конкретні знання», «практичний досвід», «приховані ресурси» та «потенціал підприємства».

Отже, на підставі проведеного аналізу наявних підходів до визначення антикризового управління можна стверджувати, що науковці пропонують розглядати це поняття виходячи з різних позицій, здебільшого в рамках своїх наукових інтересів, і це питання залишається дискусійним. Виділення авторами [9–17] одночасно різних значень досліджуваного поняття свідчить про його багатогранність, а існування принципових розбіжностей у визначенні його суттєвих ознак (табл. 1) – про те, що це поняття й досі залишається остаточно не ідентифікованим.

На підставі порівняльного аналізу дефініцій, наведених у табл. 1, можна дійти висновку, що антикризове управління являє собою систему [4; 6; 12–14] заходів [4; 12; 13; 16], спрямованих на попередження кризи [7; 13–15; 17] за допомогою специфічних методів [7; 14; 15; 17], способів [17] та прийомів управління [7; 15; 13; 17], що запро-

Визначення поняття «антикризове управління» у науковій літературі

№	Джерело	Визначення
1	С.К. Рамазанов, О.П. Степаненко, Л.А. Тимашова [12]	Система управління підприємством, яка має комплексний, системний характер і спрямована на запобігання та усунення несприятливих для діяльності підприємства явищ за допомогою розроблення і реалізації на підприємстві спеціальних заходів, які мають стратегічний характер і дають змогу усунути тимчасові перешкоди, зберегти і примножити ринкові позиції
2	В. Оліярник, У. Дідух [13]	Система заходів, спрямованих на попередження, виявлення та своєчасне усунення ознак кризи для недопущення банкрутства і відновлення життєдіяльності підприємства
3	І.О. Ахновська [14]	Система прийомів і методів управління фінансами, спрямована на своєчасну діагностику і попередження фінансової кризи шляхом створення комплексу механізмів фінансового оздоровлення і попередження банкрутства підприємства
4	З.А. Авдошина [15]	Певна сукупність методів і прийомів, що дають змогу діагностувати кризи підприємства, здійснювати їх профілактику, переборювати негативні наслідки, згладжувати протікання кризи
5	І.В. Шварц [16]	Планування та проведення заходів зі збереження та покращення базисних показників сталості та розвитку на підприємстві, а також створення моніторингової системи аналізу відповідних показників
6	О.І. Винокурова [17]	Безперервний процес впливу на об'єкт управління за допомогою сукупності методів, способів і прийомів, що дають змогу спрогнозувати, запобігти, розпізнати і подолати кризові явища, які виникають на всіх етапах життєвого циклу підприємства, розробити ефективні управлінські рішення для забезпечення фінансової стійкості, конкурентоспроможності та зростання ринкової вартості суб'єкта господарювання
7	В.І. Кошкін [4]	Система заходів із відновлення платоспроможності підприємства
8	Л.С. Ситник [6]	Система управління, спрямована на вирішення завдань інтенсивного розвитку підприємства завдяки мобілізації всіх ресурсів
9	О.О. Терещенко [7]	Застосування специфічних методів та прийомів управління фінансами, які дають змогу забезпечити стабільне функціонування підприємства на основі управління зовнішніми та внутрішніми ризиками попередження та подолання фінансової кризи

Джерело: розроблено автором

ваджується для недопущення банкрутства [13; 14] та відновлення платоспроможності певного суб'єкта господарювання [4; 7; 13–15]. Виходячи з наведених вище термінів, можна стверджувати, що антикризове управління підприємством являє собою систему заходів, спрямованих не лише на попередження виникнення кризової ситуації, а й на адаптацію системи управління підприємства до умов зовнішнього середовища за допомогою специфічних методів, способів та прийомів із метою забезпечення стабільного його функціонування та недопущення банкрутства.

Слід зазначити, що, розглядаючи сутність антикризового управління, більшість дослідників єдина в думці стосовно його специфічності. Складність проблеми антикризового управління полягає у тому, що, з одного боку, стратегічні рішення, спрямовані на запобігання кризі, повинні бути прийняті й реалізовані на ранніх стадіях управління, коли процес руху до кризи ще не набув кумулятивного характеру і тому ще не став незворотним. З іншого боку, рішення, прийняті на ранніх стадіях, базуються на дуже слабких і тому не завжди достовірних сигналах про виникнення несприятливих тенденцій [18].

Ефективність антикризового управління певною мірою залежить від дотримання притаманних йому функцій, під якими необхідно розуміти

напрями управління діяльністю, які забезпечують реалізацію антикризових заходів. Так, у роботах [20–23] авторами виокремлено основні [21; 23], зв'язуючі [21], специфічні [20–22] функції. У результаті узагальнення наявних підходів до виокремлення функцій антикризового управління дійшли висновку, що всі вищезазначені функції являють собою деталізацію таких базових функцій, як планування, організація, мотивація та контроль.

Таким чином, у сучасних умовах господарювання система антикризового управління передбачає постійний моніторинг ситуації на підприємстві щодо виявлення та врахування впливу негативних зовнішніх і внутрішніх чинників на підприємстві, планування, організацію та реалізацію антикризових заходів для забезпечення стабільного функціонування підприємства та недопущення банкрутства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на підставі аналізу наукових праць щодо розкриття сутності поняття «антикризове управління» визначено, що антикризове управління підприємством являє собою систему заходів, спрямованих не лише на попередження виникнення кризової ситуації, а й на адаптацію системи управління підприємства до умов зовнішнього середовища за допомогою специфічних методів, способів та прийомів для забезпечення стабільного його функціо-

нування та недопущення банкрутства. Таким підходом, на відміну від інших, можливе уточнення та розуміння сутності антикризового управління, що в подальшому сприятиме розробленню дієвого налагодженого й адаптованого до сучасних умов господарювання механізму виводу підприємства з кризового стану та сприятиме розв'язанню таких проблем, як збитковість, утрата керованості, незадовільна організаційна структура управління підприємством, утрата ринків збуту тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. OpenDataBot сповіщатиме підприємців про банкрутство контрагентів. URL : <https://opendatobot.ua/blog/31-bankruptcy>.
2. Азаренкова Г.М., Легостаєв Д.І., Жовнір В.І. Діагностика стану антикризового управління на підприємстві. *Фінанси, облік і аудит*. 2017. Вип. 1(29). С. 7–19.
3. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Киев : Эльга, Ника-центр, 2004. 784 с.
4. Кошкин В.И. Антикризисное управление. Москва : ИНФРА-М, 2000. 512 с.
5. Лігоненко, Л.О. Антикризове управління підприємством. Київ : КНТЕУ, 2005. 824 с.
6. Ситник Л.С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством. Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. 504 с.
7. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2004. 560 с.
8. Чернявский А.Д. Антикризисное управление. Киев : МАУП, 2000. 208 с.
9. Якименко-Терещенко Н.В., Палієнко О.І. Антикризове управління промисловими підприємствами. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/5.1/18.pdf>.
10. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 504 с.
11. Захаренко Н.С. Антикризове управління підприємством на основі класифікації криз та факторів їх виявлення. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Економічні науки*. 2010. Вип. 20. С. 60–62.
12. Рамазанов С.К., Степаненко О.П., Тимашова Л.А. Р 21 Методи антикризового управління : монографія. Луганськ : СЧУ ім. В. Даля, 2004. 192 с.
13. Оліярик В., Дідух У. Антикризове управління підприємством в сучасних умовах господарювання. URL : http://sophus.at.ua/Zb_LAC_11_2014.pdf#page=221.
14. Ахновська І.О. Антикризове управління підприємством в умовах нестабільного економічного середовища. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/514.pdf>.
15. Авдошина З.А. Антикризисное управление: сущность, диагностика, методики. URL : https://www.cfin.ru/management/antirecessionary_management.shtml.
16. Шварц І.В. Проблеми антикризового управління підприємством в Україні: класифікація та шляхи подолання. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2005. Вип. 208. Т. 2. С. 594–598.
17. Винокурова О.І. Роль бізнес-планування в антикризовому управлінні підприємств. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2014. № 3(42). С. 54–61.
18. Сапа Н.В. Теоретико-методологічні засади механізму антикризового державного управління. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. № 38. С. 106–116.
19. Удосконалення діагностики антикризового управління підприємством у системі управління ської діагностики / Р. Скриньковський та ін. URL : <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/6234599.pdf>.
20. Погребняк А.Ю. Сутність складових елементів механізму антикризового управління на промисловому підприємстві. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 300–310.
21. Маховка В.М. Процес, методи та функції антикризового управління на підприємстві. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2012. № 1(52). С. 219–225.
22. Афанасьєва О.Б. Методологічне підґрунтя реалізації системного підходу до антикризового управління. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/56601/5/Afanasieva_system_approach1.pdf.
23. Гелеверя Є.М., Сумець Н.В. Антикризове управління підприємством: теоретичні та методичні аспекти. URL : <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/54.pdf>.

ІНТЕРНЕТ ТА ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ INTERNET AND DIGITAL MARKETING: THEORETICAL BASIS

Статтю присвячено опрацюванню теоретичних основ Інтернет- та цифрового маркетингу, їхнім особливостям та тенденціям розвитку. Розглянуто елементи Інтернет-маркетингу, цифрового маркетингу, наведено їхні визначення. Означено місце Інтернет-маркетингу в системі цифрового. Доведено доцільність використання цифрового маркетингу через зростання користувачів мережі Інтернет, мобільних пристроїв. Акцентовано увагу на необхідності розширення використання Інтернет-маркетингу, а також переходу до прогресивнішої форми маркетингу, а саме цифрового, для підвищення ефективності як маркетингової діяльності зокрема, так і господарської діяльності підприємства загалом в умовах Індустрії 4.0.

Ключові слова: маркетинг, маркетингова діяльність, Інтернет-маркетинг, цифровий маркетинг, підприємство.

Статья посвящена ознакомлению с теоретическими основами Интернет- и цифрового маркетинга, их особенностям и тенденциям развития. Рассмотрены элементы Интернет-маркетинга, цифрового маркетинга, приведены их определения. Определено место Интернет-маркетинга в системе цифрового. Доказана целесообразность использования цифрового маркетинга

из-за роста пользователей сети Интернет, мобильных устройств. Акцентировано внимание на необходимости расширения использования Интернет-маркетинга, а также перехода к более прогрессивной форме маркетинга, а именно цифровому, для повышения эффективности как маркетинговой деятельности в частности, так и хозяйственной деятельности предприятия в целом в условиях Индустрии 4.0.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговая деятельность, Интернет-маркетинг, цифровой маркетинг, предприятие.

The article is devoted to familiarization with the theoretical foundations of the Internet and digital marketing, their features and development trends. The elements of Internet-marketing, digital marketing are considered, their definitions are given. The place of internet-marketing in the digital system has been determined. The expediency of using digital marketing has been proved due to the growth of Internet users and mobile devices. Emphasis is placed on the need to expand the use of Internet-marketing, as well as the transition to a more progressive form of marketing, namely digital, in order to increase the efficiency of enterprise's marketing and business activities in Industry 4.0.

Key words: marketing, marketing activities, internet marketing, digital marketing, enterprise.

УДК 658.8:004.738.5

Занора В.О.

к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту та економічної безпеки Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

Постановка проблеми. Необхідність забезпечення належного здійснення господарської діяльності підприємствами, організаціями визначає неминучість формування системи маркетингу як одного зі складників, що визначають ефективність підприємства. Водночас не всі керівники підприємств та організацій визнають розвиток маркетингу як пріоритетний, що пояснюється специфікою діяльності підприємства, його конкурентною позицією на ринку та іншими чинниками. Однак передумовою результативної діяльності підприємства в ринкових умовах, що характеризуються переходом до цифрової економіки, Індустрії 4.0, є цифровізація господарської діяльності, одним зі складників якої є оптимізована система маркетингу – цифровий маркетинг. Вчасний перехід підприємства до цифрового маркетингу забезпечить адаптацію до швидкоплинних змін у ринковому середовищі, незмінність або ж перспективи поліпшення конкурентного становища. У контексті зазначеного актуальним є опрацювання особливостей Інтернет- та цифрового маркетингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Одним із важливих чинників впливу на розвиток підприємств є маркетингова діяльність, функціонування якої потребує регулярного перегляду з огляду на необхідність збереження та підвищення рівня її ефективності. Різноманітним аспектам

розвитку маркетингу, маркетингової діяльності підприємств, організацій, її ефективності приділяють чимало уваги науковці та фахівці, як вітчизняні, так й закордонні, зокрема: В.В. Дергачова, О.В. Зозульов [1], С.М. Ілляшенко [2], І.Л. Литовченко [3], П.Г. Перерва, Ф. Котлер [4; 5], Charles F. Hofacker [6] та ін. Особливості та відмінності цифрового маркетингу та Інтернет-маркетингу розглядали М.А. Окландер, О.О. Романенко [7].

Наявність наукових та фахових праць, що присвячені теоретичним, методичним аспектам маркетингу, розкривають його понятійний апарат (передусім так званого традиційного маркетингу), особливості використання, методики, що пов'язані зі стратегічним маркетингом, тощо. Однак швидкий розвиток цифрових технологій, формування так званої цифрової економіки, Індустрії 4.0 визначають не просто доцільність, а необхідність їх активного впровадження у господарську діяльність підприємств, зокрема в маркетингову, для збереження конкурентоспроможності, подальшого успішного функціонування та можливостей розвитку. Зазначене визначає проблематику актуалізації теоретичних основ маркетингу з погляду розвитку цифрових технологій, визначення тенденцій розвитку маркетингу, маркетингової діяльності підприємств в умовах Індустрії 4.0.

Постановка завдання. Метою статті є опрацювання теоретичного базису Інтернет- та цифро-

вого маркетингу з розглядом їх складників в умовах впливу Індустрії 4.0.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маркетинг є неодмінним інструментом забезпечення результативності господарської діяльності підприємств. Основні інтерпретації визначення категорії «маркетинг» з урахуванням різноманітних аспектів наведено в роботі О.В. Зозульова [1]. Наведемо функціональну трактовку терміна «маркетинг». Маркетинг – це процес планування та здійснення заходів із реалізації функціональних завдань (вивчення попиту, ціноутворення, просування тощо) [1]. Автор зазначає, що концепція маркетингу має підвищувати ефективність використання капіталу [1]. Тож визначившись із визначальною роллю маркетингу для бізнесу, перейдемо до розгляду особливостей двох видів маркетингу – Інтернет-маркетингу та цифрового з урахуванням технологічного розвитку, посилення інноваційності, а також рівня конкуренції.

Серед основних тенденцій розвитку бізнес-середовища можна виокремити тотальну цифровізацію, роботизацію, віртуалізацію світу, застосування штучного інтелекту, конвергенцію технологій. У будь-якому разі зазначені основні напрями/складники цифрової економіки ґрунтуються саме на цифрових технологіях (Digital Technology), що характеризуються проникненням у всі сфери людського життя.

Новими явищами, що визначають специфічність цифрової економіки, є: мобільні технології; хмарні технології; бізнес-аналітика на основі цифрових технологій; соціальні медіа [7]. Зазначені умови є визначальними у формуванні маркетингової політики підприємства, її основних пріоритетів, що полягають у забезпеченні можливостей використання сучасних цифрових технологій у маркетингу.

Останніми роками пріоритетним напрямом розвитку маркетингу був Інтернет-маркетинг (Internet-

marketing), що визначається як сукупність прийомів в Інтернеті, спрямованих на привернення уваги до товару чи послуги, популяризацію цієї продукції або ж сайту, на якому вона представлена, у мережі та її ефективного просування з метою продажу. Основна мета Інтернет-маркетингу – отримання максимального ефекту від потенційної аудиторії сайту [8, с. 2], тобто отримання максимального рівня прибутку за рахунок залучення максимальної кількості споживачів.

Інтернет-маркетинг розглядають як практику використання всіх аспектів реклами в мережі Інтернет для отримання відгуків від аудиторії, яка включає як творчі, так і технічні аспекти роботи в мережі, у тому числі дизайн, розроблення, рекламу та безпосередньо маркетинг [5, с. 58].

Інтернет-маркетинг загалом складається з таких елементів: прямий маркетинг, контекстна реклама, медійна реклама, Інтернет-брендінг, вірусний маркетинг, маркетинг у соціальних мережах, пошукова оптимізація, оптимізація під соціальні мережі, контент-маркетинг та маркетинг із використанням електронної пошти. Узагальнену структуру Інтернет-маркетингу наведено на рис. 1.

SMO (Social Media Optimization) – це технологія/процес, один із двох методів оптимізації для соціальних мереж. SMO передбачає застосування низки заходів для залучення потенційних відвідувачів не з пошукових систем, а саме із соціальних мереж [9].

SMM (Social Media Marketing) – це технологія/процес залучення уваги до продукції, товару або послуги через використання соціальних мереж [9]. Просування за допомогою соціальних мереж, що передбачає поширення інформації про бренд, продукцію, товар чи послугу, ґрунтується на використанні міжособових зв'язків потенційних клієнтів. SMM є одним із засобів адресного впливу на цільову аудиторію.

На думку американських фахівців М. Стоуна, Д. Дейвіса та Е. Бонда [10, с. 9], прямий маркетинг (Direct Marketing) є спланованим, безперервним здійсненням обліку, аналізу та спостереження стосовно поведінки споживачів, вираженої у вигляді прямої відповіді, для розроблення майбутньої маркетингової стратегії, розвитку довгострокового позитивного ставлення клієнтів, а також забезпечення тривалого успіху в бізнесі.

Контекстна реклама (Pay Per Click) [11] – це реклама, що являє собою короткі текстові оголошення та розміщується в результатах запиту пошукової системи (Google, Yandex та ін.) або на веб-сторінках і відповідає тематиці пошукового запиту.

Рис. 1. Узагальнена структура Інтернет-маркетингу

Серед переваг контекстної реклами виокремлюють можливість одержання цільових відвідувачів за заданими словами (запитами), високий відсоток конвертування відвідувачів у покупці, можливість використання як текстових, так і графічних форматів, можливість залучити відвідувачів уже через кілька хвилин після оплати [11]. Зазначимо, що загалом перевагою контекстної реклами є використання технологій цільової реклами (Targeting).

Медійна реклама (Media Advertising) [2], що її ще називають банерною – це реклама за допомогою текстово-графічних матеріалів рекламного характеру («банерів»), тобто графічних зображень рекламного характеру, які розміщуються на веб-сторінках (web-page), сайтах (website) із посиланням на сайт рекламодавця.

Інтернет-брендінг (Internet Branding) [12; 13] – це спеціально розроблений комплекс маркетингових заходів, спрямованих на ознайомлення аудиторії Інтернет-мережі з продуктом або послугою, що просувається, а також на підвищення лояльності до них потенційних споживачів.

Вірусний маркетинг (Viral Marketing) – це загальна назва різноманітних методів розповсюдження реклами, які характеризуються поширенням інформації, де головний розповсюджувач є сам одержувачем інформації, шляхом формування змісту, здатного залучити нових одержувачів інформації за рахунок яскравої, креативної, незвичайної ідеї або з використанням природного або довірчого послання [14].

Пошукова оптимізація сайту (Search Engine Optimization) [9] – технологія/процес застосування алгоритмів, що передбачають коригування HTML-коду з використанням роботи з ключовими словами, формуванням зв'язків з пошуковими системами, структури сайту, врахування контексту рекламних майданчиків, текстового наповнення тощо. Корегування відбувається через намагання задовольнити вимоги алгоритмів пошукових систем з метою посісти якнайвищу сходинку в результатах пошуку. Ймовірність того, що цільова аудиторія зреагує на сайт та відвідає його, зростає з огляду на позицію, яку сайт займає в результатах пошуку.

Серед переваг пошукової оптимізації виокремлюють: можливість одержання цільових відвідувачів за заданими словами (запитами), високий рівень довіри користувачів до сайтів у видачі пошукових систем, найменша вартість одного контакту (залучення одного відвідувача) тощо [11].

Розвиток маркетингу на основі технологій мережі Інтернет сприяє зростанню економічної ефективності підприємства в умовах жорстких вимог до якості товарів, послуг та репутації підприємства.

Зазначимо, що згідно з дослідженнями компанії We Are Social [15]: кількість користувачів мережі Інтернет становить 4,021 млрд. осіб, що на 7% більше, ніж минулого року; 3,196 млрд. людей у світі користувалися соціальними мережами, що на 13% більше, ніж минулого року; кількість користувачів мобільних телефонів становила 5,135 млрд., що на 4% більше за минулий рік. У 2018 р. користувачі (з Польщі) проводили в мережі Інтернет 5 годин 55 хвилин. Кількість користувачів соціальних мереж у світі збільшилася порівняно з минулим роком на 13%.

Наведені вище дані свідчать, що розширення інструментарію маркетингу в напрямі використання цифрових технологій є закономірним, тому сьогодні за умов активного розвитку цифрових технологій набуває поширення цифровий маркетинг (англ. Digital Marketing). Цифровий маркетинг містить у собі Інтернет-маркетинг, а також будь-який прийом маркетингу, що пов'язаний із цифровою комунікацією. Загалом цифровий маркетинг можна визначити як використання мереж, створених за допомогою апаратного та програмного забезпечення в процесі маркетингу [6, с. 17]. Структура цифрового маркетингу містить орієнтовно всі елементи Інтернет-маркетингу та ті, що використовують цифрову комунікацію (рис. 2).

Цифровий маркетинг є ширшою категорією, ніж Інтернет-маркетинг, що є його складником. Водночас зазначимо, що серед різноманітних визначень має місце також використання терміна «електронний маркетинг». Електронний маркетинг, на думку фахівців зі Сполучених Штатів Америки [17], передбачає інтеграцію Інтернет- та цифрового маркетингу, тобто включає обидва види маркетингу

Рис. 2. Структура цифрового маркетингу

Джерело: сформовано за [16]

З огляду на перехід від третьої промислової революції, так званої цифрової, до Індустрії 4.0, доцільно визначити й зміни, що неодмінно торкаються маркетингової діяльності підприємств і організацій. Серед відмінностей Індустрії 4.0. виокремлюють вищий рівень швидкості змін, а також запровадження інновацій, що використовують синтез сучасних технологій із різноманітних сфер людської діяльності, а не лише інформаційно-комунікаційні.

Серед тенденцій розвитку сучасних інформаційних технологій, що використовуються у цифровому маркетингу, доречно виокремити інтеграцію методології управління проектами (англ. Project Management) у маркетингову діяльність підприємств та організацій, а також «Науки про дані» (англ. Data Science), «Великих даних» (англ. Big Data), «Аналітики, що передбачає» (англ. Predictive Analytics), «Машинного навчання» (англ. Machine Learning) [18]. Додамо також такі напрями, як «Інтернет речей», «Бездротові технології» та ін.

Висновки з проведеного дослідження. Вплив Інтернет-технологій на суспільне життя став передумовою створення нового виду маркетингу – Інтернет-маркетингу. Подальший розвиток цифрових технологій визначив перехід маркетингу від використання лише Інтернет-технологій до застосування цифрових. З огляду на особливості Індустрії 4.0 та перехід до інтеграції різноманітних технологій, маркетингова діяльність підприємства повинна адаптуватися через використання, зокрема, методології проектного управління, що за рахунок синтезу сфер знань дає змогу забезпечити системність та комплексність у впровадженні інновацій у різноманітні види діяльності суб'єкта господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зозульов О.В. Формування концепції ведення бізнесу на маркетингових засадах: сьогодення та майбутнє. *Маркетинг в Україні*. 2017. № 5–6. С. 64–72.
2. Ілляшенко С.М. Сучасні тенденції застосування Інтернет-технологій у маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4. Т. II. С. 64–74.
3. Литовченко І.Л. Методологічні аспекти Інтернет-маркетингу : монографія. Київ : Наукова думка, 2009. 196 с.
4. Котлер Ф. Маркетинг от А до Я: 80 концепцій, которые должен знать каждый менеджер ; пер. с англ. Москва : Альпина Паблишерз, 2010. 211 с.
5. Котлер Ф., Джайн Д.К., Мейсенсі С. Маневры маркетинга. Современные подходы к прибыли росту и обновлению ; пер. с англ. Москва, 2000. 723 с.
6. Hofacker C.F. Digital Marketing: communicating, selling and connecting. Massachusetts : Edward Elgar Publishing, Inc., 2018. 224 p.
7. Окландер М.А., Романенко О.О. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від Інтернет-маркетингу. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2017. С. 362–371.
8. Мозгова Г.В. Инструменти Інтернет-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429>.
9. Окландер Т.О. Новітні технології маркетингових комунікацій як засіб зниження підприємницьких ризиків. *Економічні інновації*. 2015. № 60. Кн. III. С. 274–285.
10. Стоун М., Дейвис Д., Бонд Є. Прямое попадание: факторы успеха прямого маркетинга. Минск : Амалфея, 1998. 448 с.
11. Грабар О.І., Кушніренко О.М. Сучасні напрями вдосконалення рекламної діяльності підприємства на основі використання Інтернет-технологій. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 1(59). С. 91–94.
12. Ладик С. Первые шаги в Интернет-брендинге. *Маркетинг и реклама*. 2011. № 1(173). С. 69–73.
13. Eckert D. Internet Branding: Markenbildung and fuhrung von Internet-Dienstleistungen. Hamburg : Diplomarbeiten Agentur, 1999. 109 p.
14. Зварич Е. Відмінності скритого маркетингу від вірусного та партизанського. *Рекламодатель: теорія і практика*. 2010. № 5. С. 56–61.
15. We Are Social. URL : <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>.
16. Кінаш І.А. Інтернет-маркетинг – стратегія розвитку сучасних машинобудівних підприємств. *Сталлий розвиток економіки*. 2013. № 3(20). С. 331–335.
17. Definitions of Digital Marketing, Internet Marketing & Online Marketing. URL : <https://fremont.edu>.
18. Павлишенко Б. Суб'єктивний погляд на Data Science в Україні. URL : <https://dou.ua>.

РОЗВИТОК ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ФОРМУВАННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ТА КОМПЕТЕНЦІЙ

ENTERPRISES STAFF DEVELOPMENT OF ON THE BASIS OF COMMERCIAL AWARENESS AND COMPETENCES FORMATION

У статті розглянуто особливості розвитку персоналу підприємства на основі формування комерційної свідомості та компетенцій. Менеджери підприємств успішно використовують компетенції та детальні посадові інструкції, проте завжди існує необхідність розширення кола функціональних обов'язків та змін на різних етапах управління людськими ресурсами, тому надзвичайно актуальними є впровадження повноцінної та ефективної системи управління, що базується на формуванні комерційної свідомості та компетентності.

Ключові слова: комерційна свідомість, підприємство, персонал, компетенції, управління.

В статье рассмотрены особенности развития персонала предприятия на основе формирования коммерческой сознательности и компетенций. Менеджеры предприятий успешно используют компетенции и подробные должностные инструкции, однако всегда существует необходимость расширения круга функциональных обязанностей

и изменений на разных этапах управления человеческими ресурсами, поэтому чрезвычайно актуально внедрение полноценной и эффективной системы управления, основанной на формировании коммерческой сознательности и компетентности.

Ключевые слова: коммерческая сознательность, предприятие, персонал, компетенции, управление.

The article considers enterprises staff development of on the basis of commercial awareness and competences formation. While competencies and detailed job descriptions are not new to some enterprises, there appears to be an increased application across varied human resource (HR) functions (i.e., recruitment, selection, learning and development, performance management, career development and succession planning, and HR planning). To improve this understanding, some enterprises are developing and using commercial awareness and competency-based management systems.

Key words: commercial awareness, enterprise, staff, competencies, management.

УДК 331.107

Зеркаль А.В.

к.е.н., заступник завідувача,
доцент кафедри фінансів,
підприємництва та біржової діяльності
Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Підприємства шукають ефективні методи для залучення, управління та збереження талановитого персоналу для успішного досягнення організаційних цілей. Для досягнення цієї мети менеджери наголошують на необхідності кращого розуміння кадрової та професійної інформації та даних, необхідних для поліпшення управління людським капіталом. Для покращення цього розуміння деякі підприємства розробляють та використовують системи управління, що базуються на формуванні відповідного рівня комерційної свідомості та компетентності.

Незважаючи на те що компетенції та детальні посадові інструкції не є новими для деяких підприємств, існує необхідність розширення кола функціональних обов'язків та введення новацій у різних функціях людських ресурсів (HR) (наприклад, набір, вибір, навчання та розвиток, управління ефективністю, розвиток кар'єри та її планування, а також HR-планування кадрового резерву). Для полегшення розроблення та використання компетенцій менеджери з персоналу провідних підприємств керують великими базами даних, які складаються з професій/робочих місць та компетенцій, необхідних для цих професій/робочих місць. Проте кожна із цих баз даних підтримує різні зміст, структури та організаційні функції. Метою цього є опис деяких випадків використання компетентності та демонстрація стану практики в різних відділах підприємства. Вона ідентифікує та характеризує проблеми та функціональні обов'язки, необхідні

конкретному підприємству для досягнення стратегічних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем компетенцій у системі управління персоналом присвятили наукові праці такі закордонні автори: М. Армстронг, Т.Ю. Базаров, Л. Байєрс, Б.М. Генкін, Ф. Герцберг, Г. Десслер, П. Друкер, О.П. Єгоршин, О.Я. Кібанов, А.А. Козлов, А. Маслоу, Е. Мейо, М.Х. Мескон, Ф. Тейлор, В.В. Травін, В.О. Фокін, С.В. Шекшня та ін.

Серед вітчизняних дослідників питання компетенцій персоналу розкривається у працях таких науковців, як: Л.В. Балабанова, О. Гаврилова, В.Г. Герасимчук, В.М. Данюк, М.С. Вороніна, К.Ф. Ковальчук, О.В. Крушельницька, О.М. Колот, Ю.Г. Лисенко, Т.П. Максименко, О.Ф. Новікова, О.І. Пушкар, Л.Н. Салій, О.Ю. Сердюк, А. Чернявський, Н.Г. Чумаченко, Г.В. Щокін, О.М. Ястремська та ін.

Однак особливості розвитку персоналу підприємства на основі формування комерційної свідомості та компетенцій цими авторами не розглядалися.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення особливостей розвитку персоналу підприємства на основі формування комерційної свідомості та компетенцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Девід МакКлелланд поклав початок розвитку компетенції своїм виданням «Тестування на компетентність, а не «Розум» (1973 р.) [1, с. 1–14]. Дослідження МакКлелланда показали, що тести

на академічні здібності та вміст знань не дають змоги точно передбачити ефективність роботи або успіх у житті, а також інші індивідуальні особливості або компетенції (наприклад, мотивацію, лідерство та навички міжособистісного спілкування), що можуть ідентифікувати гарних виконавців. Його концептуалізація заохочувала підприємства включати компетенції, які описують особистісні атрибути в методології аналізу роботи та стратегічного планування підприємства, щоб залучити висококваліфікованих співробітників, які можуть домогтися успішної реалізації поставлених цілей. По всій компетенції трудових ресурсів і організацій є варіації у визначеннях й те, що вони підкреслюють. Широке академічне визначення компетенцій відноситься до набору спостережуваних/вимірюваних знань, навичок, здібностей, відносин та інших характеристик особистості, які також підкреслюють зв'язок зі стратегічними цілями організації [2, с. 225]. Кожне із цих визначень компетенцій хоча й є сумісним, проте має різний акцент у його реалізації. Використання компетенцій підприємством вимагає інтенсивного робочого навантаження, що включає великий аналіз роботи та організаційні деталі [3, с. 130]. Керівництво підприємства спочатку має оцінювати себе у цілому, включаючи середовище, в якому воно діє. Ця організаційна оцінка включає такі аспекти, як динаміка галузі (наприклад, як швидко змінюється галузь та нові продукти або бізнес-моделі, що розвиваються) та тенденції розвитку трудових ресурсів промисловості (наприклад, наскільки швидко певні навички стають застарілими, надлишок/нестача кваліфікованих працівників).

Традиційна система управління персоналом була заснована на робочих місцях і відображала бюрократичну модель організації роботи. Такі системи управління персоналом, що базуються на роботі, показали тенденцію до руйнування, коли робочі місця розпадаються під гнучкішою організацією праці. Багато дослідників закликали до компетентнісного підходу, який замінить традиційний підхід, що базується на роботі, у цих нових умовах. Однак робочі місця структуровані за двома незалежними напрямками: формальний контроль і складність робочих завдань. Кожна комбінація формалізації та складності (висока та низька) призводить до іншого підходу до узгодження роботи та компетенцій. Підхід, що ґрунтується на робочих місцях, та підхід до компетенції є лише двома з них, а також визначено професійний та професійний підхід. Незважаючи на те що офіційне внутрішнє навчання підприємства пов'язане з підходом до роботи та компетентністю, підготовка кваліфікованих професіоналів є поєднанням професійної підготовки на підприємстві та зовнішньої професійної підготовки в університетах.

Розроблення та реалізація стратегії розвитку персоналу на основі комерційної свідомості й компетенції вимагають значних зусиль для розроблення політики, процесів та інструментів для підтримки повної та ефективної реалізації управління [4]. Процес починається згори-вниз, а потім працює на конкретних робочих місцях і регламентує те, як виконавці виконують ці роботи. Вона також має певний рівень перевірки чи підтвердження того, що модель формування комерційної свідомості та компетенції є тим, що призводить до успіху. Впровадження повноцінної та ефективної системи управління, що базується на формуванні комерційної свідомості та компетентності.

Вона включає у себе керівництво щодо розроблення комплексної системи для виконання різних функцій, таких як набір і відбір, навчання й розвиток, управління ефективністю, кар'єрний розвиток/управління корпоративною культурою і стратегічне планування людських ресурсів. Ключовим поняттям є те, що комерційна свідомість та компетенції на підприємстві структуровані в декілька шарів, починаючи з нижнього/загального рівня, який включає основні компетенції, якими повинні володіти всі співробітники (наприклад, робота в команді). Існують також спільні компетенції, які об'єднуються в групу робочих місць (наприклад, управління проектами) і технічні/професійні компетенції в межах цієї групи. Верхній шар – це лідерство для управління, нагляду або впливу на роботу інших, що, звичайно, може знадобитися й на інших шарах. Супроводжуючи цю структуру, є рівні кваліфікації та масштаби (наприклад, новий співробітник, повністю ефективний працівник, майстерний та досвідчений працівник), щоб оцінити, наскільки добре робітники працюють та який розвиток/просування доречне в той чи інший час.

Менеджери з персоналу мають використовувати багаторівневий шаблон для моделей формування комерційної свідомості та компетенцій. Сучасні моделі формування комерційної свідомості та компетенцій є специфічними для галузі та демонструють, як мета-організаційне розуміння, таке як перспективи для всієї галузі, є корисним для розроблення комерційної свідомості та системи компетентностей. Важка робота полягає у деталях впровадження комерційної свідомості та системи компетенції. Менеджери з персоналу стикаються з низкою складних питань: чи ми повинні створювати власну комерційну свідомість та компетенції або починати з існуючого набору? які рівні комерційної свідомості та компетентності або ієрархічна структура повинні використовуватися й як? які стандарти та процедури використання комерційної свідомості компетенцій для різних цілей? Наприклад, використання компетентності для набору та відбору має починатися з чесних і затверджених стандартів і заходів для конкрет-

ної роботи, включаючи поведінку і навички. Ці стандарти і заходи також повинні пов'язуватися з критеріями виконання робіт на робочому місці, щоб дати змогу зробити оцінку успішності. Процес повинен бути ефективним, із повторно використовуваними компонентами (наприклад, шаблонами для інтерв'ю, критеріями зворотного зв'язку для учасників, а також записами, що допомагають у майбутніх рішеннях щодо навчання та розвитку). Задоволення цілей розроблення системи комерційної свідомості та компетентності вимагає добре розвинених практик, які, на думку деяких підприємств, є роботою, що триває.

Політичні, економічні, соціальні, технологічні, правові та екологічні чинники можуть впливати на підприємство, його клієнтів та конкурентів та потребують особливих компетенцій персоналу [5].

Розуміння основ бізнесу означає, що персонал здатен оцінити, як підприємство прагне задовольнити потреби зацікавлених сторін (наприклад, клієнтів, постачальників, працівників, кредиторів, менеджерів, власників, акціонерів, уряду, місцевої громади навіть навколишнього середовища), ефективно використовуючи часто дорогі ресурси для вироблення товарів або послуг, які приносять прибуток або генерують надлишок. Розуміння прибутків, ефективне отримання та використання ресурсів, а також необхідність професійного просування підприємства є ключовими для демонстрації комерційної свідомості персоналу [6, с. 108].

Повноваження вказують на те, що особа має кваліфікацію та компетентність для виконання роботи, як це визначено повноважними органами. Однак загально визначених стандартів не існує для засвідчення чи його застосування. Офіційне визнання, ліцензії, сертифікати або докази учнівства (всі вони є прикладами сертифікації) відбуваються кожного разу, коли група або організація засвідчує історію та легітимність особи [7, с. 221]. Проте навіть якщо сертифікація здійснюється за допомогою чітко визначених стандартів і процедур, докази корисності облікових даних обмежені з кількох причин:

1. Потреба роботодавців змінюється, й інформація з обліковими даними не може оновлюватися швидко, отже, застарілі вимоги можуть бути включені як частина критеріїв обліку.

2. Орган, що надає повноваження, може або не може бути надійним із погляду якості, як у разі деяких тренінгових центрів або сертифікаційних установ для навчання.

3. Компетентності можуть атрофуватися. Наприклад, сертифікат, зароблений роками раніше, вже не може адекватно відображати реальні можливості людини, особливо якщо ці можливості не були добре виконані (особлива проблема серед користувачів, які володіють іноземною мовою).

4. Не збираються дані про те, як рівень зайнятості або продуктивність роботи відрізняються для тих, хто має повноваження проти інших, що означає, що обґрунтованість повноважень може бути сумнівною [8].

Розвиток поліпшених зв'язків між повноваженнями та робочими місцями може підвищити ймовірність задоволеності роботодавців та працівників. Проте менеджери з персоналу на підприємствах, уряд та науковці вивчають проблему з різних поглядів і можуть отримати вигоду від більшої співпраці. Науковці відіграють усе більшу роль у засвоєнні документів, розробляючи спеціальні навчальні програми та курси. Науковці забезпечують механізм для затвердження робочої сили, особливо в їх географічній зоні впливу. Керівництво університетів може регулярно зустрічатися з місцевими роботодавцями та визначати необхідні компетенції. Вони також можуть розробити спеціалізовані навчальні програми та курси для затвердження Міністерством освіти, але ці зусилля потребують часу та ресурсів. Важливою особливістю цих спеціалізованих курсів є те, що вони можуть швидко задовольнити мінливі потреби промисловості (тобто попит та пропозицію), але це постійне зусилля для підтримки релевантності [9].

Підприємницькі асоціації та торгові групи (наприклад, торгово-промислові палати, асоціації роботодавців) також допомагають формувати робочу силу за допомогою кредитування. Ці організації засновуються та керуються компаніями в межах певної галузі, щоб зосередитися на співпраці між компаніями. Щоб сприяти кращій освіті та відповідним компетенціям у галузях промисловості, вони об'єднують зусилля з партнерами в галузі та надають їм гранти в рамках цієї ініціативи. Промислові партнери розробляють та підтримують динамічні моделі фундаменту та технічних компетенцій, які необхідні для української промисловості. Метою цих зусиль є сприяння розумінню навичок та компетенцій, необхідних для навчання та підготовки конкурентоспроможної робочої сили.

Щоб засвідчити володіння потенційними працівниками необхідними навичками та здібностями для вступу на роботу, варто розробити загальну оцінку готовності до кар'єри (окремо для кожного підприємства), яка буде інтегральною оцінкою основних навичок, необхідних для успішної роботи в різних галузях та професіях [10]. Ці основні навички мають включати знання основних операцій і здатність вирішувати складні завдання, пов'язані з роботою, розуміння деяких документів, які є загальними для робочого місця, визначення та застосування конкретної інформації у спільній бізнес-графіці, стандартні бізнес-технології, а також визначення відповідності письмової інформації. Цей кейс покликаний забезпечити кандидатів на роботу робочими навичками, які демонструють

потенціал для кар'єрного успіху. Очікується, що для роботодавців і фахівців із персоналу він буде надійним показником робочих навичок, які разом з іншими інструментами відбору можуть інформувати про рішення щодо відбору та призначення. Так, компоненти цього кейсу стосуються позитивної роботи та поведінки. Однак додаткової уваги потребують дослідження щодо кореляції між оцінками цього кейсу та рейтингами роботи.

Корисність від освіти/навчання, яка використовує чітко визначені стандарти та процедури, зменшиться через зменшення кваліфікації з часом та зміну вимог роботодавця. Довгострокові дослідження повинні враховувати роль повноважень у найнятті та успішній роботі. Вона також повинна вирішувати, наскільки часто сертифікація виграє від підвищення кваліфікації, що, звичайно, буде відрізнятися від роботи однієї галузі до іншої [11, с. 20]. Обґрунтуванням цього дослідження є те, що кращі докази про корисність обліку та його компетенції можуть бути важливим критерієм для зміцнення робочої сили підприємства, включаючи багатьох працівників.

Висновки з проведеного дослідження. Формування та розвиток комерційної свідомості для підприємства є трудомістким. Гарна модель формування комерційної свідомості персоналу стосується всіх аспектів управління людським капіталом: розроблення описів позицій, рекрутингу, структурування інтерв'ю, вибору персоналу, призначення осіб на посади розвитку, оцінки персоналу для виконання та просування і т. д. Система повинна враховувати компетенції, необхідні для виконання роботи, та очікування щодо того, як людина повинна виконувати роботу. Сьогодні не існує ефективного способу відображення описів компетенцій до конкретних робочих місць на підприємстві та відповідності цих описів кваліфікації кандидатів/працівників підприємства. Питання полягає у тому, як комерційна свідомість може сприяти розвитку та використанню компетенцій.

Сьогодні головна роль комерційної свідомості полягає у розробленні баз даних компетентностей. Дослідження мають охоплювати чотири важливі додаткові функції: методи та інструменти для налаштування загальних компетенцій відповідно до потреб підприємства та функцій управління людським капіталом; засоби вимірювання, які допомагають фахівцям із персоналу оцінювати якість претендентів на посади; постійне затвердження та вдосконалення моделей організаційних компетенцій, заснованих на даних, зібраних у часі; перетворення компетенцій між підприємствами, наприклад коли людина переходить до нового роботодавця або випускників університету до першого робочого місця.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. McClelland, David C. 1973. "Testing for Competence Rather Than for Intelligence." *American Psychologist* 28(1) (January): 1–14. URL : <https://www.therapiebreve.be/documents/mcclelland-1973.pdf>.
2. Champion, Mark A., Alexis A. Fink, Brian J. Ruggeberg, Linda Carr, Geneva M. Phillips, and Ronald B. Odman. 2011. "Doing Competencies Well: Best Practices in Competency Modeling." *Personnel Psychology* 64 (1) (Spring): 225–262. DOI :10.1111/j.1744-6570.2010.01207.x.
3. Gangani, Noordeen, Gary N. McLean, and Richard A. Braden. 2006. "A Competency – Based Human Resource Development Strategy." *Performance Improvement Quarterly* 19 (1) (March): 127–139. DOI : 10.1111/j.1937-8327.2006.tb00361.x.
4. Human Resource Systems Group. 2012. *Best Practices for Implementing Competencies*. Ottawa, Ontario, Canada: Human Resource Systems Group, Ltd. URL : <http://www.hrsg.ca/wp-content/uploads/2014/06/HRSG-Best-Practices-for-Implementing-Competencies.pdf>.
5. Кузьменко О.М. Компетенції персоналу підприємства: теоретичний аспект. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. URL : <https://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4767>.
6. Chen, M.-J., Su, K.-H. and Tsai, W. Competitive tension: the awareness-motivation-capability perspective. *Academy of Management Journal*. 2007. Vol. 50. P. 101–108.
7. Bezemer P., Nicholson G. and Pugliese A. The influence of board chairs on director engagement: A case-based exploration of boardroom decision-making, Corporate Governance. *An International Review*. 2018. № 26 (3). P. 219–234.
8. Lacey, Aaron, and Christopher Murray. 2015. "Rethinking the Regulatory Environment of Competency-Based Education." AEI Series on Competency-Based Higher Education. Washington, DC: American Enterprise Institute, Center on Higher Education Reform, May. URL : <https://www.thompsoncoburn.com/Libraries/Newsletters/Rethinkingthe-CBE-regulatory-environment.pdf>.
9. Sanchez, Juan I., and Edward L. Levine. 2009. "What Is (or Should Be) the Difference between Competency Modeling and Traditional Job Analysis?" *Human Resource Management Review* 19 (2) (June): 53–63. DOI : 10.1016/j.hrmr.2008.10.002.
10. Shippman, Jeffrey S., Ronald A. Ash, Mariangela Battista, Linda Carr, Lorraine D. Eyde, Beryl Hesketh, Jerry Kehoe, Kenneth Pearlman, Erich P. Prien, and Juan I. Sanchez. 2000. "The Practice of Competency Modeling." *Personnel Psychology* 53 (3) (September): 703–740. DOI : 10.1111/j.1744-6570.2000.tb00220.x.
11. Ausman, Terry. 2008. "Career Readiness Credential: Assessing and Improving Workforce Skills to Meet the Needs of Employers in the Information Age." *Distance Learning* 5(1): 19–25. URL : <https://www.usdla.org/wp-content/uploads/2015/09/Vol.-5-No.-1-2008.pdf>.

ВПЛИВ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

INFLUENCE OF TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT ON ENSURING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISES OF RAILWAY TRANSPORT

Сучасний розвиток будь-якої економічної системи має тісний зв'язок з активізацією інноваційної роботи в усіх сферах господарювання, тому й залізнична галузь у своєму розвитку має не відставати від міжнародних вимог. Статтю присвячено питанням забезпечення ефективного розвитку підприємств залізничного транспорту. Зазначено, що для підприємств залізничного транспорту техніко-технологічний розвиток є дуже важливим чинником забезпечення їхньої конкурентоспроможності. Визначено основні аспекти стратегії техніко-технологічного розвитку підприємств залізничного транспорту для забезпечення більш високого рівня їхньої конкурентоспроможності на ринку транспортних послуг. Зауважено, що, здійснюючи послідовне управління техніко-технологічним процесом розвитку, підприємство матиме змогу вчасно корегувати управлінські рішення з урахуванням вимог ринку та відповідно до наміченої стратегії розвитку.

Ключові слова: інновації, розвиток, залізничний транспорт, стратегія, конкурентоспроможність, ефективність, техніко-технологічне оновлення.

Современное развитие любой экономической системы имеет тесную связь с активизацией инновационной деятельности во всех сферах хозяйствования, поэтому и железнодорожная отрасль в своем развитии должна не отставать от международных требований. Статья посвящена вопросам обеспечения эффективного развития предприятий железнодорожного транспорта. Отмечено, что для предприятий железнодорожного транспорта технико-технологическое развитие является очень важным фактором обеспечения их конкурентоспо-

собности. Определены основные аспекты стратегии технико-технологического развития предприятий железнодорожного транспорта для обеспечения более высокого уровня их конкурентоспособности на рынке транспортных услуг. Замечено, что, осуществляя последовательное управление технико-технологическим процессом развития, предприятие сможет вовремя корректировать управленческие решения с учетом требований рынка и в соответствии с намеченной стратегией развития.

Ключевые слова: инновации, развитие, железнодорожный транспорт, стратегия, конкурентоспособность, эффективность, технико-технологическое обновление.

The modern development of any economic system has a close connection with the intensification of innovation activity in all areas of economic activity, and the railway industry must keep up with international requirements in its development. The article is devoted to the issues of ensuring the effective development of railway transport enterprises. It is noted that for enterprises of railway transport, technical and technological development is a very important factor in ensuring their competitiveness. The main aspects of the strategy of technical and technological development of railway transport enterprises to ensure a higher level of their competitiveness in the transport services market have been identified. It is noted that by implementing the consistent management of the technical and technological development process, the company will be able to adjust management decisions on time to meet the requirements of the market and in accordance with the planned development strategy.

Key words: innovation, development, railway transport, strategy, competitiveness, efficiency, technical and technological renewal.

УДК 656.078.8:658.5

Каличева Н.Є.

к.е.н., доцент кафедри економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом Український державний університет залізничного транспорту

Постановка проблеми. Техніко-технологічний розвиток є складним процесом, який поєднує всі сфери діяльності підприємства та базується на потребі постійного інноваційного оновлення за рахунок упровадження конкретних техніко-технологічних, організаційно-управлінських та маркетингових заходів. Їх реалізація має бути спрямована на забезпечення конкурентоспроможності залізничного транспорту в сучасних умовах господарювання з урахуванням майбутніх потреб економічної системи в якісних і надійних перевезеннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інноваційного та техніко-технологічного розвитку економіки України та окремих підприємств, у тому числі й залізничного транспорту, розкрито в роботах В.Л. Диканя, В. Василенка,

Л.І. Федулової, О.Г. Шевлюги, А.П. Колеснікова, В.О. Зубенко та ін. [1–7]. Однак, незважаючи на значний науковий доробок у цій сфері, потребують більш детального уточнення деякі аспекти стратегії техніко-технологічного розвитку підприємств залізничного транспорту в сучасних умовах господарювання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження питань, спрямованих на розроблення стратегії техніко-технологічного розвитку підприємств залізничного транспорту для забезпечення більш високого рівня їхньої конкурентоспроможності на ринку транспортних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Техніко-технологічний розвиток підприємства базується на макро- й мікрівпровадженнях, що виражається на макрорівні у формуванні довгостро-

кових стратегій розвитку, а на мікрорівні – через постійне техніко-технологічне вдосконалення виробничого процесу. Мікрорівень є необхідним доповненням до макрорівня, адже сприяє реалізації запланованих масштабних проєктів. Тому техніко-технологічний розвиток підприємства має формуватися як макроекономічна стратегія розвитку підприємства, а мікрорівень сприятиме її реалізації на місцях у повсякденних робочих обставинах, тим більше що рівень застосування інновацій у виробничому процесі є радикальним показником якісного економічного розвитку. Оскільки виробничі чинники мають значний вплив на забезпечення конкурентних переваг підприємства на ринку за рахунок створення конкурентоспроможного товару чи надання конкурентоспроможних послуг, то й наявність ефективної техніко-технологічної бази має пряий вплив на розвиток підприємства. Тим більше що фундаментом такої бази є розвиток матеріально-технічного, інноваційного, науково-технічного потенціалу підприємства.

Формування стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємств з урахуванням особливостей їх техніко-технологічного розвитку має здійснюватися в такій послідовності:

- виконання аналізу можливостей підприємства щодо здійснення техніко-технологічного розвитку з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників;
- визначення головних напрямів техніко-технологічного розвитку;
- виділення показників оцінки техніко-технологічного розвитку;
- формування управлінських рішень.

На техніко-технологічний розвиток підприємства мають вплив зовнішні та внутрішні чинники. До внутрішніх відносять:

- виробничу потужність підприємства;
- кадри;
- фінансово-економічні ресурси;
- маркетинговий складник;
- інноваційні процеси.

Зовнішні чинники:

- рівень наукового та виробничого потенціалу в країні;
- інвестиційний клімат;
- соціально-економічні відносини;
- культурний розвиток;
- структура ринку;
- стан інфраструктури;
- рівень технологічного розвитку;
- правове поле;
- політико-економічна ситуація в країні та ін.

Потрібно відзначити, що техніко-технологічний розвиток підприємства відображається на організаційно-економічному управлінні підприємством через необхідність розвивати його виробничий потенціал та забезпечувати відтворення основних фондів, що потребує не лише модернізації, розши-

рення, реконструкції або переозброєння виробництва, а й необхідності застосовувати сучасні інновації в технологічному розвитку.

Активізація інноваційної діяльності в усіх сферах народного господарства призводить до необхідності формувати відповідну інноваційну стратегію, в основу якої має бути покладено перспективні напрями розвитку. [8]. Для впровадження інноваційної стратегії техніко-технологічного розвитку підприємства мусять реалізувати такі етапи [9]:

- визначення стадії формування та запровадження інноваційної стратегії;
- дослідження зовнішніх чинників впливу: ринку, розвитку науки та технологій, нормативно-правового поля тощо;
- визначення слабких та сильних позицій підприємства;
- комплексна оцінка стратегічної позиції підприємства, враховуючи можливості його інноваційного розвитку.

Потрібно відзначити, що техніко-технологічний розвиток підприємств усіх сфер господарювання, а особливо залізничного транспорту, у сучасних умовах сприяє розвитку їхніх конкурентних переваг на ринку за рахунок можливості оновлення продукції, спроможності підвищувати якість послуг, завойовувати нові позиції на ринку. А здійснюючи послідовне управління техніко-технологічним процесом розвитку, підприємство матиме змогу вчасно корегувати управлінські рішення з урахуванням вимог ринку та відповідно до намірної стратегії розвитку.

Оскільки сучасний розвиток будь-якої економічної системи має тісний зв'язок з активізацією інноваційної роботи в усіх сферах господарювання, то й залізнична галузь у своєму розвитку має не відставати від міжнародних стандартів. Тим більше що, будучи складною інфраструктурною сферою, залізничний транспорт потребує значної уваги до інноваційного розвитку свого техніко-технологічного складника.

Взагалі техніко-технологічний розвиток підприємств такої галузі, як залізничний транспорт, є досить складним процесом, що ґрунтується на сукупності взаємопов'язаних елементів, зв'язків, процесів, які інтегрують технічний та технологічний складники функціонування підприємства для забезпечення його ефективної роботи (рис. 1).

На рис. 1 наведені основні чинники впливу на техніко-технологічний розвиток підприємства, з якого видно, що в сучасних умовах господарювання всі виробничі підприємства для утримання конкурентних переваг на ринку повинні враховувати не лише власні можливості, а й вплив зовнішнього середовища та подальші перспективи власного розвитку. Тим більше що техніко-технологічний розвиток є однією з ключових основ прогресивного розвитку підприємств.

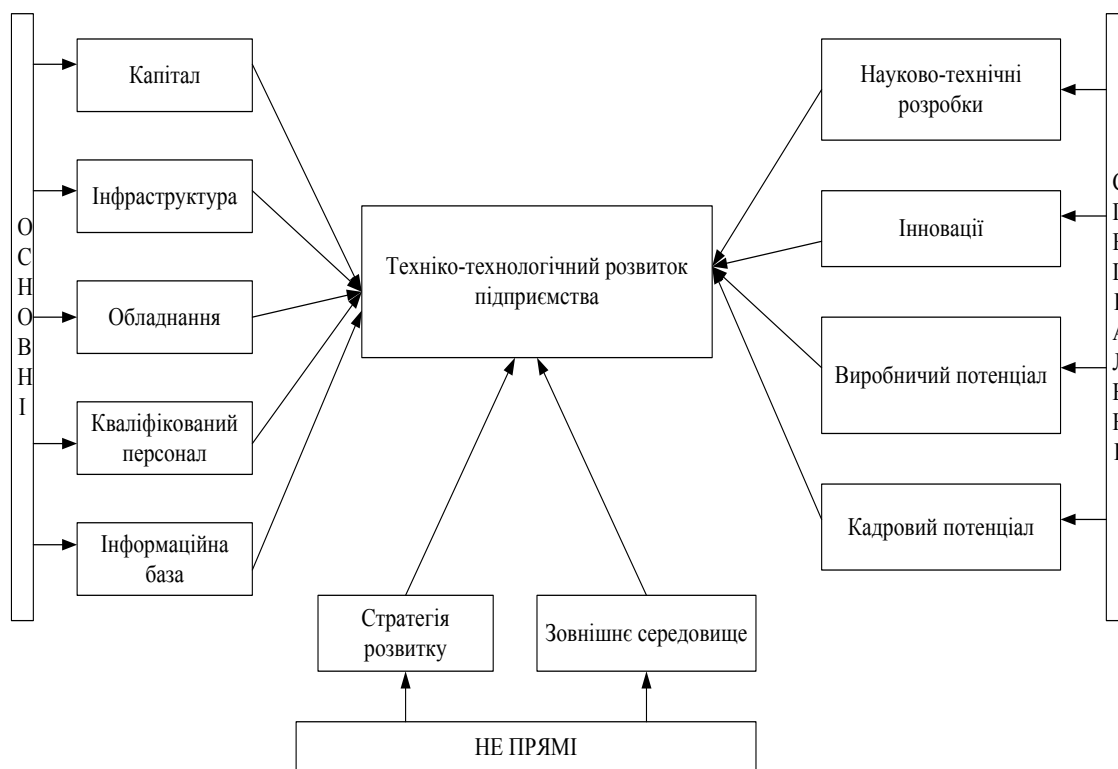

Рис. 1. Чинники техніко-технологічного розвитку підприємства

Для підприємств залізничного транспорту техніко-технологічний розвиток є дуже важливим чинником ефективного функціонування, оскільки нині рівень зношення локомотивів становить понад 91%, середній строк роботи тепловозів – 33 роки, електровозів – 42 роки, а магістральні та маневрові тепловози зношені на 99% та 96% відповідно [10].

За роки незалежності України залізничний транспорт зазнав утрат у потенційних перевізних можливостях майже на 40%, тоді як у провідних світових країнах за цей час відбулося майже повне оновлення рухомого складу, з'явилися в експлуатації потяги нового покоління. Фізичне зношення залізничної колії становить майже 90%, понад 30% верхньої будови колії та понад 11% штучних споруд потребують негайної реконструкції [11].

Про проблеми вітчизняного залізничного транспорту можна говорити безкінечно, але це не сприятиме їх вирішенню, тому потрібно звернути увагу на визначення першочергових заходів щодо їх вирішення, особливо з погляду техніко-технологічного оновлення [12]. Так, для поліпшення техніко-технологічних показників рухомого складу необхідно:

для відновлення парку локомотивів:

- закуповувати ті локомотиви, які мають більшу продуктивність, менші енерговитрати та можливості обслуговування на вітчизняних підприємствах;

- здійснювати модернізацію та осучаснення наявного локомотивного парку;
- збільшувати терміни міжремонтних періодів;
- підвищувати економічність та ощадливість локомотивного парку;
- підтримувати вітчизняних виробників рухомого складу;

- виготовляти рухомий склад для швидкісного пасажирського руху на вітчизняних підприємствах з урахуванням передового світового досвіду;

- впроваджувати у виробництво двосистемні локомотиви, які спроможні працювати на постійному та змінному струмі;

для відновлення парку вантажних вагонів:

- оновлювати вагони відповідно до сучасних потреб перевізників та вантажовласників;

- здійснювати якісний та швидкий ремонт вагонів;

- забезпечувати необхідну кількість вагонів згідно з потребами перевізного процесу.

Для вирішення питань техніко-технологічного оновлення інфраструктури потрібно [11]:

- проводити електрифікацію перспективних із погляду інтенсивності пропуску залізничних колій;

- здійснювати повномасштабну реконструкцію залізничних мереж, особливо на тих ділянках колії, які є стратегічно важливими для розвитку галузі;

- проводити будівництво колій європейської ширини чи запроваджувати системи автоматизованого переходу рухомого складу з однієї ширини колії на іншу;

– розділяти колії для пропуску вантажних та пасажирських потягів та ін.

Техніко-технологічний розвиток підприємства будь-якої сфери господарювання потребує значних фінансових вкладень та кадрових зусиль, адже забезпечення результативного техніко-технологічного розвитку підприємства недосяжно здійснити за невеликий проміжок часу. Цей процес вимагає значного підґрунтя, особливо забезпечення кадрами, оскільки процес становлення кваліфікованого спеціаліста потребує його теоретичного навчання та здобуття професійних навиків на практиці. А продуктивність технологічних процесів відточується в ході виготовлення товарів чи надання послуг, тому що налагодження складного виробничого процесу потребує раціональної організації всіх технологічних операцій, що можна зробити лише в умовах реального виробництва.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, головним стратегічним завданням техніко-технологічного розвитку підприємства будь-якої сфери господарювання є забезпечення стійкого розвитку в сучасних економічних умовах та забезпечення конкурентоспроможності шляхом розроблення та реалізації якісних інноваційних рішень чи продуктів.

Запровадження радикальних інноваційних рішень техніко-технологічного розвитку потребує й перегляду підходів до їх оцінки, адже їх застосування сприятиме поліпшенню основних показників діяльності підприємства [13], що для залізничного транспорту виражається в підвищенні швидкостей руху, збільшенні маси поїзду, зменшенні витрат палива та електроенергії, зниженні трудомісткості обслуговування рухомого складу та інфраструктури тощо.

Також потрібно відзначити, що затрати на реалізацію інноваційних заходів на підприємствах залізничного транспорту здебільшого є досить значними, а отриманий ефект не забезпечує необхідних показників виробничо-господарської діяльності в короткостроковій перспективі [14]. Підприємствам залізничного транспорту для забезпечення належного рівня конкурентоспроможності на ринку транспортних послуг потрібно під час запровадження складних та затратних інноваційних заходів орієнтуватися на можливість їх поетапного застосування за рахунок постійного техніко-технологічного розвитку та оновлення, адже реалізація стратегічних інноваційних рішень сприятиме ефективному розвитку галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дикань В.Л. Концепція інноваційного розвитку економіки України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 52. С. 9–20.
2. Василенко В. Технологические уклады в контексте стремления экономических систем к идеальности. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2013. Вип. 1(8). С. 65–72.
3. Федулова Л. Технологическая готовность экономики Украины к новым вызовам в условиях отсутствия технологической политики. *Економіка України*. 2010. № 9. С. 12–26.
4. Федулова Л.І. Стратегія технологічного розвитку: мікроекономічний підхід. *Проблеми економіки та управління*. Львів : Львівська політехніка, 2008. URL : <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/1398>.
5. Шевлюга О.Г., Олефіренко О.М. Дослідження впливу технологічних інновацій на ринок технологій і розвиток підприємства. *Вісник СумДУ. Серія «Маркетинг і менеджмент інновацій»*. 2011. № 4. URL : <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>.
6. Колесніков А.П., Петрик С.І. Об'єктивні передумови та напрямки оновлення техніко-технологічної бази підприємств. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 1. С. 150–153.
7. Зубенко В.О., Коник Л. Забезпечення ефективності інноваційної діяльності на підприємствах залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 49. С. 177–181.
8. Мазалова Н.Е. Стратегия и техническая политика промышленных предприятий. Санкт-Петербург : СПбГУЭФ, 2011. 103 с.
9. Исламутдинов В.Ф. Особенности инновационного поведения организаций. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2012. № 3. С. 97–104.
10. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Каличева Н.Є. Забезпечення ефективного розвитку залізничного транспорту через оновлення основних фондів колійного господарства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. Вип. 33. С. 45–49.
12. Никифорук О.І. Політика модернізації наземних транспортних систем : дис. ... д.е.н. : 08.00.03. Київ, 2016. 482 с. URL : ief.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/diss_Nikiforuk.pdf.
13. Каличева Н.Є., Масан В.В., Старцев Д.С. Вплив техніко-технологічних інновацій на ефективний розвиток підприємства. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. 2018. Т. 29(68). № 5. С. 51–54.
14. Дикань В.Л., Зубенко В.О. Забезпечення ефективності інноваційної діяльності підприємств залізничного транспорту : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2008. 194 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ CONCEPTUAL PRINCIPLES OF CRISIS MANAGEMENT

У статті розглянуто сутність антикризового управління, тенденції розвитку. Визначено антикризове управління як провадження менеджментом підприємства превентивної політики щодо мінімізації негативного впливу екзогенних та ендогенних чинників та імплементація тактики фінансового управління, спрямованого на пошук шляхів виходу з кризи. Окреслено місію антикризового управління, яка полягає у розробленні й реалізації заходів впливу на першопричини виникнення кризових явищ, відновлення платоспроможності та забезпечення фінансової стійкості суб'єкта господарювання. Проаналізовано антикризове управління як алгоритм дій суб'єкта господарювання, метою якого є виведення підприємства зі стану кризи. Репрезентовано антикризове управління як триаду взаємопов'язаних дій із попередження кризових явищ, їх усунення та підтримки стабільності підприємства, виведення підприємства з кризового стану.
Ключові слова: антикризове управління, криза, фінансовий менеджмент, фінансова стабілізація.

В статье рассмотрены сущность антикризисного управления, тенденции развития. Определено антикризисное управление как производство менеджментом предприятия превентивной политики по минимизации негативного влияния экзогенных и эндогенных факторов и имплементация тактики финансового управления, направленного на поиск путей выхода из кризиса. Определена миссия антикризисного управления, которая заключается в разработке и реализации мер воздействия на первопричины возникно-

вения кризисных явлений, восстановление платежеспособности и обеспечение финансовой устойчивости субъекта хозяйствования. Проанализировано антикризисное управление как алгоритм действий предприятия, целью которого является выведение предприятия из состояния кризиса. Представлено антикризисное управление как триада взаимосвязанных действий по предупреждению кризисных явлений, их устранение и поддержание стабильности предприятия, вывод предприятия из кризисного состояния.

Ключевые слова: антикризисное управление, кризис, финансовый менеджмент, финансовая стабилизация.

In the article the essence of crisis management, trends of development is considered. Determined crisis management, enterprise management procedure as a preventive policy to minimize the negative impact of exogenous and endogenous factors and implementation of financial management tactics aimed at finding ways out of the crisis. The mission of crisis management, which consists in the development and implementation of measures to influence the root causes of crisis phenomena, restoration of solvency and ensuring financial stability of the subject of management, is outlined. Analysis of crisis management as an algorithm of actions of an entity whose purpose is breeding company out of crisis. Crisis management represented as a triad of interrelated activities, prevent crises, eliminate them and support stability, enterprise output from crisis.

Key words: crisis management, crisis, financial management, financial stabilization.

УДК 336.71

Канцір І.А.

к.е.н., асистент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національний університет
«Львівська політехніка»

Габер М.М.

магістр спеціальності «Менеджмент»
ВСП «Інститут інноваційної освіти
Київського національного університету
будівництва і архітектури»

Постановка проблеми. В умовах фінансово-політичної нестабільності характерним явищем національної економіки вважається її перманентний кризовий стан, який потребує впровадження політики антикризового менеджменту, місія якого полягатиме у розробленні й реалізації заходів впливу на першопричини виникнення кризових явищ, відновлення платоспроможності та забезпечення фінансової стійкості економічних суб'єктів різних рівнів управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Платформа антикризового управління виступає об'єктом численних досліджень, як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема: Г. Бірмана, І.О. Бланка, О.Г. Грязновой, О.І. Копилюк, А.М. Штангерт. Незважаючи на численні дослідження, еволюція кризових явищ вимагає постійного моніторингу їхньої сутності та розроблення нових інструментів антикризового впливу.

Постановка завдання. Метою дослідження виступає узагальнення підходів до проведення антикризового управління.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Криза управління – це першопричина кризи під-

приємства, тобто підтвердження моральної непридатності концепцій діяльності підприємства. Криза управління полягає у неспроможності менеджменту підприємства забезпечити стійкий розвиток суб'єкта господарювання. Одним з інструментів виходу з кризи виступає впровадження політики антикризового управління.

Антикризове управління – це управління, у якому під тиском запланованих чи випадкових чинників поставлено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз її симптомів, заходів для зниження негативних наслідків кризи і використання її факторів для подальшого стійкого розвитку [1, с. 121].

Антикризове управління – це провадження менеджментом підприємства превентивної політики щодо мінімізації негативного впливу екзогенних та ендогенних чинників та імплементація тактики фінансового управління, спрямованого на пошук шляхів виходу з кризи.

Антикризове управління, як і будь-яка управлінська функція, здійснюється у кілька етапів. Однією із найпоширеніших є структуризація антикризового управління, подана проф. І. Бланком [2, с. 51]:

- 1) діагностика кризового стану об'єкта;
- 2) визначення завдань та цілей антикризового управління;
- 3) погодження суб'єкта розроблення та реалізації антикризової програми;
- 4) періодизація впровадження політики антикризового управління;
- 5) моніторинг ресурсного потенціалу;
- 6) розроблення антикризової програми та її реалізація;
- 7) імплементація превентивних заходів щодо повторення кризи.

Місія антикризового управління полягає у розробленні й реалізації заходів впливу на першопричини виникнення кризових явищ, відновлення платоспроможності та забезпечення фінансової стійкості суб'єкта господарювання. Висока ймовірність виникнення та розвитку кризи в процесі діяльності будь-якого підприємства зумовлює необхідність здійснення спеціалізованого антикризового управління.

Об'єктом антикризового управління є виникнення та поглиблення кризи розвитку, що має негативні наслідки для діяльності, її усунення та запобігання. Антикризове управління повинно здійснюватися не тільки в період загострення кризи, а й у період її зародження та розгортання [3, с. 364].

У праці О.О. Терещенко антикризове управління зводиться до застосування специфічних методів і прийомів управління фінансами, які дають змогу забезпечити стабільне функціонування підприємства на основі управління зовнішніми та внутрішніми ризиками попередження та подолання фінансової кризи [4].

Антикризове управління – це постійно організоване управління, спрямоване на найоперативніше виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення [5].

Головною метою антикризового управління є забезпечення стійкого функціонування суб'єкта господарювання та гарантування його сталої ринкової позиції.

Науковці виділяють основні чинники, які визначають ефективність антикризового управління: професіоналізм антикризового управління та спеціальна підготовка; мистецтво антикризового управління; методологія розроблення управлінських рішень: корпоративність, лідерство; оперативність і гнучкість управління; стратегія та якість антикризових програм: людський чинник (персонал, мотивація цінність), науковий аналіз обставин, прогнозування тенденцій; система моніторингу кризових ситуацій [6, с. 7].

Антикризове управління – це алгоритм дій суб'єкта господарювання, метою якого є виведення підприємства зі стану кризи. Антикризове управління являє собою триаду взаємопов'язаних

дій із попередження кризових явищ, їх усунення та підтримки стабільності підприємства, виведення підприємства з кризового стану.

Антикризове управління – система управління, що спрямована насамперед на раннє виявлення протиріч підприємства із зовнішнім середовищем або у його внутрішньому середовищі з огляду на окремі бізнес-процеси підприємства для запобігання кризовим явищам на підприємстві; під час виникнення ймовірності настання кризового стану – на переорганізацію виконання окремих бізнес-процесів відповідно до поточних умов господарювання; у разі виникнення кризового стану – на розроблення механізму виходу з кризи, що передбачатиме здійснення відповідних процедур та глибоке переосмислення принципів діяльності підприємства [7, с. 159].

Для здійснення антикризового управління принципово важно визначитися не тільки з причинами виникнення кризи, характером її перебігу, видом, а й із чинниками, які ініціюють виникнення кризових ситуацій.

Антикризове фінансове управління – це взаємодія інструментів антикризового управління та фінансового менеджменту, зокрема антикризове управління – це механізм подолання фінансової кризи, а фінансовий менеджмент – превентивний механізм, метою якого є попередження виникнення кризових явищ.

У фінансовому менеджменті управління, що спрямоване на фінансове оздоровлення підприємства, являє собою систему принципів і методів розроблення й реалізації комплексу спеціальних управлінських рішень, що спрямовані на попередження та подолання фінансової кризи, а також на мінімізацію її негативних наслідків. Головною метою такого управління, на думку І.О. Бланка, є відновлення фінансової рівноваги підприємства і мінімізація зниження його ринкової вартості, що викликано фінансовою кризою [8, с. 589].

Для досягнення цієї мети в рамках системи фінансового оздоровлення потрібно вирішити завдання фінансової стабілізації (табл. 1).

Науковці виокремлюють стратегічний, оперативний та тактичний механізми фінансової стабілізації.

Стратегічний механізм фінансової стабілізації – це система заходів фінансового забезпечення економічного зростання підприємства.

Оперативний механізм фінансової стабілізації – це система заходів, спрямованих на мінімізацію зобов'язань та максимізацію фінансових активів, які гарантують виконання цих зобов'язань.

Зменшення поточних зовнішніх і внутрішніх фінансових зобов'язань підприємства досягається за рахунок таких основних заходів [9, с. 40–41]:

– скорочення суми постійних витрат (включення скорочення управлінського персоналу, витрат на поточний ремонт тощо);

Завдання та механізм забезпечення фінансової стабілізації

№	Завдання	Механізм реалізації
1	Своєчасне діагностування передкризового фінансового стану підприємства й ужиття необхідних превентивних заходів щодо попередження фінансової кризи	Завдання реалізується шляхом здійснення постійного моніторингу внутрішнього середовища підприємства і чинників зовнішнього середовища, що здійснюють найвагоміший вплив на фінансові результати господарської діяльності підприємства. Своєчасне виявлення кризових явищ за допомогою системи моніторингу здебільшого дає змогу уникнути фінансової кризи або зменшити її негативні наслідки і пом'якшити характер прояву. Здійснення превентивних заходів із попередження фінансової кризи підприємства є найбільш економічно обґрунтованим напрямом антикризового фінансового управління, що забезпечує найбільший ефект (у вигляді зменшення майбутніх втрат) на одиницю використаних у цих цілях фінансових ресурсів.
2	Подолання неплатоспроможності підприємства	Завдання є першочерговим у системі заходів щодо фінансового оздоровлення підприємства. Іноді реалізація тільки цього завдання дає змогу унеможливити поглиблення фінансової кризи підприємства, відновити його репутацію серед контрагентів та отримати запас часу, що необхідний для реалізації інших заходів. Неплатоспроможність – це лише один із зовнішніх проявів фінансової кризи підприємства, тому відновлення платоспроможності повинне здійснюватися не стільки за рахунок ліквідації зовнішніх проявів, скільки за рахунок усунення причин, що зумовили неплатоспроможність підприємства.
3	Відновлення фінансової стійкості підприємства	Забезпечує реалізацію головної мети та потребує найбільших зусиль і затрат фінансових ресурсів. Дане завдання реалізується шляхом фінансової реструктуризації, якою повинно бути забезпечено оптимізацію структури капіталу, оборотних та необоротних активів, грошових потоків та інвестиційної діяльності підприємства.
4	Попередження банкрутства та ліквідації підприємства	Для попередження банкрутства та ліквідації підприємства потрібно виробити механізми та способи зовнішньої санації підприємства з подальшим розробленням плану зовнішнього фінансового оздоровлення (інвестиційного проекту санації).
5	Мінімізація негативних наслідків фінансової кризи підприємства	Реалізується шляхом стабілізації якісних структурних змін його фінансової діяльності з урахуванням довгострокової перспективи. Ефективність заходів із подолання негативних наслідків фінансової кризи оцінюється за критерієм мінімізації втрати ринкової вартості підприємства і порівняння з докризовим періодом.

Джерело: сформовано та узагальнено на основі [8, с. 591]

– скорочення рівня змінних витрат (включаючи скорочення виробничого персоналу основних і допоміжних підрозділів);

– зниження обсягу виробництва продукції, що не користується попитом, з відповідним скороченням необхідного обсягу фінансових ресурсів тощо;

– продовження термінів кредиторської заборгованості по товарних операціях (одержаному комерційному кредиту) та ін.

Збільшення суми грошових активів у поточному періоді досягається за рахунок таких основних заходів, як:

– ліквідація портфеля короткострокових фінансових вкладень;

– реалізація окремих високоліквідних грошових і фондових інструментів портфеля довгострокових фінансових вкладень;

– рефінансування дебіторської заборгованості (з використанням усіх форм цього рефінансування) для зменшення загального її розміру;

– прискорення обороту дебіторської заборгованості, особливо по товарних операціях, за рахунок скорочення термінів комерційного і споживчого кредиту, що надається.

Тактичний механізм фінансової стабілізації – це система заходів, яка базується на забезпеченні довгострокової фінансової рівноваги.

Механізм використання моделей фінансової рівноваги, спрямований на відновлення фінансової стійкості підприємства в умовах його кризового розвитку, пов'язаний зі збільшенням обсягу позитивного грошового потоку за скорочення обсягу споживання додаткових фінансових ресурсів (тобто зі зниженням інвестиційної активності). Збільшення обсягу позитивного грошового потоку в майбутньому періоді досягається за рахунок таких основних заходів [9, с. 44]:

– зростання суми чистого доходу підприємства за рахунок проведення ефективної цінової політики;

– здійснення ефективної податкової політики, спрямованої на зростання суми чистого прибутку підприємства;

– здійснення дивідендної політики, адекватної кризовому розвитку підприємства, для збільшення суми чистого прибутку, спрямованого на виробничий розвиток;

– своєчасної реалізації основних засобів, що вибувають, у зв'язку зі зносом або невикористаного майна;

– здійснення ефективної емісійної політики за збільшення суми власного капіталу за рахунок додаткового випуску акцій тощо.

Висновки з проведеного дослідження.

Антикризове управління полягає у забезпеченні фінансової стабільності підприємства у коротко- та довгостроковому періодах. Фінансова стабілізація підприємства має здійснюватися за такими етапами: усунення неплатоспроможності, відновлення фінансової стійкості та зміна фінансової стратегії для прискорення економічного зростання з використанням оперативного, тактичного та стратегічного механізмів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством : навчальний посібник ; вид. 2-е, перероб. та доп. Київ : Центр навч. літ-ри, 2005. 507 с.

2. Бланк И.А. Управление прибылью ; изд. 4-е, перераб. и доп. Киев : Ника-Центр, 2007. 768 с.

3. Финансовый менеджмент: теория и практика : учебник / под. ред. Е.С. Стояновой ; 6-е изд. Москва : Перспектива, 2006. 656 с.

4. Станіславик Є.Н. Основи фінансового менеджменту. Москва : Ось – 89, 2008. 128 с.

5. Ларка М.І., Лісовські Г.О. Аналіз фінансового стану підприємства як засіб підвищення ефективності його діяльності. *Вісник НТУ «ХПІ». Серія «Технічний прогрес і ефективність виробництва»*. 2013. № 22(995). С. 168–174.

6. Беляев А.А., Коротков З.М. Антикризисное управление: учебник ; 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. 311 с.

7. Мехович С.А., Костенко А. О. Сутність антикризового управління підприємством. *Енергосбережение. Энергетика. Энергоаудит*. 2011. № 5(87). С. 45–48.

8. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента : в 2-х т. Киев : Ника-Центр, 1999. 512 с.

9. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 396 с.

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА У СФЕРІ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ

INTEGRATED ASSESSMENT OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC EFFICIENCY OF MANAGING ACTIVITY OF MECHANICAL ENGINEERING ENTERPRISES IN THE FIELD OF RESOURCE SAVING

Відзначено необхідність комплексного застосування зазначених методів для оцінки рівня організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівного підприємства у сфері ресурсозбереження в контексті ресурсного потенціалу. Запропоновано методичний підхід до комплексної оцінки організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівного підприємства у сфері області ресурсозбереження. Обґрунтовано механізм застосування методичного підходу на основі наявного стану рівня ефективності управління виробничою діяльністю окремих машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження шляхом опису функціональних складників ресурсного потенціалу (фінансового, виробничого, трудового, інноваційного та маркетингового) й обрахунку інтегрованого показника якості управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження.

Ключові слова: машинобудівне підприємство, комплексна оцінка, ефективність управління виробничою діяльністю машинобудівного підприємства, ресурсозбереження.

Отмечена необходимость комплексного применения отмеченных методов для оценки уровня организационно-экономической эффективности управления производственной деятельностью машиностроительного предприятия в области ресурсосбережения в контексте ресурсного потенциала. Предложен методический подход к комплексной оценке организационно-экономической эффективности управления производственной деятельностью машиностроительного предприятия в области ресурсосбережения. Обоснован механизм применения методического подхода на основе существующего состояния уровня

эффективности управления производственной деятельностью отдельных машиностроительных предприятий в области ресурсосбережения путем описания функциональных составляющих ресурсного потенциала (финансовой, производственной, трудовой, инновационной и маркетинговой) и учета интегрированного показателя качества управления производственной деятельностью машиностроительных предприятий в области ресурсосбережения.

Ключевые слова: машиностроительное предприятие, комплексная оценка, эффективность управления производственной деятельностью машиностроительного предприятия, ресурсосбережение.

The necessity of integrated application of the mentioned methods for the assessment of the level of organizational and economic efficiency of managing production activity of the mechanical engineering enterprise in the field of resource saving in the context of resource potential is noted. The methodical approach for an integrative assessment of the organizational and economic efficiency of managing the production activity of the mechanical engineering enterprise in the field of resource saving is suggested. The mechanism of application of the methodical approach based on the existing level of efficiency of managing production activities of individual mechanical engineering enterprises in the field of resource saving by describing the functional components of the resource potential (financial, industrial, labour, innovation and marketing) and calculating the integrated indicator of management quality of production activities of mechanical engineering enterprises in the field of resource saving is substantiated.

Key words: mechanical engineering enterprise, integrated assessment, efficiency of managing production activity of mechanical engineering enterprise, resource saving.

УДК 378:147

Костюк М.Г.

аспірант

Дніпропетровський університет
імені Альфреда Нобеля

Постановка проблеми. Сучасні наука та практика характеризують різноманітні підходи до оцінки ефективності управління виробничо-господарськими процесами через визначення потенціалу підприємства на основі системи показників та критеріїв їх оцінки, методів економіко-математичного аналізу (інтегральний метод, експертних оцінок, методи порівняння та дисконтування, стохастичних методів тощо). Ось чому питання визначення та оцінки організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівного підприємства в контексті ресурсозбереження є надзвичайно актуальним напрямом як у плані теоретичних досліджень, так і методичних завдань для практичного їх застосування

у виробничо-господарській діяльності суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковій проблематиці методології оцінки ефективності управління виробничо-господарськими процесами ресурсозбереження підприємства присвячено праці низки науковців, серед яких: І. Вовк [1], М. Виклюк, Н. Прокопенко [2], Ю. Вовк [3], Р. Балашова [4], Л. Бондарчук [5], В. Нижник [6], Є. Ахромкін [7], А. Шаповал [8], М.П. Денисенко [9], С.В. Івахненко та ін. Утім, недостатньо вивченим залишається питання комплексного застосування зазначених методів для оцінки рівня організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівного

підприємства у сфері ресурсозбереження в контексті ресурсного потенціалу.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у формуванні комплексної методики оцінки організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівного підприємства в контексті ресурсозбереження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз методик оцінки ресурсозбереження на підприємстві [1; 2; 5–8] сприяв авторському баченню наукової проблематики з позиції координації ресурсного потенціалу трьох рівнів зв'язків і відносин, що мали місце в минулому, існуючих у сьогоденні й орієнтованих на розвиток у майбутньому. На цьому акцентовано увагу автора у формуванні методики оцінки ефективності управління виробничо-господарськими процесами ресурсозбереження підприємства через сукупність накопиченого ресурсного потенціалу (базовий рівень), поточного ресурсного потенціалу (поточний рівень) та майбутнього ресурсного потенціалу (стратегічний рівень).

Запропонована методика оцінки організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівного підприємства у сфері ресурсозбереження включає послідовне втілення чотирьох етапів (рис. 1).

Перший етап передбачає формування параметрів оцінки, а саме: визначення мети та базових цілей, об'єкту та предмету наукового пошуку, вибір системи методів оцінки, підбір емпіричних даних – параметрів дослідження, основними принципами котрих виступають достовірність даних параметрів і тривалий часовий період, що аналізується.

Метою оцінки є формування теоретико-методичних напрямів щодо визначення наявного рівня ефективності управління виробничою діяльністю окремих машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження. Базові цілі окреслюють основні критерії, що формують уявлення про рівень ефективності управління виробничою діяльністю підприємств у сфері ресурсозбереження. Об'єктом дослідження виступає процес управління виробничою діяльністю підприємств у сфері ресурсозбереження та критерії його ефективності. Предметом дослідження є діагностика ефективності зазначеного процесу.

Абсолютний ефект від здійснення ресурсозберігаючої діяльності характеризує загальну або питому його величину, яку підприємство отримує від своєї діяльності за певний період. Порівняльний ефект відображає результат порівняння реалізації різних заходів із ресурсозбереження та вибір найкращого з них. Визначення ефективності заходів із ресурсозбереження пов'язане, перш за все, із вибором критеріїв та формуванням відповідної системи показників [1, с. 110]. З урахуванням сказаного доцільним є визначення у часовому вимірі результатів використання ресурсного потенціалу в

розрізі його складників, їх змін відносно базового періоду та потенційних можливостей розвитку, що визначає другий етап методики оцінки.

Діагностика ефективності управління виробничою діяльністю підприємств у сфері ресурсозбереження потребує обробки немалого обсягу інформації, котра визначає базові показники-критерії оцінки. Спираючись на наявні різноманітні діагностики та методики ефективності управління виробничими процесами [1–10], вважаємо, що якість представленого дослідження можлива за умови, що вибір показників-критеріїв, які визначають ефективність зазначеного процесу, характеризується темпами розвитку вибраних показників (результати та їх зміни) у поточному періоді по відношенню до значення показника у базовому періоді та можливим рівнем ефекту (якістю отриманих результатів) у майбутньому періоді.

Ефективність зазначеного процесу необхідно досліджувати як витратний бік виробничого процесу або дохідний бік (збільшення дохідності у зв'язку із застосуванням технологій ресурсозбереження) за вибраними функціональними сферами (складниками ресурсного потенціалу) через сукупність показників-індикаторів (табл. 1).

Якісний та кількісний боки організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження можна діагностувати за допомогою системи економіко-математичних та статистичних методів: коефіцієнтного аналізу, методу порівняння та ранжування, інтегральної оцінки, трендового аналізу.

Необхідність та послідовність їх застосування дають можливість через функцію часу представити якість управління на основі запропонованого автором якісного трикомпонентного показника ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження та класифікувати підприємства за ступенем їхнього ефективного управління ресурсозбереженням:

$$EM_R \begin{cases} S \rightarrow 1 \\ R \rightarrow 1, \\ E \rightarrow 1 \end{cases} \quad (1)$$

де, EM_R – якісний трикомпонентний показник ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження;

S (state) – базовий рівень, що характеризує організаційно-економічну ефективність управління ресурсозбереженням на основі накопиченого базового ресурсного потенціалу підприємства;

R (result) – поточний рівень, що характеризує організаційно-економічний результат ефективності управління ресурсозбереженням на основі

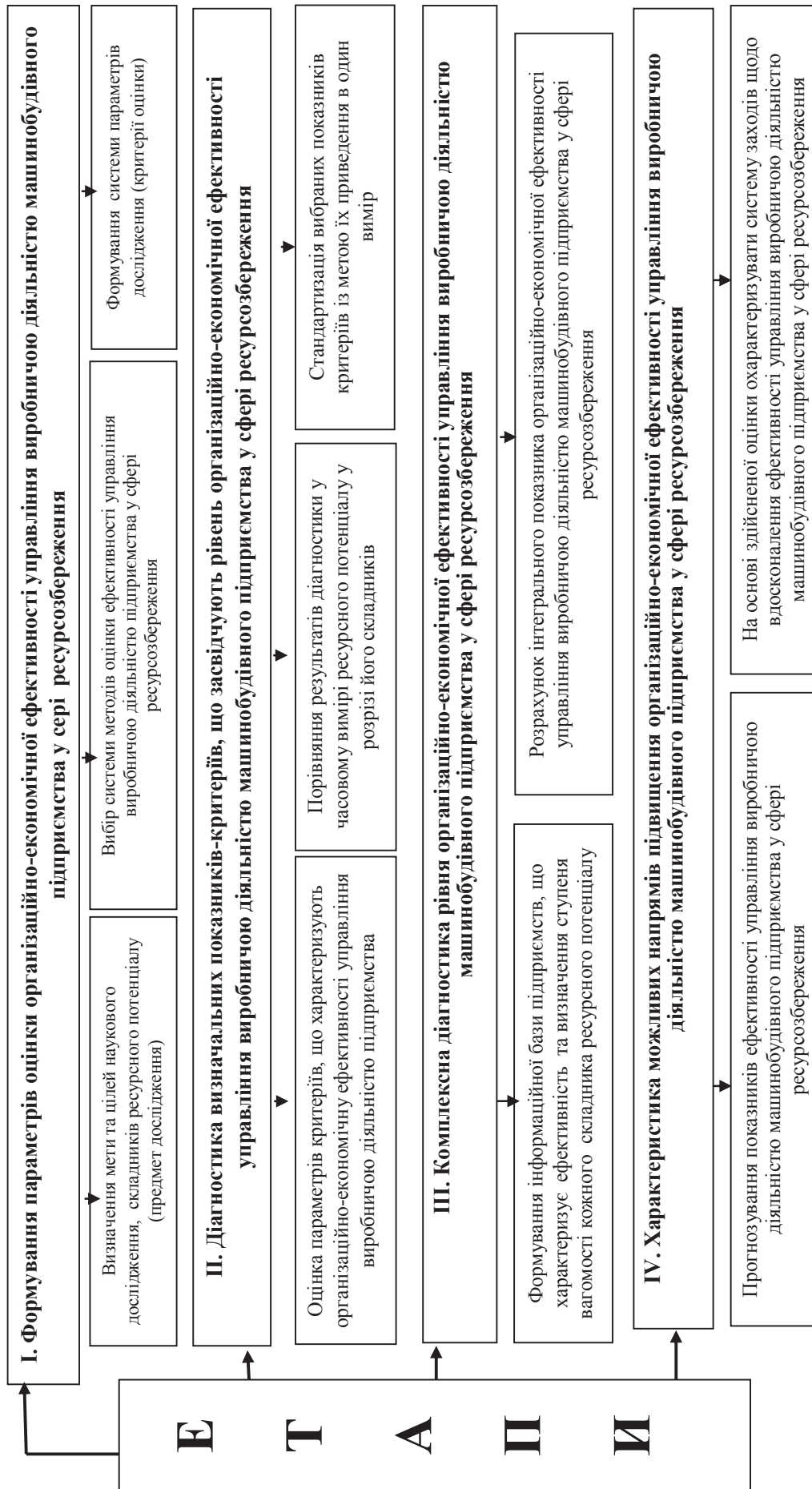

Рис. 1. Методичний підхід до комплексної оцінки організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівного підприємства у сфері ресурсозбереження

Джерело: сформовано автором

Сукупність цільових показників-індикаторів для обрахунку організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження

	ФУНКЦІОНАЛЬНІ СКЛАДНИКИ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ				
	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
	Фінансовий потенціал	Виробничий потенціал	Трудовий потенціал	Інноваційний потенціал	Маркетинговий потенціал
Цільові показники-індикатори	Рівень рентабельності капіталу	Матеріаломісткість	Темп зростання продуктивності праці	Ефективність інноваційної діяльності	Рентабельність продаж
	Дохідність на одиницю витрачених ресурсів	Фондоємність	Зарплатоємність на одиницю собівартості	Частка приросту інноваційної продукції у сукупному обсязі реалізованої продукції	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості
	Рівень прибутку на одиницю загальних витрат	Рівень незавершеного виробництва у оборотних активах	Трудоємність одиниці продукції	Частка приросту нематеріальних активів у сукупних активах	Частка ринку підприємства
	Коефіцієнт оборотності обігових коштів	Рівень рентабельності основних виробничих засобів	Частка приросту продукції за рахунок продуктивності праці	Коефіцієнт інноваційних упродовжень	Частка приросту продукції за рахунок управлінсько-організаційних заходів

Джерело: сформовано автором на основі співставлення до предмету дослідження

накопиченого базового ресурсного потенціалу підприємства;

E (effect) – стратегічний рівень, що характеризує потенційний організаційно-економічний ефект від управління ресурсозбереженням на основі накопиченого ресурсного потенціалу підприємства.

У цілому ефективність організаційно-економічних заходів у сфері ресурсозбереження підприємства можна представити як різницю між поточним та базисним значеннями показників, а майбутній результат – на підставі прогнозованих значень трендового аналізу.

Оцінка обраних показників (табл. 1) та приведення їх у єдиний вимір потребують застосування комплексу математичних дій (порівняння та стандартизації), що дасть змогу в подальшому обрахувати інтегральний показник якості. Якісний бік ефективного управління ресурсозбереженням на підприємстві характеризується темпами змін результативних показників відносно базового показника та економічною ефективністю (отриманий результат у поточному періоді й очікувана ефективність – у стратегічному періоді).

Зв'язок між результативністю та ефективністю окремого показника можна пояснити так: зростання рівня організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження визначається темпами приросту показників-індикаторів, а саме: значення показника має бути вищим відносно попереднього періоду (базо-

вого періоду) для рівно направлених показників і, навпаки, нижче – для обернено направлених показників.

Порядок приведення показників у єдиний вимір представлено у вигляді алгоритму в табл. 2. Запропонований алгоритм діагностики організаційно-економічної ефективності управління виробничими процесами підприємства у сфері ресурсозбереження ґрунтується на тому, що мета застосування ресурсозберігаючих технологій у різних функціональних сферах підприємства – це безперервний процес нарощення його економічної ефективності.

Значення виразу $E_n * V_{t-1}$ визначає той рівень *i*-показника-індикатора, котрий машинобудівне підприємство могло б досягти за умови, що всі збалансовані в період *t* фактори та резерви використання ресурсів будуть використані з більшою віддачею, яка була досягнута підприємством в *t-1* період. За таких умов використання ресурсних технологій досягнутий рівень ефективності *i*-показника-індикатора ефективності управління виробничими процесами підприємства у сфері ресурсозбереження переноситься на всі задіяні виробничі ресурси господарської діяльності підприємства у *t*-період.

Відповідно, загальна оцінка організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження визначається за структурно-функціональною сегментацією економічного потенціалу (показники складників потенціалу) як зростаючий, стабільний, спадаючий (табл. 3).

Таблиця 2

Алгоритм обрахунку якості цільових показників-індикаторів, що характеризують організаційно-економічний ефект від управління ресурсозбереженням на підприємстві

Зміст операції		Алгоритм розрахунку
1	Визначення залежності рівня ефективності окремого явища відносно його результативності:	$V_t^i / V_{t-1}^i = T_t^i > T_{t-1}^i$ де, V_t^i, V_{t-1}^i – значення i -показника, що характеризує організаційно-економічний ефект від управління ресурсозбереженням на підприємстві в t -періоді та в попередньому $t-1$ -періоді відповідно; T_t^i, T_{t-1}^i – загальна тенденція зміни i -показника, що характеризує організаційно-економічний ефект від управління ресурсозбереженням на підприємстві в t -періоді та у попередньому $t-1$ -періоді відповідно.
2	Визначення ефективності i -показника	$\Delta T_t^i = T_t^i - T_{t-1}^i = E_t^i > E_{t-1}^i$ де E_t^i, E_{t-1}^i – коефіцієнт приріст i -показника, що характеризує організаційно-економічний ефект від управління ресурсозбереженням на підприємстві в t -періоді та в попередньому періоді ($t-1$) відповідно. У такому контексті для періоду t i -показник ефективності в періоді $t-1$ виступає базовим значенням або ж нормативним коефіцієнтом ефективності: $V_t^i / V_{t-1}^i > E_n^i$ $\Delta T_t^i = T_t^i - E_n^i$ де E_n^i – нормативний коефіцієнт ефективності i -показника в період ($t-1$). Відповідно значення i -показника, що характеризує організаційно-економічний ефект від управління ресурсозбереженням на підприємстві, матиме такий вигляд: $V_t^i > E_n^i * V_{t-1}^i, V_t^i - E_n^i * V_{t-1}^i > 0$
3	Формування виразу інтегрального значення (критерію) ефективності i -показника	$V_t^i - E_n^i * V_{t-1}^i > 0$
4	Формування інтегрального показника якості i -показника	$V_{t-якості}^i = V_t^i - E_n^i * V_{t-1}^i$ де $V_{t-якості}^i$ – інтегральний показник якості i -показника, що характеризує організаційно-економічний ефект від управління ресурсозбереженням на підприємстві в період t .
5	Визначення поточної чи планової величини i -показника в t -період через темп приросту якості i -показника	$T_{t-якості}^i = (\Delta V_t^i * E_n^i) / V_{t-1}^i$ де $T_{t-якості}^i$ – темп приросту якості i -показника розвитку суб'єктів малого підприємництва.

Джерело: адаптовано до предмету дослідження

Таблиця 3

Характеристика якості організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження

Показник	Види організаційно-економічної ефективності управління		
	Зростаючий	Стабільний	Спадаючий
Інтегральний i -показник якості фінансового потенціалу у сфері ресурсозбереження, $V_{t-фін}^i$	$V_{t-фін}^i > V_{t-1, фін}^i$	$V_{t-фін}^i = V_{t-1, фін}^i$	$V_{t-фін}^i < V_{t-1, фін}^i$
Інтегральний i -показник якості виробничого потенціалу у сфері ресурсозбереження, $V_{t-вир}^i$	$V_{t-вир}^i > V_{t-1, вир}^i$	$V_{t-вир}^i = V_{t-1, вир}^i$	$V_{t-вир}^i < V_{t-1, вир}^i$
Інтегральний i -показник якості трудового потенціалу у сфері ресурсозбереження, $V_{t-тр}^i$	$V_{t-тр}^i > V_{t-1, тр}^i$	$V_{t-тр}^i = V_{t-1, тр}^i$	$V_{t-тр}^i < V_{t-1, тр}^i$
Інтегральний i -показник якості комерційного потенціалу у сфері ресурсозбереження, $V_{t-ком}^i$	$V_{t-ком}^i > V_{t-1, ком}^i$	$V_{t-ком}^i = V_{t-1, ком}^i$	$V_{t-ком}^i < V_{t-1, ком}^i$
Інтегральний i -показник інноваційного потенціалу у сфері ресурсозбереження, $V_{t-інн}^i$	$V_{t-інн}^i > V_{t-1, інн}^i$	$V_{t-інн}^i = V_{t-1, інн}^i$	$V_{t-інн}^i < V_{t-1, інн}^i$

Джерело: авторська розробка

Такий підхід дає змогу здійснити якісну оцінку організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження виходячи зі структурно-функціональної сегментації ресурсного потенціалу на основі співставлення результату та ефективності управління виробни-

чими процесами внаслідок процесу їх ресурсного забезпечення. Важливим етапом стандартизації показників якості є визначення рангу для кожного i -показника в t -періоді. Для цього здійснюється присвоєння бальної оцінки, що опирається на значення показника відносно його базового рівня в періоді ($t-1$):

Таблиця 4

Визначення рангу цільових показників якості організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження

Вираз	Бал	Вираз	Бал	Вираз	Бал
$V_t^i > V_{t-1}^i$	1	$V_t^i = V_{t-1}^i$	0	$V_t^i < V_{t-1}^i$	-1
Якщо значення інтегрального i -показника в t -період перевищує 0, то це свідчить про тенденцію його зростання відносно базового показника в $(t-1)$ період		Якщо значення інтегрального i -показника дорівнює 0, то це свідчить про його стабільний розвиток		Якщо значення інтегрального i -показника в t -період нижче 0, то це свідчить про його спадаючий розвиток відносно базового показника в $(t-1)$ період	

Джерело: сформовано автором

Таблиця 5

Визначення рангу рівня ефективності управління виробничою діяльністю підприємств у сфері ресурсозбереження

Рівень інтервалу	Ранг цільового показника	Інтервали сукупного рангу
Спадаючий (СП)	-1	[-16; -4]
Стабільний (СТ)	0	[-5; +5]
Зростаючий (З)	1	[+6; +16]

Джерело: розраховано автором на основі співставлення до предмету дослідження

Наступним етапом виступає комплексна діагностика рівня організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівного підприємства у сфері ресурсозбереження. Розрахунок сукупного рангу якості організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю підприємств у сфері ресурсозбереження визначається як сума рангів цільових показників. Відповідно, максимальне значення для оцінки якості приведеного рангу становить інтервал [-20; 20]. Абсолютне значення індексу приведеного рангу розраховується за формулою:

$$I_V = I_{V1} + I_{V2} + I_{V3} + \dots + I_{Vn}, \quad (2)$$

де, $I_{V1}, I_{V2}, I_{V3}, \dots, I_{Vn}$ – значення індексів приведених рангів для інтегральних значень показників якості розвитку функціональних групи показників (1- n), що характеризують ефективність управління виробничою діяльністю підприємств у сфері ресурсозбереження.

Для об'єктивного визначення результатів зміни рангів рівня ефективності управління виробничою діяльністю підприємств у сфері ресурсозбереження обчислено кількість рівнів, використовуючи модель Стерджеса:

$$K=1+3,032 \lg n, \quad K=1+3,032 \lg(4) = 2,83 \approx 3, \quad (3)$$

де n – чисельність елементів аналізованої сукупності (у нашому випадку – 4 функціональних складників (без урахування інноваційного, оскільки вибрані підприємства не використовують у власній діяльності інноваційний потенціал). Згідно з розрахунками, шкала визначення рівня ефективності управління виробничою діяльністю підприємств у сфері ресурсозбереження складатиметься з трьох рівнів. Ширину інтервалу визначено за формулою:

$$L = \frac{X_{\max} - X_{\min}}{3} = \frac{16 - (-16)}{3} = 11, \quad (4)$$

де, X_{\max}, X_{\min} – максимальне та мінімальне значення сукупного рангу.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті ґрунтовного наукового дослідження запропоновано якісно новий методичний підхід до комплексної оцінки організаційно-економічної ефективності управління виробничою діяльністю машинобудівного підприємства у сфері ресурсозбереження. Цей підхід ґрунтується на визначенні наявного стану рівня ефективності управління виробничою діяльністю окремих машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження на основі функціональних складників ресурсного потенціалу шляхом обрахунку інтегрованого показника якості управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств у сфері ресурсозбереження. На основі запропонованої методики можна здійснити порівняльний аналіз показників функціональних складників ресурсного потенціалу діючих машинобудівних підприємств та здійснити обрахунок індексів сукупних рангів у базових та поточному періодах. Зазначене виступатиме предметом подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вовк І.П. Особливості впровадження заходів ресурсозбереження та методика визначення їх ефективності на машинобудівних підприємствах в контексті ресурсономії. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2012. № 4. С. 107–117.
2. Виклюк М.І., Прокопенко Н.С. Регулювання інноваційної діяльності підприємств транспортного машинобудування : монографія. Львів : Ліґа-прес, 2012. 218 с.

3. Вовк Ю., Погайдак О. Вплив факторів ресурсоемності продукції на ефективність виробництва в машинобудівній галузі. *Збірник тез XV наукової конференції ТНТУ ім. Івана Пулюя*, м. Тернопіль, 14–15 грудня 2011 р. Тернопіль : ТНТУ, 2011. С. 215.

4. Балашова Р.І. Оцінка ефективності діяльності підприємств нових форм господарювання на основі показників ресурсозбереження : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 ; НАН України. Ін-т економіки пром-ті. Донецьк, 1999. 24 с.

5. Бондарчук Л.О. Ресурсозбереження як напрям підвищення ефективності діяльності підприємства. *Управління розвитком*. 2012. № 1(122). С. 94–95.

6. Нижник В.М., Шумовецька Т.В. Ефективне ресурсо- та енергозбереження в системі економії витрат виробництва промислових підприємств.

Вісник Хмельницького національного університету. 2012. № 3. Т. 3. С. 100–102.

7. Ахромкін Є. М. Методична база оцінки ефективності впровадження ресурсозберігаючих технологій. *Ефективна економіка*. 2011. № 1. URL : <http://www.econoomy.Noauka.Ecom.ua/?op=1&z=443/>

8. Шаповал А.І., Шаповал А.О. Методичні підходи до формування ефективної системи управління ресурсозбереженням на підприємстві. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 2. С. 185–192.

9. Денисенко М.П., Колос І.В. Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством. *Економіка та держава*. 2006. № 7. С. 19–24.

10. Івахненко С.В. Сучасні інформаційні технології управління підприємством та бухгалтерія: проблеми і виклики. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2006. № 4. С. 52–58.

МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ ДО ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ МОЛОЧНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ У ПРИЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ

MARKETING APPROACHES TO THE WHOLESALER TRADE OF DAIRY PRODUCTS OF THE BLACK SEA REGION

У статті проведено теоретичний аналіз публікацій, у яких піднімалися питання щодо розвитку товарообороту продовольчих товарів, зокрема молочної продукції, в Україні. Автором наведено динаміку вартості молочної продукції за оптової торгівлі і виявлено, що ціна реалізації на молочну продукцію збільшилася у 2,24 рази за останні сім років. Проведено дослідження щодо відповідності вартості товарних запасів та оптового товарообороту молочних продуктів. Відзначено низький рівень забезпеченості торгових складів молочною продукцією за 2011–2016 рр.

Ключові слова: оптовий товарооборот, молочна продукція, товарні запаси, ринок молока, ціна молочної продукції, Причорноморський регіон.

В статье проведен теоретический анализ публикаций, в которых обсуждались вопросы по развитию товарооборота продовольственных товаров, в частности молочной продукции, в Украине. Автором приведена динамика стоимости молочной продукции при оптовой торговле и выявлено, что цена реализации на молочную продукцию

увеличилась в 2,24 раза за последние семь лет. Проведено исследование соотношения стоимости товарных запасов и оптового товарооборота молочной продукции. Отмечен низкий уровень обеспеченности торговых складов молочной продукцией за период 2011–2016 гг.

Ключевые слова: оптовый товарооборот, молочная продукция, товарные запасы, рынок молока, цена молочной продукции, Причерноморский регион.

The article presents a theoretical analysis of publications, in which issues of the food commodity development in Ukraine, in particular dairy products, were discussed. The author presents the trend of the dairy products cost in wholesale and reveals that the wholesale price of dairy products has increased 2.24 times over the past seven years. The author studies the ratio of the inventory costs of and wholesale turnover of dairy products. The author notes a low level of supply trade warehouses with dairy products for the period 2011–2016.

Key words: wholesale turnover, dairy products, inventory, milk market, price of dairy products, the Black Sea region.

УДК 339.338.4

Марчук А.О.

аспірант, асистент кафедри «Маркетинг» Таврійський державний агротехнологічний університет

Постановка проблеми. Розвиток молочної галузі є основою продовольчої безпеки країни. Сьогодні оптова торгівля молоком та молочними продуктами поступово знижується з причин зменшення надоїв молока та звуженням тваринницької спеціалізації у вітчизняних сільськогосподарських підприємств із приводу високих цін на корми та енергетичні ресурси. Водночас ринок наповню-

ється експортованою продукцією, яка не відповідає вимогам українського споживача за ціною, а іноді й за якістю. Вимоги оптових підприємств щодо збільшення реалізаційного періоду змушують виробників використовувати додаткові інгредієнти, які не поліпшують якість продукції.

З іншого боку, сучасна інфраструктура ринку не сприяє подальшому розвитку оптової торгівлі.

Відсутність логістичних дистрибуційних складів, застаріла мобільна техніка, недотриманість механізму управління холодними логістичними ланцюжками зумовлюють товаровиробників зменшувати потік молока та молочної продукції через систему оптової торгівлі. Більше того, на ринку посилюється конкурентна роль мережевих супермаркетів, які забезпечені власною складською та транспортною мережею. Виникає питання щодо подальшого збільшення обсягів товарообороту вітчизняної продукції з поступовим ростом конкурентних позицій супермаркетів. Особливо актуально таке питання постає у Приморському регіоні України, де зниження розвитку молочної галузі, а в деяких районах практичне її знищення зумовлюють кризову ситуацію найближчим часом. Висвітлені проблеми і питання визначають актуальність вибраної теми та подальшого розвитку досліджень даного напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Якщо коротко сформулювати визначення поняття товарообороту за висловлюваннями більшості науковців, тоді товарооборот – це рух товарів, який характеризує товарно-грошовий обіг у процесах від виробництва до споживання. Товарооборот продукції визначає сукупну вартість товарів і послуг, що були реалізовані за певний період часу [1–6].

І.В. Височин [2] наголошує на тому, що товарооборот формується з таких головних ціноутворюючих показників: витрати на виробництво товарів, на продаж (враховуючи транспортні послуги до місць продажу товарів), прибуток від реалізації товарів та податки непрямі. Ці показники оплачуються споживачем за умови відповідності товарної пропозиції купівельному попиту. Отже, товарооборот можна визначати як реалізований попит.

Аналізуючи оптовий товарооборот, не можна не зауважити на факт, що виручкою підприємства від реалізації товарів є частина саме товарообороту як сума надбавок оптових підприємств, отриманих від продажу товарів за відповідний період часу. Слід зазначити, що в торгівлі нова вартість не створюється, виручка від реалізації товарів є платою за торговельно-посередницькі послуги, яка становить частину доходу підприємства і має назву «комерційний дохід від реалізації товарів» [2].

Проблемам розвитку ринку молочної продукції присвятили свої праці такі науковці, як Т.В. Божидарнік [1], Ю.Е. Губені [4], В.І. Душка [6], С.І. Дем'яненко [5], В.Н. Зимовець [7], В.В. Липчук, І.І. Лукінов, П.Т. Саблук [9], В.В. Стаднік та ін. Розвиток оптової торгівлі в національній економіці й окремими аспектами діяльності підприємств оптової торгівлі займалися О.М. Азарян, І.В. Височин [2], Н.О. Голошубова

[3], Н.Г. Міценко [8], А.М. Носуліч [9], О.М. Трубей, І.А. Хомицький [8].

А.М. Носуліч [9] розглядає оптову торговельну діяльність як поєднання елементів, що перебувають у певних функціональних відносинах один з одним і формують певну цілісність та єдність. Науковець вважає, що механізм проведення діяльності оптової торгівлі є комплексом споріднених послідовних бізнес-процесів та операцій, що у сукупності становлять даний вид діяльності. Н.Г. Міценко та І.А. Хомицький [8, с. 95] наголошують на детальному розгляді окремого оптового торговельного підприємства як найголовнішого складника ринкової системи як самостійного об'єкта господарювання, що націлений на отримання прибутку та є нероздільним елементом сфери товарно-грошових відносин, кредитно-фінансової системи як держави, так і окремого регіону.

Позитивно оцінюючи напрацювання науковців, пропонуємо важливість подальших досліджень у цій сфері, зокрема вивчення особливостей функціонування та розвитку виробників молочної продукції в оптовій торгівлі в розрізі Причорноморського регіону.

Постановка завдання. Метою дослідження є практичне обґрунтування напрямів розвитку оптової торгівлі молочною продукцією.

Відповідно до мети, у роботі необхідно вирішити такі завдання:

- обґрунтувати маркетингові особливості реалізації молочної продукції через оптову торгівлю;
- дослідити динаміку оптового товарообороту молочної продукції;
- встановити середню ціну реалізації молока під час оптової торгівлі;
- визначити рівень забезпеченості товарних запасів молочної продукції;
- встановити роль Причорноморського регіону в оптовій торгівлі молочною продукцією.

Об'єктом дослідження є економічні умови оптової торгівлі молочною продукцією в Україні. Поглиблені дослідження здійснено на статистичних матеріалах Причорноморського регіону. Предметом дослідження є сукупність теоретичних та практичних питань розвитку оптового товарообороту молочної продукції.

В основу дослідження покладено діалектичний метод пізнання та системний підхід, що дало змогу комплексно вивчити питання розвитку оптової торгівлі й обґрунтувати її особливості під час реалізації молока та молочних продуктів. У дослідженнях динаміки змін економічних показників використано економіко-статистичні методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потреба оптового товарообороту молочної продукції викликана наявністю товарно-грошових відносин, поділом вимог та відповідальних обов'язків

між суб'єктами оптової торгівлі, а також розвитком інфраструктури товарних ринків, яка передбачає взаємоузгодженість таких чинників, як виробничі, торговельні й транспортні.

З погляду маркетингу оптова торгівля зумовлена особливостями розвитку ринку:

- відсутність широкого асортименту через вузькість спеціалізації молочної галузі, що зумовлює потребу у його комбінуванні та диверсифікації;

- зосередження виробництва молока як сировини в певних районах, нерівномірність розташування сировинних баз;

- відсутність повного забезпечення молочною сировиною відповідної якості харчових підприємств;

- залежність виробництва молока від сезонності та наявності кормової бази;

- наявність логістичних систем, що відповідають принципам управління холодними ланцюгами [19].

Особливості оптової торгівлі молочними продуктами наведено на рис. 1.

Чинники, що зумовлюють розвиток оптового продажу:

- сезонність споживання окремих товарів потребує накопичення сезонної продукції, що не можуть виконати суб'єкти роздрібною мережі;

- магазини з малою площею (здебільшого у селах та смт);

- практично неможлива максимальна універсальність асортименту роздрібною мережі, що зумовлює формування комерційних взаємовідносин зі значною частиною виробників;

- зростання споживчої потреби негабаритних партій готової продукції з максимально широким та універсальним асортиментом, а також оптимальною відстанню доставки.

Таким чином, підвищується потреба в оптовому товарообороті за умов розвитку ринкових відносин. Згідно з вітчизняною та зарубіжною практикою, зростання виробництва товарів на великих підприємствах, як наслідок, викликає збільшення скупчення оптових посередників на розвинутих закордонних ринках. Підприємствам-виробникам надається можливість реалізувати свій товар, а підприємствам, що спеціалізуються на роздрібній торгівлі, – забезпечити товарами у повному асортименті й за вказаний час, що визначає споживацький попит [19, с. 39].

Рис. 1. Особливості оптового товарообороту молочної продукції

Джерело: удосконалено автором за [1–10; 18; 19]

Починаючи з 2011 р. оптовий товарооборот будь-якої продукції поступово знижуються як за вартісними, так і з кількісними показниками через:

- налагодження прямих зв'язків між виробниками та мережами супермаркетів;
- зменшення кількості сировини, що постачається на підприємства – виробники молочної продукції;
- зменшення товарних запасів готової продукції на цих оптових підприємствах;
- зниження розміру надбавки під час реалізації через оптову торгівлю.

З одного боку, під загрозою залишаються області, що входять до Причорноморського регіону, адже вони піддаються великому впливу сезонного споживання молочної продукції й унаслідок цього повинні мати особливий механізм управління товарними запасами. З іншого ж боку, різке зменшення поголів'я худоби та занепад молочної галузі в окремих регіонах нашої країни зумовлюють звуження оптової торгівлі продукцією вітчизняного виробництва, що в майбутньому може спричинити втрату частки ринку українськими виробниками.

Розглянемо оптовий товарооборот молочної продукції за період 2011–2016 рр. (табл. 1).

Динаміка показників за досліджуваний період показує незадовільну тенденцію: обсяг товарообороту молочної продукції зменшився на 557,2 тис. т, або на 54,7%. Водночас вартість товарообороту за шість років збільшилася на 2,2%, або на 330,3 млн. грн. До збільшення вартості за зменшення обсягу призвело підвищення середньої ціни одиниці товарообороту молочних продуктів за шість років аж на 124,4%, особливо ціновий стрибок спостерігався у 2013 р., коли середня ціна за одиницю продукції з 15,4 грн./кг досягла 27,6 грн./кг. Молочні продукти займали частку 7,4% у структурі продовольчих товарів і 1,3% у структурі всіх

товарів у 2011 р. У 2016 р. ж ці показники дещо зменшилися і становили 5,9% та 1,0% відповідно.

Отримані дані показують, що вітчизняні виробники забезпечують оптовий товарооборот молочної продукції не повною мірою. За досліджуваний період частка молочної продукції, що виробляється вітчизняними товаровиробниками, коливається від 69,7% до 90,5%. Основна загроза реалізації експортованої продукції відбувалася у переломному 2013 р. за збільшення ціни реалізації. Інфляційні процеси та зростання валютного курсу зумовили підвищення надбавки оптових підприємств, що стримало вітчизняні виробництва реалізовувати власну продукцію через оптові мережі. Водночас із 2014 р. відбувається позитивна зміна динаміки вартості продукції вітчизняного виробництва, яка в 2016 р. дорівнює 13,6 млрд. грн., що дало змогу вітчизняним підприємствам утримати 90% оптового ринку молочної продукції.

Слід зазначити, що економічні області Причорноморського регіону (Миколаївська, Херсонська та Одеська) характеризуються нерівномірними обсягами товарообороту молока та молочної продукції за причини різного обсягу постачання молока на переробні підприємства. Так, у 2016 р. сільськогосподарськими підприємствами та населенням Одеської області на переробні підприємства було поставлено 15,6 тис. т молока, Миколаївської – 49,01 тис. т, Херсонської – 35,1 тис. т. Паралельно молоко ґатунку «екстра» не постачалося взагалі у вказаних областях, а вищого ґатунку – 33,7 тис. т у Миколаївській області та 4,8 тис. т у Херсонській області, що відповідно становить 68,7% та 13,7%. Підприємства Одеської області молоко вищого ґатунку не постачали взагалі. Обсяг та якість сировини молочної продукції зумовлюють подальший занепад виробництва молока та продаж його через оптову торгівлю.

Таблиця 1

Оптовий товарооборот продукту

Показник	Рік						Відношення 2016 р до 2011 р., %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Обсяг оптового товарообороту молочної продукції, тис. т	1025,4	1099,6	683,6	775,2	583,2	468,2	45,7
Вартість товарообороту молочної продукції, млн. грн.	14691,1	16894,1	18833,3	16289,6	15477,8	15021,4	102,2
Вартість товаро-обороту молочної продукції, що вироблений в Україні, млн. грн.	12675,3	12263,8	13121,1	11737,4	12787,3	13593,1	107,2
Частка молочної продукції у структурі продовольчих товарів, %	7,6	7,9	9,4	8,4	6,9	5,9	-1,7п.п.
Частка молочної продукції, що виробляється в Україні, %	86,3	72,6	69,7	72,1	82,6	90,5	4,2 п.п.
Середня ціна одиниці товарообороту (молочних продуктів), грн./кг	14,3	15,4	27,6	21,0	26,5	32,1	224,4

Джерело: розраховано автором за [11–16]

Більше того, відповідний рівень оптової торгівлі зумовлює розвиток мережевих супермаркетів, які укладають прямі контракти з локальними підприємствами щодо виробництва молочної продукції в обхід оптових посередників.

Вагомим чинником формування середньої ціни оптового товарообороту в регіонах є рівень цін на молоко сире відповідного температурного режиму (охолодженого до 10°C), яке постачається на подальшу переробку. Так, середня ціна реалізації молока сирого в Миколаївській, Одеській та Херсонських областях у 2016 р. становила 5,4; 4,9 та 5,6 грн./кг за середньої ціни реалізації по Україні 5,5 грн./кг. При цьому середня ціна реалізації молока та молочних продуктів через оптову торгівлю в Україні в 2016 р. дорівнювала 32,1 грн., що практично більше у п'ять-шість разів за окремою вибраною економічною областю Причорноморського регіону. Тобто маржа переробних підприємств та підприємств оптової торгівлі в Причорноморському регіоні у 2016 р. щонайменше становила 26,5 грн./кг [17, С. 25–27].

Визначальну роль у формуванні вартості оптового товарообороту мають рівень товарних запасів на підприємствах оптової торгівлі та площа складських приміщень. У такому разі за поступового збільшення оптового товарообороту у вартісному виразі рівень товарних запасів повинен збільшуватися. Динаміку товарних запасів та обсягів товарообороту наведено на рис. 2.

Згідно з проведеними дослідженнями, встановлено невідповідність зміни обсягу товарообороту й товарних запасів. Визначено, що між обсягом товарообороту й обсягом товарних запасів існує обернений зв'язок: чим більше обсяги оптового товарообороту молочної продукції, тим менше їх товарні запаси. Так, за збільшення обсягів товаро-

обороту в 2012 р. на 7,2%, обсяги товарних запасів зменшилися на 58%. Проаналізовано, що частка у товарній структурі продовольчих товарів зменшилася на 1,7 п. п., хоча за нормами споживання у дітей від 0 до 6 років вона повинна становити 45,6, а у дітей віком від 6 до 1/8 років – 54.

Забезпечення товарними запасами молочної продукції складськими підприємствами на всій території України наведено в табл. 3.

За даними табл. 3 робимо висновок, що кількість складських приміщень за три роки зменшилася практично наполовину – 56,7% й загальна площа складських будівель зменшилася на 64,1% і становить 4 969,1 тис. м² у 2014 р. на відміну від 2012 р., де показник був 10 837,1 тис. м².

У 2014 р. на одне складське підприємство припадало 10,8 т молочної продукції, що на 61% більше за 2012 р. – 6,7 т продукції. У середньому на 1 м² товарних запасів молочної продукції приблизно виходить 4,9 кг, що на 88% більше за 2012 р. – тоді завантаженість на 1 м² становила 2,6 кг.

Поглиблені дослідження показали, що оптовий товарооборот молочної продукції кардинально не змінився за шість років і в 2016 р. становить 15 021 млн. грн., що на 2,2% більше за 2011 р. – 14 691,1 млн. грн. Хоча в 2013 р. спостерігається стрибок, й оптовий товарооборот молочної продукції становить 18 833,3 млн. грн. через значну частку продукції, яка вироблена поза межами України, – 5 712,2 млн. грн. Взагалі імпортована молочна продукція в оптовому товарообороті з 2013 р. поступово зменшувалася і на 2016 р. становила 1 428,3 млн. грн., що на 30% менше за 2011 рік та на 68,6% менше за 2013 р. відповідно.

Висновки з проведеного дослідження. Маркетингові особливості розвитку оптової торгівлі

Рис. 2. Динаміка товарних запасів молочної продукції в оптовому товарообороті, 2011–2016 рр.

Джерело: побудовано автором за [11–16]

Забезпечення товарних запасів складськими підприємствами оптової торгівлі

Показник	2012	2014	Відношення 2014 р до 2012 р., %
Кількість складських підприємств, од.	4236	2252	53,2
Площа складських будівель, м ²	10837144	4969054	45,9
Приходиться товарних запасів молочної продукції у середньому:			
на 1 складське підприємство, т	6,7	10,8	161,0
на 1 м ² , кг	2,6	4,9	188,0

Джерело: розраховано автором за [11–16]

молочною продукцією визначаються за такими процесами: постачання молока та сировини, зберігання на розподільчих складах, реалізація через роздрібні мережі й супермаркети та формування оптової партії.

Обсяг товарообороту молочної продукції за період 2011–2016 рр. зменшився на 557,2 тис. т, або на 54,7%. Вартість товарообороту за шість років збільшилася на 2,2%, або на 330,3 млн. грн. Частка молочної продукції, що виробляється вітчизняними товаровиробниками, коливалася від 69,7% до 90,5%. У 2016 р. сільськогосподарськими підприємствами та населенням Одеської області на переробні підприємства було поставлено 15,6 тис. т молока, Миколаївської – 49,01 тис. т, Херсонської – 35,1 тис. т.

Встановлено, що середня ціна реалізації молока сирого в Миколаївській, Одеській та Херсонських областях у 2016 р. становила 5,4 грн./кг, 4,9 грн./кг та 5,6 грн./кг відповідно. При цьому середня ціна реалізації молока та молочних продуктів через оптову торгівлю в Україні у 2016 р. дорівнювала 32,1 грн., що практично більше у п'ять-шість разів за окремою областю Причорноморського регіону. Також визначили обернений зв'язок: чим більше обсяги оптового товарообороту, тим менше товарні запаси молочних продуктів. Так, за збільшення обсягів товарообороту в 2012 р. на 7,2%, обсяги товарних запасів зменшилися на 58%.

Дослідження показали, що основною проблемою зниження рівня оптової торгівлі молоком та молочною продукцією виступає низький рівень постачання сировини, якість сировини не відповідає вимогам споживачів, що впливає на кінцеву ціну оптової торгівлі молоком.

Для розвитку оптової торгівлі молочною продукцією у Причорноморському регіоні необхідно приділити увагу підвищенню якості сировини для виготовлення молочної продукції як для дорослих, так і для дітей (що потребує сировини найвищої якості); розподілити рівномірно товарні запаси молочної продукції та раціонально розташувати сировинні бази за всією територією Причорноморського регіону; встановити прийнятну

ціну реалізації молока під час оптової торгівлі, яка б максимально задовольняла обидві сторони за укладеним договором; застосовувати основні маркетингові та логістичні підходи для підвищення ефективності діяльності підприємств-виробників на ринку молока та молочної продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Божидарнік Т.В. Розвиток молокопродуктового підкомплексу АПК в умовах глобалізації: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія. Луцьк : ЛНТУ, 2011. 412 с.
2. Височин І.В. Особливості товарообороту підприємства як економічного показника. *Ефективна економіка*. 2011. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=542>.
3. Голошубова Н.О., Торопков В.М. Оптова торгівля: організація та технологія : навчальний посібник. Київ : Київ. нац. торг. – екон. ун-т, 2005. 265 с.
4. Губені Ю.Е., Оліховська М.В., Оліховський В.Я. Організація аграрного бізнесу: передумови становлення, сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. Львів : Ліга-прес, 2014. 187 с.
5. Дем'яненко С.І. Основи аграрного розвитку і політики : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2010. 396 с.
6. Душка В.І., Дадак О.О., Дорош М.М. Стабільність молокопродуктового підкомплексу АПК – основа продовольчої безпеки країни. *Науковий вісник ЛНУВМ та БТ імені С.З. Гжицького*. Економічні науки. 2011. Т. 13. № 47. Ч. 1. С. 242–248.
7. Зимовець В.Н. Економічні проблеми розвитку виробництва на ринку молокопродукції. *Економіка АПК*. 2002. № 5. С. 128–131.
8. Міценко Н.Г., Хомицький А.І. Засади регулювання діяльності підприємств оптової торгівлі. *Наукові записки*. 2011. № 3(36). URL : <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/3-36/14.pdf>.
9. Носуліч А.М. Процесний підхід до побудови механізму оптової торговельної діяльності. *Ефективна економіка*. 2010. № 3. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=158>.
10. Саблук П.Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практичний посібник. Київ : ІАЕ УААН, 2000. 555 с.
11. Продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі за 2011 рік : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2012. 30 с.

12. Продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі за 2012 рік : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2013. 30 с.

13. Продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі за 2013 рік : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2014. 30 с.

14. Продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі за 2014 рік : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2015. 27 с.

15. Продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі за 2015 рік : статистичний збірник Київ : Державна служба статистики України, 2016. 27 с.

16. Продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі за 2016 рік : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 30 с.

17. Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства за 2016 рік : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2013. 30 с.

18. Сукачев А.В. Маркетинговая стратегия модернизации регионального оптового продовольственного рынка : автореф. дис. ... канд. эк. наук. Волгоград, 2006. 23 с.

19. Суть, функції оптового товарообороту, його стан та напрями розвитку. URL : <https://leksii.org/3-19818.html>.

СУТНІСТЬ ТА СКЛАДНИКИ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХЕНДЛІНГОВОЇ КОМПАНІЇ

THE ESSENCE AND COMPONENTS OF THE COMMERCIAL ACTIVITY OF THE HANDLING COMPANY

У статті систематизовано особливості діяльності хендлінгових компаній. Зазначено, що сфера комерційної діяльності такої компанії охоплює основні та допоміжні процеси. Визначено, що організація комерційних процесів та операцій щодо укладання договорів наземного обслуговування авіарейсів являє собою основну профільну комерційну діяльність хендлінгової компанії. Обґрунтовано, що організація комерційних процесів та операцій, спрямованих на укладання угод щодо забезпечення компанії основними та обговими засобами, нематеріальними активами, відноситься до факторного, допоміжного складника комерційної діяльності. Зроблено висновок про те, що загальний результат комерційної діяльності хендлінгової компанії формується як основними, так і допоміжними складниками.

Ключові слова: хендлінгова компанія, наземне обслуговування авіарейсів, комерційна діяльність, аеропорт, авіакомпанія.

В статье систематизированы особенности деятельности хендлинговых компаний. Отмечено, что сфера коммерческой деятельности такой компании охватывает основные и вспомогательные процессы. Определено, что организация коммерческих процессов и операций по заключению договоров наземного обслуживания авиарейсов представляет собой основную профильную коммерческую деятельность хендлинговой компании. Обосновано, что организация

коммерческих процессов и операций, направленных на совершение сделок по обеспечению компании основными и оборотными средствами, нематериальными активами, относится к факторной, вспомогательной составляющей коммерческой деятельности. Сделан вывод о том, что общий результат коммерческой деятельности хендлинговой компании формируется как основными, так и вспомогательными составляющими.

Ключевые слова: хендлинговая компания, наземное обслуживание авиарейсов, коммерческая деятельность, аэропорт, авиакомпания.

The generalization of the peculiarities of the activities of the handling companies is fulfilled. It is noted that the sphere of commercial activity of such a company covers the main and additional processes. It has been determined that the organization of commercial processes and operations for the conclusion of ground handling services contracts represents the main, profile commercial activity of the handling company. The organization of commercial processes and operations aimed at concluding agreements for providing the company with the fixed and current assets, intangible assets refers to the factor, auxiliary component of the business. It is concluded that the overall result of the commercial activity of the handling company is formed as the main and additional components.

Key words: handling company, ground service of flights, commercial activity, airport, airline.

УДК 656.71.003 (045)

Овсак О.П.

к.е.н., доцент кафедри економіки та бізнес-технологій
Національний авіаційний університет
Кривицька Н.Ю.
к.е.н., доцент кафедри економіки та бізнес-технологій
Національний авіаційний університет
Могімі К.Б.
магістрант
Національний авіаційний університет

Постановка проблеми. Останнім часом активізувалися процеси інтеграції вітчизняного повітряного транспорту у світовий авіатранспортний ринок, який характеризується глобалізацією, ускладненням структури та формуванням нових галузевих сегментів конкуренції, до числа яких належить і наземне обслуговування авіапереве-

зень. Даний вид діяльності являє собою самостійну підгалузь повітряного транспорту та утворює окремий конкурентний ринок як в окремому аеропорту, так і в загальногалузевих масштабах. Світовий ринок наземного обслуговування складається з трьох основних груп: авіакомпаній, що своїми силами виконують наземне обслуговування та

керують ним як додатковим видом бізнесу, аеропортів та спеціалізованих аеропортових операторів із наземного обслуговування, для яких даний вид бізнесу є основним. Останні, відповідно до загальносвітової практики, називаються хендлінговими компаніями. Вивчення особливостей хендлінгового бізнесу, зокрема комерційного складника забезпечення ефективності діяльності, сприятиме розробленню рекомендацій та відповідних управлінських заходів щодо забезпечення становлення та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних хендлінгових компаній на ринку наземного обслуговування авіаперевезень в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу питанням організації й управління комерційною діяльністю в умовах ринкової економіки приділяли вчені: В.В. Апопій, Р.І. Бунєєва, А.М. Виноградська, І.К. Беляєвський, Л.П. Дашков, В.Я. Кардаш, Я.І. Гандштак, Ф.Г. Панкратов та ін. Також проводилися дослідження особливостей діяльності хендлінгових компаній на ринку авіаційних перевезень вітчизняними та зарубіжними авторами: А.В. Андрєєвим, Н.М. Кузьміною, О.М. Крапко, Д.О. Бугайко, В.Ю. Павелко.

Проте, незважаючи на значну кількість виконаних досліджень, не розкрито сутність та складники комерційної діяльності хендлінгової компанії, що обмежує можливості виявлення особливостей системи управління комерційною діяльністю таких підприємницьких структур, працюючих у галузі повітряного транспорту.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення сутності комерційної діяльності хендлінгової компанії та визначення її складників для подальшого обґрунтування напрямів удосконалення управління комерційною діяльністю такої компанії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняному законодавстві ототожнюються такі поняття, як «підприємництво» та «господарська комерційна діяльність», яку, відповідно до п. 1 ст. 42 глави 4 Господарського кодексу України, розуміють як самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [2].

Аналіз наукових джерел показав, що комерційною діяльністю визнається діяльність, яка в умовах конкурентного середовища спрямована на організацію та управління процесами купівлі-продажу для задоволення попиту споживачів і збільшення капіталізації її суб'єкта [3, с. 76].

Крім того, комерційна діяльність визначається як процес організації й управління комерційними процесами та операціями, пов'язаними з товарно-грошовим обміном [4, с. 11]. Комерційна діяльність забезпечує умови і механізм здійснення купівлі-

продажу товарів, послуг, цінних паперів, зміну їхніх форм вартості в процесі товарно-грошового обміну. Ця діяльність містить операції й процеси організаційного, управлінського, правового, економічного характеру і змісту [3, с. 80]. Кінцевою метою комерційної діяльності визнається здійснення купівлі-продажу товарів, послуг і отримання прибутку.

Відповідно до результатів дослідження В.В. Апопій, комерційна діяльність не охоплює операції, які належать до продовження процесу виробництва у сфері обігу: товаропросування, зберігання, пакування, розфасування, товаропостачання, сортування товарів, формування партій [4, с. 11], оскільки такі операції є складовими елементами технології торговельних процесів.

Діяльність суб'єкта господарювання на ринку чинників виробництва, де підприємство виступає покупцем, також відноситься до комерційної, тому можна зробити висновок, що саме діяльність підприємства на ринках (чинників виробництва, товарних, послуг тощо) визначає сферу комерційної діяльності, метою якої є одержання прибутку.

Таким чином, комерційна діяльність є частиною підприємницької діяльності, результатом якої є здійснення купівлі-продажу ресурсів, продукції, послуг та отримання прибутку. Причому бізнес-процеси виготовлення продукції та надання послуг не є складниками комерційної діяльності підприємства.

Для уможливлення формулювання сутності та складників комерційної діяльності хендлінгової компанії проведемо дослідження особливостей діяльності хендлінгової компанії на ринку авіаперевезень.

Слово «хендлінг» утворене від англійського словосполучення *ground handling*, що означає «наземне обслуговування». Крім того, термін «хендлінг» часто вживається у значенні «організація обслуговування»: хендлінг екіпажу, хендлінг пасажирів тощо. Термін «хендлінг» широко використовується у документах Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO) та Міжнародної асоціації авіаційного транспорту (IATA). Відповідно, підприємства, що займаються наземною діяльністю повітряних суден, називають хендлінговими.

Хендлінгові підприємства являють собою обслуговуючі компанії, що здійснюють комплексне організаційне забезпечення комерційного та технічного обслуговування повітряних суден (ПС), обслуговування пасажирів, багажу та екіпажів в аеропортах та містах перебування за маршрутом польоту. Для авіакомпанії такі підприємства виступають як єдиний оператор усіх підприємств, що розташовані в межах аеропортового комплексу.

Основними хендлінговими послугами є обслуговування ПС на пероні, термінальне обслуговування пасажирів та операції з адміністрування (рис. 1).

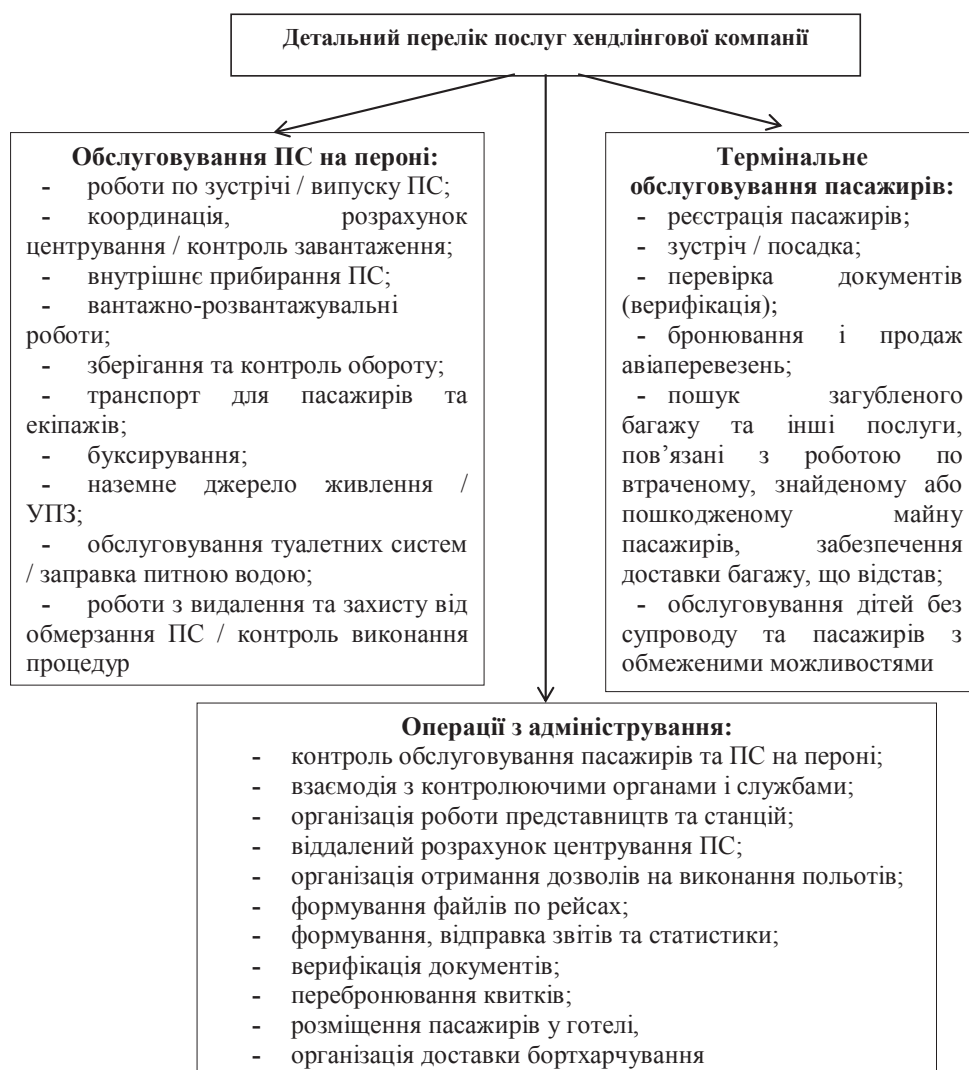

Рис. 1. Детальний перелік послуг хендлінгової компанії для авіакомпанії

Джерело: систематизовано авторами за [6; 7, с. 118; 13]

Обслуговування ПС на пероні включає у себе: роботи по зустрічі/випуску ПС, координацію, розрахунок центрування/контроль завантаження, внутрішнє прибирання ПС, вантажно-розвантажувальні роботи, зберігання та контроль обороту, транспорт для пасажирів та екіпажів, буксирування, наземне джерело живлення, обслуговування туалетних систем, заправку питною водою, роботи з видалення та захисту від обмерзання ПС/контроль виконання процедур.

Обслуговування пасажирів включає у себе такі операції, як: реєстрація пасажирів, зустріч/посадка, перевірка документів, бронювання та продаж авіаперевезень, пошук загубленого багажу та інші послуги, пов'язані з роботою по втраченому, знайденому або пошкодженому майну пасажирів, забезпечення доставки багажу, що відстав, обслуговування дітей без супроводу та пасажирів з обмеженими можливостями.

Також перелік послуг хендлінгової компанії включає у себе операції з адміністрування: контроль обслуговування пасажирів і ПС на пероні, взаємодія з контролюючими органами і службами, організація роботи представництв і станцій; віддалений розрахунок центрування ПС; організація отримання дозволів на виконання польотів; формування файлів по рейсах; формування, відправка звітів та статистики; верифікація документів; перебронювання квитків, розміщення пасажирів у готелі, організація надання борт харчування тощо. Усі технологічні процеси наземного обслуговування авіарейсів координуються відповідною службою хендлінгової компанії.

Свою чергою, перелік вимог авіакомпаній до постачальника послуг із наземного обслуговування рейсів може бути такими [8, с. 81]:

- відповідність вимогам міжнародних стандартів авіаційної безпеки;

- наявність у постачальника сертифікатів уповноважених органів у сфері діяльності IATA, ISAGO (IATA Safety Audit for Ground Operations – аудит IATA по безпеці наземного обслуговування);
- наявність міжнародних галузевих сертифікатів;
- наявність сертифікованого персоналу по напрямках;
- наявність необхідних сертифікованих технічних та технологічних засобів для надання послуг;
- наявність міжнародного сертифікату за стандартами ISO;
- досвід обслуговування типів ПС, що експлуатує авіакомпанія.

Стандартні умови угоди про наземне обслуговування (Standart Ground Handling Agreement – SGHA) визначаються IATA [6]. Така угода з наземного обслуговування укладається авіакомпанією з аеропортом, хендлінговою компанією, агентом обслуговуючої компанії, що надають наземне обслуговування в аеропорту. Мета угоди – забезпечити всім необхідним технічним та комерційним обслуговуванням (за винятком продажу перевезень) повітряних суден та рейсів авіакомпанії. Така угода містить переліки обов'язкового (стандартного) обслуговування та обслуговування, яке може бути надано додатково на прохання авіакомпанії та за окрему плату. Угода передбачає можливість використання під час обслуговування субагентів та персоналу авіакомпанії. Вона визначає права та обов'язки командира повітряного судна та представників авіакомпанії, функції контролю з їхнього боку над наданням обслуговування.

Угода передбачає тверді ставки за надане обслуговування залежно від типу обслуговуваних повітряних суден, часу та характеру обслуговування, визначає порядок розрахунків та вирішення спорів.

Відповідальність за пошкодження повітряних суден під час обслуговування, відповідно до прийнятої міжнародної практики, зазвичай обмежується випадками умислу або прирівняної до наміру необережності. Повітряні судна авіакомпаній, що виконують міжнародні польоти, повинні бути застраховані на випадок пошкодження в іноземних аеропортах [6].

Як було зазначено вище, поряд зі стандартним наземним обслуговуванням додатково на прохання авіакомпанії та за окрему плату надаються додаткові послуги: заправка паливом, постачання бортового харчування, видалення та захисту від обмерзання ПС, обслуговування пасажирів у пунктах трансферу, бронювання місць у готелі, оброблення та складування вантажів тощо.

В Україні діяльність суб'єктів наземного обслуговування повітряних суден регламентується Повітряним кодексом України, відповідно до

якого суб'єкти авіаційної діяльності, які надають послуги з наземного обслуговування, що підлягають обов'язковій сертифікації, провадять свою діяльність на території аеропорту та аеродрому на підставі відповідного сертифіката, виданого уповноваженим органом із питань цивільної авіації, а також договору, укладеного з експлуатантом аеропорту [14].

На підставі проаналізованих вище особливостей господарської діяльності хендлінгової компанії можна зробити висновок, що основою її комерційної діяльності є організація комерційних процесів та операцій, спрямованих на забезпечення надання послуг авіакомпаніям із наземного обслуговування авіарейсів. Відповідно, метою комерційної діяльності хендлінгової компанії слід уважати продаж послуг авіакомпаніям із наземного обслуговування авіарейсів та отримання прибутку.

Сфера комерційної діяльності такої компанії охоплює основні та допоміжні процеси. Так, до основних процесів слід віднести організацію продажу послуг із наземного обслуговування авіарейсів (перонне обслуговування ПС, термінальне обслуговування пасажирів, послуги з адміністрування тощо).

Допоміжні процеси уможливають залучення чинників виробництва (персоналу, основних та обігових засобів, нематеріальних активів) для забезпечення своєї виробничої діяльності та отримання прибутку. Зазвичай хендлінгова компанія базується в аеропорту, має необхідні основні та обігові засоби, персонал. Стосовно споруд та приміщень аеропортового комплексу така компанія діє на правах орендаря або концесіонера. Також хендлінгова компанія є власником спецтехніки: перонних автобусів, тягачів для буксирування літаків, хайлодерів, деайсерів, самохідних трапів тощо. Вона впроваджує у виробничу діяльність сучасні IT-рішення та технології обслуговування пасажирів, багажу, адміністрування своєї діяльності, формування статистичної звітності. Провідні хендлінгові компанії впроваджують також і систему контролю якості.

Погоджуємося з висновками В.В. Аполія про те, що комерційні процеси і операції здійснюються лише за взаємодії суб'єктів ринку [4, с. 14]. Так, у результаті успішної реалізації переддоговірних процесів хендлінгова компанія співпрацює з авіакомпаніями, укладаючи договір на організацію аеропортового й наземного обслуговування, представляючи інтереси авіакомпаній під час взаємовідносин із підприємствами аеропортового комплексу. Крім того, хендлінгова компанія, надаючи послугу авіакомпаніям, взаємодіє зі службою пасажирського обслуговування, службою поштово-вантажного обслуговування та службою обслуговування ПС аеропорту, кейтеринговими компаніями та постачальниками інших послуг для

авіакомпанії у певному аеропорту [12, с. 4]. Здійснюючи термінальне обслуговування пасажирів, хендлінгова компанія вступає з ними у взаємовідносини у зв'язку з оформленням оплати понад-нормативного багажу або продажу додаткових квитків.

Перелік складників комерційної діяльності хендлінгової компанії визначається відповідними організаційними, економічними, соціальними та правовими аспектами її взаємовідносин із постачальниками ресурсів, авіакомпаніями та іншими підприємствами – замовниками послуг із наземного обслуговування авіарейсів, пасажирами тощо. На рис. 2 представлено схему комерційних зв'язків хендлінгової компанії, що забезпечує наземне обслуговування авіарейсів, та інших суб'єктів ринку авіаперевезень.

Організацію комерційних процесів та операцій, спрямованих на укладання угод щодо забезпечення хендлінгової компанії основними та обіговими засобами, нематеріальними активами, слід віднести до допоміжного, факторного складника комерційної діяльності компанії. Такі суб'єкти, як аеропорт, постачальники сировини, матеріалів техніки, постачальники послуг аеропортового комплексу, забезпечують хендлінгову компанію відповідними ресурсами.

Своєю чергою, до складників основної (профільної) комерційної діяльності хендлінгової ком-

панії на ринку послуг авіаперевезень слід віднести організацію комерційних процесів та операцій щодо укладання договорів наземного обслуговування авіарейсів. Тому індикаторами ефективності основної комерційної діяльності такої компанії слід уважати кількість авіакомпаній, з якими укладені угоди з наземного обслуговування, кількість обслуговуваних рейсів, кількість обслуговуваних пасажирів тощо. Але загальний результат комерційної діяльності хендлінгової компанії формується як основними, так і допоміжними складниками, тому до загальних показників, що уможливають оцінку ефективності комерційної діяльності хендлінгової компанії, можна віднести показники прибутковості та рентабельності.

Висновки з проведеного дослідження. Основою комерційної діяльності хендлінгової компанії є організація комерційних процесів та операцій, спрямованих на забезпечення надання послуг авіакомпаніям із наземного обслуговування авіарейсів. Відповідно, метою комерційної діяльності хендлінгової компанії слід уважати продаж послуг авіакомпаніям із наземного обслуговування авіарейсів та отримання прибутку. Перелік складників комерційної діяльності хендлінгової компанії визначається відповідними організаційними, економічними, соціальними та правовими аспектами її взаємовідносин з постачальниками ресурсів, авіакомпаніями та іншими підприємствами –

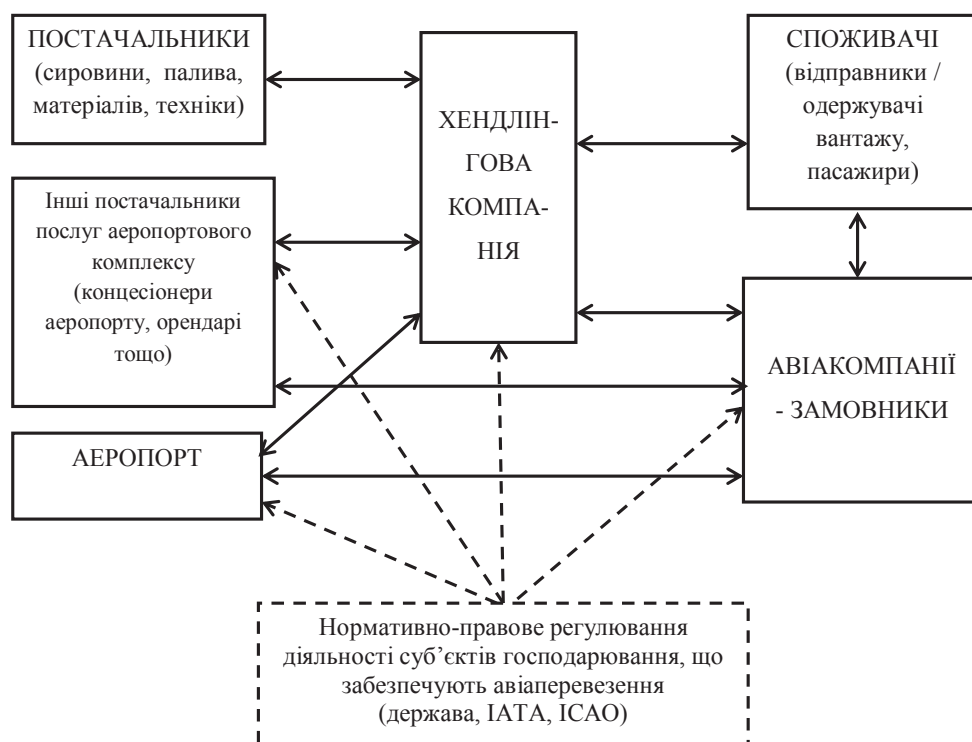

Рис. 2. Схема комерційних зв'язків хендлінгової компанії, що забезпечує наземне обслуговування авіарейсів, та інших суб'єктів ринку авіаперевезень

Джерело: складено авторами

замовниками послуг із наземного обслуговування авіарейсів, пасажирами тощо. Організацію комерційних процесів та операцій, спрямованих на укладання угод щодо забезпечення хендлінгової компанії основними та обіговими засобами, нематеріальними активами, слід віднести до допоміжного, факторного складника комерційної діяльності компанії. Організація комерційних процесів та операцій щодо укладання договорів наземного обслуговування авіарейсів, відповідно, являє собою основну (профільну) комерційну діяльність хендлінгової компанії на ринку послуг авіаперевезень. Загальний результат комерційної діяльності хендлінгової компанії формується як основними, так і допоміжними складниками, тому до загальних показників, що уможливають оцінку ефективності комерційної діяльності хендлінгової компанії, слід віднести показники прибутковості та рентабельності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бунеева Р.И. Коммерческая деятельность: организация и управление. Ростов-на-Дону : Феникс, 2009. 365 с.
2. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15.
3. Крисько Ж. Сутність та види комерційної діяльності підприємства. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2013. Вип. 18. С. 75–83.
4. Апопій В.В. Комерційна діяльність : підручник / за ред. проф. В.В. Апопія. Київ : Знання, 2008. 558 с.
5. Русева О.Н., Балан А.С. Стратегическое управление коммерческой деятельностью предприятия. *Труды Одесского политехнического университета*. 2003. Вып. 2(20). С. 1–4.
6. Соглашение о наземном обслуживании – Standard Ground Handling Agreement. URL : <https://www.iata.org/whatwedo/workgroups/Pages/agsa.aspx>.
7. Павелко В.Ю. Конкуренція як фактор розвитку ринку наземного обслуговування в аеропортах України. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 4. С. 117–121.
8. Андреев А.В. Модель стратегического анализа рынка наземного обслуживания перевозок. *Бюллетень транспортной информации*. 2015. № 6. С. 123–126.
9. Андреев А.В. Особенности формирования мировой отрасли наземного обслуживания воздушных перевозок как самостоятельной подотрасли воздушного транспорта. *Бюллетень транспортной информации*. 2011. № 12. С. 154–156.
10. Крапко О.М., Назаренко О.В. Особенности деятельности хендлинговых компаний на рынке авиаперевезень. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 49. С. 243–248.
11. Кузьмина Н.М. Принятие решений при выборе поставщика хендлинговых услуг аэропорта. *Научный вестник МГТУ ГА*. 2015. № 214. С. 80–83.
12. Бугайко Д.О., Терещенко А.В. Взаємодія суб'єктів транспортного ринку в міжнародних аеропортах. *Наукоємні технології*. 2009. № 2. С. 1–5.
13. Офіційний сайт хендлінгової компанії «Аеро-хендлінг». URL : <http://aeh.aero/>.
14. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 № 3393-VI. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3167-12>.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

THE MAIN DIRECTIONS OF THE FORMATION OF THE MECHANISM OF ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF INTELLIGENT BUSINESS

У статті проаналізовано систему теоретичних, методичних та прикладних основ встановлення економічної безпеки інтелектуального бізнесу. Розкрито особливості класифікації індикаторів рівня забезпечення підприємства інтелектуальними та кадровими складовими економічної безпеки. Визначено фактори виникнення загрози кадрової безпеки підприємства в умовах невизначеності середовища. Як напрям подальших досліджень відзначається перспективність розроблення системи залежних та незалежних показників, що описують вартісні результати діяльності та наявні в компанії інтелектуальні ресурси.

Ключові слова: економічна безпека інтелектуального бізнесу, інтелектуальний капітал, система економічної безпеки інтелектуального бізнесу, принципи економічної безпеки інтелектуального бізнесу, механізм забезпечення економічної безпеки інтелектуального бізнесу.

В статье проанализирована система теоретических, методических и прикладных основ установления экономической безопасности интеллектуального бизнеса. Раскрыты особенности классификации индикаторов уровня обеспечения предприятия интеллектуальными и кадровыми составляющими экономической безопасности. Определены факторы возникновения угрозы кадровой безопасности предприятия в условиях неопределенности среды. Как направление дальнейших исследований

отмечается перспективность разработки системы зависимых и независимых показателей деятельности и имеющиеся в компании интеллектуальные ресурсы.

Ключевые слова: экономическая безопасность интеллектуального бизнеса, интеллектуальный капитал, система экономической безопасности интеллектуального бизнеса, принципы экономической безопасности интеллектуального бизнеса, механизм обеспечения экономической безопасности интеллектуального бизнеса.

The system of theoretical, methodological and applied foundations of establishing economic security of intellectual business was analyzed in the article. The peculiarities of the classification of indicators of the level of provision of the enterprise by intellectual and personnel components of economic security are revealed. The factors of the threat of personnel security of the enterprise in the conditions of environment uncertainty are determined. As a direction for further research, the prospects of developing a system of dependent and independent indicators describing the cost results of operations and the intellectual resources available in the company are noted.

Key words: economic security of intellectual business, intellectual capital, the system of economic security of intellectual business, the principles of economic security of intellectual business, the mechanism for ensuring the economic security of intellectual business.

УДК 338.65

Тимохова Г.Б.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки та права
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»

Кочерова А.О.

студентка
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»

Постановка проблеми. Інтелектуальний бізнес ґрунтується на виробництві, наданні та реалізації послуг творчої, розумової діяльності з урахуванням створення та реалізації нових продуктів інтелектуальної діяльності. Особливістю інтелектуального бізнесу є те, що попит на послуги цих підприємств є похідним та визначається властивостями виробничого процесу замовника (аналогічно тому, як попит на фінансові деривативи є похідним від характеристик базового активу). Виробничі процеси, що протікають у вторинному, особливо третинному секторах, досі настільки ускладнилися, що вимагають найрізноманітнішого «супроводу». Отже, уточнення сутності та оцінювання економічної безпеки різних рівнів економіки набувають особливої актуальності в умовах глобалізації, цифровізації економіки, впровадження інформаційних технологій. Згідно зі Спеціальним звітом 301 (The Special 301 Report), який готується щорічно Офісом торгового представника США (USTR), Україна з 2011 р. перебуває в переліку країн, котрі не забезпечують захист прав інтелектуальної власності та щодо яких ведеться спостереження. Особливо критичною для України є

проблема комп'ютерного піратства. Згідно з аналітичними даними міжнародної асоціації BSA рівень використання неліцензійного програмного забезпечення в Україні у 2016 р. становив 82%, що є одним з найвищих в Європі, а втрати національної економіки від комп'ютерного піратства складають більше 400 млн. дол. США на рік [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження управління інтелектуальним підприємством протягом останніх років стали дуже актуальними в українському науковому просторі. Такі науковці, як Г.В. Задорожний, О.В. Хомин, Л.С. Шевченко, досліджували інтелектуальне підприємство як особливий тип господарської діяльності підприємців-інтелектуалів [2; 3]. П.С. Бабій та С.В. Бабій аналізували розвиток нормативно-правової бази для інтелектуального бізнесу [4]. В.В. Польова висвітлювала особливості переходу бізнес-відносин у глобальний віртуальний простір [5]. Розробленню бізнес-моделей інтелектуального бізнесу присвячені публікації І.Л. Назаренко [6]. Проте досі в науковій літературі не висвітлювалась проблема формування механізму забезпечення економічної безпеки інтелек-

туального бізнесу, що обумовило актуальність дослідження, його мету, завдання та зміст.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основних напрямів формування механізму забезпечення економічної безпеки інтелектуального бізнесу в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудова системи економічної безпеки інтелектуального бізнесу повинна здійснюватися за умов дотримання принципів законності, прав та свобод громадян, централізованого управління, компетентності, конфіденційності, розумної достатності та відповідності зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці, комплексного використання сил і засобів, самостійності та відповідальності за досягнення безпеки, передової матеріально-технічної оснащеності, корпоративної етики, координації та взаємодії з органами влади й управління. Проте в умовах невизначеності українського зовнішнього середовища реалізація перелічених принципів є досить складною. Згідно з даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності Україна входить до переліку держав зі слабким рівнем розвитку сфери патентування, реєстрації товарних знаків та промислових зразків, інших об'єктів інтелектуальної власності. Крім того, сформувався істотний розрив від країн-лідерів за кількістю патентних заяв (якщо середній показник п'яти перших держав світу перевищив 100,0 тис. од., то в Україні їх кількість не досягала 3,0 тис.), зареєстрованих товарних знаків (300 та 60 тис. од. відповідно) та промислових зразків (50 та 14 тис. од. відповідно). Невисокою залишається активність населення у сфері інтелектуально-творчої діяльності. Так, з 2008 р. до сьогодні в середньому щороку кількість патентних заявок зменшувалась на 3,9% (0,2 тис. заяв), заяв на реєстрацію товарних знаків – 1,4% (2,1 тис. заяв), заяв на реєстрацію промислових зразків – 0,4% (0,1 тис. заяв) [7].

Базуючись на аналізі категоріального апарату економічної безпеки підприємства, механізм забезпечення економічної безпеки інтелектуального бізнесу можемо визначити як комплекс

управлінських, правових, економічних, охоронних, судово-правових та інших заходів, що забезпечують інтелектуальну безпеку підприємства та захист від неправомірних посягань, зниження рівня можливих втрат. Досліджуваний механізм включає два напрями реалізації [8].

Перший напрям орієнтований на роботу з персоналом, підвищення ефективності його роботи за рахунок системи менеджменту кадрової безпеки. Кадрова безпека є одним з основних елементів економічної безпеки, управління якою дає змогу забезпечити на підприємстві відповідний рівень якості роботи персоналу в межах їх функціональних обов'язків.

Найбільше поширення в науці одержало виділення небезпек і загроз кадрової безпеки підприємства залежно від сфери їх виникнення. За цією ознакою розрізняють внутрішні та зовнішні небезпеки (табл. 1).

Результатом залучення на вакантні місця персоналу ззовні, а також наслідком неоднорідності культури компанії може бути порушення кадрової безпеки, що виражається в різних формах опору працівників культури компанії, її нормам, цінностям та регламентам.

Формами прояву опору працівників культури компанії є демонстрація ними деструктивних форм поведінки, зокрема у вигляді різних типів шахрайства та крадіжки.

Основними напрямками кадрової політики підприємства повинні бути визначення потреб у робочій силі за кількістю та якістю, формою її залучення та використання. Це стосується як підвищення кваліфікації, постійного розвитку персоналу, так і створення умов для повного прояву стимулів до високопродуктивної праці з боку кожного працівника, виключення передумов до появи неблагонадійних співробітників. Неблагонадійність – це деякий динамічний процес, що змінюється в часі під впливом зовнішніх та внутрішніх причин індивіда, що відображає готовність, почати дії, які в його соціально-культурному середовищі більш високого рівня можуть бути розцінені як

Таблиця 1

Фактори виникнення загрози кадрової безпеки підприємства

Зовнішні небезпеки	Внутрішні небезпеки
<ul style="list-style-type: none"> – Кращі умови мотивації у конкурентів; – установка конкурентів на «переманювання»; – зовнішній тиск на співробітників; – втягування їх у різні види залежності; – інфляційні процеси (їх слід враховувати ще під час розрахунку заробітної плати). 	<ul style="list-style-type: none"> – Невідповідність кваліфікації співробітника посаді, яку він займає; – недостатня кваліфікація працівників; – відсутність системи оцінювання персоналу; – слабка організація системи навчання; – неефективна система мотивації; – помилки в плануванні ресурсів персоналу; – відсутність творчих елементів у роботі; – нецільове використання кваліфікованих співробітників; – орієнтація працівників на вирішення внутрішніх тактичних завдань; – відсутність або слабкість корпоративної політики.

порушення чинних норм і традицій, а також сама поведінка, що порушує ці норми. Неблагонадійний персонал перш за все небезпечний схильністю до розголошення службової інформації та комерційної таємниці.

Високий рівень дисципліни, зростання чисельності кваліфікованих кадрів, зниження плинності кадрів, досягнення високого освітнього рівня та компетентність керівників є основними ознаками зниження кадрових ризиків, отже, напрямами, що забезпечують економічну безпеку підприємства. Саме тому одним з показників економічної безпеки сьогодні є рівень освіти персоналу.

Другий напрям орієнтований на збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства. Економічна поведінка корпоративного інвестора визначається як економічними, так і неекономічними чинниками. Фірма, приймаючи рішення про інвестиції в інтелектуальний потенціал підприємства, керується міркуваннями довіри, справедливості тощо, намагається забезпечити бізнес від загроз опортуністичної поведінки працівника. Як організація фірма та її діяльність є об'єктом інтересів різних груп впливу, які мають певні очікування стосовно її подальшого розвитку. Очікування, виступаючи критерієм оцінювання альтернатив, є важливим чинником, що безпосередньо впливає на економічний вибір фірми як інвестора в людський капітал. Очікування можуть мати як раціональний, так і ірраціональний характер. Ірраціональність, незбалансованість та суперечливість очікувань груп впливу знаходять свій прояв у конфлікті їх інтересів, що безпосередньо впливає на інвестиційні рішення фірми. Вигоди фірми складають її майбутні доходи, а також укріплення репутації, підвищення конкурентоспроможності, набуття певних виробничих та ринкових переваг тощо, що також складно достовірно оцінити в грошовій формі. До того ж майбутні вигоди інвестора мають вірогідний характер, їм притаманні певні складнощі прогнозування та вартісного оцінювання.

На наш погляд, перелік напрямів реалізації потребує доповнення напрямом запобігання інтелектуальному терору. Інтелектуальна безпека тісно пов'язана з інформаційною безпекою, оскільки інтелектуальна діяльність базується на використанні інформаційних ресурсів та технологій. Інтелектуальний терор є одним з негативних аспектів інформаційного розвитку сучасного суспільства та різновидом інтелектуальних злочинів. І.О. Галиця наголошує на існуванні двох різновидів інтелектуальних злочинів, таких як інтелектуальний терор та інтелектуальні диверсії. На думку науковця, одним з основних парадоксів сьогодення є посилення ролі індивідуальності за умов глобалізації, коли один індивідум або група індивідумів, використовуючи свій інтелект і сучасні інфор-

маційно-комунікаційні технології, може істотно вплинути на функціонування тих чи інших великих соціально-економічних систем, причому як в позитивному, так і в негативному напрямках [9, с. 55]. Наприклад, кіберсквотинг (англ. "cybersquatting") – це протизаконна діяльність, що полягає в реєстрації, використанні та пропонуванні до продажу доменного імені з несумлінним наміром отримати прибуток від паразитування на гудвілі або торговельній марці, яка належить іншій особі [10].

Протягом тривалого часу кіберсквотинг був цілком легальним, проте після того, як відомі марки "Panasonic", "Hertz" і "Avon" змушені були викупити свої домени у третіх осіб, постала проблема захисту доменів від незаконної реєстрації. У 1999 р. в США був прийнятий Антисквотинговий акт захисту споживача (Anti-Cybersquatting Consumer Protection Act) [11].

Нині будь-яка компанія, яка помітила незаконне використання домена з ім'ям своєї торгової марки, може звернутися до суду та з великою ймовірністю виграти його. При цьому компанія має право вимагати не тільки повернення домена, але й відшкодування її матеріальних збитків, завданих діями кіберсквотерів.

В Україні також існує судова практика вирішення питань кіберсквотингу. Найгучнішою була справа «Гугл Інк» проти ТОВ «ГОУ ОГЛУ». Компанія «Гугл Інк» звернулася до суду з позовом до ТОВ «ГОУ ОГЛУ» та ТОВ «Хостмайстер» про припинення порушення прав інтелектуальної власності на комерційне найменування, а саме використання комерційного найменування "Google" в доменному імені www.google.ua. Позов був задоволений повністю [12]. Так, в Україні середній термін розгляду заявок на отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності становить 17 місяців, тоді як в європейських країнах він менше одного року. В нашій державі так і не створено потужні центри комерціалізації інтелектуальної власності при вищих навчальних закладах та наукових установах, спеціалізовані інформаційні ресурси (веб-портали), що здатні забезпечувати підвищення обізнаності населення та представників бізнесу про інтелектуальну власність, її переваги та можливості; не інституціолізована діяльність судів, які спеціалізуються на розгляді справ охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Найчастіше основні питання забезпечення економічної безпеки на вітчизняних підприємствах виконуються автоматично без змін в організаційній структурі та не регламентуються документально. Якщо підприємство функціонує, то найнижчого рівня економічної безпеки досягнуто. Питання економічної безпеки розглядаються під час створення підприємства. Якщо продумано вид діяльності та запропоновано покупцям таку про-

дукцію або послуги, які користуються хоч найменшим попитом, то це означає, що підприємство вже подбало про свою економічну безпеку. Рівень економічної безпеки підприємства перебуває в особливо вразливому стані, коли на ньому проходять процеси активного розвитку, бо система значно розхитується та може або потрапити на найвищий рівень її забезпечення, або значно знизитися. Таке потенційне зниження може бути викликане рейдерським захопленням підприємства, його поглинанням, перехопленням клієнтів конкурентами тощо.

Для правової регламентації захисту інформації необхідно, щоб економічно важливі відомості мали статус комерційної таємниці, тобто потрібно належним чином їх оформити:

- обумовити існування комерційної таємниці в установчих документах;
- виключити з переліку інформацію, яка є державною таємницею, та ту, що не є комерційною таємницею;
- згрупувати та класифікувати конфіденційну інформацію, яка належить до комерційної таємниці;
- розробити положення про комерційну таємницю, що є основним правовим захистом інформації;
- розробити договори-контракти для укладення їх з працівниками щодо нерозголошення комерційної таємниці, розробити інструкції та порядок ознайомлення працівників з документами щодо захисту інформації;
- розробити правила внутрішнього розпорядку та посадові інструкції осіб, які мають доступ до таємної інформації;
- розробити інструкцію з дотримання режиму таємності та графік роботи з таємними документами тощо [13].

Ефективний захист інформації в бізнесі може бути забезпечений лише комплексом правових та технічно-економічних заходів, бо кожен із засобів, застосований окремо, не може вирішити основні завдання щодо запобігання загрозі розкрадання інформації з баз даних. Крім того, з кожним днем з'являються нові загрози інформаційній безпеці, тому захист інформації має бути безперервним процесом, який відповідає на найбільш актуальні загрози. Навіть установлення найсучасніших систем не може дати стовідсоткової гарантії захисту.

Висновки з проведеного дослідження. Ґрунтуючись на вищевикладеному матеріалі, пропонуємо в рамках моніторингу та аналізу рівня економічної безпеки підприємства використовувати систему показників та критеріїв як єдину інформаційну базу для прийняття управлінських рішень щодо зміцнення економічної безпеки підприємства. Для досягнення цієї мети слід застосовувати такі індикатори рівня забезпечення підприємства

інтелектуальними та кадровими складовими економічної безпеки.

1) Група індикаторів чисельного складу персоналу фірми та його динаміки. Вона включає середньооблікову чисельність персоналу та динаміку зміни, показники плинності кадрів, вікового, соціального та кваліфікаційного складу персоналу організації з питомою вагою та динамічною статистикою зазначених показників.

2) Група показників ефективності використання персоналу. Вона включає показники продуктивності праці робітників, частки виторгу, валового та чистого прибутку на одного працівника, показники фондоозброєності праці. Під час аналізування цих показників важливо порівнювати отримані результати досліджень аналогічних компаній, бо саме порівняння значень продуктивності праці із середньогалузевими значеннями дає реальну картину ефективності роботи персоналу.

3) Група індикаторів якості мотиваційної системи організації. Вона включає показники середньої зарплати співробітників загалом та професійних груп зокрема. Важливим індикатором є частка вартості об'єктів невиробничої сфери фірми й вартості, що надаються працівникам соціальних пільг на одного співробітника.

4) Група індикаторів стану інтелектуального потенціалу компанії. Вона включає показники освітнього складу персоналу, кількість раціоналізаторських пропозицій та винаходів на одного працівника, кількість патентів та одержуваних прибутків від ліцензійної діяльності на одного співробітника, а також абсолютні та питомі значення отриманого ефекту від впровадження пропозицій співробітників.

5) Група індикаторів ефективності вжитих заходів щодо забезпечення економічної безпеки за його інтелектуальною та кадровою складовими. Таким чином, очевидно, що роботі із забезпечення інтелектуальної складової економічної безпеки необхідно приділяти підвищену увагу для підтримки ефективності інтелектуального бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зелена книга «Регулювання ринку розробки програмного забезпечення». URL: https://cdn.regulation.gov.ua/99/ac/6b/37/regulation.gov.ua_Green%20Book_Software%20Development%20Market.pdf.
2. Задорожний Г.В., Хомин О.В. Інтелектуальне підприємництво у економіці знань : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. 171 с.
3. Шевченко Л.С. Університети як суб'єкти інтелектуального підприємництва. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_9 13.
4. Бабій П.С., Бабій С.В. Розвиток нормативно-правової бази для інтелектуального бізнесу. *Роз-*

виток економічної системи в умовах глобалізації : тези Міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 28–29 листопада 2014 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 23–25.

5. Польова В.В. Основні переваги та недоліки віртуалізації інтелектуального бізнесу в умовах глобальних трансформацій. URL: http://mev.khnu.km.ua/load/studentska_naukovo_praktichna_konferencija/2_tendenciji_rozvitku_globalnikh_ta_lokalnikh_procesiv_v_nacionalnij_ekonomici/osnovni_perevagi_ta_nedoliki_virtualizaciji_intelektualnogo_biznesu_v_umovakh_globalnikh_transformacij/641-0-423.

6. Назаренко І.Л. Бізнес-моделі інтелектуального підприємництва. *Пріоритети розвитку національної економіки в контексті євроінтеграційних та глобальних викликів* : монографія / за заг. ред. О.С. Іванілова. Харків : ФОП Панов А.М., Видавничий дім «В справі», 2016. 429 с.

7. Давиденко С.В., Шехлович А.М., Лупак Р.Л. Пріоритети забезпечення інноваційної безпеки України в умовах гібридної агресії : аналітична

записка. URL: http://lv.niss.gov.ua/content/articles/files/AZ_Shekhlovych_2016-b057a.pdf.

8. Отенко І.П., Іващенко Г.А., Воронков Д.К. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ, 2012. 256 с.

9. Галиця І.О. Інтелектуальний терор і соціально-економічні методи боротьби з ним. *Економіка України*. 2009. № 9. С. 53–55.

10. Ходаківський Є.І., Якобчук В.П., Литвинчук І.Л. Інтелектуальна власність : навчальний посібник. URL: <http://pidruchniki.com/1595021063585/pravo/kiberskvoting>.

11. Anticybersquatting Consumer Protection Act. URL: <http://cyber.law.harvard.edu/property00/domain/legislation.html>.

12. Рішення господарського суду м. Києва по справі від 3 березня 2009 року № 12/25. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3218041>.

13. Тимохова Г.Б. Інтелектуальний бізнес : навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 316 с.

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

APPROACHES TO THE CLASSIFICATION OF THREATS TO ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

УДК 338.24

Данкевич А.Є.

д.е.н, с.н.с., доцент,
професор кафедри економіки
та підприємництва

Житомирський державний
технологічний університет

Ткачук Г.Ю.

к.е.н., доцент кафедри економіки
та підприємництва
Житомирський державний
технологічний університет

У статті розглянуто підходи до класифікації загроз економічній безпеці підприємства задля впорядкування множини загроз в певну логічно побудовану систему. Систематизація відбувалася за допомогою виділення класифікаційних ознак та розподілу видів загроз відповідно до цих ознак. Таке узагальнення дасть можливість більш чітко ідентифікувати загрози діяльності підприємства для вироблення дієвого механізму запобігання загармам та забезпечення його економічної безпеки.

Ключові слова: загроза, види загроз, класифікація загроз, загрози потенціалу підприємства, економічна безпека.

В статье рассмотрены подходы к классификации угроз экономической безопасности предприятия для упорядочения множества угроз в определенную логично построенную систему. Систематизация происходила с помощью выделения классификационных признаков и распределения видов угроз в соответствии с этими при-

знаками. Такое обобщение даст возможность более четко идентифицировать угрозы деятельности предприятия для выработки действенного механизма предотвращения угроз и обеспечения экономической безопасности.

Ключевые слова: угроза, виды угроз, классификация угроз, угрозы потенциалу предприятия, экономическая безопасность.

The article investigates the approaches to the classification of threats to the economic security of the enterprise in order to organize the set of threats in a certain logically constructed system. Systematization took place by means of allocation of classification criterion and distribution of threat types according to these criteria. This generalization will make it possible to more clearly identify threats to the enterprise to develop an effective mechanism to prevent threats and ensure its economic security.

Key words: threat, types of threats, classification of threats, threats to the potential of the enterprise, economic security.

Постановка проблеми. Складність та динамізм умов господарювання сучасних підприємств мають великий перелік викликів, які, перетворюючись у ризики, небезпеки та загрози, прямо або опосередковано впливають на результативність їх діяльності. Вдала та своєчасна ідентифікація цих викликів сприяє стійкості та успіху підприємств на

ринку. Можливість ідентифікації авторами вбачається в проведенні класифікації загроз діяльності підприємства, що дасть можливість господарюючим суб'єктам краще зрозуміти природу їх виникнення та розробити механізм протидії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом питання походження та класифіка-

ції загроз господарської діяльності господарюючих суб'єктів набувають особливої актуальності. З огляду на кризовість процесів функціонування та розвитку всієї економічної формації, зокрема суб'єктів господарювання, дослідження стосуються виявлення загроз, розпізнавання причин їх виникнення, впровадження механізму їх подолання та забезпечення підприємства від їх повторення в майбутньому. Отже, серед вітчизняних та зарубіжних фахівців слід виділити С.П. Дубецьку, М.І. Камлика, Ж.С. Костюка, В.В. Прохорова, В.Л. Тамбовцева, В.В. Шликова, В.І. Ярочкіна, В.М. Ячменьова, які багато праць присвятили природі загроз та розділенню їх за певними ознаками. Відзначаючи цінність попередніх досліджень з цієї проблематики, вважаємо доцільним провести більш глибоке узагальнення видів загроз та їх класифікаційних властивостей.

Постановка завдання. Мета статті полягає в узагальненні підходів до класифікації загроз діяльності підприємства задля можливості їх ідентифікації в майбутньому та розроблення дієвого механізму протидії їм.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на попередні дослідження авторами встановлено, що загрози мають динамічний характер, можуть бути викликані як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, здатні порушити нормальний фінансово-економічний стан підприємства, що, зрештою, негативно впливає на стійкість підприємства, а для запобігання їм та їх усунення потрібно вживати систему виважених заходів. На нашу думку, класифікація ознак загроз діяльності підприємства дасть змогу їх систематизувати задля вироблення дієвого механізму протидії їм у системі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Класифікація – система розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками та властивостями [20]. Це дає можливість впорядкувати множину об'єктів в певну логічно побудовану систему. Методологія класифікації є процесом розподілу множини об'єктів за найбільш загальними ознаками та правилам на певні підмножини. Система, що утворюється при цьому, є класифікацією (системою класифікації) [21]. Об'єкт класифікації – це елемент множини, що класифікується. В нашому дослідженні таким елементом є загрози діяльності підприємства.

В.В. Прохоровою виділені такі класифікаційні ознаки загроз в системі економічної безпеки підприємства, як рівень економічного управління, походження загрози (на нашу думку, доцільніше було б класифікувати за місцем виникнення), тривалість впливу, ступінь керованості, ступінь ваги кризи виробництва, систематичність прояву, сфери життєдіяльності підприємства (цю категорію доцільніше було б назвати класифікацією за складовими потенціалу) [2, с. 30–33].

Продовжуючи класифікацію загроз за основними сферами життєдіяльності підприємства, представлену В.В. Прохоровою, пропонуємо змінити класифікаційну ознаку за складовими потенціалу підприємства [2, с. 35] та розширити запропоновану систему класів і видів загроз (табл. 1).

О.В. Нусінова ввела в науковий обіг поняття «економічна загроза» та встановила те, що загрози фактично прямо чи опосередковано впливають на економічну безпеку господарюючих суб'єктів [17, с. 14]. Також автором досліджено та згруповано загрози економічної безпеки за ознаками, а саме за місцем виникнення, ступенем ймовірності, ступенем тяжкості наслідків, впливом на стадії підприємницької діяльності, тривалістю дії, масштабом виникнення, характером дії, напрямом загроз [17, с. 16].

На зовнішні та внутрішні загрози поділяють В.Л. Тамбовцев [1, с. 4], В.Л. Дикань, І.В. Воловельська, О.В. Маковоз [11, с. 146; 12], В.М. Ячменьова [16, с. 313], О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Черв'яков [7, с. 10], М.І. Камлик [13, с. 42]. Причому М.І. Камлик під внутрішніми загрозами економічної безпеки підприємства розуміє такі загрози, які безпосередньо пов'язані з прорахунками самого підприємства [13, с. 42]. Конкретніше до таких загроз він відносить [13, с. 42; 17, с. 15]:

- недоліки в роботі з персоналом;
- плинність кадрів, відсутність висококваліфікованих працівників на важливих організаційно-виробничих ділянках роботи;
- невирішеність соціальних проблем працівників;
- низький рівень внутрішньогосподарського контролю за здійсненням фінансово-господарських операцій, веденням бухгалтерського обліку матеріальних цінностей та грошових коштів, що сприяють вчиненню корисливих злочинів на підприємстві;
- незадовільний стан забезпечення збереження матеріальних цінностей, грошових коштів та відомостей, що становлять комерційну, банківську та іншу таємницю;
- низький рівень організації роботи з конфіденційними документами;
- низький рівень захисту комп'ютерних систем від несанкціонованого доступу;
- неефективна робота служби економічної безпеки.

До зовнішніх загроз належать [13, с. 42–43; 17, с. 15–16]:

- крадіжки майна сторонніми особами;
- незаконні дії конкурентів;
- протизаконні дії з боку кримінальних структур.

Отже, до внутрішніх належать загрози, які безпосередньо стосуються політики самого господарюючого суб'єкта, його фінансового та опе-

Класифікація загроз за видами потенціалу підприємства

Клас загроз	Види загроз
Інноваційні	Низький обсяг витрат на НДР, недосконале законодавче поле, відсутність зацікавленості інвесторів.
Виробничі	Надлишкові виробничі потужності, використання робочої сили з низьким рівнем кваліфікації, висока плинність робітників, високий рівень зносу устаткування, відсутність ефективної системи управління якістю продукції, недостатній обсяг страхових товарно-матеріальних запасів, зниження якості сировини та комплектуючих, монопольне положення постачальників.
Фінансові	Неефективна структура майна та джерел його утворення, високі процентні ставки по кредитах комерційних банків, різкі зміни в структурі дебіторської заборгованості, високий рівень волатильності валютного ринку, недостатня кількість власних обігових коштів, використання неефективних форм фінансування відновлення основних фондів, неефективне управління ризиками.
Науково-технічні	Низький обсяг впровадження НДР, недосконалість та застарілість технологічних процесів, відсутність конкурентоспроможних ідей та наукових розробок.
Управлінські	Використання неефективних методів управління, необґрунтованість прийнятих рішень, необізнаність керівників у сфері управління, незацікавленість керунків в результатах роботи підприємства.
Маркетингові	Поява на ринку товарів-замінників, поява на ринку аналогічних товарів за нижчою ціною, неефективність життєвих маркетингових заходів, проблема виходу на ринок, низька якість та конкурентоспроможність продукції порівняно з аналогами, низька якість маркетингових досліджень.
Загрози організаційної структури управління	Характер і гнучкість управлінської системи, швидкість проходження управлінських дій, рішень та вжиття заходів, невідповідність системи управління характеру виробництва, виду та сфері діяльності.
Трудові	Використання робочої сили з низьким рівнем кваліфікації, високі темпи зростання рівня оплати праці, висока плинність працівників, відсутність ефективної системи мотивації персоналу.
Інформаційні	Застарілість інформації, відсутність банку даних, неправдивість інформації, втрата власної комерційної таємниці.
Інфраструктурні	Нерозвиненість інфраструктури, загроза втрати цілісності території підприємства та її мереж, втрата контролю за елементами інфраструктури.

раційного менеджменту, наявності ресурсів та ефективності управління ними.

Зовнішніми загрозами є ті, які не залежать безпосередньо від діяльності самого підприємства та можуть бути викликані факторами його мікросередовища (постачальники, посередники, споживачі, контактні аудиторії тощо) та макросередовища (держава, демографічна ситуація, економічна ситуація, політична ситуація тощо).

На потенційні чи реальні загрози поділяють О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Черв'яков [7, с. 10], С.П. Дубецька [6, с. 157], Д.В. Зеркалов [8, с. 272], М.І. Зубок, В.С. Рубцов, С.М. Яременко, В.Г. Гусаров, О.М. Чернов [9, с. 18], В.М. Куркін [10; 11 с. 145], М.І. Камлик [13, с. 41], В.П. Мак-Мак [15, с. 52].

В.І. Ярочкін разом з поділом загроз на реальні чи потенційні акцентує увагу на умовах, що можуть їх викликати, а саме навмисних чи випадкових [14, с. 31].

Класифікують загрози також за об'єктами зазіхань. Здебільшого ця класифікація відбувається за складовими потенціалу підприємства (трудовими, матеріальними, фінансовими, інформаційними ресурсами) [3; 4; 5; 13], деякі автори до цих складових включають ще ділову

репутацію, імідж або ділове реноме підприємства [3–5].

Також класифікувати загрози можна за суб'єктами, тобто за джерелами, які викликають ці загрози, зокрема кримінальними структурами, конкурентами, контрагентами, працівниками [4; 13; 17; 18].

Адаптованою під умови сьогодення, на нашу думку, є класифікація загроз, представлена в джерелі [19], де загрози поділяються на загрози власності фірми та загрози порушення економічної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Класифікація є невід'ємною частиною систематизації знань про досліджуване явище за певними чинниками або властивостями. Необхідність проведення класифікації пояснюється тим, що за великої множини факторів, які спричиняють або можуть спричинити негативний вплив на рівень економічної безпеки підприємства, групування дасть можливість глибше зрозуміти природу їх виникнення для вироблення механізму протидії останнім.

Оскільки економічна безпека є комплексним поняттям, яке безпосередньо пов'язане зі впливом зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, а стан економічної безпеки відображає взаємозв'язок між внутрішніми інтересами

господарюючого суб'єкта та інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, то найбільш доцільним є поділ загроз на зовнішні та внутрішні за видами потенціалу.

Отже, нині існує велика кількість підходів до класифікації загроз економічної безпеки господарюючого суб'єкта, проте кожен підприємець може вибрати той, який більше підходить саме його підприємству, адже головне полягає не в тому, який саме з підходів вибрано, а в побудові адекватного механізму протидії загрозам господарюючого суб'єкта.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тамбовцев В.Л. Объекты безопасности России. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 45–54.
2. Прохорова В.В., Прохоров Ю.В., Кучеренко О.О. Управління економічною безпекою підприємств : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2010. 282 с.
3. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия. Санкт-Петербург, 1999. 138 с.
4. Иванов А.В., Шлыков В.В. Экономическая безопасность предприятия. Москва, 1995. 265 с.
5. Ортинський В.В., Керницький І.С. та ін. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навчальний посібник. Київ : Правова єдність, 2009. 544 с.
6. Дубецька С.П. Економічна безпека підприємств України. *Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України* : тези наук.-практ. конф., 16–17 травня 2001 р. Київ : вид-во Європейського ун-ту фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2003. С. 146–172.
7. Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Черв'яков І.М. Основи економічної безпеки : підручник. Харків : вид-во Нац. ун-ту внут. справ, 2003. 236 с.
8. Зеркалов Д.В. Безпека комерційної діяльності : у 2 кн. Кн. 2 : Захист. Довідник. Київ : Основа, 2006. 800 с.
9. Зубок М.І., Рубцов В.С., Яременко С.М., Гусаров В.Г. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : навчальний посібник. Київ : Міжнародний фонд соціальної адаптації, 2012. 222 с.
10. Куркін М.В., Понікаров В.Д., Назаренко Д.В. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємств : навчальний посібник. Харків : ФОРМ Павленко О.Д. ; ВД «ІНЖЕК», 2010. 388 с.
11. Костюк Ж.С. Поняття ризику, небезпеки та загрози як базових категорій розкриття сутності економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки, транспорту і промисловості*. 2013. № 43. С. 142–149.
12. Дикань В.Л., Воловельська І.В., Маковоз О.В. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник. Харків : УкрДАЗТ, 2011. 266 с.
13. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект. Київ : Атіка, 2005. 432 с.
14. Ярочкин В.И. Предприниматель и безопасность. Москва : Экспертное бюро, 1994. 112 с.
15. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия как субъект частной правоохранительной деятельности : дисс. ... канд. юр. наук. Москва, 2003. 210 с.
16. Ячменьова В.М. Ідентифікація стійкості діяльності промислових підприємств : монографія. Сімферополь : Доля, 2007. 523 с.
17. Нусінова О.В., Молодецька О.М. Комплексна оцінка соціально-економічної безпеки підприємства (на прикладі підприємств гірничодобувної промисловості) : монографія. Кривий Ріг : Діоніс (ФОРМ Черв'яківський Д.О.), 2011. 240 с.
18. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління. Київ : КНЕУ, 1999. 384 с.
19. Соловьев А.И. Экономическая безопасность хозяйствующего субъекта. *Конфидент*. 2002. № 3. С. 46–50.
20. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/klasifikacija>.
21. Федотова Г.Ю. Товарна номенклатура зовнішньоекономічної діяльності : підручник. URL: <http://kniga.scienceontheweb.net/klassifikatsiya-ponyatie-suschnost-tseli-36958.html>.

СИСТЕМА ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА: ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ

ENTERPRISE'S ENERGY SAVING SYSTEM: BASIS OF FORMATION AND IMPROVEMENT

УДК 338.332:631.1

Хадарцев О.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства та управління персоналом
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
Ізотова І.Ю.
студентка
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

У статті досліджено засади формування та вдосконалення системи енергозбереження на прикладі сільськогосподарського підприємства. Визначено елементний склад системи енергозбереження, здійснено аналіз її функціонування на підприємстві. Розглянуто напрями вдосконалення системи енергозбереження підприємства за її складовими. Запропоновано реалізацію інвестиційного проекту щодо переходу на використання біопалива для забезпечення енергетичних потреб підприємства.

Ключові слова: система енергозбереження підприємства, склад системи, принципи енергозбереження, проект з енергозбереження.

В статье исследованы основы формирования и совершенствования системы энергосбережения на примере сельскохозяйственного предприятия. Определен элементный состав системы энергосбережения, осуществлен анализ ее функционирования на предприятии. Рассмотрены направления совершенствования системы энергосбере-

жения предприятия по ее составляющим. Предложена реализация инвестиционного проекта по переходу на использование биотоплива для обеспечения энергетических потребностей предприятия.

Ключевые слова: система энергосбережения предприятия, состав системы, принципы энергосбережения, проект по энергосбережению.

The article deals with the energy saving system basis of formation and improvement, on the example of the agricultural enterprise. The elemental composition of the energy saving system is determined and is carried out an analysis of its functioning at the enterprise. The directions of the enterprise's energy saving system improvement by its components are considered. The implementation of an investment project is proposed, which devoted to the transition of biofuels usage to meet the enterprise energy needs.

Key words: enterprise's energy saving system, structure of the system, principles of energy saving, energy saving project.

Постановка проблеми. Забезпечення енергоефективного національного виробництва, раціональне енергоспоживання та ефективна реалізація політики енергозбереження потребують наявності на суб'єктах господарювання сформованого системного та комплексного механізму щодо функціонування енергозберігаючої діяльності та управління нею, тобто цілісної системи енергозбереження підприємства. Відсутність «повноцінної» системи енергозбереження на підприємстві не дає можливості максимізувати ефективність реалізації програм та вжиття заходів з оптимізації енерговикористання, обмежує потенціал енергозбереження підприємства та не стимулює до збільшення фінансових ефектів від енергозбереження, тому функціонування енергозбереження саме на засадах системи та її подальше вдосконалення є невід'ємними умовами господарювання сучасного підприємства будь-якого виду економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика енергозбереження та енергоефективності досліджується в працях багатьох науковців, зокрема М.А. Вознюка, Б.В. Гаприндашвілі, О.С. Гордієнко, В.В. Джеджули, Л.В. Запашука, Н.В. Мици, І.М. Сотник. Проте разом з ґрунтовними дослідженнями стимулів та чинників енергозбереження, механізмів забезпечення енергоефективності господарювання та формування стратегічних пріоритетів альтернативного енергозабезпечення потребують поглибленого вивчення

аспекти системності та цілісності щодо цієї діяльності, а також процесів енергозбереження на підприємстві.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ключових засад формування та вдосконалення системи енергозбереження підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Завданням енергозбереження на підприємстві є вжиття енергозберігаючих заходів, методів та технологій для максимізації всіх можливих ефектів економії енергії. При цьому під системою управління енергозбереженням підприємства розуміється, як правило, сукупність дій та заходів впливу управлінських органів на процес енергозбереження. Енергозберігаюча діяльність на підприємствах здійснюється в межах енергозберігаючої політики, в основі якої лежить низка науково обґрунтованих принципів [1]. Водночас огляд фахових та періодичних публікацій виявив відсутність терміна «система енергозбереження» як визначеної та структурованої категорії. Обґрунтувати це визначення можна лише за рахунок зіставлення інших систем підприємства та врахування процесів діяльності підприємства.

В науковій літературі є досить велика кількість висловлювань щодо поняття енергозбереження, які цілком логічно пов'язуються з тлумаченням термінів «система» або «системність», тобто наявна інформація про те, які вона має ознаки, елементи, зв'язки. Одним зі шляхів забезпечення ефективної реалізації енергозбереження на підприємстві

є формування відповідної системи енергозбереження. Щодо специфіки господарської діяльності терміна «система енергозбереження» як визначеного поняття не існує. Обґрунтувати це визначення можна лише за рахунок зіставлення інших систем підприємства та врахування процесів діяльності підприємства. Будь-яка система має три основні ознаки:

- елементи;
- підсистеми;
- компоненти системи.

Елементом системи називають найпростішу складову частину системи, яку умовно розглядають як неподільну. Підсистемою називають складову частину системи, яка сама є системою. У сукупності елементи та підсистеми називають компонентами системи. Поділ системи на окремі елементи та підсистеми є неоднозначним та залежить від мети й конкретних завдань дослідження, зв'язком називають співвідношення одного компонента системи до іншого, що засноване на взаємозалежності та взаємообумовленості. Елементну систему енергозбереження підприємства слід розглянути як сукупність функціональних складових, що забезпечують кожний аспект здійснення енергозбереження на підприємстві. Таку сукупність представлено в табл. 1.

Оскільки кінцевою метою здійснення господарювання є отримання прибутку, доцільно розглянути вплив сформованості такої системи на

діяльність конкретного підприємства. Об'єктом дослідження є сільськогосподарське приватне підприємство «імені Калашника», яке розташоване в с. Калашники Полтавського району Полтавської області. Предметом діяльності підприємства є рослинництво (виращування зернових та технічних рослин) та тваринництво (розведення великої рогатої худоби та свиней). Рослинництво й тваринництво є основними видами продукції, досить велика кількість рослинної продукції йде на продаж та використання кормів для худоби. Енергозбереження для підприємства має досить актуальне значення, оскільки енергоносії активно застосовуються для забезпечення господарської діяльності, зокрема природній газ використовується для роботи сушарки (табл. 2). Підвищення цін на природній газ та нестабільність ціни на паливні ресурси вимагають для підприємства наявності ефективної системи енергозбереження та вжиття енергозберігаючих заходів.

У табл. 2 відображено, що внаслідок використання зерносушарки та збільшення опалювальної площі збільшилось використання природного газу. Через збільшення використання природного газу та зростання тарифів на нього система енергозбереження підприємства має забезпечувати економію витрат на купівлю паливо-енергетичних ресурсів через вжиття енергозберігаючих заходів, зокрема альтернативних джерел енергії, а саме використання біомаси.

Таблиця 1

Елементний склад системи енергозбереження підприємства [2]

Поняття	Сутність
Технічна система енергозбереження	Комплексне енергозбереження щодо оперативної діяльності підприємства, зокрема розподіл енерговитрат на виробничі пристрої, енергозберігаючі агрегати.
Технологічна система енергозбереження	Оптимізація витрат енергії та покращення показника енергоємності за рахунок екстенсифікації та інтенсифікації виробництва.
Система управління енергозбереженням	Реалізація та контроль діяльності підприємства за рахунок енергетичного менеджменту підприємства, а саме встановлення взаємозв'язків між виробничими підрозділами та підрозділами й адміністративним центром.
Кадрова система енергозбереження	Група працівників, які мають відповідну освіту, кваліфікацію та досвід роботи заради виконання певних обов'язків, а саме зменшення енерговитрат на підприємстві, контроль за використанням енергії.
Фінансова (ресурсна) система енергозбереження	Форма реалізації фінансово-ресурсних відносин щодо організації та фінансування впровадження енергозберігаючих технологій.
Інформаційна система енергозбереження	Системність планування та раціональна послідовність виконання працівниками функцій та вжиття заходів щодо підвищення енергозбереження на підприємстві.

Таблиця 2

Обсяг використання паливо-енергетичних ресурсів на ПП «імені Калашника» за 2015–2017 рр.

Продукція	Обсяг придбання енергоресурсів					
	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	кількість	вартість, грн.	кількість	вартість, грн.	кількість	вартість, грн.
Природній газ, тис. м ³	27	134 303	23	201 010	159	1 097 026
Нафтопродукти, т	498	6 999 550	597	9 313 182	430	6 977 927
Зокрема, бензин	80	1 254 938	88	1 769 844	79	1 616 476
дизельне пальне	418	5 744 612	509	7 543 338	351	5 361 451

Стосовно визначення системи енергозбереження підприємства потрібно зауважити, що вона як механізм не може бути невпорядкованою сукупністю методик та розпоряджень, відірваних від реальних завдань виробництва, а повинна бути взаємоузгодженою із завданнями підприємства, відповідати особливостям виробничого процесу та забезпечити максимально ефективне використання ресурсів підприємства й досягнення поставленої мети, тому здійснено аналіз сформованості системи енергозбереження на ПП «імені Калашника» за критерієм дотримання принципів енергозбереження [3, с. 431]. Результати цього аналізу представлені в табл. 3.

Можна зробити висновок, що система енергозбереження ПП «імені Калашника» сформована частково, адже спрямована на зниження використання нафтопродуктів, має чіткі цілі щодо зниження використання пального на виробництві, проводиться вибіркового аналіз паливо-енергетичних ресурсів. Підприємство намагається частково впроваджувати енергозбереження на підприємстві, але ця функція є другорядною, адже щодо зниження використання природного газу підприємство не використовує ніяких технічних енергозберігаючих систем, оскільки це не є основною продукцією для виробництва, але й споживає воно не менше. Адміністративно-управлінський апарат підприємства не дотримується принципу системності, який полягає в узгодженості діяльності всіх суб'єктів управління, недостатньо заохочує співробітників до зниження

використання паливо-енергетичних ресурсів. Заходів щодо зниження використання природного газу не виявлено, адже підприємство не зацікавлене в цьому, оскільки недостатньо ефективно працюють керівники структурних підрозділів щодо економії витрат на паливо-енергетичні ресурси. Також кількість навчально-методичної інформації, яка перебуває в розпорядженні співробітників щодо економії паливо-енергетичних ресурсів, недостатня, що також не викликає зацікавленості в економії енергоносіїв.

Для вдосконалення системи енергозбереження слід запропонувати напрями на підприємстві, які дадуть змогу не тільки істотно знизити енергоспоживання та витрати на енергію в усіх процесах (як на виробництві, так і в невиробничій сфері), але й сформувані на підприємстві систему постійного контролю та оптимізувати систему управління інформацією щодо енергозбереження на підприємстві, а також обміну нею. Систему енергозбереження на підприємстві доцільно вдосконалювати через такі основні її складові (рис. 1):

- організаційно-адміністративна;
- технічна;
- кадрова;
- соціально-психологічна.

Зокрема, науково-методичне забезпечення полягає в побудові єдиної системи документів організаційно-методичного характеру, які визначають норми, правила та вимоги, які використовуються для вирішення завдань, пов'язаних з розвитком енергозбереження.

Таблиця 3

Аналіз системи енергозбереження ПП «імені Калашника»

Принцип	Характеристика	Дотримання	Вплив на формування системи енергозбереження
Принцип пріоритету мети енергосистеми	Метою функціонування енергосистеми є виробництво з мінімальними питомими енерговитратами.	Відсутнє.	Немає чітко спрямованих цілей на зниження енерговитрат; одна з цілей є другорядною.
Принцип системності	Узгодженість всіх суб'єктів управління (дотримання енергозбереження на всіх рівнях); енергозбереження є підсистемою управління виробництвом.	Відсутнє.	Немає чітко сформованої системи енергозбереження, відсутні спостереження за рівнем енергозбереження на підприємстві, яким повинні займатись керівники підрозділів.
Принцип комплексності	Наявність системи заходів, спрямованих на енергозбереження.	Відсутнє.	Практично немає вжиття систематичних заходів з енергозбереження (окрім оновлення технічного парку сільськогосподарських машин).
Принцип нормативності енергоспоживання	Раціональне ведення виробництва, що ґрунтується на застосуванні економічно обґрунтованих норм витрат енергоресурсів.	Часткове.	Використовуються застарілі норми та нормативи, немає економічно обґрунтованого енергоспоживання, не проводиться аналіз рівня енергоспоживання.
Принцип цілеспрямованості енерговитрат	Зосередженість витрат дефіцитних енергоресурсів на ділянках, де їх використання матиме найвищу віддачу.	Часткове.	Ефективно застосований в технологічній складовій, для зниження витрат на тепло та електроенергію не реалізований.

Рис. 1. Удосконалення системи енергозбереження на ПП «імені Калашника» через складові підсистеми

Наприклад, мотиваційні фактори є складовими механізми зацікавленості в досягненні максимальних економічних та соціальних результатів діяльності. Це можуть бути фактори різної природи, під впливом яких має місце мотиваційна дія. Оскільки мотиваційна поведінка працівників формується під впливом різноманітних факторів, серед яких слід назвати зміст праці, визнання її іншими, усвідомлення своїх досягнень, об'єктивне оцінювання керівництвом, прагнення до службового зростання, почуття відповідальності, самореалізація в праці, рекомендується проводити мотиваційний моніторинг своїх кадрів. Це дасть змогу отримати актуальну інформацію, необхідну для прийняття своєчасних управлінських рішень. Таким чином, розглянувши детально кожну зі складових, можемо скласти програму дій щодо вдосконалення системи енергозбереження.

Проте істотні зрушення щодо підвищення енергозбереження полягають у формуванні та вдосконаленні технічної підсистеми. В цьому аспекті виявлено, що великі посівні площ дають змогу перейти підприємству на альтернативні джерела енергії, а саме заміну газового котла на солом'яний котел. Застосування енергоощадних технологій є доцільним, адже постійне зростання тарифів на газ та нестабільна ситуація в країні спонукають підприємства до використання альтернативних джерел енергії, невичерпних видів палива, тому набуває актуальності використання відходів рослинництва, зокрема соломи [4]. Досить велику площу займають посіви зернових та зернобобових культур, що дає можливість використовувати свою біомасу, а не спалювати її на полі чи продавати (табл. 4).

Під час збирання врожаю залишається на полях досить велика кількість соломи, ці відходи виникають щорічно у великих обсягах, але використовуються обмежено, а саме як підстилання або грубий корм у тваринництві. Впровадження теплогенератора марки «ЮТЕМ RAU-2-600», паливом якого є солома, дасть змогу ПП «імені Калашника» відмовитись від використання природнього газу для зерносушарки та опалення виробничих приміщень. Характеристику теплогенератора наведено в табл. 5. За проведеннями розрахунками загальна вартість такого проекту становитиме 2 602 500 грн. З урахуванням того, що для заміни 1 000 м³ газу необхідно 3 т соломи (вартість 1 т соломи складає 280 грн.), вартість 1 Гкал виділення чистого тепла становить 479,49 грн./Гкал. Для розрахунку ефективності впровадження було також проведено порівняння з вартістю тепла, отриманого з використанням природнього газу (враховуючи ККД газової котельні).

Розрахунок показав, вартість 1 Гкал енергії для газу складатиме 2 332,48 грн./Гкал. При цьому для забезпечення себе паливом протягом охоплюваного періоду необхідно 477 т соломи. Розраховані показники ефективності цього інвестиційного проекту представлено в табл. 6.

Розрахунок основних показників ефективності інвестиційного проекту для ПП «імені Калашника» засвідчив, що його впровадження є доцільним для формування ефективної системи енергозбереження підприємства. Це дасть змогу знизити рівень енергоспоживання, зменшити зовнішню енергетичну залежність підприємства та отримати додатковий фінансовий результат.

Таким чином, правомірним є твердження, що систему енергозбереження на підприємстві доцільно

Таблиця 4

Посіви зернових та зернобобових культур ПП «імені Калашника»

Продукція	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	Збірна площа, га	Кількість виробленої продукції, ц	Збірна площа, га	Кількість виробленої продукції, ц	Збірна площа, га	Кількість виробленої продукції, ц
Озима пшениця	779	32 683	838	401 491	818	41 810
Ячмінь ярий	526	16 456	483	18 412	392	12 415
Ячмінь озимий	–	–	47	1 851	62	1 940
Овес	25	657	38	1 212	38	865

Таблиця 5

Характеристика теплогенератора «ЮТЕМ RAU-2-600»

№ п/п	Параметри	Одиниця виміру	Значення
1	Номінальна теплова потужність	кВт	600
2	Рекомендована вага одного завантаження	Кг	1 000
3	Рекомендована вологість соломи	%	25
4	Максимальні витрати соломи за сезон (180 днів)	Т	900
5	Максимальна температура води	С	90
6	Загальна водяна ємність теплогенератора	Л	41 000
	Вага теплогенератора без води	Т	14,2
	Споживання електроенергії	кВт*год./доба	6,0-10,0
7	ККД	%	82
8	Температура топочних газів під час виходу	С	250

Таблиця 6

Показники ефективності інвестиційного проекту з переведення ПП «імені Калашника» на біопаливо

Інвестиційні показники проекту	Показники	
Розрахунковий термін використання теплогенератора	Роки	10
Внутрішня норма рентабельності IRR	%	34,16
Чиста приведена вартість NPV зі ставкою дисконтування 14%	грн.	3 385 302
Чиста приведена вартість NPV зі ставкою дисконтування 26%	грн.	1 370 531
Період окупності	Роки	4,3

розглядати через встановлення взаємозв'язків між виробничими підрозділами, підрозділами та адміністративним центром; формування набору методів управління (економічні, організаційні, соціально-психологічні тощо) енергозбереженням та енергоспоживанням на підприємстві [5]. Встановлення взаємозв'язків має забезпечити [6] швидке збирання інформації щодо енергозбереження; оброблення інформації та розроблення стратегії енергозбереження; структурну перебудову господарських комплексів за одночасного зниження техногенного впливу на навколишнє природне середовище; узгодження розробленої стратегії та зворотний зв'язок щодо її реалізації.

Висновки з проведеного дослідження. В результаті проведеного дослідження можна висновок, що постійні кількісні та якісні зміни екологічного середовища вимагають подальших наукових досліджень категорії «система енергозбереження підприємства». Фахівці відзначають,

що саме ефективна система енергозбереження на рівні підприємства є основою успішної реалізації стратегій енергоефективності національного рівня. Водночас слід відзначити, що істотні зрушення в енергозбереженні та енергоспоживанні забезпечує все ж таки технічна підсистема, але без наявності сформованих інших підсистем ефективне функціонування механізму енергозбереження буде неможливим, підтвердження чого можна побачити на прикладі досліджуваного ПП «імені Калашника».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про енергозбереження : Закон України від 8 червня 2017 р. № 2095-VIII (2095-19). ВВР. 2017. № 32. Ст. 344.
2. Хадарцев О.В., Поденко Д.П. Формування системи енергозбереження підприємства. *Спецпроект: аналіз наукових досліджень* : матеріали ІХ Між-

народної науково-практичної інтернет-конференції, м. Дніпропетровськ, 30–31 травня 2014 р. Дніпропетровськ : ДНУ, 2014. С. 124–126.

3. Запашук Л.В. Енергозбереження як напрям підвищення ефективності виробничої діяльності. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 428–434.

4. Підготовка та впровадження проектів заміщення природного газу біомасою при виробництві теплової енергії в Україні : практичний посібник / за ред. Г.І. Гелетука. Київ : Поліграф плюс, 2015. 72 с.

5. Джеджула В.В. Енергозбереження промислових підприємств: методологія формування, механізм управління : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2014. 346 с.

6. Вознюк М.А. Проблемні аспекти управління процесами енергозбереження на регіональному

рівні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. Т. 1. № 14. С. 175–182.

7. Гаприндашвілі Б.В. Енергозбереження як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2014. № 8. С. 213–217.

8. Мица Н.В. Сутність та проблеми енергозбереження в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2014. № 4. С. 40–47.

9. Гордієнко О.С. Енергозбереження транспортних підприємств. *Технологический аудит и резервы производства*. 2012. № 1 (7). Т. 5. С. 13–14.

10. Формування мотиваційних механізмів дематеріалізаційних та енергоефективних змін національної економіки : звіт про НДР (заключний) / кер. І.М. Сотник. Суми : СумДУ, 2016. 312 с.

ОЦІНКА КРАЇНОВОГО РИЗИКУ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ COUNTRY RISK ASSESSMENT IN EASTERN EUROPE

*У статті проведено дослідження різних підходів до поняття країнового ризику, розглянуто основні методи його оцінювання. Оцінено країновий ризик країн Східної Європи на базі індексу BERI. Для цього розглянуто п'ятнадцять критеріїв, які характеризують стан країни в політичних, економічних, соціальних та інших аспектах, а також надано відповіді на питання щодо формування експертної оцінки за кожним показником. Це дало можливість більш глибоко розглянути та розкрити сильні й слабкі аспекти країни, які в подальшому будуть впливати на оцінювання ризиковості ЗЕД. Крім цього, представлено алгоритм оцінювання індексу BERI. На основі отриманих даних оцінено рівень країнового ризику Польщі, сформовано експертну думку про безпечність та доцільність ведення бізнесу на її території. **Ключові слова:** ризику, країновий ризик, оцінка країнового ризику, індекс BERI, Польща.*

В статье проведено исследование различных подходов к понятию странового риска, рассмотрены основные методы его оценивания. Оценен страновой риск стран Восточной Европы на базе индекса BERI. Для этого рассмотрены пятнадцать критериев, характеризующих состояние страны в политических, экономических, социальных и других аспектах, а также предоставлены ответы на вопросы по формированию экспертной оценки по каждому показателю. Это дало возможность более глубоко рас-

*смотреть и раскрыть сильные и слабые аспекты страны, которые в дальнейшем будут влиять на оценивание рискованности ВЭД. Кроме этого, представлен алгоритм оценивания индекса BERI. На основе полученных данных оценен уровень странового риска Польши, сформирована экспертная мысль про безопасность и целесообразность ведения бизнеса на ее территории. **Ключевые слова:** риски, страновой риск, оценка странового риска, индекс BERI, Польша.*

*In the article there was conducted a research on different approaches to the concept of a "country risk", with the main methods of its assessment considered. An assessment of the country risk in the Eastern European countries was also conducted on the basis of the BERI index. For this purpose, fifteen criteria that characterize the state of the country in political, economic, social and other aspects were used, and provided answers to the questions about the formation of an expert evaluation for each indicator. This gave an opportunity to more deeply consider and disclose the strengths and weaknesses of the country, which will further influence the assessment of the riskiness of the foreign economic activity. In addition, an algorithm for evaluating the BERI index was presented. On the basis of the obtained data, the level of country risk in Poland was assessed and an expert opinion on the safety and feasibility of doing business in its territory has been formed. **Key words:** risks, country risk, country risk assessment, BERI index, Poland.*

УДК 339

Шереметинська О.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки праці та менеджменту
Національний університет харчових технологій

Ковальчук А.В.

студент
Національний університет харчових технологій

Постановка проблеми. Нині все більше підприємств прагнуть займатися зовнішньоекономічною діяльністю. Проте під час виходу на зовнішні ринки виникає низка чинників, що можуть негативно впливати на діяльність суб'єкта господарювання. Саме тому необхідно розуміти таке

поняття як, країновий ризик, а також вміти його оцінювати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти країнового ризику досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема Л.А. Кіржнер, Л.П. Кієнко, В.П. Бочарніков, А.К. Захаров,

А.В. Циганок, А.Г. Івасенко, Я.І. Ніконова, М. Токсо, Д. Вагнер, Р. Маккеллар, Дж. Калверлі.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності поняття «країновий ризик» та його оцінювання в країнах Східної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з основних проблем розгляду доцільності та можливості виходу на зовнішній ринок є врахування ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємства, адже тоді до внутрішніх ризиків, які характерні для всіх підприємств, додаються зовнішні. Під час проведення зовнішньоекономічних операцій одним з найважливіших моментів є оцінювання ризиків, пов'язаних з країною-контрагентом.

Розглянемо різні підходи до визначення поняття країнового ризику:

1) Країновий ризик – ризик, пов'язаний з інтернаціоналізацією діяльності підприємств та банківських установ, наявністю глобального ринку, що залежить від політико-економічної стабільності країн-клієнтів або країн-контрагентів, імпортерів або експортерів [9].

2) Кембриджський діловий словник (“Cambridge Business English Dictionary”) трактує поняття країнового ризику як рівень ризику, пов'язаний з веденням бізнесу з іншою країною, стосовно того, чи зможе ця країна виплатити кредити чи платити за імпорт.

3) Словник міжнародної торгівлі (“Dictionary of International Trade”) дає таке визначення: можливість несплати, спричиненої такими проблемами, пов'язаними з країнами-покупцями, як політична нестабільність, війна, свавілля уряду та необоротність обміну, на відміну від проблем, які можуть виникнути у покупця, такі як неплатоспроможність або банкрутство.

4) Віце-президент міжнародного банку “Citibank” І.Д. Фрідман розуміє це поняття як ризик фінансових втрат під час здійснення ділових операцій, прямо або побічно пов'язаних з міжнародною діяльністю та транскордонним переміщенням грошових коштів [10].

5) Країнові ризики – окрема категорія зовнішніх ризиків підприємства, пов'язаних зі здійсненням зовнішньоекономічної діяльності. Вони виникли внаслідок розвитку міжнародних економічних відносин, глобалізації та інтеграції бізнесу [7].

Отже, країновий ризик – це ризик того, що зміни в бізнес-середовищі іноземної країни, де здійснюються підприємницька діяльність, можуть негативно вплинути на підприємство, що призведе до збитків.

Розглянувши це поняття під різними кутами, можемо виділити дві складові країнових ризиків, а саме політичні та макроекономічні.

Політичний ризик – це можливість виникнення збитків чи скорочення розмірів прибутку, що є

наслідком державної політики. Таким чином, політичний ризик пов'язаний з можливими змінами в курсі уряду, змінами в пріоритетних напрямках його діяльності. Політичні ризики можна розділити на чотири групи:

- ризик націоналізації та експропріації;
- ризик трансферту, пов'язаний з можливими обмеженнями на конвертування місцевої валюти;
- ризик розриву контракту через дії влади країни, в якій розташована компанія-контрагент;
- ризик військових дій та цивільних заворушень [6].

Макроекономічні ризики пов'язані з платіжним потенціалом країни-дебітора, тому потрібно перш за все аналізувати макроекономічні показники країни та аналіз ринкового потенціалу.

До них належать:

- внутрішня економіка країни;
- економіка країни партнера;
- заборгованість держави (внутрішня й зовнішня) [6].

Існує низка методів та моделей оцінювання країнового ризику, більшість яких базується на оцінках експертів, тому вони є суб'єктивними. Щоб отримати більш повну інформацію щодо ризиків, необхідно поєднувати та комбінувати методи та оцінки.

Найбільш популярними методами сьогодні є

- метод експертних опитувань;
- інтегральні експертні оцінки країнового ризику;
- індекс BERI.

За методу експертних опитувань вибирається перелік наявних факторів ризику. Експерти дають відповіді та прогнози на базі власних знань і досвіду. Недоліками цієї форми оцінювання є відсутність часто «зважування» суттєвості факторів та випадковий відбір соціально-економічних змінних.

Методи інтегральних експертних оцінок країнового ризику використовуються банком “Bank of America”, журналом “Euromoney”, “International Country Risk Guide”, міжнародною страховою компанією “Euler Hermes” тощо. Загальним для цих методів є відбір низки економічних та політичних складових ризику країни, їх експертної оцінки та побудови інтегрального показника.

Велику популярність для оцінювання країнових ризиків отримав індекс BERI (Business Environmental Risk Index), який був розроблений “College of Business and Economics” (University of Delaware, США) [8]. Цей індекс ризику оточуючого середовища бізнесу ґрунтується на опитуванні 100 експертів з різних країн. Експерти тричі на рік проводять оцінювання господарського клімату на базі 15 основних та допоміжних критеріїв.

Алгоритм оцінки індексу BERI виглядає таким чином. Спочатку розглядаються 15 таких факторів: 1) політична стабільність в країні (вага фактору

становить 3,0); 2) ставлення до іноземних інвестицій (1,5); 3) ступінь та варіанти націоналізації (1,5); 4) ймовірність та рівень девальвації валюти (1,5); 5) стан платіжного балансу (1,5); 6) бюрократичні питання (1,0); 7) темп зростання ВВП (2,5); 8) конвертованість валюти (2,5); 9) якість виконання договірних зобов'язань (1,5); 10) витрати на заробітну плату та рівень продуктивності (2,0); 11) можливість використання експертів та послуг (0,5); 12) організація зв'язку та транспорту (1,0); 13) відносини з держорганами (1,0); 14) умови отримання короткострокового кредиту (2,0); 15) умови отримання довгострокового кредиту (2,0) [8].

За кожним критерієм проводиться оцінювання від 0 (неприйнятний стан) до 4 (надзвичайно сприятливий стан). Далі шляхом множення балів та ваг з подальшим підсумовуванням результатів знаходиться підсумок. Якщо він виявився вищим за 70 балів, то країна визнається стабільною, за результату 55–70 балів країна має помірний ризик та певні труднощі в повсякденній діяльності, від 40 до 54 – високий ризик та поганий діловий клімат для іноземних підприємств, за оцінки нижче, ніж 40 балів, країна визнається непридатною для іноземних інвестицій [8].

Проведемо оцінювання країнового ризику країн Східної Європи, Республіки Польщі на базі методу BERI. Для початку розглянемо питання й дамо на них відповіді, щоби сформулювати експерту оцінку.

Політична стабільність в країні та її вплив на економічне життя. Більшість у парламенті має консервативна партія «Право і справедливість». Реальних передумов для зміни керуючої команди в країні немає. Однак слід зазначити, що є ризик виходу Польщі з ЄС. Він спричинений порушенням принципу незалежності судової системи та розбіжностями в міграційній політиці щодо біженців.

Польща у 2018 році посідає 58 місце зі 180 країн за рівнем свободи преси, проте цей показник упав на 4 сходинки порівняно з 2017 роком. Публічні засоби інформації формально були переймено-

вані на «національні ЗМІ» та перетворені на урядову пропаганду [3].

Польща є членом багатьох міжнародних організацій, зокрема ООН, Європейського Союзу, МВФ, НАТО, ОБСЄ, Ради Європи, СОТ.

Ставлення до іноземних інвестицій. Польський уряд проводить політику залучення іноземних інвестицій, вбачаючи в них рушійну силу розвитку економічної активності та зайнятості населення. Польща посідає друге місце в Європі після Чехії щодо інвестиційної привабливості. Обсяг прямих іноземних інвестицій у 2017 році склав 7,5 млрд. євро (більш детально це відображено на рис. 1).

Ступінь та варіанти націоналізації. Завдяки комерціалізації та приватизації державних підприємств Польща змогла забезпечити надходження в бюджет і позбутися величезного баласту неефективних та неприбуткових підприємств (табл. 1). Деякі підприємства, які для держави є стратегічними, залишились під її контролем, наприклад компанія “Gaz-System”, яка управляє польськими газопроводами.

Ймовірність та рівень девальвації валюти. Девальвація – негативне явище, яке характеризується здешевленням національної валюти певної країни відносно твердої валюти.

Розглянемо обмінний курс в Польщі впродовж десяти років на рис. 2.

Як видно з діаграми, впродовж років спостерігається незначне збільшення курсу долара в Польщі, зокрема у 2016 році порівняно з 2015 роком він збільшився на 0,17 злотих, проте вже в наступному році упав до 3,78 злотих за долар.

Стан платіжного балансу. Платіжний баланс є важливим показником, оскільки він показує нам економічний стан країни та ефективність її міжнародних зв'язків. Розглянемо платіжний баланс Польщі на рис. 3.

Як видно з рис. 3, Польща мала переважно негативний платіжний баланс, однак у 2017 році ситуація змінилась, коли він набув позитивного

Рис. 1. Надходження прямих іноземних інвестицій в економіку Польщі за 2010–2017 роки

Джерело: побудовано за даними джерела [5]

значення. Слід зазначити, що за останні три роки надто різких коливань не відбувалось порівняно з попередніми. Надто різкі коливання платіжного балансу є небажаними для економіки країни, адже вони можуть негативно впливати на зовнішньоекономічні операції.

Бюрократичні питання. Бюрократія в Польщі дуже схожа на українську. Все має бути організовано особисто, завжди важливо мати документи, які засвідчують вашу особу, та іншу документацію, яка необхідна для тієї чи іншої справи. Теоретично можна організувати ділові справи за допомогою письмового листування, однак на практиці це

рідко дає якийсь результат. Наприклад, може знадобитись більше тижня, щоб організувати передачу медичного та соціального страхування від однієї провінції до іншої, адже потрібно отримати купу документів від різних установ. Отже, бізнес змушений використовувати додатковий персонал тільки для того, щоби впоратися з особливостями польської бюрократії.

Темп зростання ВВП. ВВП є одним з основних показників економічного розвитку країни. Його зростання акомпанує збільшенням кількості зайнятих та покращенням рівня життя. Розглянемо темпи зростання ВВП Польщі на рис. 4.

Рис. 2. Обмінний курс долара до польського злотого у 2008–2017 роки

Джерело: побудовано за даними джерела [4]

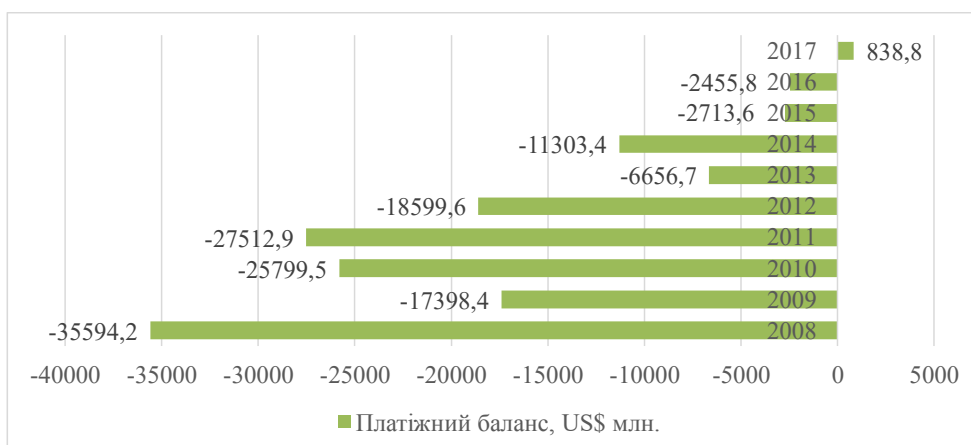

Рис. 3. Платіжний баланс Польщі за 2008–2017 роки

Джерело: побудовано авторами на базі джерела [4]

Таблиця 1

Реструктуризація державних підприємств в Польщі у 1991–2015 роки

Період	Кількість реструктуризованих підприємств	Дохід (\$ млрд.)
1991–1995 роки	3 619	2,79
1996–2000 роки	1 597	14,99
2001–2005 роки	499	7,43
2006–2010 роки	260	11,46
2011–2015 роки	28	8,95
Разом за 1991–2015 роки	6 003	45,61

Джерело: [11]

Рис. 4. Темп зростання ВВП (%) Польщі у 2008–2017 роках

Джерело: побудовано авторами на базі джерела [5]

Конвертованість валюти. Національною валютою Польщі є злотий. Вона є вільноконвертованою валютою, а це означає, що для неї немає обмежень щодо здійснення валютних операцій.

Якість виконання договірних зобов'язань. Рівень якості виконання договірних зобов'язань в Польщі досить високий. Це підтверджується декількома факторами. Зокрема, це міжнародні угоди щодо вільної торгівлі, інвестиційних гарантій, усунення економічних бар'єрів. До цього слід додати високу продуктивність економіки, стабільність, дотримання європейських та міжнародних стандартів, а також піклування щодо репутації держави на міжнародній арені, а ще польський менталітет, адже люди старанні, працьовиті та зосереджені на тому, щоб виконати свою роботу якісно та швидко.

Витрати на заробітну плату й рівень продуктивності праці. За останні роки середня заробітна плата в Польща зросла. У 2017 році вона складала 4 271,51 zł, що на 5,5% більше, ніж в попередньому році [4].

Можливість використання експертів та послуг. В Польщі проводяться "РАІХ ЕХРО", де надається максимальний огляд послуг, що пропонуються польським компаніям для підтримки їх ділової активності та реалізації проектів, зокрема на неєвропейських ринках.

Організація зв'язку та транспорту. В Польщі присутні всі види транспорту, а саме автомобільний, повітряний, залізничний, водний (морський та річковий), трубопровідний. Залізниці перевищують автошляхи за протяжністю та вантажоперевезенням.

Телекомунікації в Польщі добре розвинені та включають радіо, телебачення, мобільний та стаціонарний зв'язок, Інтернет.

Відносини з держорганами. В Польщі приблизно 70% ВВП створюється малим та середнім бізнесом. Саме цей сектор створює в державі середній клас. Переважно середній та малий бізнес працює

у сферах сільського господарства, будівництва, торгівлі, продовольства та юриспруденції. Держава сприяє розвитку цього бізнесу, зокрема створивши урядову програму «Підприємництво перш за все». На базі цієї програми створено спеціальні економічні зони, які прискорили рівномірний розвиток регіонів шляхом створення нових робочих місць та залучення інвестицій. Зокрема, ця програма включає фінансову підтримку від держави під час створення підприємства та можливість отримання кредитів на вигідних умовах.

Умови отримання короткострокового та довгострокового кредиту. Кредити в Польщі можуть отримувати як фізичні, так і юридичні особи. Існує безліч видів кредитів та доступні різні періоди кредитування. Заявку для отримання кредиту можна оформити у філіалі банку або за допомогою онлайн-форми, якщо вибраний банк надає таку послугу. Основні вимоги до отримання кредиту в Польщі варіюються залежно від фізичної або юридичної особи, яка подає заявку. Грошові позики в Польщі можуть надаватися з гарантами або без них, проте максимальні суми кредиту різняться залежно від банку.

Рада грошової політики Польщі зберігає рекордно низьку процентну ставку по внесках та кредитах впродовж декількох років. Базова ставка у 2017 році залишилась на рівні 1,5% річних.

На основі даних за кожним питанням можна поставити оцінку та розрахувати країновий ризик на базі методології BERI (табл. 2).

Отже, в підсумку отримано 86 балів, тобто Польща є стабільною країною. В ній присутня велика кількість позитивних сторін для ведення бізнесу, зокрема це стійкий банківський сектор, тверда грошова політика, членство в ЄС, сильне бізнес-середовище.

Висновки з проведеного дослідження. Оцінювання країнового ризику є одним з найважливіших завдань для підприємств, що шукають нові ринку збуту або планують вихід на них. Вона є

Таблиця 2

Оцінка країнового ризику Польщі

№	Питання	Оцінка	Вага фактору	Результат
1	Політична стабільність	3	3,0	9
2	Ставлення до іноземних інвестицій	4	1,5	6
3	Ступінь та варіанти націоналізації	4	1,5	6
4	Ймовірність та рівень девальвації валюти	3	1,5	4,5
5	Стан платіжного балансу	3	1,5	4,5
6	Бюрократичні питання	3	1,0	3
7	Темп зростання ВВП	4	2,5	10
8	Конвертованість валюти	4	2,5	10
9	Якість виконання договірних зобов'язань	4	1,5	6
10	Витрати на заробітну плату та рівень продуктивності праці	3	2,0	6
11	Можливість використання експертів та послуг	4	0,5	2
12	Організація зв'язку та транспорту	4	1,0	4
13	Відносини з держорганами	3	1,0	3
14	Умови отримання короткострокового кредиту	3	2,0	6
15	Умови отримання довгострокового кредиту	3	2,0	6
Підсумок				86

Джерело: складено, розраховано авторами на базі джерела [8]

важливою, адже допоможе уникати різноманітні ситуації ризику, попередити небажані наслідки. Основними методами оцінювання країнового ризику є метод експертних опитувань, інтегральні експертні оцінки країнового ризику, індекс BERI. Однак одним з найкращих методів є саме останній. Проведене оцінювання країнового ризику дало змогу краще зрозуміти те, наскільки доцільно запроваджувати бізнес в Польщі. Перспективи розвитку подальших досліджень полягають у вдосконаленні та уточненні методів для оцінювання країнового ризику.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/country-risk>.
2. Dictionary of International Trade. URL: <https://www.globalnegotiator.com/international-trade/dictionary/country-risk>.
3. Reporters without borders. URL: <https://rsf.org/en>.
4. Statistics Poland. URL: <http://stat.gov.pl/en>.
5. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org>.
6. Захаров К.В., Бочарников В.П., Захаров А.К., Циганок А.В. Логистика, эффективность и риски внешнеэкономических операций. Киев, 2006.
7. Зорина Т.Г., Тихоненко Т.П. Значение и типология рисков для различных видов предпринимательских структур. Экономика. Управление. Инновации. 2017. URL: http://media.miu.by/files/store/items/eui/2/eui_3_2017_1.pdf.
8. Ивасенко А.Г., Никонова Я.И. Иностранные инвестиции : учебное пособие. 2-е изд., стер. Москва : КНОРУС, 2013. 270 с.
9. Киржнер Л.А., Киенко Л.П. Менеджмент организаций. Москва, 2009. 688 с.
10. Кузнецова М.О., Крюкова О.Г. Влияние странового риска на современный бизнес. Стратегии бизнеса. 2016. URL: <https://www.strategybusiness.ru/jour/article/viewFile/242/225>.
11. Міністерство фінансів Польщі. URL: <https://www.msp.gov.pl>.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

THE METHODOLOGICAL APPROACHES TO ESTIMATING THE INFLUENCE OF INSTITUTIONALIZATION ON THE LEVEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Метою дослідження стало обґрунтування методичних підходів до оцінки впливу інституціоналізації на рівень економічного розвитку країни. Оцінити вплив інституціоналізації на рівень економічного розвитку країни досить важко. Найбільш повно і якісно це можна зробити використовуючи компаративні економічні дослідження. На думку автора, найбільш комплексно та системно оцінюється вплив інституціоналізації на рівень економічного розвитку країни за допомогою The Global Competitiveness Index.

Ключові слова: інституціоналізація, національна економіка, економічний розвиток, компаративні системи, методичні підходи, інституції, інституціональне середовище.

Целью исследования стало обоснование методических подходов к оценке влияния институционализации на уровень экономического развития страны. Оценить влияние институционализации на уровень экономического развития страны довольно трудно. Наиболее полно и качественно это можно сделать используя компаративные экономические исследования. По мнению автора, наиболее комплексно и

системно оценивается влияние институционализации на уровень экономического развития страны с помощью The Global Competitiveness Index.

Ключевые слова: институционализация, национальная экономика, экономическое развитие, компаративные системы, методические подходы, институты, институциональная среда.

The purpose of study was to substantiate methodological approaches to assessing the impact of institutionalization on the level of economic development of the country. It is difficult to assess the impact of institutionalization on the level of economic development of the country. The most complete and qualitative this can be done using comparative economic research. In author's opinion, the most comprehensive and systematic assessment of the impact of institutionalization on the level of economic development of the country through (The Global Competitiveness Index).

Key words: institutionalization, national economy, economic development, comparative systems, methodological approaches, institutions, institutional environment.

УДК 338.64

Муніка Н.О.

здобувач

Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

Постановка проблеми. В сучасній економічній науці інституціоналізм є одним з найбільш популярних напрямів економічної думки. Він сформувався як відповідь на виклики сучасного етапу розвитку економічних взаємовідносин, при якому господарючі суб'єкти повинні постійно здійснювати вибір, визначати та адаптувати свою поведінку.

Відображення сучасних економічних реалій базується на чотирьох основних властивостях сучасної економіки: зростання ролі інформації та інформаційних витрат, як наслідок зростання ролі неповної раціональності економічної поведінки господарюючих суб'єктів; різноманітність форм власності; посилення ролі держави в регулюванні економіки складнощі в обґрунтуванні економічної поведінки без врахування комплексних соціокультурних, політичних та інших факторів.

З інституційної точки зору господарюючому суб'єкту вигідно дотримуватися норм, в тому випадку, коли вони полегшують його взаємодію з іншими економічними суб'єктами та сприяють реалізації його інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш вагомими дослідженнями в сфері інституціональної економіки представлено такими зарубіжними вченими, як Т. Веблен, У. Гамільтон, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Д. Норт, О. Уільямсон та ін. Вагомий внесок в розвиток і популяризацію інституціональ-

них досліджень в Україні внесли Н. Колодрубська, Н. Литвиненко, О. Москаленко, Т. Склярчук, А. Ткач, О. Шпикуляк та багато інших. Але проблеми обґрунтування та систематизації методичних підходів до оцінки впливу інституціоналізації залишаються мало дослідженою площиною.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження стало обґрунтування методичних підходів до оцінки впливу інституціоналізації на рівень економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституціоналізація економічних відносин не є результатом окремих взаємин деяких господарюючих суб'єктів, а формується потужним соціальним механізмом, що включає безліч чинників. Інакше кажучи, вона є системним результатом, що підвищує ефективність роботи всієї системи в цілому. Тому її розвиток зачіпає різні складові соціально-економічної і політичної системи, не обмежуючись тільки правовими або економічними заходами. Цей процес дозволяє стверджувати і закріплювати певні види економічної взаємодії суб'єктів і рівнів господарювання з приводу реалізації їх інтересів в різні види інститутів, що робить ці взаємодії не тільки постійними, а й обов'язковими.

Інституціоналізація економічних відносин як оформлення стійких взаємовідносин господарюючих суб'єктів з приводу реалізації своїх інтересів відбувається завдяки існуванню інституційних

умов, що взаємодіють і взаємно підсилюють один одного, до яких можна віднести перш за все низьку якість державного управління, несприятливий бізнес-клімат, слабку податкову дисципліну, низький рівень розвитку соціального партнерства.

Отже, останнім етапом процесу інституціоналізації економічних відносин можна вважати створення відповідно до норм і правил чіткої статусно-рольової структури економічної системи, а також організацій і установ, що забезпечують функціонування відповідного економічного інституту, управління і контроль його діяльності.

Інституційні інтереси суб'єктів в системі господарських відносин полягають в діях по виробленню правил, порядку, рамок, що обмежують економічну діяльність суб'єктів з метою підвищення ефективності результатів цієї діяльності, яка в умовах ринкової економіки полягає в максимізації їх доходів. Тобто, інституційні відносини – це і є взаємодії господарюючих суб'єктів, спрямована на формування інститутів, призначенням яких є створення економічного середовища і умов для реалізації економічних інтересів цих суб'єктів шляхом накладення на їх дії певних рамок, що дозволяють регламентувати не тільки поведінку суб'єкта, стільки набір альтернатив, з яких він робить свій індивідуальний вибір.

По суті інституціоналізація економічних відносин означає заміну спонтанної, непередбачуваної дії господарюючого суб'єкту передбачуваним, впорядкованим, нормативним, регульованим шляхом визначення і закріплення соціально-економічних і політичних статусів і ролей, цінностей і норм, організації контролю. Інституціоналізація економічних відносин дозволяє створити чітку статусно-рольову структуру економічної системи, підвищуючи тим самим, її ефективність.

В сучасному економічному житті найбільш детально дослідженню інститутів, інституціональних систем, інституціональних змін економіки та різних типів економічних систем приділяють увагу економічні компаративні системи. Сучасна компаративна економіка, базується на методологічному підході, розробленому групою економістів Світового банку та Національного бюро економічних досліджень (NBER), які обґрунтовують значний вплив інститутів на соціально-економічний розвиток країн [1].

В загальному вигляді інституційні засади господарської діяльності складаються із сукупності основоположних правил та певного набору інститутів, які встановлюють правила регулювання соціально-економічної діяльності суб'єктів господарювання [2].

Основна увага приділяється вивченню структури ефективних інститутів та політики інституціонального вибору через визначення межі інституційних можливостей (institutional possibility

frontier). Базисом даного підходу є твердження, що інститути функціонують для контролю двох небезпек – диктатури та безладу, відповідно, проблема інституціонального дизайну – узгодження конфліктності цих двох граничних станів. Фундаментальний компроміс контролю – держава, яка має достатньо влади для контролю безладу, однак і достатньо влади для диктатури [3].

Інституціональна система сама по собі не є фактором економічного розвитку у класичному розумінні (праця, капітал і технології), водночас вона упорядковує взаємодію між економічними агентами в процесі розподілу та використання основних факторів розвитку. Оцінити вплив інституціоналізації на рівень економічного розвитку країни досить важко. Найбільш повно і якісно це можна зробити використовуючи компаративні економічні дослідження.

На нашу думку, найбільш комплексно та системно оцінюється вплив інституціоналізації на рівень економічного розвитку країни за допомогою «Індексу глобальної конкурентоспроможності» (The Global Competitiveness Index). Це глобальне дослідження і супроводжуваний його рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності.

Індекс розраховується за методикою Всесвітнього економічного форуму. Цей показник оцінює здатність економік забезпечувати вищу продуктивність бізнесу і, як наслідок, вищі темпи економічного зростання й економічного добробуту нації. Індекс глобальної конкурентоспроможності був розроблений для оцінки потенціалу зростання країн у середньостроковій й довгостроковій перспективі, з огляду на рівень розвитку на цей час і усвідомлюючи той факт, що конкурентоспроможність – це набір установ, політик і факторів, які визначають рівень продуктивності країни.

Дослідження проводиться з 2004 року і в даний час є найповнішим комплексом показників конкурентоспроможності в різних країнах світу. Індекс глобальної конкурентоспроможності формується зі 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн, що знаходяться на різних стадіях економічного розвитку. Сукупність змінних на дві третини складається за результатами опитування керівників компаній (з метою охоплення широкого кола чинників, які впливають на бізнес-клімат в досліджуваних країнах), а на одну третину – із загальнодоступних джерел (статистичні дані та результати досліджень, які здійснюються міжнародними організаціями на регулярній основі).

Усі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, які визначають національну конкурентоспроможність, причому ваговий параметр кожної компоненти індексу конкурентоспроможності є різним. Найбільш важливим для нашого дослі-

дження є перша складова – Інститути. Інституціональне середовище формує базу, в рамках якої приватні підприємці, компанії та уряди взаємодіють один з одним з метою одержання прибутків та забезпечення процвітання економіки. Інституціональна база дуже важлива для конкурентоспроможності та зростання. Вона впливає на спосіб, у який різні суспільства розподіляють свої переваги та несуть втрати від реалізації стратегій і програм розвитку. Крім того, вона позначається на інвестиційних рішеннях і організації виробництва. Власники землі, корпоративних акцій і навіть інтелектуальної власності не будуть здійснювати інвестиції в поліпшення або підтримку власності, якщо їм не будуть гарантовані права власників. З іншого боку, якщо власність не можна продати або купити без впевненості у тому, що уряд схвалить угоду, ринок не зможе динамічно зростати.

Значення установ не обмежено законодавчою базою. Ставлення уряду щодо ринків і свобод, ефективність його роботи також є важливими: надмірне державне регулювання, громіздкий апарат і бюрократія⁴, корупція, нечесність при складанні держзамовлень, недостатня прозорість та надійність або політична залежність судової системи призводять до значних економічних витрат з боку бізнесу.

Приватні установи також є важливим елементом процесу досягнення добробуту. Як показали великі корпоративні скандали декількох останніх років, стандарти бухгалтерського обліку й звітності відіграють важливу роль щодо запобігання шахрайству й неефективного управління, а також впевненості інвесторів і споживачів. Вони також є важливими складовими в утворенні добробуту. Дотримання суворих етичних норм у ділових відносинах збільшують ступінь довіри й, таким чином, знижують вартість виконаних операцій. Крім того,

прозорість ведення бізнесу, яку можна досягнути завдяки суворим стандартам обліку допомагає запобігти шахрайству й неефективному управлінню. Ці аспекти зазначені в розділі, що стосується приватних установ. Більш детально параметри оцінки субіндексу Інституції представлено в таблиці 1.

Перший принцип, на якому ґрунтується індекс глобальної конкурентоспроможності, полягає в тому, що факторів, які визначають конкурентоспроможність, є безліч, всі вони комплексні й не виключають один одного. Другий принцип полягає в тому, що різні фактори впливають на різні країни по-різному. По мірі розвитку економіки заробітні плати зростають, і для підтримки високого рівня прибутків необхідно підвищувати продуктивність праці.

Експерти при складанні індексу враховують, на якій стадії економічного розвитку знаходиться країна – базового розвитку (1), керованої ефективності (2) чи інноваційного розвитку (3), оскільки значення окремих чинників зростання конкурентоспроможності визначаються стартовими умовами, інституційними та структурними характеристиками країни.

Враховуючи особливості вихідного стану країни, пропонується активізація тих сфер діяльності, які найкраще здатні підвищити її конкурентоспроможність. Наприклад, для країн, які конкурують на світовому ринку виключно на основі наявності природних ресурсів та низьковартісної робочої сили, актуальним є зосередження на покращенні позицій «базового розвитку».

Для країн, які є більш конкурентними на глобальній арені в промисловій площині або перейшли в цей розряд з нижчого щабля розвитку, доцільніше концентруватися в напрямку зростання якості показників «підсилення ефективності». Врешті, країни найвищого ступеня роз-

Таблиця 1

Питома вага складових субіндексу Інституції в Індексі глобальної конкурентоспроможності

Компоненти субіндексу Інституції	Питома вага у загальній оцінці та в межах субіндексу, %
<i>А. Державні інститути:</i>	75
права власності (права власності, захист прав інтелектуальної власності);	20
– етика і корупція, довіра до політиків;	20
– тиск (незалежність судочинства, фаворитизм у процесі укладення рішень державними чиновниками);	20
– неефективність уряду (державні розтрата, тягар державного контролю, ефективність законодавчої бази, прозорість вироблення урядом політичного курсу);	20
– безпека (витрати бізнесу внаслідок тероризму, злочинності і насильницьких дій; організована злочинність; надійність поліції)	20
<i>Б. Приватні інститути:</i>	25
– корпоративна етика (етична поведінка компаній);	50
– підзвітність (міцність стандартів аудиту і звітності, ефективність корпоративних органів управління; захист інтересів міноритарних акціонерів)	50

витку «з орієнтацією на інноваційність» зможуть збільшити показники конкурентоспроможності через розробку та впровадження нових технологій у виробництво та організацію бізнесу на основі новітніх глобальних моделей, що відображає субіндекс «Інновації та розвиток».

Країни, економіка яких перебуває між будь-якими двома з трьох стадій, вважаються країнами з «перехідною економікою». Для цих країн питома вага складових повільно змінюється в процесі розвитку країни, що засвідчує плавний перехід від однієї стадії розвитку до іншої [4].

Крім індексу Глобального індексу конкурентоспроможності до основних компаративних систем, що враховують вплив інституціоналізації на розвиток економіки можна віднести:

- Глобальний індекс інновацій (The Global Innovation Index – GII) [5];
- Рейтинг інноваційних економік (Bloomberg Innovation Index – BII) [6];
- Індекс ведення бізнесу (Doing Business – DB) [7];
- Індекс інвестиційної привабливості (International Business Compass – IBC) [8];
- Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) [9];
- Індекс економічної свободи (Index of economic freedom – IEF) [10];
- Рейтинг легкості сплати податків (Paying Taxes – PT) [11];
- Індекс конкурентоспроможності економіки (World Competitiveness Scoreboard – WCS) [12].

Нами сформовано графічну інтерпретацію найбільш впливових інтегральних індикаторів на рівень конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку наведено на рис. 1.

Сучасні позиції України у міжнародному конкурентному середовищі пояснюються негативними

тенденціями у динаміці макроекономічних факторів соціально-економічного розвитку країни, що, у свою, чергу, обумовлено динамікою показників інноваційної, інвестиційної, фінансової, кадрової активності організацій. Для аналізу стану рівня конкурентоспроможності країни важливу роль відіграють фактори зовнішнього впливу. Тому, для більш ефективного аналізу конкурентних позицій необхідно проаналізувати фактори макроекономічного впливу, зосереджуючи увагу на економічній складовій конкурентоспроможності держави.

Проведений ретроспективний аналіз міжнародних конкурентних позицій України за 2010–2017 рр. дає підстави зробити висновок про їх тісний взаємозв'язок і визначити ключові фактори макроекономічного середовища, що впливають на їх зміни.

Узагальнюючи різноманітні підходи, нами узагальнено систему факторів макроекономічного впливу, які утворюють структурно-елементний зміст соціально-економічного розвитку країни, що наведено на рис. 2.

Висновки з проведеного дослідження. Вимірювання якості інститутів, незважаючи на велику кількість досліджень, проведених з даної тематики, продовжує залишатися дискусійним питанням.

Що ж стосується кількісної оцінки інститутів на рівні функціонування національної соціально-економічної системи, то на даному етапі використовується дуже велика кількість різноманітних індикаторів, що сформувався в процесі міждержавних порівнянь. В подальших дослідженнях нами буде представлено більш ретельний розгляд кожної з груп факторів дозволить виявити часткові індикатори та відповідні кількісні і якісні показники, що характеризують соціально-економічний розвиток України.

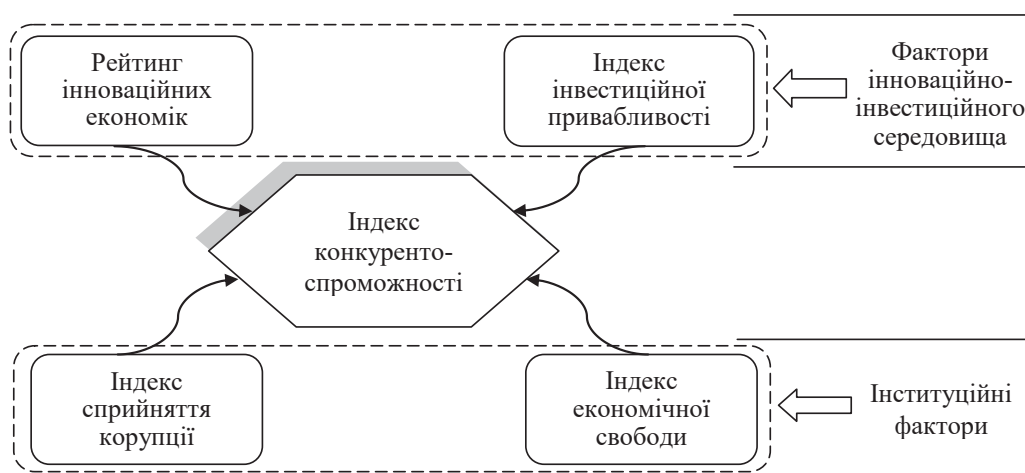

Рис. 1. Основні фактори, що вплинули на зниження рівня конкурентоспроможності України

Джерело: розроблено автором

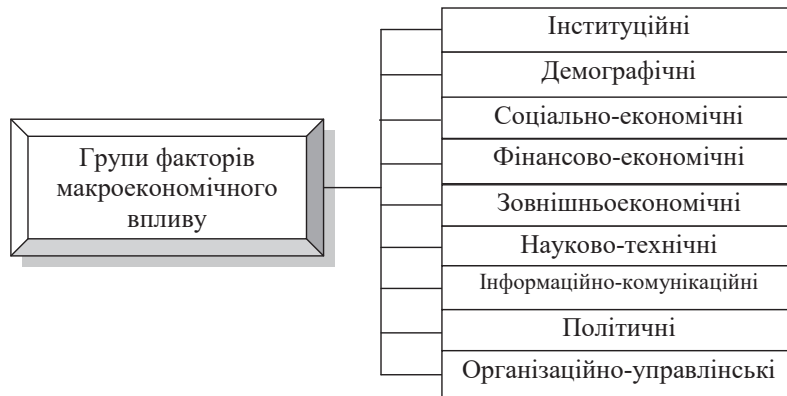

Рис. 2. Макроекономічні фактори впливу на соціально-економічний розвиток держави

Джерело: розроблено автором

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Djankov S. The New Comparative Economics/ S., Djankov, E. Glaeser, R. LaPorta, F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer // Journal of Comparative Economics. – 2003. – Vol. 31. – № 4. – P. 595–619
2. Davis L., North D. Institutional Change and American Economic Growth. Cambridge. 1971. – P. 6.
3. Поченчук Г.М. Економічна компаративістика: інституціональні аспекти. Глобальні та національні проблеми економіки, Випуск 9, 2016 <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/05.pdf>
4. The Global Competitiveness Index – GCI) [The Global Competitiveness Report 2016-2017. World Economic Forum. Geneva [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017>
5. The Global Innovation Index 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org>

6. Bloomberg Innovation Index 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com>
7. Doing Business 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017>
8. International Business Compass 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bdo-ibc.com/index/global-comparison/overall-index/>
9. Corruption Perceptions Index 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org>
10. Index of economic freedom 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/pdf/2017/countries/ukraine.pdf>
11. Paying Taxes Report 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2017.pdf>
12. The IMD World Competitiveness Scoreboard 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imd.org/upload/imd.website/wcc/scoreboard.pdf>

ІННОВАЦІЙНІ ВЕКТОРИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ У ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІЙ ІНДУСТРІЇ

INNOVATIVE VECTORS OF STRATEGIC DEVELOPMENT IMPLEMENTATION IN THE TELECOMMUNICATIONS INDUSTRY

Національне суспільство як соціальна система зобов'язане своєчасно, тактично й адекватно відповідати на виклики часу з метою збереження свого етносу, ідентичності, стійкості та автаркії. У сучасному суспільстві політичні, економічні, фінансові, демографічні, соціальні, екологічні та інші ризики життєдіяльності у національному просторі посилюються, і рішення цих проблем багато в чому залежить від вибору обґрунтованої та зваженої стратегії розвитку телекомунікаційної індустрії, яка продукує інформаційно-комунікаційні послуги та забезпечує інформаційно-технологічний рівень країни. Інфокомунікаційне середовище та комплекс нормативно-правових, соціально-економічних, організаційно-функціональних, регулюючих, техніко-технологічних та інших компонентів забезпечують ефективне, безпечне та оптимальне функціонування телекомунікаційної індустрії.

Ключові слова: інноваційний розвиток, телекомунікації, форсайт, інфотелекомунікації, стратегічний розвиток, діджиталізація.

Национальное общество как социальная система обязано своевременно, тактически и адекватно отвечать на вызовы времени с целью сохранения своего этноса, идентичности, устойчивости и автаркии. В современном обществе политические, экономические, финансовые, демографические, социальные, экологические и другие риски жизнедеятельности в национальном пространстве усиливаются и решение этих проблем во многом зависят от выбора обоснованной и взвешенной стра-

тегии развития телекоммуникационной индустрии, которая производит информационно-коммуникационные услуги и обеспечивает информационно-технологический уровень страны. Инфокоммуникационные среда и комплекс нормативно-правовых, социально-экономических, организационно-функциональных, регулирующих, технико-технологических и других компонентов обеспечивают эффективное, безопасное и оптимальное функционирование телекоммуникационной индустрии.

Ключевые слова: инновационное развитие, телекоммуникации, форсайт, инфотелекоммуникации, стратегическое развитие, диджитализация.

National society as a social system must respond in a timely, tactful and adequate manner to the challenges of time in order to preserve its ethnicity, identity, resilience and autarky. In modern society, political, economic, financial, demographic, social, environmental and other risks of life in the national space, and the solution of these problems largely depends on the choice of a sound and balanced strategy for the development of the telecommunications industry, which produces information and communication services and provides the information technology level of the country. The infocommunication environment and a complex of normative-legal, socio-economic, organizational-functional, regulatory, technical-technological and other components ensure efficient, safe and optimal functioning of the telecommunication industry.

Key words: innovative development, telecommunications, foresight, infotelecommunications, strategic development, digitalization.

УДК 338.532

Дименко Р.А.

к.е.н., завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва
Державний університет телекомунікацій

Постановка проблеми. Зараз немає єдиної загальноприйнятої парадигми дослідження процесу глобальної трансформації, а здійснюється її пошук, діагностика, оцінка, накопичення досвіду та формування гіпотези, але аналіз тенденцій побудови інформаційно-комунікаційного суспільства набуває все більшої значущості у сучасних умовах із урахуванням концептуального пошуку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення стратегічного розвитку у інформаційно-телекомунікаційній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Детермінанти інноваційних векторів впровадження стратегічного розвитку у телекомунікаційній індустрії є індикаторами рівня функціонування та ефективності інфокомунікаційного середовища країни.

Основні умови сталого розвитку телекомунікаційної індустрії в турбулентних умовах, які притаманні сьогоденню:

– політична стабільність;

– макроекономічна передбаченість у національному середовищі;

– інституційна підтримка конкурентоспроможності;

– людський та фінансовий капітал.

Розв'язання стратегічних завдань, які забезпечать динамічний розвиток телекомунікаційної індустрії та її суб'єктів у значній мірі залежить від інноваційно-інвестиційної та інтеграційної підтримки, які є пріоритетними напрямками на європейському просторі.

У нашій країні залишається той факт, що вона відстає за рівнем розвитку інформаційно-комунікаційного суспільства не тільки від європейського середовища, але також від азіатських країн глобального інфопростору. Подібний стан об'єктивно відображає не тільки рівень проблем, які стоять перед національним суспільством, але й недостатню зрілість сучасних умов для розвитку телекомунікаційної індустрії.

В якості стратегічних завдань розвитку телекомунікаційної індустрії в контексті переходу національної економіки у цифрову площину відмітимо:

– забезпечення транспарентності процесів у телекомунікаційній індустрії;

– прискорений розвиток телекомунікаційної інфраструктури та середовища;

– задоволення сучасних і нових зростаючих потреб у споживачів інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів;

– забезпечення вільного доступу до інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів всіх територіальних громад країни;

– підвищення та підтримка інвестиційної привабливості телекомунікаційної індустрії та її суб'єктів;

– забезпечення розробки та провадженні інноваційних компонентів на ринку телекомунікаційної індустрії;

– створення належних умов для ефективного функціонування телекомунікаційного середовища інфраструктури;

– забезпеченні вільної конкуренції на ринку інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів.

Необхідно відмітити, що динаміка розвитку ринкового середовища телекомунікаційної індустрії взаємопов'язана з наступними факторами:

– світові та глобальні тенденції розвитку телекомунікаційної індустрії та інформаційно-комунікаційного простору;

– вартість нових технологій й інтенсивність їх створення та розвитку;

– зацікавленість внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів в інноваційній підтримці розвитку телекомунікаційної індустрії;

– системна активність галузевих інвесторів, які забезпечать фінансування пріоритетних проектів у телекомунікаційній індустрії та її суб'єктів;

– сегментна насиченість внутрішнього ринку телекомунікаційними послугами й сервісами;

– державна та регіональна політика розвитку телекомунікаційного сегменту національного середовища країни.

Також необхідно відзначити, телекомунікаційна індустрія показує значну стійкість до кризових явищ та підтверджує, що інформаційно-комунікаційні технології та сервіси стали невід'ємною частиною життя суспільства й попит на інформаційно-комунікаційні послуги у цій сфері динамічно зростають. Однак динаміка розвитку галузі не досить висока, про що свідчить «індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ICT Development Index – IDI)» та «індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index – NRI)».

Індекс «Networked Readiness Index (NRI)» вважається у міжнародній практиці найбільш повним джерелом для аналізу та оцінювання якості внутрішнього середовища розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, здатності національного суспільства та його інституційних елементів ефективно застосовувати наявні та створювати нові знання. На основі індексу NRI виокремлю-

ються драйвери та бар'єри мережевої готовності й масового впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у макроекономічному середовищі країни. Також необхідно враховувати рівноправна роль і відповідальність усіх стейкхолдерів, які зацікавлені у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Україна у 2015 році з індексом «Networked Readiness Index (NRI) = 4,0» посіла 71-ше місце, що на десять позицій вище порівняно з 2014 роком. Також упродовж останніх років наша країна стабільно знаходиться у сьомому десятку та поступається країнам Східної Європи та СНД [1].

Очевидно, що зазначений індикатор свідчить про проблеми у національній економіці та недостатню інституційну підтримку розвитку телекомунікаційної індустрії.

Для вирішення пріоритетних стратегічних завдань необхідне вдосконалення наступних факторів:

– забезпечення трансформації інформаційно-комунікаційної інфраструктури із врахуванням інноваційних складових міжнародного ринку;

– державна та регіональна підтримка процесів удосконалення у телекомунікаційній сфері;

– раціоналізація механізму державного регулювання, який забезпечить стратегічний розвиток інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів;

– підтримка процесів інтеграції телекомунікаційного комплексу країни у світовий телекомунікаційний простір з обов'язковим врахуванням національних інтересів;

– удосконалення телекомунікаційного простору ефективною внутрішньогалузевою взаємодією операторів, провайдерів та інших суб'єктів шляхом створення належних умов для їх професійної діяльності;

– формування активного конкурентного середовища на ринку інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів;

– стимулювання розвитку нових технологій і сервісів у телекомунікаційній індустрії;

– забезпечення заходів удосконалення системи інституційного регулювання телекомунікаційної сфери та її галузевих сегментів;

– діджиталізація процесів внутрішньогалузевого управління та регулювання;

– забезпечення формування внутрішньогалузевої корпоративної культури;

– наділення рівними правами всіх суб'єктів на ринку інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів;

Таким чином, детермінанти інноваційних векторів впровадження стратегічного розвитку у телекомунікаційній індустрії в трансформаційних умовах та перетвореннях спираються на інтеграційні й інноваційно-інвестиційні процеси.

Інвестиційний процес у телекомунікаційній індустрії – це адаптивний процес системного формування та використання ресурсів, у тому числі

майнових, інфраструктурних, нематеріальних, фінансових та людських, які забезпечують динамічне функціональне зростання суб'єкта, який створює, забезпечує та надає споживачам інформаційно-комунікаційні послуги і сервіси, у тому числі задоволення соціально-економічних потреб стейкхолдерів.

Відомо, що інноваційний процес надає комплексну сукупність науково-технічних, технологічних і структурних перетворень, які відбуваються у процесі впровадження інновацій. А також це процес поетапного перетворення продукту мислення на результат науково-дослідної розробки [3].

Базовою властивістю інтеграційних та інноваційно-інвестиційних процесів повинна бути науково-технічна або технологічна новизна, яка забезпечить розвиток телекомунікаційної індустрії та її суб'єктів господарювання.

З метою пріоритетного досягнення стратегічної мети та забезпечення стратегічного розвитку телекомунікаційної індустрії та її суб'єктів необхідна удосконалення система інтеграційної складової у внутрішньогалузевому середовищі.

Інтеграційні процеси, які притаманні сьогодні у телекомунікаційній індустрії замішують дезінтеграційні, які супроводжували ринок інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів. В умовах європейської інтеграції інфокомунікаційного простору, необхідно розширяти позитивну тенденцію за всіма компонентами галузевого сегментами, тому що інтеграція позитивно впливає на мобільність та модернізацію суб'єктів телекомунікаційної індустрії, розширює інфраструктуру інформаційно-комунікаційних технологій і систему до її доступу, надає можливості до подолання технологічної внутрішньогалузевої відсталості та застосування нових сучасних технологій, підвищує рівень взаємодії цифрових технологій, сприяє залученню інвестиційних активів, у тому числі закордонних, та підтримує створення нових робочих місць, що істотно забезпечить конкурентоспроможність телекомунікаційної індустрії та її стратегічний розвиток. Інтеграційні процеси у внутрішньогалузевому середовищі спонукають суб'єктів телекомунікаційної сфери до активної рухливості та сприяють маневру ресурсним забезпеченням.

Зауважимо, що значна мобільність суб'єктів телекомунікаційної індустрії має істотне значення для динамічного соціально-економічного розвитку суспільства, що актуально в умовах військової агресії з боку сусідньої країни та сприяє захисту інформаційно-комунікаційного середовища держави.

Погодимось з думкою Г. Григор'єва, що інтеграційний процес – це цілеспрямоване зближення або цілеспрямована системна взаємодія між господарськими елементами макроекономічного середовища, з метою досягнення кількісних

та якісних орієнтирів їх господарської діяльності. Сучасні інтеграційні процеси у внутрішньогалузевому середовищі, які притаманні міжнародному інфокомунікаційному середовищу, прийшли на зміну дезінтеграційним процесам, які негативно впливали на розвиток суспільства та національної економіки.

Для вирішення стратегічних завдань та досягненню орієнтирів векторної направленості, телекомунікаційна індустрія та її суб'єкти потребують формування інвестиційно-інноваційної інтеграційної стратегії для забезпечення розвитку галузі в умовах посиленої міжнародної турбулентності.

Внутрішньогалузеві інвестиційно-інноваційні інтеграційні процеси комплексно забезпечують поєднання інвестицій, інновацій та інтеграційної функції з цілеспрямованою взаємодією між суб'єктами, які функціонують на ринку інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів.

Законодавчу підтримку інвестиційно-інноваційної інтеграційної стратегії для забезпечення розвитку телекомунікаційної індустрії формують: Закон України «Про інвестиційну діяльність» та «Про інноваційну діяльність».

Підтвердимо позицію Ю. М. Мельника, що інвестиційна діяльність – це об'єктивний процес, який має свою мету і логіку, розвивається у відповідній закономірності та відіграє суттєве значення у діяльності господарських одиниць. За своєю економічною складовою інвестиції – це відмова від поточного споживання матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів заради отримання доходів у майбутніх періодах [5].

Таким чином, детермінанти інноваційних векторів впровадження стратегічного розвитку у телекомунікаційній індустрії сприяють формуванню інвестиційно-інноваційної інтеграційної стратегії для забезпечення розвитку галузі та ринку інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів. Внутрішньогалузева інвестиційно-інноваційна інтеграційної стратегії залежить від наступних передумов:

- політичних;
- нормативно-правових;
- фінансових й економічних;
- інфраструктурних;
- безпекових

На рис. 1 представлено декомпозиційну основу формування внутрішньогалузевої інвестиційно-інноваційної інтеграційної стратегії для забезпечення розвитку телекомунікаційної індустрії.

Декомпозиція – це процес об'ґрунтованого розчленування об'єкта, який досліджується та надає можливість розглядати відповідні системи, що складаються з окремих логічно взаємопов'язаних підсистем.

Як відмічає Ю. Мельник у своїх дослідженнях: «підсистеми можуть бути також розчленовані на ще більш дрібні сегменти. У теоретичних та прак-

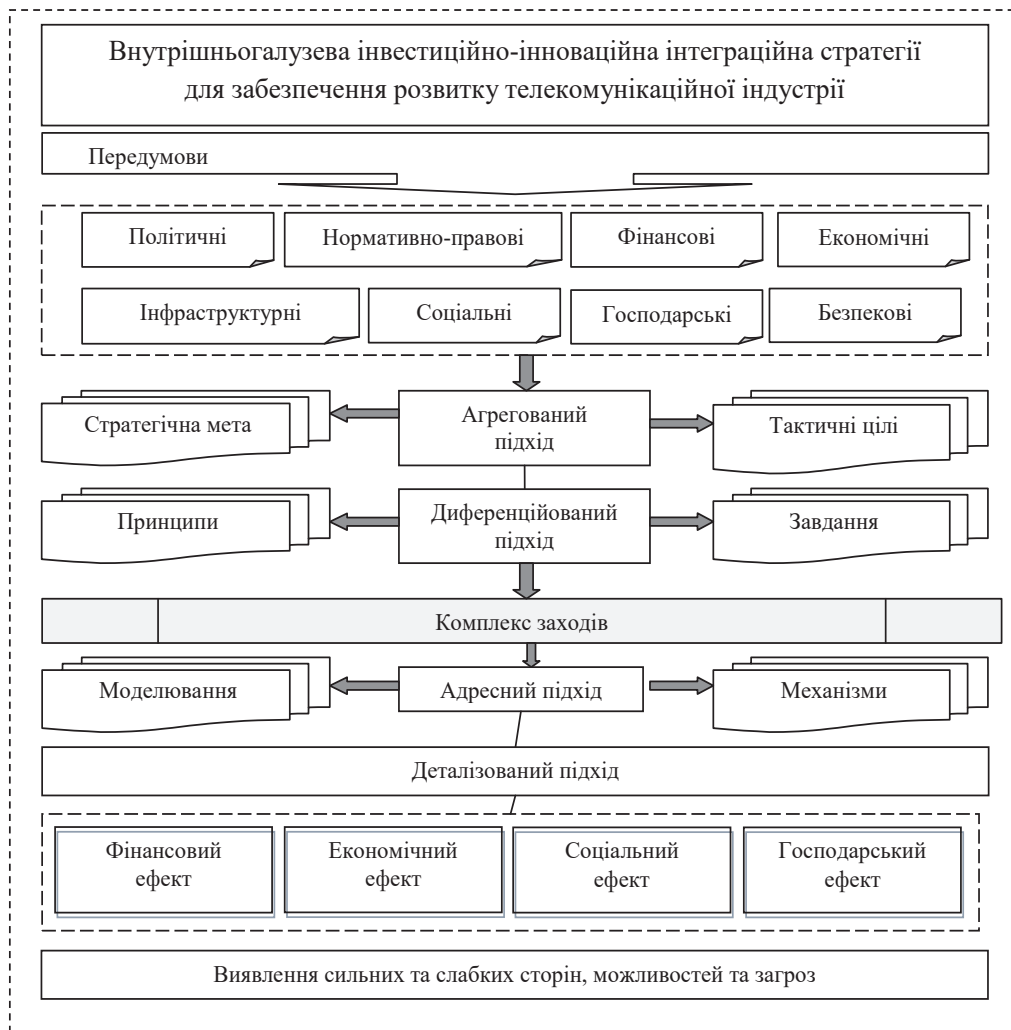

Рис. 1. Декомпозиційна основа формування внутрішньогалузевої інвестиційно-інноваційної інтеграційної стратегії для забезпечення розвитку телекомунікаційної індустрії

тичних дослідження до таких систем відносяться: поняття, принципи, завдання, процеси, явища тощо. Декомпозиція забезпечує деталізацію об'єкта дослідження та є інструментом системного аналізу, де використовується для структуризації визначеної мети, завдань, протиріч, проблемних питань, відповідних рішень, стратегій пріоритетного розвитку та інших напрямків функціонально-структурного підходу до аналізу дослідження наявних систем або синтезу сучасних систем» [5].

У декомпозиційній основі формування внутрішньогалузевої інвестиційно-інноваційної інтеграційної стратегії для забезпечення розвитку телекомунікаційної індустрії базовими підходами є:

– агрегований – визначає індикатори, які мають бути досягнуті в результаті реалізації внутрішньогалузевої інвестиційно-інноваційної інтеграційної стратегії; індикатори мають агреговану ознаку, коли вони об'єднані, синтезовані, узагальнені та характеризують розвиток сегментів телекомунікаційної індустрії;

– диференційований – надає інформацію за кожним функціональним блоком або компонентом,

– адресний – конкретизує відповідні компоненти функціонально-структурного моделювання та варіативних моделей стосовно кожного сегменту;

– деталізований – розкриває індикатори за кожною складовою обраного сегмента та виокремлює відповідний макроефект.

Отже, внутрішньогалузева інвестиційно-інноваційна інтеграційна стратегія – це комплекс заходів та варіативний вибір найбільш ефективних шляхів функціонування та телекомунікаційної індустрії та її суб'єктів із застосуванням агрегованого, диференційованого, адресного та деталізованого підходів.

Формування внутрішньогалузевої інвестиційно-інноваційної інтеграційної стратегії для забезпечення розвитку телекомунікаційної індустрії достатньо складний та орієнтовний управ-

лінський творчий процес, який ґрунтується на форсайті інвестиційно-інноваційної діяльності та кон'юнктури ринку інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів та впливу інтеграційних процесів.

Технологія форсайт – це комбінація «продукту» – прогнози, сценарії, пріоритети та «процесу» – встановлення зв'язків між усіма зацікавленими особами, що сприяє навіть не стільки передбаченню майбутнього, скільки досягненню консенсусу в суспільстві на базі планомірного діалогу між стейкхолдерами [6].

Відмітимо, що технологія форсайт в аспектах інвестиційно-інноваційного спрямування є ланкою між різними стейкхолдерами та забезпечує інформаційну, аналітичну та мультиваріативну підтримку для розробки та реалізації адаптивної стратегії розвитку телекомунікаційної індустрії та її суб'єктів.

Технологія форсайт є ефективним методологічним інструментом, який забезпечує вибір пріоритетів у інвестиційно-інноваційній сфері та забезпечує у майбутньому вирішення великої кількості проблем, які пов'язані з розвитком телекомунікаційної індустрії та її суб'єктів.

В стратегії також необхідно враховувати перспективи, закономірності і та напрями процесу інтеграції телекомунікаційної індустрії та її суб'єктів у світовий простір інфокомунікаційних послуг і сервісів, що дозволить об'єктивно, визначити місце та значення відповідного суб'єкта інтеграції і можливі стратегічні напрями господарювання.

Досліджуючи напрями еволюційного розвитку та трансформації інформаційно-комунікаційних технологій, треба виокремити наступні позиції:

- процес цифровізації та інтелектуалізації телекомунікаційних мереж;
- висока швидкість передачі інформації;
- збільшення доступності засобів і техніки бездротового зв'язку.

Активізація інтелектуалізації телекомунікаційних мереж і сервісів відбувається у телекомунікаційній індустрії завдяки застосування мікроелектроніки та програмного забезпечення кожного мережевого пристрою та сервісу. Зазначений процес забезпечує гнучкість, надійність і безпечність процесу передачі інформації відповідним стейкхолдерам. Спрощує процес управління телекомунікаційними мережами і сервісами.

Висока швидкість передачі інформації забезпечує розширенням можливостей, що надаються широкодіалоговими лініями та використанням оптичних каналів передачі інформації. Збільшення швидкості передачі інформації впливає на передачу зображень, яке має важливе практичне значення для процесу інтеграції територіальних, локальних і глобальних телекомунікаційних мереж.

Збільшення доступності засобів і техніки бездротового зв'язку сприяє створенню глобальної

мобільності та повсюдного використання телекомунікаційних технологій і сервісів.

Таким чином, телекомунікаційні технології та сервіси забезпечують розвиток інформаційного суспільства та цифрової економіки. Високоякісний зв'язок – це базовий компонент інфраструктури інформаційно-комунікаційного ринку, потужний каталізатор ринкових відносин і підприємницького успіху. Стратегічний розвиток телекомунікаційних технологій і сервісів постає найважливішим чинником ефективного розвитку економічних відносин та, умовою підвищення ефективності стратегічного управління й системи господарювання у телекомунікаційній індустрії.

У національному просторі інформаційно-комунікаційні технології є потужним ресурсом зростання національної економіки та суспільного розвитку у країні. Практичний досвід використання сучасних (нових) інформаційно-комунікаційних технологій показує, що це не тільки технічна або сервісна інфраструктура, яка пов'язана з комп'ютеризацією або телекомунікацією, це сучасний інструментарій, який визначає парадигму розвитку економіки та торкається усіх аспектів діяльності фізичних та юридичних осіб. Тому, стратегічний розвиток телекомунікаційної індустрії вносить кардинальні зміни в інформаційно-комунікаційну сферу країни, здійснює цілеспрямований вплив на її технологічні, фінансові, економічні, соціальні та безпекові параметри.

Процес формування внутрішньогалузевої інвестиційно-інноваційної інтеграційної стратегії, яка забезпечить розвиток телекомунікаційної індустрії та її суб'єктів потребує на рівні державних і регіональних інституцій сучасної підтримки:

- прозорість процесу ліцензування;
- підтримка фундаментальних та прикладних досліджень в телекомунікаційній сфері;
- забезпечення компетентної підготовки галузевих спеціалістів нової наукової формації;
- нових галузевих інноваційних проектів;
- створення за допомогою грошово-кредитного, бюджетно-фіскального ті іншого інструментарію сприятливого економічного простору, який забезпечить інноваційну активність у телекомунікаційній індустрії та її суб'єктів.

У європейському науковому середовищі, заходи державного регулювання та підтримки стратегічного розвитку телекомунікаційної сфери визначається впливом прямої та непрямої дії. Співвідношення прямого або непрямого впливу системи державного регулювання телекомунікаційної сфери визначається її станом, концептуальними засадами та принципами ринкового середовища.

Внутрішньогалузева інвестиційно-інноваційна інтеграційна стратегія є методичним інструментом забезпечення стратегії розвитку телекомуні-

каційної індустрії та її суб'єктів. Вона забезпечить удосконалення механізму функціонування операторів, провайдерів та інших галузевих суб'єктів господарювання шляхом вкладання інвестиційного капіталу у технічне та інфраструктурне переоснащення, що у майбутніх періодах надасть конкурентні переваги на ринку інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів.

Для розвитку галузі необхідно ініціація нових видів інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів.

Інтеграційні процеси у внутрішньогалузевому середовищі є одними з суттєвих факторів ефективності функціонування суб'єктів господарювання телекомунікаційної індустрії. В умовах світової конкуренції на телекомунікаційному ринку, внутрішньогалузева інтеграція забезпечить маневрування відповідними матеріальними, інфраструктурними і нематеріальними активами господарюючих суб'єктів з метою їх ефективного використання при наданні інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів.

Інтеграційні аспекти внутрішньогалузевої інвестиційно-інноваційної стратегії:

- можливість створювати або вдосконалювати конкурентоздатні інформаційно-комунікаційні послуги та сервіси;
- раціональне застосування результатів наукової та технічної співпраці, яка пов'язана з розвитком телекомунікацій;
- забезпечує адаптивність на глобальному міжнародному телекомунікаційному ринку;
- достатня гнучкість до мінливих умов у внутрішньому та зовнішньому середовищі телекомунікаційної індустрії;
- якісна орієнтація на результати господарювання у телекомунікаційній індустрії та її суб'єктів;
- ефективно розподілення капіталу, який використовується у телекомунікаційній індустрії;
- спільне створення, використання та комерціалізація результатів науково-прикладних досліджень та розробок в сфері інфокомунікаційних послуг і сервісів;
- здійснення пріоритетних внутрішньогалузевих напрямків інноваційної діяльності;
- спільне створення інноваційної й інвестиційної телекомунікаційної інфраструктури;
- цифровізація управлінських процесів;
- спільні наукові та прикладні дослідження (розробки).

Позитивний вплив інтеграційних процесів на стратегічний розвиток телекомунікаційної індустрії та її суб'єктів забезпечується застосуванням інвестиційної й інноваційної складової у господарському процесі, що позитивно впливає на ефективне їх функціонування.

Необхідно пам'ятати, що телекомунікаційна індустрія та весь ринок інформаційно-комунікацій-

них послуг і сервісів не може функціонувати динамічно й ефективно в наступних умовах:

- політична нестабільність;
- відсутність адекватної системи інформаційної безпеки;
- нестабільність у ринковому середовищі країни;
- відсутність стратегічних орієнтирів.

Тому, стратегія повинна деталізувати механізм стратегічного управління інвестиційно-інтеграційними процесами у телекомунікаційній індустрії для створення умов її ефективного функціонування.

Постійні глобальні та трансформаційні зміни на ринку інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів спонукають до застосуванню специфічних або адаптивних механізмів реалізації внутрішньогалузевої інвестиційно-інноваційної інтеграційної стратегії. Відсутність стратегії, яка постійно корегується відповідно до мінливих умов на ринку телекомунікацій, є суттєвим недоліком, який відображає слабкість загальної стратегії розвитку телекомунікаційної індустрії, що у свою чергу ускладнює процес застосування сучасних вдосконалених конкурентоздатних інформаційно-комунікаційних технологій, нових сервісів та приймати організаційно-технологічні рішення будь-якого спрямування, що істотно поліпшує структуру та якість системи внутрішньогалузевого господарювання.

Внутрішньогалузева інвестиційно-інноваційна інтеграційна стратегія – це цілісний, логічний та обґрунтований стратегічний документ, який показує пріоритети розвитку телекомунікаційної індустрії країни та виступає джерелом акумуляції стратегічної інформації та методів управлінського впливу на майбутнє стійке внутрішньогалузеве середовище.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, детермінанти інноваційних векторів впровадження стратегічного розвитку у телекомунікаційній індустрії з урахуванням ринкового середовища передбачають декомпозицію підходів до формування інвестиційно-інноваційної інтеграційної стратегії розвитку з урахуванням потенціалу галузевих суб'єктів, з метою отримання запланованих результатів господарювання на ринку інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів. Детермінанти інноваційних векторів повинні бути сприйнятливі динамічною конструкцією внутрішньогалузевого середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Єріна А.М. Позиціонування країн за розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Прикладна статистика: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – В. 17. – К. : НАСОА, 2015. – С. 38-44.
2. Григор'єв Г. С. Теоретико-методологічні засади державного регулювання фінансово-економічних процесів в умовах глобалізації : монографія. Херсон : Олді-плюс, 2017. 380 с.

3. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. Дата оновлення : 18.12.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення 18.03.2018).

4. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. Дата оновлення : 05.12.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення 18.03.2018).

5. Мельник Ю. М. Теоретико-методологічні засади регулювання розвитку промисловості у національній економіці : монографія. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 365 с.

6. Гохберг Л. Будущее как стратегическая задача. Форсайт. 2016. № 1. С. 14-21.

7. Хаустова К.М. Інвестиційно-інноваційна стратегія підприємства та підходи до її класифікації. Електронне наукове фахове видання – міжнародний науково-практичний журнал «Фінансовий простір». 2015. № 4 (20) С. 183-187. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1504/15hkmdjk.pdf>.

8. Безугла К. О. Сучасний стан сектору інформаційних технологій в Україні. Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем : зб. наук, праць. 2014. Вип. 19. С. 50-70.

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

DETERMINANTS OF ENSURING THE BUDGET SECURITY OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

У статті розглянуто теоретико-методичні підходи до визначення сутності бюджетної безпеки держави в умовах динамічної трансформації фінансових відносин. Проведено аналіз динаміки загальної суми державного та гарантованого державою боргу, як одного з ключових індикаторів стану бюджетної безпеки держави. На підставі узагальнення існуючих підходів до трактування категорії «бюджетна безпека держави» наведено її авторське трактування та обґрунтовано необхідність її виокремлення. Запропоновано сукупність принципів забезпечення бюджетної безпеки держави. З урахуванням наявних макроекономічних тенденцій функціонування національної економіки висвітлена парадигма забезпечення її бюджетної безпеки в умовах трансформації фінансових відносин. Обґрунтована необхідність удосконалення механізму забезпечення бюджетної безпеки держави.

Ключові слова: безпека, бюджетна безпека, принципи бюджетної безпеки держави, парадигма, державні фінанси, фінансова система.

В статье рассмотрены теоретико-методические подходы к определению сущности бюджетной безопасности государства в условиях динамических трансформаций финансовых отношений. Проведен анализ динамики общей суммы государственного и гарантированного государством долга, как одного из ключевых индикаторов состояния бюджетной безопасности государства. На основании обобщения существующих подходов к трактовке категории «бюджетная безопасность государства» приведена ее авторская трактовка и обоснована необходимость ее выделения. Предложенная совокупность принципов обеспечения бюджетной безопасности государства. С учетом имеющихся макроэкономических тенденций функционирования национальной

экономики освещена парадигма обеспечения ее бюджетной безопасности в условиях трансформации финансовых отношений. Обоснована необходимость совершенствования механизма обеспечения бюджетной безопасности государства.

Ключевые слова: безопасность, бюджетная безопасность, принципы бюджетной безопасности государства, парадигма, государственные финансы, финансовая система.

The article considers theoretical and methodological approaches to determining the essence of budget security of the state in terms of dynamic transformation of financial relations. An analysis of the dynamics of the total amount of public and state-guaranteed debt, as one of the key indicators of the state budget security. Based on the generalization of the existing approaches to the interpretation of the category "budget security of the state", its author's interpretation is given and the necessity of its separation is substantiated. It is substantiated that the budget security of the state is its financial capacity to ensure effective balancing of own revenues and expenditures in order to stimulate the expanded reproduction of the real sector of the economy, compliance with social standards of society, increase competitiveness and guarantee its financial and economic security. The set of principles of ensuring budgetary security of the state is offered, among which the following are allocated: priorities of national interests; balancing economic interests; global integration; systemic counteraction, legal regulation; systemic-synergistic influence; scientific substantiation; interdependence. Taking into account the existing macroeconomic trends in the functioning of the national economy, the paradigm of ensuring its budget security in the conditions of transformation of financial relations is highlighted.

Key words: security, budget security, principles of budget security of the state, paradigm, public finance, financial system.

УДК 336.71

Рибак С.О.

к.е.н., доцент, докторант
ДННУ «Академія фінансового управління»

Постановка проблеми. Реалізація економічної політики будь-якої держави спрямована на забезпечення довгострокового економічного зростання, необхідною передумовою якого є збільшення обсягів валового внутрішнього продукту, скорочення обсягів державного боргу, підвищення якості життя населення. Важливою умовою забезпечення такого зростання є збереження відповідного рівня бюджетної безпеки держави, як ключового індикатора фінансової самостійності держави. Все частіше проблема забезпечення бюджетної безпеки держави стає предметом наукових економічних дискусій, що обумовлено зростанням її ролі і впливу на забезпечення фінансової та економічної безпеки, визначення можливості гарантування високих стандартів життєзабезпечення суспільства.

Саме тому, важливим напрямом наукових досліджень є системне сприйняття детермінант забезпечення бюджетної безпеки держави в сучасних умовах, виявлення закономірностей їх розвитку, визначення ключових факторів, які визначають її поточний та майбутній стан.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичні та практичні дослідження шляхів забезпечення бюджетної безпеки держави в останні роки зазнали значної активізації. Різні аспекти проблеми забезпечення бюджетної безпеки держави стали предметом наукових дискусій багатьох вчених, до яких варто віднести таких: О. Барановський, О. Богма, О. Бондарук, Т. Бондарук, О. Бородій, З. Варналій, Т. Васильєва, О. Демнюк, Г. Ізотова, К. Захожай, Л. Зверук, Л. Коваль,

О. Колісник, Н. Корень, А. Кулінська, І. Макарчук, С. Онищенко, Н. Плешакова, Ю. Постоленко, О. Проказюк, А. Роговий, О. Рожко, Л. Сергієнко, Н. Ситник, О. Тарасова, С. Фролов та ін.

Мета статті. В умовах динамічних трансформацій фінансових відносин в економіці країни особливої актуальності набуває активізація зусиль спрямованих на забезпечення бюджетної безпеки держави. Метою статті є дослідження шляхів трансформації базових онтологічних уявлень забезпечення бюджетної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Суттєві трансформації фінансових відносин в державі характеризуються посиленням нестійкості та невизначеності динаміки соціально-економічних процесів, наслідками яких стало посилення дисбалансів соціально-економічного розвитку, що перешкоджає ефективному функціонуванню фінансової системи держави, негативно впливає на забезпечення належних умов життєдіяльності суспільства. Ігнорування обсягів та динаміки впливу зазначених процесів в системі управління держав-

ними фінансами посилює наявні ознаки системної кризи в економіці, а також може спричинити падіння темпів економічного розвитку, негативно позначитись на рівні економічної та бюджетної безпеки держави. Розбалансованість структурних показників соціально-економічного розвитку держави, надмірне зростання державного боргу та висока залежність економіки від зовнішніх кредиторів, висока питома вага тіньової економіки, суспільно-політична нестабільність та наявність військових дій, а також інші соціально-економічні деформації виступають загрозливими чинниками для бюджетної безпеки держави, таблиця 1.

Так, загальна сума державного та гарантованого державою боргу протягом 2014-2017 років збільшилась з 69,81 до 76,31 млрд. дол. США, що в абсолютному вимірі становить 6,5 млрд. дол. США, а темп росту яких становить 109,3 %. Дане зростання відбулось за рахунок збільшення державного боргу за відповідний період на 5,27 млрд. дол. США, абсолютне зростання гарантованого державою боргу становить 1,23 млрд. дол. США. В струк-

Таблиця 1

Динаміка загальної суми державного та гарантованого державою боргу за 2014-2017 рр.(млрд. дол.)

Показники	Роки			
	2014	2015	2016	2017
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	69,81	65,51	70,97	76,31
Темп росту до 2014 року (%)	100,0	93,8	101,7	109,3
Державний борг	60,06	55,59	60,71	65,33
Внутрішній борг	29,24	21,17	24,66	26,84
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	29,06	21,06	24,57	26,76
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,18	0,11	0,09	0,08
Зовнішній борг	30,82	34,43	36,05	38,49
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	10,72	14,06	13,68	14,52
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1,04	1,36	1,68	1,76
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	0,00	0,00	0,00	0,00
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	17,28	17,30	19,04	20,47
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,78	1,70	1,65	1,75
Гарантований державою борг	9,75	9,91	10,26	10,98
Внутрішній борг	1,77	0,89	0,70	0,48
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	1,37	0,68	0,59	0,32
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,40	0,21	0,12	0,16
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,00	0,00	0,00	0,00
Зовнішній борг	7,99	9,02	9,56	10,50
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	2,54	5,87	7,02	8,18
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	0,24	0,19	0,15	0,10
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	3,27	2,84	2,28	2,10
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	1,81	0,00	0,00	0,00
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,12	0,11	0,11	0,12

Джерело: узагальнено автором за даними Міністерства фінансів України

турі державного та гарантованого державою боргу найбільшу питому вагу займають заборгованість за випущеними цінними паперами, а також заборгованість за позиками одержаними від міжнародних фінансових організацій.

Разом з тим, збільшення обсягів позикових фінансових ресурсів, які були залучені в економіку країни не дало відчутного позитивного ефекту для її розвитку, що загострює проблему забезпечення бюджетної безпеки держави, зростання ефективності використання державних фінансових ресурсів.

Враховуючи надзвичайно високий інтерес науковців та практиків до проблеми забезпечення бюджетної безпеки держави, дана категорія зазнала різних трактувань її змісту. Зважаючи на думку багатьох дослідників до розуміння сутності даної категорії, вважаємо за необхідне навести її авторське трактування, що обумовлено необхідністю виокремлення її ролі у забезпеченні можливостей розширеного відтворення реального сектору економіки. Так, бюджетна безпека держави це її фінансова спроможність забезпечувати ефективно збалансування власних доходів і видатків з метою стимулювання розширеного відтворення реального сектору економіки, дотримання відповідних норм соціальних стандартів життєдіяльності суспільства, підвищення конкурентоспроможності та гарантування її фінансової та економічної безпеки.

Серед основних принципів забезпечення бюджетної безпеки держави, на нашу думку, слід виділити наступні:

- пріоритетності національних інтересів – здійснення сукупності заходів спрямованих на забезпечення бюджетної безпеки держави повинно базуватись на гарантуванні збереження національних інтересів держави;

- збалансування економічних інтересів – дотримання інтересів всіх учасників процесу забезпечення бюджетної безпеки держави;

- глобальної інтеграції – налагодження взаємовигідного партнерства з міжнародними фінансовими інституціями лише за умови збереження існуючих пріоритетів забезпечення бюджетної безпеки держави;

- системної протидії – розробка інститутами влади комплексу заходів попередження можливих ризиків та загроз бюджетній безпеці держави, а також їх готовність і здатність до швидкого реагування та нівелювання наслідків даних загроз;

- правового регулювання – дотримання законодавчих та правових норм у процесі забезпечення бюджетної безпеки держави;

- системно-синергетичного впливу – забезпечення відповідного рівня бюджетної безпеки держави досягається кумулятивною дією всіх її суб'єктів та має зворотний синергетичний вплив

на рівень соціального-економічного розвитку країни, можливості національної економіки;

- наукового обґрунтування – передбачає побудову всієї системи забезпечення бюджетної безпеки держави з урахуванням наявних наукових підходів та адаптованого світового досвіду;

- взаємозалежності – стан бюджетної безпеки держави є результатом функціонування всіх учасників фінансової системи, як на рівні держави так і за її межами, при цьому на внутрішнє середовище забезпечення бюджетної безпеки постійно впливають чинники зовнішнього середовища та викликають відповідний вплив з її боку.

Принципові особливості сучасної економічної науки полягають у тому, що суперечності окреслюються в результаті трансформації фінансових відносин, зміні їх форм і структури та процесу функціонування національної економіки. Водночас тут присутній момент історичного обмеження знань, що спирається на попередню практику і здатний у кращому разі лише передбачити провідні тенденції економічного розвитку в майбутньому. Цим зумовлюється необхідність переорієнтації основних характеристик процесу розв'язання суперечностей бюджетної безпеки та формування якісно нового типу мислення, що знаходить своє концентроване відображення у понятті «парадигма».

Термін «парадигма» ввів в ужиток німецький позитивіст Г. Бергман для характеристики нормативності методології, але широко вживаним став завдяки працям американського філософа й історика Т. Куна, який писав: «Під парадигмами я розумію визнані всіма науковими досягненнями, які впродовж певного часу дають науковій спільноті модель постановки проблем та їх розв'язання» [5].

Сучасними авторами по-різному трактується термін «парадигма». Так, у Великому тлумачному словнику української мови зазначено, що «парадигма – це той чи інший приклад або показовий випадок концепції чи теоретичного підходу». В. Д. Базилевич та інші в «Історії економічних учень» дають таке визначення: «Парадигма (приклад, взірець) – панівний для певного історичного періоду у науковому співтоваристві усталений взірець, еталон мислення або постановки та вирішення проблеми, який уможливорює достовірність результатів наукового пошуку» [2].

Л. Абалкін трактує парадигму як «...систему ідей і уявлень, здатних розв'язати суперечності, що виникли в науці, дати пояснення накопиченому емпіричному матеріалу і відкрити шлях до подальшого поглиблення знань» [1].

В енциклопедичному словнику під парадигмою розуміють «...одну або кілька фундаментальних теорій, котрі користуються загальним визнанням і протягом певного часу спрямовують наукові дослідження» [4].

Наведені визначення поняття «парадигма» відображають усталений або показовий стан певної концепції чи теоретичного підходу до явищ, що є об'єктом дослідження, зокрема економіки або уже діючої економічної системи з характер-

ною для неї сукупністю економічних законів і категорій та орієнтовану на ідеали, які сповідує спільнота впродовж певного періоду. Водночас за характером розвитку економічних процесів, коли виникає потреба в осмисленні нових економічних

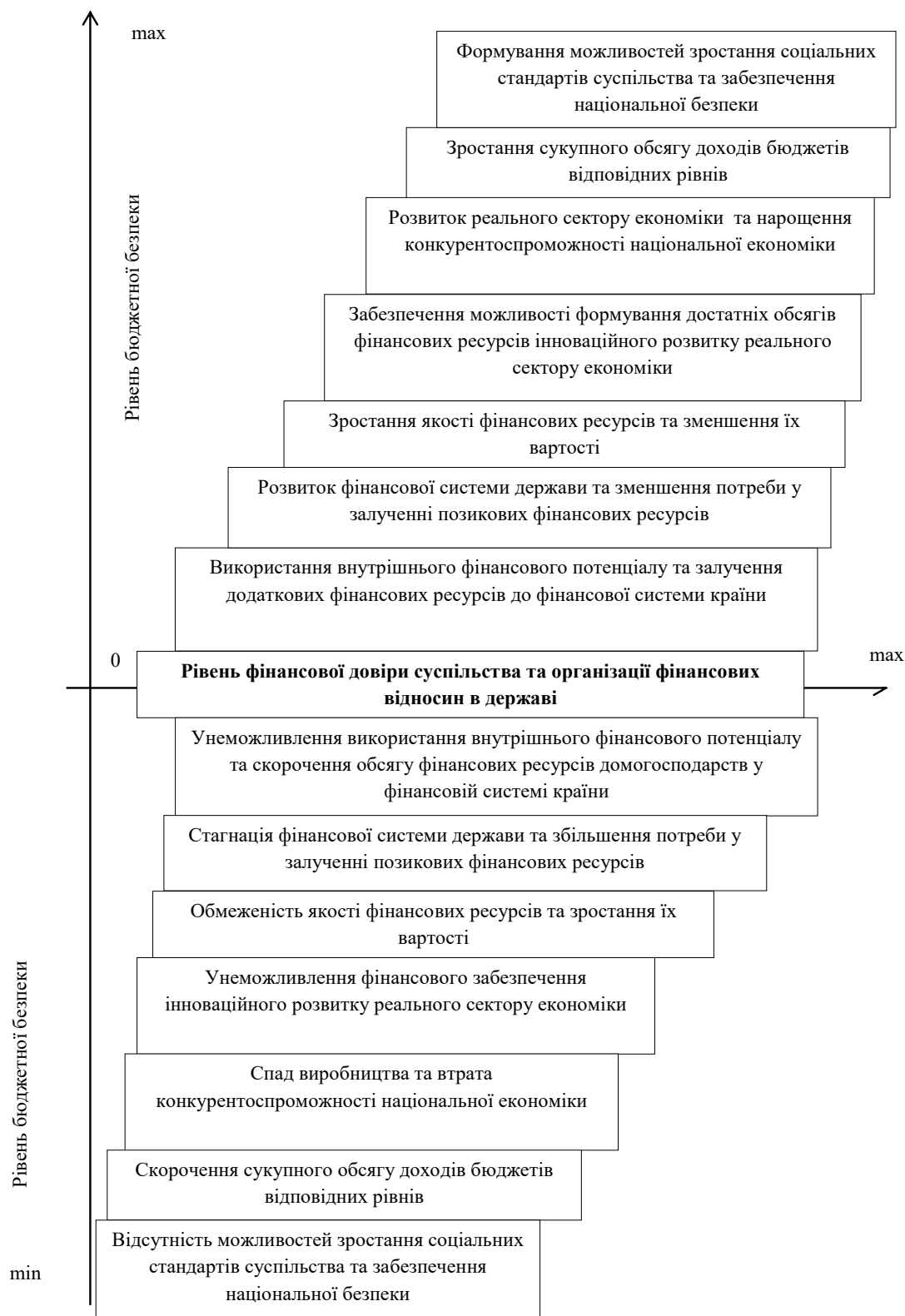

Рис. 1. Парадигма забезпечення бюджетної безпеки держави в умовах трансформації фінансових відносин

відносин, досі невідомих і чітко не усвідомлених суспільством, завдання полягає в ідентифікації, їх узагальненні та сприянні належному функціонуванню. Саме загальні властивості нових підходів до системи ідей та уявлень щодо розв'язання суперечностей у розвитку економіки та формування якісно нового стилю мислення, оновлення методології й розуміння наукового апарату є змістом поняття сучасної економічної парадигми. За нової парадигми не відкидаються попередні знання функціонування економіки.

На нашу думку, парадигма бюджетної безпеки – це вихідна системно-концептуальна схема ідей та уявлень, спрямованих на розв'язання проблем, що виникають у науці та практиці з питань досягнення певного рівня бюджетної безпеки. Її мета – дати концентроване пояснення накопиченому емпіричному матеріалу і відкрити шлях для подальшого поглиблення знань та розвитку економіки суспільства. Деякі вчені розглядають парадигму як сукупність уявлень про суть справи й побудови відповідних механізмів регулювання економіки, адаптованих до нових умов. Водночас парадигма бюджетної безпеки – це цілісна теорія формування умов для дотримання оптимального рівня економічної безпеки, яку визнає і якої дотримується наукова спільнота. Нова парадигма бюджетної безпеки є основою для формування концепції забезпечення бюджетної безпеки держави, яка реалізується шляхом застосування механізму, націленого на створення умов для формування та розвитку економіки випереджаючого розвитку.

Нова парадигма бюджетної безпеки покликана забезпечувати оптимальний її рівень, з одночасним забезпеченням стимулювання переходу до економіки випереджального розвитку. Вона має відображати взаємозв'язок і взаємозумовленість політичних, соціально-економічних, міжнародних і світових процесів, рисунок 1.

Нова парадигма бюджетної безпеки як вихідна концептуальна модель ідентифікації і розв'язання проблем, що виникають у теорії і практиці забезпечення бюджетної безпеки, служить базою для формування політики та визначення сфери та векторності цілеспрямованого впливу механізму забезпечення бюджетної безпеки держави. Мотиваційна складова в концепції бюджетної безпеки держави в умовах трансформації фінансових від-

носин спрямована на зміну світогляду суспільства про можливості задоволення стратегічних потреб і пропонує нові форми та способи створення суспільного багатства.

Вплив мотиваційних механізмів спрямовується на суспільство і бізнес, а також на людину зокрема. Водночас система мотивації, що акумулює такі механізми, реалізується державою у формі прямих і непрямих методів регулювання та стимулювання. Ці засоби стимулювання сприяють переключенню типів поведінки економічних агентів з традиційних на інноваційні, прискорюючи тим самим переорієнтацію підприємницьких зусиль на продуктивну діяльність. Відмінною особливістю запропонованої парадигми бюджетної безпеки держави в умовах трансформації фінансових відносин є її здатність створювати додатковий потенціал для розвитку національної економіки, посилювати її конкурентоспроможність, позитивно впливати на рівень життя суспільства, а також гарантувати забезпечення національної безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. В сучасних умовах необхідно чітко усвідомлювати реальні загрози економічним та національним інтересам України, визнати провідну роль бюджетної безпеки у формуванні передумов розвитку національної економіки. Перелік зазначених проблем актуалізує питання розвитку механізму забезпечення бюджетної безпеки держави, що дозволить здійснювати системний вплив на її рівень, шляхом виявлення ймовірних зовнішніх і внутрішніх загроз та їх попередження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бородій О. А. Управління бюджетною безпекою України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Чернігівський національний технологічний університет. Чернігів, 2015. 20 с.
2. В.Д. Базилевич Історія економічних учень: Підручник. – 3-є вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2006. – 610 с.
3. Корень Н. В. Бюджетна безпека як складова економічної безпеки: сутнісно-структурний аспект. Формування ринкових відносин в Україні. 2015. № 11(174). С. 59–62.
4. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. Т. 1 / за ред. С.В. Мочерного. Львів : Світ, 2005. 616 с.
5. Ходаківський Є. І. Методологія наукових досліджень в парадигмі синергетики : [монографія] / Є. І. Ходаківський. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – 340 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

THEORETICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF THE MANAGEMENT MECHANISM OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Дослідження спрямоване на обґрунтування економічної сутності господарського (організаційно-економічного) механізму, здатного до самозбереження, саморозвитку; висвітлення його складових з позиції системного підходу; розгляд його структури на підставі системно-цільового, функціонального та процесного підходів. Доведено, що організаційно-економічні відносини становлять зміст господарського механізму. Обґрунтовано об'єктивну необхідність розробки інструментарію, що дає змогу адекватно оцінювати і регулювати господарську діяльність у межах дії економічних законів і організаційно-економічних відносин, при цьому організаційно-економічний механізм має забезпечувати: ефективну взаємодію складових організаційної структури підприємства та їх орієнтацію на досягнення кінцевої мети, раціональне використання трудових ресурсів, удосконалення методики та техніки підготовки і прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, системно-цільовий підхід, функціональний підхід, процесний підхід, розвиток підприємства.

Исследование направлено на обоснование экономической сущности хозяйственного (организационно-экономического) механизма, способного к самосохранению, саморазвитию; раскрытие его составляющих с позиции системного подхода; рассмотрение его структуры на основании системно-целевого, функционального и процессного подходов. Доказано, что организационно-экономические отношения составляют содержание хозяйственного механизма. Обоснована объективная необходимость разработки инструментария, который позволяет адекватно оценивать и регу-

лировать хозяйственную деятельность в пределах действия экономических законов и организационно-экономических отношений, при этом организационно-экономический механизм должен обеспечивать: эффективное взаимодействие составляющих организационной структуры предприятия и их ориентацию на достижение конечной цели, рациональное использование трудовых ресурсов, совершенствование методики и техники подготовки и принятия управленческих решений

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, системно-целевой подход, функциональный подход, процессный подход, развитие предприятия.

The study is aimed at substantiating the economic essence of the economic (organizational and economic) mechanism capable of self-preservation, self-development; coverage of its components from the standpoint of a systems approach; consideration of its structure on the basis of system-target, functional and process approaches. It is proved that organizational and economic relations are the content of the economic mechanism. The objective necessity of developing tools that allows to adequately assess and regulate economic activity within the scope of economic laws and organizational and economic relations, while the organizational and economic mechanism should provide: effective interaction of the organizational structure of the enterprise and their focus on achieving the ultimate goal, rational use of labor resources, improvement of methods and techniques of preparation and management decisions.

Key words: organizational and economic mechanism, system-target approach, functional approach, process approach, enterprise development.

УДК 338.1:658.5

Афонов Р.П.

здобувач

Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Оцінюючи досвід трансформаційних процесів, що вже впродовж тридцяти років відбуваються в економіці незалежної України, можна констатувати, що економічний розвиток держави та розбудова ефективного організаційно-економічного механізму управління підприємствами відбуваються безсистемно, непослідовно, не враховується досвід господарювання у попередніх часових періодах, що є причиною кризових явищ практично у всіх сферах господарювання, а також результатом розбалансованості організаційно-економічних механізмів промислових підприємств різних галузей економіки.

Особливе занепокоєння викликають системні ознаки економіко-екологічної нестабільності на промислових підприємствах металургійної галузі, яка є бюджетоутворюючою галуззю економіки України в цілому та промислових регіонів Сходу України, зокрема, тому дослідження про-

цесів удосконалення організаційно-економічного механізму металургійних підприємств та опанування суб'єктами господарювання ефективного інструментарію управління є актуальним і до сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З точки зору вітчизняних вчених-економістів, які досліджували проблеми формування та розвитку організаційно-економічного механізму промислових підприємств стратегічних галузей економіки, М.Г. Чумаченко, М.Г. Белопольського, І.П. Булеєва, О.І. Амоши, А.І. Кабанова, Д.К. Воронкова, О.С. Поважного, Г.О. Холодного, І.А. Фесенко, Ю.З. Драчук, Н.Г. Метеленко, А.Г. Семенова, А.В. Куценко та ін., промислові підприємства перебувають в постійному пошуку найбільш раціональних, ефективних інструментів, форм, методів побудови організаційно-економічного механізму, який є рушійною силою та фундаментальною передумо-

вою сталою розвинутою промислового підприємства як складної соціально – економічної системи.

Постановка завдання. Мета дослідження – дослідити економічну сутність механізму господарювання промислових підприємств та обґрунтувати модель господарського механізму регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним завданням організаційно-економічного механізму будь-якого промислового підприємства є перетворення його на такого суб'єкта ринкових відносин, який здатен до самозбереження, саморозвитку, тобто передбачається адаптація механізму до економічної нестабільності, адекватне реагування на ринкові сигнали, своєчасне усунення внутрішніх та зовнішніх загроз у напрямку стійкого розвитку підприємства в цілому. Врахування складності поняття «організаційно-економічний механізм» спонукає нас розглядати його з позиції таких наукових підходів: системно-цілового, функціонального, процесного.

Дослідження економічної сутності механізму господарювання (господарського механізму як системи форм і методів господарювання) дають змогу констатувати, що організаційно-економічні відносини становлять основний зміст господарського механізму. На думку Метеленко Н.Г. [1, с. 18] головними завданнями економічної науки є обґрунтування методів удосконалення форм організації виробництва (продуктивних сил); доведення необхідної систематизації й групування економічних та господарських зв'язків в умовах суспільно-економічної формації певного рівня розвитку ринкових відносин; розробка інструментарію, що дає змогу адекватно оцінювати й регулювати господарську діяльність у межах дії економічних законів та організаційно-економічних відносин; створення методичного інструментарію управління економічними та неекономічними, організаційно-адміністративними, соціально-психологічними складовими господарського механізму як системи.

У монографії А.В. Куценко [2, с. 49] наголошується на тому, що організаційно-економічний механізм має забезпечити ефективну взаємодію складових підприємства та їх орієнтацію на досягнення кінцевої мети; раціональне використання всіх трудових ресурсів, що беруть участь у процесі діяльності, та підвищення їх продуктивності; реалізацію системи заходів, що сприяють розширенню ініціативи, самостійності та відповідальності працівників підприємства за кінцеві результати його діяльності; удосконалення методики та техніки підготовки і прийняття управлінських рішень; розробку та впровадження системи показників ефективності функціонування об'єкта; створення таких економічних умов, які дали б можливість виконувати програму розроблених заходів не шляхом

адміністративного тиску, а головним чином за рахунок економічної зацікавленості всіх учасників процесу діяльності.

Академік А. Чухно стверджує, що господарський механізм є функціональною стороною виробничих відносин [3]. Професор І.П. Булеєв доводить, що організаційно-економічний (господарський) механізм слід розглядати як механізм управління, що містить у собі планування, державне регулювання, інші складові, але його слід розглядати без конкретизації основних сучасних важелів функціонування [4]. Абалкін Л.І. визначає господарський механізм як спосіб організації суспільного виробництва, систему важелів і стимулів, методів економічної діяльності [5]. Професор Л.Г. Мельник [6, с. 366], розглядаючи механізми та методи управління підприємством, акцентує увагу на тому, що механізм управління слід розглядати як складову (найбільш активну частину) системи управління, яка забезпечує вплив на чинники, від стану яких залежить результат діяльності об'єкту управління (підприємства).

Таким чином, механізм господарювання (організаційно-економічний механізм) підприємства, на нашу думку, необхідно розглядати як одну з підсистем системи управління, яка складається з елементів, компонентів, зв'язків, цілей, тобто для обґрунтування поняття «організаційно-економічний механізм (господарський механізм) промислового підприємства» вважаємо за доцільним застосувати теорію системного аналізу, а також фундаментальні основи економічної теорії.

З точки зору вітчизняних науковців – класиків економічної теорії, а саме В.Д. Базилевича, В.М. Тарасевича, А.А. Чухно, К.Т. Кривенка, Л.В. Білецької та ін., економічна система – це сукупність усіх видів економічної діяльності і відносин людей у процесі їх взаємодії, спрямованої на виробництво, обмін, розподіл і споживання товарів та послуг, на регулювання економічної діяльності [7, с. 35]. Економічна система складається з трьох основних ланок: продуктивних сил, економічних відносин і механізму господарювання [8, с. 66]. Застосовуючи до обґрунтування економічної сутності організаційно-економічного механізму промислового підприємства теорію системного аналізу, представимо його як систему, що взаємодіє із середовищем. Автор [9, с. 30] надає дуже важливе уточнення, а саме: «... конкретизація визначення системи у процесі дослідження спонукає до уточнення її взаємодії з середовищем та визначення середовища. В цьому випадку важливо прогнозувати не тільки стан системи, але і розробляти та враховувати прогноз стану середовища....». Сьогодні оточуюче середовище економічних систем (промислових підприємств) є нестійким та таким, що суттєво впливає на економічну рівновагу їх господарського механізму. Як стверджує д.е.н., проф.

В.А. Предборський «...визначальним, структурно-функціональним елементом економічної системи, який впливає на соціальну якість кризової економіки, на існування її форми – тіньової економіки, є система управління» [10, с. 31]. В.А. Харченко [11] стверджує, що у процесі управління сучасним підприємством слід одночасно застосовувати різні підходи до управління в залежності від поставленої мети, важливості, складності, неоднозначності, суперечливості завдань управління, внутрішніх і зовнішніх обставин, періоду розробки управлінських завдань тощо.

Тобто від зовнішнього оточуючого середовища підприємства, як економічної системи, залежить його стійкість, рівновага, адаптація, організованість, складність, гомеостаз, різноманітність, неоднорідність, динамізм. Досліджуючи господарський механізм, організаційно-економічний механізм промислового підприємства на засадах системного підходу, його елементи розглядаються як підсистеми, що складаються з елементів, компонентів, зв'язків, які перебувають у взаємозв'язку та розвиваються у відповідності до спільних для економічної системи законів. Взагалі, ґрунтуючись на фундаментальних основах політичної економії, під економічною системою прийнято розуміти сукупність механізмів та інститутів розвитку й функціонування національного виробництва. Економічна система, точніше кажучи, той чи інший її історичний або функціональний тип, визначає характер і природу соціально-політичної системи суспільства в цілому [12].

З одного боку, господарський механізм регулювання діяльності промислового підприємства є підсистемою відкритої соціально-економічної системи – промислове підприємство. М.Г. Грецьак наголошує на тому, що, господарський механізм – це механізм, що забезпечує взаємодію підсистеми, яка управляє, та підсистеми, якою управляють; складна суспільна система, для якої характерний досить високий ступінь невизначеності притаманних їй зв'язків і відносин; відкрита, здебільшого ймовірна, непостійна система з гнучкими і переважно нестійкими внутрішніми і зовнішніми зв'язками [13, с. 25]. Академік А. Чухно визначає господарський механізм таким чином – це органічна складова економічної системи; функціональна сторона виробничих відносин; спосіб організації та управління виробництвом з притаманними йому формами, методами і засобами, які реалізують соціально-економічні, організаційно-економічні та науково-технологічні принципи й відносини в інтересах задоволення потреб як кожного господарюючого суб'єкта, так і суспільства в цілому [3]. Ми вважаємо, що найбільш вразливою до зовнішніх впливів (викликів) є складова господарського механізму регулювання діяльності промислового підприємства – виробничі відносини,

тобто відносини з приводу привласнення робочої сили, засобів виробництва, досягнень науки і техніки, інформаційні відносини, відносини результатів впровадження форм і методів організації виробництва, тому дослідження трансформації цієї складової потребує особливої уваги.

З іншого боку, господарський механізм регулювання діяльності промислового підприємства як система має таку власну структуру елементів (компонентів): форми і методи управління; правові норми реалізації діючих економічних законів; механізм вирішення суперечностей суспільного способу виробництва; механізм узгодження всебічного розвитку людини з інтересами колективу підприємства та суспільства в цілому. Тобто господарський механізм регулювання діяльності промислового підприємства є вельми складним та багатоплановим економічним явищем та підсистемою способу виробництва, за допомогою якої відбувається організація процесу господарювання з метою реалізації економічних інтересів властивих даному суспільству (виробництво – обмін – розподіл – споживання матеріальних благ). Господарський механізм регулювання діяльності промислового підприємства включає форми його зовнішніх взаємозв'язків, господарські форми, що відображають відношення власності і матеріальних інтересів на рівні структурних внутрішньогосподарських ланок, тому він є унікальним для кожного підприємства. Виробничо-господарська діяльність кожного промислового підприємства організована індивідуально та має, поряд із загальними, власні галузеві особливості (техніко-технологічні, організаційно-управлінські, соціально-правові), які суттєво впливають на його економічну діяльність та формують властиві конкретному промислового підприємству відношення господарювання. Таким чином, в структурі виробничих відносин господарського механізму регулювання діяльності промислового підприємства виділяються відносини власності та відношення господарювання, які суттєво трансформуються під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища.

Щодо змісту господарського механізму зрозуміло, думки більшості авторів сходяться в тому, що господарський механізм обов'язково включає організаційно-правові, економічні і соціальні аспекти, проте, не можна розглядати господарський механізм як простий набір форм і методів господарювання, це цілісна система, яка включає складну низку зв'язків (направлені, та ненаправлені, сильні та слабкі, внутрішні та зовнішні, прямі та зворотні) між компонентами та підсистемами. Важливу роль в моделюванні систем відіграє поняття «зворотний зв'язок». Зворотний зв'язок може бути позитивним (зберігає тенденції змін вихідних параметрів, що відбуваються в системі) та негативним (таким,

що протидіє тенденціям зміни вихідного параметру). У практичному застосуванні цього поняття, у більшості випадків, обмежуються тільки фіксацією неузгодженості між необхідним і фактичним значенням регульованого параметра, а необхідно враховувати і реалізовувати всі елементи мети зворотного зв'язку для того, щоби її «замкнути». Зворотний зв'язок є основою саморегулювання, розвитку систем, адаптації їх до мінливих умов функціонування [9, с. 33]. Завдяки наявності механізму зворотного зв'язку відбуваються процеси трансформації всіх елементів (компонентів) господарського механізму регулювання діяльності промислового підприємства у напрямку його розвитку.

Дослідження змісту господарського механізму регулювання діяльності підприємства та його складових дозволило розробити структурну модель регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства (рис. 1). До системних складових господарського (організаційно-економічного) механізму регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства слід віднести такі:

- організаційна складова – формування та регулювання відносин підприємства з внутрішнім та зовнішнім середовищем;

- економічна складова – комплекс економічних законів, принципів, способів, методів, важелів, нормативів, показників, за допомогою яких реалізуються об'єктивні економічні закони;

- соціально-психологічна складова – сукупність способів, методів і показників, за допомогою яких відбувається удосконалення соціально-політичних, соціально-технологічних, соціально-побутових, соціально-особових і інших відносин між людьми в процесі здійснення господарської діяльності підприємства;

- техніко-технологічна складова – сукупність техніко-технологічних засобів адаптивного управління промисловим підприємством, що забезпечують збір, обробку, збереження і передачу інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень і здійснення контролю за їх виконанням;

- інформаційна складова – формування та оновлення інформаційної бази даних підприємства на основі системного підходу;

- екологічна складова – сукупність економічних, організаційних, техніко-технологічних заходів, що мають сприяти мінімізації шкідливого впливу діяльності підприємства на навколишнє середовище та соціум.

Доцільно також виділити такі характерні особливості організаційно-економічного механізму регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства:

- на будь-якому рівні ієрархії він має бути зорієнтований на досягнення взаємопов'язаних і періодично змінюваних цілей виробничої системи (кінцевого результату виробничої діяльності);

- забезпечувати наукове обґрунтування умов застосування довготривалих нормативів, порядку їхнього визначення, рівня стабільності і гнучкості цін, податків, пільг і т.д., що мінімізує суперечності інтересів різних ланок виробництва, груп і окремих працівників;

- гарантувати опрацювання способів дії на процес залучення у виробництво різного роду ресурсів; пристосування до форм і методів управління виробництвом шляхом поєднання юридичної та економічної самостійності.

Розглядаючи процес управління промисловими підприємствами в умовах нестабільності та маючи на меті розробку механізму регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства доцільно усвідомити, що управління підприємством – це «системний комплекс розробки економічно ефективних управлінських рішень, який ґрунтується на закономірностях і правилах взаємоузгоджень ключових параметрів економіки підприємства» [14, с. 18 – 19].

Висновки з проведеного дослідження.

В сучасних умовах нестабільності системне управління підприємством, на нашу переконливу думку, повинно ґрунтуватись на сумісному використанні системно-цільового, функціонального, процесного та ситуаційного підходів. Металургійні підприємства характеризуються низкою особливостей, які необхідно враховувати при дослідженні організаційно-економічного механізму та управлінні підприємством, а саме:

- різноманіття та складність елементів структури, що обумовлено складністю технологічних процесів, масштабами виробництва та кількістю працюючих на підприємствах галузі;

- різноманіття та багатоланцюговість зв'язків між елементами підприємства як виробничої системи – організаційні, технологічні, енергетичні, інформаційні, просторові, часові та інші, що потребують горизонтальній і вертикальній координації, синхронізації та регулювання;

- динамічність (циклічність виробничого процесу та його повторюваність і періодичність зміни структури);

- ймовірнісний характер процесів, що враховується при розробці управлінських дій та у окремих випадках компенсується створенням необхідних резервів.

Зрозуміло, що для ефективного функціонування такої системи як металургійне підприємство необхідно намагатись досягти максимальної узгодженості цілей та функцій кожної з підсистем, кожного з елементів системи. Ґрунтуючись на сучасній парадигмі управління підприємствами вважаємо, що сьогодні актуальним є вирішення важливого наукового завдання розробки адаптивного організаційно-економічного механізму регулювання діяльності та розвитку металургійних підприємств.

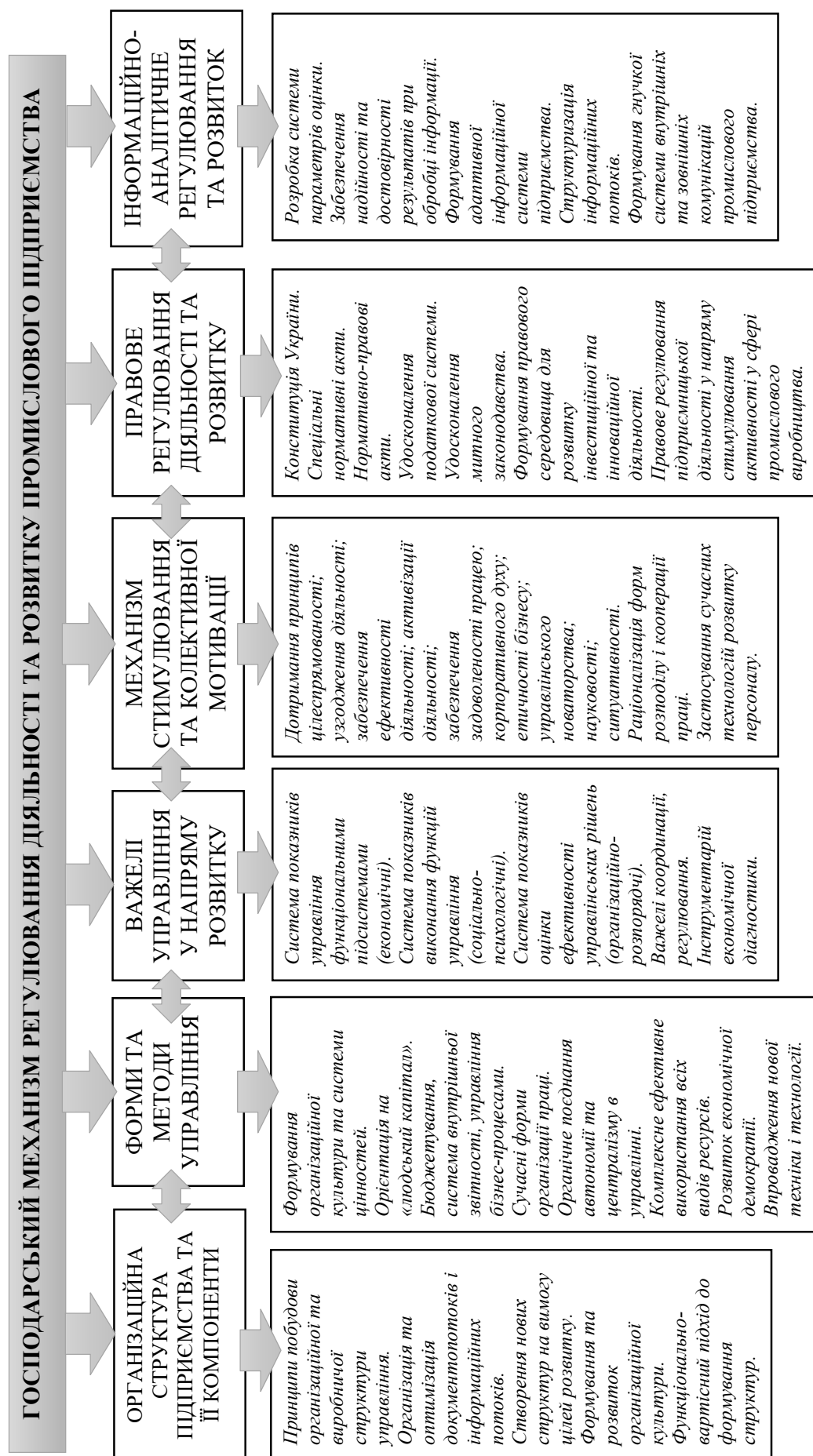

Рис. 1. Структурна модель господарського механізму регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Метеленко Н.Г. Внутрішній господарський механізм ефективного функціонування промислових підприємств: теорія, практика, перспективи: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2010. 480 с.
2. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: Монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 205 с.
3. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі. *Економіка України*. 2007. № 3. С. 60-67.
4. Булеев І.П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов. Донецк: ИЭП АН Украины, 1993. 225 с.
5. Абалкин Л.И. Хозяйственный механизм развития социального общества. М.: Мысль, 1986. 263 с.
6. Экономика предприятия. Под общ. ред. д.э.н., проф. Л.Г. Мельника. Сумы : ИТД «Университетская книга», 2002. 632 с.
7. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія (Політекономія. Макроекономіка. Мікроекономіка). URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/E/Економічна%20теорія%20Білецька%20Л.В.pdf> (дата звернення: 07.03.2018).
8. Економічна теорія: Політекономія. За ред. В.Д. Базилевича. 6-те вид., перероб. і доп. К. : Знання-Прес, 2007. 719 с.
9. Системный анализ в экономике и организации производства. С.А. Валуев, В.Н. Волкова, А.П. Градов и др.; Под общ. ред. С.А. Валуева, В.Н. Волковой. Л. : Политехника, 1991. 398 с.
10. Економічна теорія / Під редакцією Предборського В.А. К.: Кондор, 2003. 492 с.
11. Харченко В.А. Системний підхід до стратегічного управління підприємством. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123280/25-Kharchenko.pdf?sequence=1> (дата звернення 15.03.2018).
12. Башнянин Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С. Політична економія. URL: https://fk-11-3z.at.ua/_id/0/16_.pdf (дата звернення 15.03.2018).
13. Грещак М.Г. Внутрішній економічний механізм підприємства : Навчальний посібник / М.Г. Грещак, М.О. Гребешкова, О.С. Коцюба; за ред. М.Г. Грещака. К.: КНЕУ, 2001. 228 с.
14. Економічне управління підприємством : навч. посіб. / [Н.М. Євдокимова, Л.П. Батенко, В.А. Верба та ін.] ; за заг. ред. Н.М. Євдокимової. К.: КНЕУ, 2011. 327 с.

НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ

Причорноморський
науково-дослідний інститут
економіки та інновацій

Шановні колеги! Питання академічної доброчесності є надзвичайно актуальними у наш час. Враховуючи великі масиви інформації, що з'являються у всесвітній мережі, жоден вчений не може бути впевненим, що його авторське право захищене. Крім того, поширеною є ситуація, коли декілька вчених в одній галузі науки користуються

однаковими джерелами інформації, а в результаті безкоштовні програми пошуку плагіату засвідчують стовідсоткові збіги тексту, що може призвести до безпідставних звинувачень у плагіаті, особливо після перевірки за базою даних авторефератів та дисертацій. Це викликано тим, що порівняння з іншими дисертаціями не вказує на використання спільних першоджерел (статей, монографій, статистичних щорічників, словників тощо), а однозначно визначає тільки збіг тексту, ігноруючи навіть цитати. Важливим є також те, що чинне законодавство однозначно визначає, що перевірку може здійснювати виключно установа за профілем дослідження, а не поширені в мережі безкоштовні програми. Для уникнення подібних ситуацій ми пропонуємо Вам скористатися науковою **послугою оцінки технічної унікальності наукового тексту** за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення, яке гарантує похибку перевірки до 3%. Переваги такої перевірки порівняно з іншими методами:

- Ви укладаєте угоду про надання послуг;
- Ваш файл *не розміщується у мережі*, тобто інформація і авторство залишаються анонімними;
- Ви *отримуєте звіт*, підготовлений за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення; *порівняльну таблицю* однакових фрагментів тексту із зазначенням джерела; *офіційний звіт про надану послугу* із зазначенням результатів;
- Ви отримуєте вичерпну інформацію про текстові збіги у Вашому дослідженні та дослідженнях інших авторів не тільки *українською, але і російською та англійською мовами*;
- Ви користуєтесь програмним забезпеченням, яке використовується *тільки спеціалізованими науковими та освітніми установами* і розроблене виключно для пошуку текстових збігів *саме у наукових дослідженнях*, а не у публіцистиці, рекламних веб-сайтах тощо;
- Виключна робота з авторами – ніхто, крім автора тексту, не зможе замовити у нас перевірку цього тексту, що *убезпечить Вас від перевірок третіми особами*;
- Ви отримуєте можливість коректно оформити посилання на першоджерела;
- Існує можливість перевірки *будь-яких наукових досліджень*: статей, рефератів, авторефератів, дисертацій, доповідей, тез, звітів тощо.

Терміни і вартість перевірки і надання звіту:

Характер наукової роботи	Терміни (робочих днів)	Вартість
Докторська дисертація	5 – 10	5500 грн
Кандидатська дисертація	3 – 7	3500 грн
Автореферат	1 – 2	500 грн
Стаття (обсягом до 12 сторінок)	1 – 2	500 грн
Інші види робіт	За домовленістю	За домовленістю

Для того, щоб замовити послугу, Вам необхідно звернутись електронною поштою до Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, вказавши у темі листа «**Оцінка унікальності тексту**». У листі вкажіть адресу для листування, додайте файл у форматі MS Word з текстом наукового дослідження. Фахівець відповідного відділу надасть Вам відповідь щодо процедури здійснення експертизи.

Контактна особа:

Шумилова Тетяна – молодший науковий співробітник Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

+38 (048) 709-38-69

+38 (093) 253-57-15

shumilova@iei.od.ua

З повагою, дирекція Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 36
Частина 1

Коректура • *Ю. Никитенко*

Комп'ютерна верстка • *В. Удовиченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 21,09. Ум. друк. арк. 21,86.

Підписано до друку 25.01.2019. Наклад 100 прим.

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса: вул. Сегедська 18, каб. 422, м. Одеса, Україна, 65009

E-mail: info@iei.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5218 від 22.09.2016 р.